

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

KARL GUSTAV LJUNGGREN

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON
VALTER JANSSON TURE JOHANNISSON MAGNUS OLSEN
DIDRIK ARUP SEIP PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

SJUTTIOTREDJE BANDET.

FEMTE FÖLJDEN. SJUTTONDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP
LUND

ROSENKILDE OG BAGGER
KÖPENHAMN

LUND MCMLVIII

INNEHÅLL

Allén, S., Fil. mag., Göteborg, Indelningen av nusvenskans pro- nomen	51
Benson, S., se Ljunggren.	
Brosnahan, L. F., Lecturer, Ibadan College, Nigeria and Turner, G. W., Lecturer, University of Canterbury, Christchurch, New Zealand, The Phonetic Tendency during the Formative Period of the Old Norse Vowel System	119
Ekbo, S., Ordbokschef, Docent, Lund, Om ortnamnet Roden och därmed sammanhängande problem. En översikt från nordisk synpunkt	187
Hallan, N., Lærer, Trondheim, Lofthuset. Et drømmemotiv i Sverres saga	261
Harding, E., Rättvik, Om några forna verbalprefix i <i>Þrymskviða</i> , förelädda av ersättningspartikeln <i>of (um)</i>	258
Holm, G., Docent, Uppsala, Några problem i Alexanderforsk- ningen	210
Hovda, P., Arkivchef, Oslo, Kring appellativet <i>båe m.</i> (i sjöen), <i>gn. bōði m.</i>	245
Ljunggren, K. G., Professor, Lund, och Benson, S., Arkivchef, Docent, Lund, Litteraturkrönika 1957	97
Loman, B., Fil. lic., Ordboksredaktör, Lund, Om relationen mellan ordföljd och betydelse hos hjälpverb	33
Mägiste, J., f.d. Professor, Docent, Lund, Fi. <i>Ruotsi</i> , estn. <i>Rootsi</i> mm. i de finsk-ugriska språken	200
Naert, P., Docent, Lund, Ö nordiska ordförklaringar	169
Nerman, B., Professor, Stockholm, Hur gammal är <i>Vqlospá?</i>	1
Salberger, E., Universitetslektor, Oslo o. Lund, Ö rath aff swarta katthen. Ett uttryck i Hemming Gadhs språk	5
— Anuatr. Ett mansnamn på Åsby-stenen i Närke	129
Stahre, N. G., Docent, Stockholm, Om fornnordiska verb med sub- stantivisk förled	71
van den Toorn, M. C., Universitetslektor, Münster/Westf., Zur Struktur der Saga	140
Turner, G. W., se Brosnahan.	
Till red. insända skrifter	264

BIRGER NERMAN

Hur gammal är Völospá?

Ett mångårigt studium av Eddadikterna ur arkeologisk synpunkt har övertygat mig om, att de tillkommit under en betydligt längre tidsrymd än vad man i våra dagar antagit och att de äldsta härröra redan ifrån 500-talet och därefter utan mycket stora ändringar levat kvar till upp-teckningstiden. Det visar sig nämligen, att vissa dikter innehålla vardera flera drag, som arkeologiskt icke kunna vara yngre än 500-talet, medan de icke ha några, som vittna om en senare tid. Sådana äro framför allt Skírnisfór, Völundarkvíða och Atlakvíða och bland med Eddasångerna jämnställda dikter Hlödskvíða och den s. k. Hjalmars dödssång. Andra däremot innehålla endast arkeologiskt gripbara drag, som visa på vikingatiden. Sådana äro t. ex. Þrymskvíða, Rígsþula och Atlamál. Åter andra ha blott arkeologiskt tidsbestämbara drag, som hänföra sig till den mellanliggande s. k. Vendeltiden, skedet ca 550—ca 800. Av sådana kunna nämnas Helgakvíða Hjörvarzsonar (delvis) och Sigurdarkvíða in skamma. En sådan uppdelning kan endast förklaras, om det väsentliga i de olika gruppernas dikter tillkommit under respektive perioder.¹

Till de dikter, som arkeologiskt visa hän på Vendeltiden, hör Völospá. Här skall jag endast upptaga denna dikt till behandling.

I str. 45 skildras, hur Ragnarök föregås av en ond tid, vilken bl. a. kallas *skeggöld*, d. v. s. 'yxtid', närmare bestämt 'skäggyxtid'.

Skäggyxorna utgöra en välkänd arkeologisk grupp med något varierande typer, alla dock kännetecknade av att eggpartiet är neddraget i ett

¹ I arbetet »The Poetic Edda in the light of Archæology» (=Viking Society for Northern Research, Extra Series, Vol. IV, Coventry 1931), vilket var färdigt redan 1923, har jag gjort en början till en sådan arkeologisk belysning och tidsbestämning av Eddadikterna. Jag kan numera arkeologiskt belysa vida flera Eddaställen och förbereder en ny och utförligare översikt i ämnet. Jfr även min uppsats »Rígsþula 16:8 *dvergjar á oxlóm*, arkeologiskt belyst», i Arkiv för nordisk filologi, bd 69, 1954, sid. 210 ff.

»skägg». I fig. 1 återges en sådan yxa från grav 17 på det stora gravfältet vid Bjärs, Hejnums socken på Gotland, vilken grav tillhör andra hälften av 600-talet (om det övriga inventariet i denna av Fredrik Nordin undersökta grav se Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift, bd VIII, sid. 18 f.). Sådana yxor äro ytterligt vanliga under den mellersta och yngre Vendeltiden, skedet ca 650—ca 800, särskilt i Sverige, och synas vara en icke helt ovanlig typ ännu straxt i början av 800-talet; möjligen förekomma de redan under tiden ca 600—ca 650. De dominera bland gravmaterialets yxor ifrån mellersta och yngre Vendeltid och utgöra detta skedes mest typiska stridsyxa (egentligen finnes under denna tid blott ytterligare en huvudgrupp av stridsyxorna, de s. k. smala yxorna, vilka tidigare utgjort huvudgruppen¹). Däremot äro de ytterligt sällsynta efter början av 800-talet — från Nordens väldiga yxmaterial ifrån tiden straxt efter år 800 till vikingatidens slut kan jag blott erinra mig några få exemplar. Under vikingatiden är det helt andra typer, som förhärskas bland stridsyxorna.² Under denna tid skulle ingen komma på tanken att kalla 'yxtid' för *skeggöld*, vilket däremot är alldeles naturligt för tiden ca 650—ca 800 och straxt i början av 800-talet.

I str. 36 står:

Á fellr austan um eitrdala,
soxom ok sverðom: Slidr heitir sú.

Sax n. synes i fvn. språk betyda dels eneggat svärd, dels kortsvärd, oberoende om det har en eller två eggar.³ Vanligast användes ordet i betydelsen kortsvärd.

Det har knappast någon mening att angiva, att i floden Slid finnas en- och tveggade svärd, om här endast avses stora svärd. Uttrycket måste syfta på en påfallande olikhet mellan de båda svärdsgrupperna och kan endast betyda, att här både stora svärd och kortsvärd vältra i vågorna. Det måste alltså återspegla en tid, då både långsvärd och kortsvärd, saxar, äro vanliga. Men denna tid är äldre och mellersta delen av Vendeltiden, skedet ca 550—ca 700, då långa tveggade svärd och kortare eneggade, saxar, äro ytterst vanliga och ofta samtidigt höra till krigarens gravutrustning. De eneggade svärden äro i Vendeltidens början i all-

¹ Gjessing, G., Studier i norsk merovingertid (=Skrifter utgitt av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse 1934. No. 2), sid. 62 ff.

² Petersen, J., De norske vikingesverd (=Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse 1919. No. 1, Kristiania), sid. 36 ff.

³ Falk, H., Altnordische Waffenkunde (=Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse. 1914. No. 6, Kristiania), sid. 9.

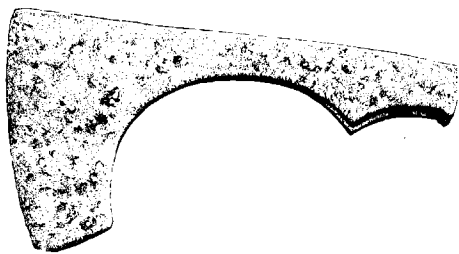

Fig. 1. Järnyxa. Bjärs, Hejnums sn,
Gotland: grav 17. 1/3.

Fig. 2. Bronsspänne. Almegaard,
Rutsker sogn, Bornholm. 1/1.

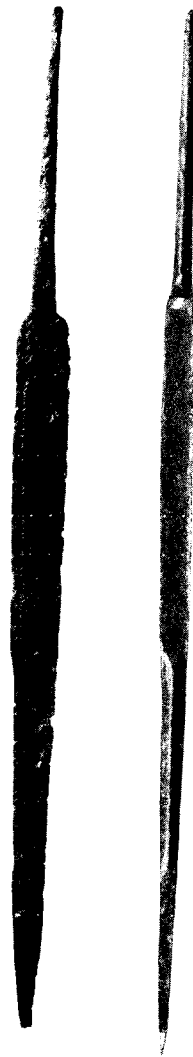

Fig. 3. Eneggat kortsvärd av järn.
Vivlungs, Hellvi sn, Gotland. 1/3.

mänhet små, växa under 600-talet, men förbli ännu under hela detta århundrade i allmänhet av måttliga dimensioner. Omkring år 700 bli de eneggade svärderna stora och breda. Efter denna tid äro kortsvärd ytterligt sällsynta. Jag tillägger, att jag icke känner några tveeggade kortsvärd från verkligheten. Vqlospás uttryck *saxom ok sverdom* kan därför icke gärna återspegla en senare tid än omkring år 700.

I str. 38 skildras bl. a. den sal, som står på Náströnd, med uttrycket:

sá er undinn, salr, orma hryggiom.

Salen är alltså flätad av ormryggar. Från vikingatiden känner jag icke någon nordisk djuornamentik, som detta uttryck passar in på. Men dylik flätning förekommer tidigare, och under tiden ca 650—ca 750 är flätning av ormliknande djurryggar i varandra särskilt vanlig. I fig. 2 (=Arwidsson, Greta, Vendelstile, Email und Glas im 7.-8. Jahrhundert, Uppsala 1942, Abb. 75) se vi ett fyrkantigt spänne från Almegaard, Rutsker sogn, Bornholm, med två bandformiga djur, som vända ryggen mot och samtidigt äro flätade i varandra. Spännet, förmodligen lösfynd, kan genom ornamentiken dateras till andra hälften av 600-talet. Det bör ha varit kändedom om djuornamentik av här angivet slag, som skapat Vqlospás ifrågasvarande uttryck.

När gudarna, sedan de skapat världen, samlas på Idavallen, sägs bl. a. i str. 8:

var þeim vettergis vant ór gulli.

Detta uttryck bör ha tillkommit under en tid, då guld ej var vanligt, eljest uttrycker det intet märkligt. Den ytterst guldrika folkvandringstiden är därmed utesluten. Men ej heller på vikingatiden, då guld är ganska vanligt, passar uttrycket. Däremot blir det naturligt under den ytterst guldfattiga Vendeltiden.

Då Vidar i Ragnaröksstriden går att strida mot Fenrisulven, som dödat hans fader Oden, heter det i str. 55:

lætr hann megi Hvedrungs mund um standa
hiqr til hiarta ...

Uttrycket förutsätter ett stickvapen, ytterst spetsigt och av begränsad storlek. 700-talet och vikingatiden äga, som nämnt, nästan undantagslöst stora svärd, och de äro huggvapen. De ytterst få eneggade kortsvärd, som finnas, ha icke smal spets, lämpad till stickning. Även 600-talets kortare eneggade saxar torde främst vara huggvapen — de kallas också huggknivar — och kunna knappast annat än undantagsvis stickas in i

hjärtat. I själva verket känner jag endast en grupp av saxarna, som slående illustrerar diktens ord. Denna grupp, som jag nyligen urskilt¹ och som utom av sin ytterst smala spets kännetecknas av en långsträckt facettering av ryggen från ungefär klingans mitt till närheten av spetsen, är tydligen den tidigaste bland dem och tillhör folkvandringstiden, skedet ca 400—ca 550, och kanske tiden straxt efter 550. I fig. 3 se vi ett sådant ytterst spetsigt svärd ifrån Vivlungs, Hellvi socken på Gotland (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 6251).

Möjligen har ett uttryck *standa hiqr til hiarta* kunnat bli en kliché, som fortlevat. Men givetvis har en sådan haft svårare att leva kvar, ju sällsyntare kortsvärden blivit.

Den arkeologiska belysningen av Vølospá pekar alltså närmast på skedet ca 650—ca 700. Några uttryck i dikten, som arkeologiskt måste dateras till en senare tid, har jag icke kunnat konstatera.

Sophus Bugge har i sitt arbete »Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie» sid. 119 ff. velat visa, att Ynglingatals författare känt flera Eddadikter, bl. a. Vølospá; han anför några uttryck i den förra dikten, som skulle ha inspirerats av uttryck i den senare. Bugge har framhållit Ynglingatals beroende av Vølospá och andra Eddadikter för att bevisa, att dikten ej, som traditionen anger, skulle vara författad av skalden Tjodolf från Hvin omkring år 870, utan senare, eftersom dessa Eddadikter enligt honom icke kunde vara äldre än 900-talet. Numera torde ingen tvivla på, att Ynglingatal verkligen författats av denne Tjodolf å angiven tid. Men har Bugge rätt i att Ynglingatals författare känt Vølospá, skulle vi för den senares tillkomst på litterär väg i varje fall komma före ca 870.

Som nämnt, får man givetvis räkna med, att Vølospá liksom andra Eddadikter undergått förändringar under århundradenas lopp. Så är av allt att döma uppräknigen av dvärgarna, vilken ju förrycker kompositionen, ett senare tillskott. Men förändringarna kunna icke ha varit så genomgripande, eftersom de icke satt några spår i uttryck, som arkeologiskt måste dateras till en senare tid än andra hälften av 600-talet.

¹ Nerman, B., En tidig kortsvärdstyp på Gotland (skall komma i Fornvännen 1958).

EVERT SALBERGER

Örath aff swarta katthen.

Ett uttryck i Hemming Gadhs språk.

Hemming Gadhs brev har med rätta karakteriserats som »nog de mest omedelbara och livfulla dokument vi äga från vår medeltid».¹ Brevskrivaren träder oss till mötes som en människa av kött och blod, vilken ohämmat ger uttryck för sina tankar och känslor — en renässansmänniska från medeltidens sista årtionden. Livslevande står han för vår blick i olika situationer, ofta brydsamma och tillspetsade, vilka han merendels bemästrar med stor skjeklighet. Han är modig och uthållig, uppfinningsrik och temperamentsfull. Vi får uppleva utbrott av hans lynne och förnimma skiftningar i hans stämningar — allt tack vare dessa friska och levande brev, som står i bjärt kontrast till medeltidens torra kansli-språksalster. Inte minst gäller detta om breven från hans tid som hövitsman och belägringschef i Kalmar från hösten 1506 till våren 1509, ställda i regel till riksföreståndaren Svante Nilsson Sture, stundom till personer i dennes närmaste omgivning som hustrun Mätta Ivarsdotter och kanslern Peder Jakobsson (Sunnanväder) och skrivna i de flesta fall på belägringsorten Kalmar men inte sällan ute i någon socken på den omgivande småländska landsbygden.

Flertalet av hans brev synes vara koncipierade i största hast; många av dem avslutas med ett ursäktande *hasteliga*, *snarliga*, *raptim* eller *citissime*. Dessa nästan stående slutord antyder, att den stilistiska utformningen ofta måste vara en produkt av ögonblickets ingivelse. Den talspråkliga stilprägel är omisskännlig: de korthuggna satserna, de kärnfulla fraserna och de drastiska bilderna. »Man har det intrycket»,

¹ R. Pipping, Den fornsvenska litteraturen, i: Nordisk kultur, VIII: A, Litteraturhistoria, Stockholm ... 1943, s. 100, jfr också s. 117. — En liknande stilkaraktistik ger senast C.-I. Ståhle, Medeltidens profana litteratur, i: Ny illustrerad svensk litteraturhistoria, I, Forntiden, medeltiden, vasatiden, Stockholm 1955, s. 121.

har det träffande formulerats, »att Gadh skriver precis, som han tänker och ganska ofta, som han talar».¹ Men denna momentant utformade och individuellt särpräglade stil, som kommer hans brev att sjuda av liv och gör dem till en sällsynt fängslande lektyr, gömmer på åtskilliga element — uttryck och bilder —, vilkas innebörd av olika skäl inte i förstone upplåter sig för en nutida läsare. Efterhand har det vuxit fram en speciell Gadh-filologi, som redan givit flera vackra bidrag till förståelsen av hans ordkonst, men för vilken intressanta uppgifter alltjämt återstår.² Denna lilla punktstudie vill om möjligt söka ge ett litet bidrag till Gadh-forskningen i fråga om ett enskilt textställe, som i viss mån redan dragit uppmärksamheten till sig, men som hittills inte torde ha gett ifrån sig sin hemlighet.

Kontext och situation.

Liksom i flera andra brev, tidigare och senare, ger Hemming Gadh i ett brev till riksföreståndaren Svante Nilsson från Kalmar den 20 april 1507 — utskriften är av Gadhs egen hand men inte själva brevet — en skildring av den aktuella situationen under belägringen av Kalmar slott.³ Gadh börjar med att relatera vad som hänt, sedan herr Svante lämnade staden: *Siidan i fore aff Kalmarne, haffwe wij varit til værka tiith och opta medh waara fienda, tess Gud loff haffwe, pa wor siida wtan skada*, och skildrar sedan ett utfall, som fienden företagit från slottet. Detta ger Gadh anledning att något utveckla ett tema, som han tvingas återkomma till i brev efter brev, nämligen bristen på krut: *wij hade ey annet æn piill slüita pa them oc slongasten, thy swarta konsthen war borto, som i well wethe. Hade hon varit nog thiil, thee skulle ikke farit wtan ram*,

¹ S. Gustafson, Hemming Gadhs språk, I—II, 1950, s. 156. (Lundastudier i nordisk språkvetsenskap, utg. av I. Lindquist och K. G. Ljunggren. 6.)

² K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, I—II, Lund 1884—1918. Supplement, Lund 1925 ff.;

Th. Hjelmqvist, Till Heming Gadhs bref, i: Ark. f. nord. filologi, bd 23 (1907); G. Carlsson, Hemming Gadh, Uppsala 1915, (särsk. kap. IX. Hemming Gadhs brevväxling);

S. Gustafson, Hemming Gadhs språk, I—II, Lund 1950;

G. Lindblad, Om Hemming Gadhs språk, i: Ark. f. nord. filologi, bd 65 (1951);

id., Till tolkningen av Hemming Gadhs brev, i: Ark. f. nord. filologi, bd 67 (1952);

R. Pipping, Fsv. *torsbelgbune*, i: Studier i nordisk filologi, bd XL—XLI:2, Helsingfors 1952.

³ Brevet är tryckt i Bidrag till Skandinavians historia ur utländska arkiver, samlade och utgifna af C. G. Styffe, V, Stockholm 1884, s. 167 ff. — Härtill hänvisas en gång för alla, när det gäller citat ur detta brev.

som thee oc ey hæller giordo; temat återvänder längre fram i brevet: Inthe ær her polweret, som i siælfwe well wiste för æn i hædhen fore. Svårigheter med krigsfolk och brist på proviant och förnödenheter är andra bekymmer för Gadhd som belägringschef, vilka kommer till uttryck även i detta brev: Alle saaldenærene ære bortløpne mesta deels, oc höffwidzmænnene medh, wtan Willam aff Watzstena. I loffwade mik nagher spinning och befalthen, ther haffver jak inthet faatt aff. Men Gadhd är inte den, som ger tappt. Trots otillräckliga resurser söker han i det längsta att fullfölja sin uppgift att erövra Kalmar slott. Belägringens strapatser kan inte förjaga hans goda humör, som glimtar fram i en och annan mustig bild i brevet: Kæmpe lot see, at han hade bryggio wedh innan mwren, thee motto ro wtan för skæren oc ekki mellan Gadda holmen oc skæren. I ett postscriptum anför Gadhd med tydlig tillfredsställelse ett yttrande om hans verksamhet, som ärkebiskop Birger i Lund fällt till den i förhandlingsuppdrag utsände dekanen i Linköping Erik Svensson: »Ær thet saka, at her Electus aff Lincöpwng förer thetta örlog, för siit rætta fædhernes rike skuldh, gör han som en cristhen danneman, och ær han inthe straffandes. Wij kunne well gissa, at saa ær i sanningh, gör han och halda krie och örlog mellan riken, gör han som vnge danne män.»

Mittpartiet av brevet, i vilket det i rubriken antydda textstället är att finna, rör sig om underhandlingar med Danmark med anledning av den ovannämnde dekanen Erik Svenssons återkomst därifrån vid en tidpunkt, då Svante Sture redan hade lämnat Kalmar och Hemming Gadhd var inbegripen i strid med danskarna. Gadhd skriver: *I thy wii waare i manglinghen, kom dækenen fran Danmark, oc liithet ther epher biscopen i Wexiö. Hade jak thaa vel tilgiffwit örath aff swarta katthen, at i hade sielff thaa warit tiilstædhe, för tesse mærkelig ærendhe skull. Jak bröth op breffwen pa eders herredömes tröst i biscopens nærwaro, som i mik makt gaffwe, thaa aff myn gissan seer jak inghen förbætring, wtan jw at thee harpa pa thet gamble.* — Efter denna teckning av situationen kan brevets övriga innehåll i detta sammanhang lämnas därhän. Uppmärksamheten kommer i fortsättningen att helt koncentreras kring det nyss med kontext anförda och medelst spärrning framhävda uttrycket: *tilgiffwit örath aff swarta katthen* eller, om verbalformen kan anses klarerad, med samma avgränsning som i överskriften: *örath aff swarta katthen*.

Termen *swarta katthen*.

Artiklarna *katter* m., *svarter* adj. och *öra* n. i K. F. Söderwalls Ordbok öfver svenska medeltids-språket lämnar ingen hjälp till förståelsen;

frasen ur Gadh-brevet anföres inte under något av dessa uppslagsord. Däremot återfinnes den som enda ex. under verbet *tilgiva*, mom. 3, 'gifva till, släppa till'. — Enligt Söderwall betyder således den gadhska verbformen *tilgiffwit* 'släppt till'.

Även Gottfrid Carlsson, vars gradualavhandling om Hemming Gadh också innehåller flera värdefulla bidrag till förståelsen av Gadhs språk, lämnar oss härvidlag i sticket. Han har godtagit Söderwalls översättning 'släppt till' av verbformen *tilgiffwit*, men uttryckets kärnparti har han låtit stå otolkat inom citationstecken »örath aff swarta katthen».¹ Carlsson fogar in denna passus i skildringen av händelseförloppet på följande sätt: »Den 19 april, sålunda få dagar efter Svantes afresa, företogs från Kalmar slott ett kraftigare utfall, kombineradt med landstigningsförsök från danska skepp i hamnen. Lyckligtvis blef det trots rådande brist på krut afvärijdt, delvis genom Kempes tapperhet. Medan striden ännu rasade, kom dekanen tillbaka från sin resa, och Gadh säger med anledning häraf, att han gärna skulle ha släppt till »örath aff swarta katthen», om Svante då varit kvar.»² — Carlsson ger alltså på denna punkt ingenting utöver Söderwall med hans översättning 'släppt till' av verbformen *tilgiffwit*.

Seth Gustafson är veterligen den ende, som tagit upp textstället till behandling.³ Han påpekar, att *swarta katthen* står i bestämd form, varför det bör vara fråga om en bestämd individ. Enligt hans mening ligger det nära till hands att gissa på att vi har att göra med en benämning på *djävulen*. Till stöd för sin åsikt anför Gustafson ett par medeltida textställen. Ett mirakel i traktaten *De sju sakramenten* (hskr.: cod. Holm. D 4 från 1430-talet) berättar om hur en rik man i en stad blev sjuk och sände efter prästen.⁴ Denne gick med glädje till honom för pengarnas skull, skriftade honom och gav honom nattvarden. Under tiden fick prästen bud att komma till en fattig kvinna, som ville ha skriftermål, men han vägrade att göra det. En from klerk bad då att i prästens ställe få gå till henne. *Klärken gik in i hwsith mz gudz likama. tha sa han iomfru mariam sta när qwinnona säng.* Sedan han hade givit henne nattvarden, gick han tillbaka till den rike mannen, vars säng var gjord av silke. *Tha klärken kom i dörna*, heter det, *tha sa han om kring widh manzins säng all*

¹ G. Carlsson, Hemming Gadh. En statsman och prelat från Sturetiden. Biografisk studie, Uppsala 1915, s. 162.

² Ibid., s. 162.

³ S. Gustafson, Hemming Gadhs språk, I—II, Lund 1950, s. 168 f.

⁴ Svenska kyrkobruk under medeltiden ... efter gamla handskrifter utg. af R. Geete, Stockholm 1900, s. 25 f. (Saml. utg. af Svenska Fornskrift-Sällskapet, h. 119).

som andra swarta kattor oc diäffla stodho mz iärnkrokom oc drogho wt siälina ——— Nw är märkiande thz kattor haffwa hwassa klöör. oc thänne man haffdhe warith girigh a wärلز goz. oc hwath han fangith gath tha gaff han ey stort fatigho folke vtan hiolt thz i sinne gömo som i andra klöör Ok thy är thz rätwist thz diäffla skullo tagha hans siäl. — Av stället framgår, att svarta katter hör till djävulens anhang.

Ett annat mirakel, hämtat ur Svenska medeltidspostillor IV,¹ (hskr.: papperscodex med sign. C 35 från slutet av 1400-talet), gör detta ännu tydligare. Det berättas där, att thät hände en tidh tha thän gode herren sanctus Dominicus prädikade j eno clostre ath thär waro när stadde fyra qwinnor som fore kättare vmgango skul waro kompne j stora diäfwlsins wille ok wantro. Men sedan de hade hört S:t Dominicus förkunna Guds ord, tha fingo the stor rygilsse j sit hiärta ok wordo tänkiandhe vppa sin siäla wadha, och bad honom hjälpa dem ur deras wantro. S:t Dominicus uppmanade dem att vara stadoghe ok orädde ok bidin mik här ena lilla stwndh jak will jdher lata see holkin husbonda j haffwin tiänth Tha fingo the qwinnonar [se] när sik en swarthan kat storan som en hwnd han hafde ögon brinnande ok skinande som andra mwldoga breda twnga ok langha hängiande bor[s]t v mwnnenom all blodog | Tänderna langa ok huassa som andra swärdzs vdda ok stakkota rwmpa krökiandis vpp j högkt ok bak alstingx ful ok illa skapader ok gik thär vm kringh alla wägna thär som te qwinnonar stodho. — I detta fall kan det inte vara någon tvekan om identiteten: denna anskrämliga swarthan kat är djävulen i egen hög person.

Det synes ha undgått Gustafson, att Theodor Hjelmqvist långt dessförrinnan behandlat sistnämnda ställe ur textkritisk synpunkt och därvid i förbigående noterat, att »en swarthan kat [=djävulen]». ² Hjelmqvist påpekar, att i bor[s]t är s tillagt av utgivaren,³ och tror för sin del, att handskriftens läsart bort kan och bör bibehållas. Han fattar ok langha hängiande bort v munnenom all blodog som bestämningar till twnga, varvid langha blir samordnat med det föregående breda, alltså breda twnga ok langha.

Hjelmqvists förklaring är i och för sig fullt övertygande, men det som lyfter den till evidens är en parallelltext i den handskrift från mitten

¹ Svenska medeltids-postillor ... utg. af G. E. Klemming, fortsatta af R. Geete, IV, Stockholm 1905—06, s. 204 f. (Saml. utg. af Svenska Fornskrift-Sällskapet, h. 129).

² Th. Hjelmqvist, Rättelser och förklaringar till fornsvenska texter, i: Studier i nordisk filologi, bd IV:3, Helsingfors 1913, s. 29 ff.

³ Svenska medeltids-postillor etc., IV, s. 281, [utgivare: R. Geete].

eller senare hälften av 1400-talet, som ligger till grund för den av J. E. Rietz utgivna Svensk Järteckenspostilla. Den lyder:¹ ... *bidhin hæer ena lilla stundh jak wil idher latha see hulkom husbonda j haffwin thicent Tha fingo the quinnonar se j klostreno thær nær sik en swartan katt storan som en hundh han haffdhe stoor öghon brinnande och skinande som andra mullögher bredha tungo och longa hængiande borth v munneno och alla blodhogha tænderna longa och hwassa som andra swærdz vdda oc stakkotta rumpo oc krökiandis vpi höght ok bak til alstingis fwl och illa skapadher och gik thær vmkring alla wægna thær the quinnonar stodho swa ath the waro storlika rædda oc tordho sik enkte röra. — Inte heller i detta fall kan det vara någon tvekan om vilken potentat S:t Dominicus låtit införa på scenen.*

Uppenbart är att detta sistnämnda textställe med ännu ett odisputabelt belägg på *swartan katt*='djävulen' kan bli av betydelse vid klaringen av uttrycket *örath aff swarta katthen* hos Hemming Gadh. Alltför länge har det varit undangömt i en tämligen svåråtkomlig fornsvensk textutgåva; det förtecknas inte i Söderwalls ordbok, och det tycks ha undgått Seth Gustafson. Anmärkningsvärt är emellertid, att Th. Hjelmqvist, som endast några få år tidigare (1907)² själv givit flera värdefulla bidrag till tolkningen av Hemming Gadhs brevspråk, med de båda beläggen *en swarthan kat* och *en swartan katt* för ögonen inte funnit anledning att ens i förbigående förknippa dessa med uttrycket *örath aff swarta katthen* hos Hemming Gadh. Hjelmqvists textkritiska studie är dock inte inriktad på att belysa uttrycket *en swarthan kat*, vars innebörd 'djävulen' står klar för honom.

Ovan redovisade tre belägg ur yngre fornsvenska språkkällor synes vara en god och naturlig utgångspunkt, när det gäller att om möjligt komma till rätta med uttrycket *örath aff swarta katthen* i Hemming Gadhs brev till Svante Sture den 20 april 1507. Närheten i tid till övriga senmedeltida belägg liksom det ringa avståndet i tid mellan dessa förtjänar därutöver att påpekas. Ett samband av något slag mellan de trenne mirakel- och järteckenbeläggen och den gadhska brevfrasen skulle passa väl samman med vad vi vet om Gadhs biografi.³ Att han ägt någon kännedom om sådana litteraturgenrer, i vilka de yngre fornsvenska beläggen på *swarta katthen* uppträder, får väl anses givet. I den sen-

¹ Svensk Järteckens Postilla. Efter en gammal handskrift från Norrige första gången utgifven ... af J. E. Rietz etc., Lund 1850, s. 65.

² Th. Hjelmqvist, Till Heming Gadhs bref, i: Ark. f. nord. filologi bd 23 (1907).

³ G. Carlsson, Hemming Gadh, Uppsala 1915; id., Hemming Gadh, »Electus» i Linköping, Linköping 1945. (Livgrenadjärföreningens skriftserie 9).

medeltida miljö han levde och rörde sig kan han inte ha undgått kontakt med då florerande djävulsföreställningar. I djurgestalt, även i skepnad av en svart katt, kan djävulen ha blickat ner på honom från kalkmålningarna i mer än ett kyrkvalv.¹ Det får därför anses ligga helt i linje med vad man kunde vänta, om det förefintliga uttrycket *swarta katthen* i hans brev 1507 vore en reminiscens från den religiösa medeltidslitteraturen och liksom i några uppvisade tidigare belägg ur denna hade innebörden 'djävulen'.

Förslaget att söka inlägga denna betydelse även i uttrycket *swarta katthen* hos Gadh går väl samman också med det förhållandet, att hans brev uppvisar flera andra benämningar för 'den onde' som fsv. *diävul*, *diäkel*, *fändin*, *rämen*. I ett egenhändigt brev till Svante Nilsson från Kalmar den 23 maj 1508 använder Gadh kraftuttryck på såväl italienska som svenska: *Per Dio, non sia fatto, the skulo ja eth M^c (o:100.000) dyffwill pa Svensko, medhan wij kunnom icke forsta Welsko.*² Samma kraftord återfinnes i ett icke egenhändigt brev till fru Mätta Ivarsdotter från Kalmar den 2 juni 1507, i vilket han samtidigt ber om ursäkt för sitt grova språk: *welia thee banna oss för konwngens skull, thaa welia wij slaa them för hans æra skull, saa thee scolo jaa eth M (1000) diwell, medh orloff sagt, verdige frw moder, förlather mik, at jak taler saa grofft, jak haffwer ekki nyliga waret i frwstwffwen, myn tilliith hawer [ek]ke nyliga agat mik. Jak ær worden saa buraktig, jak kan inthet tala, wtan som jak aff hiærtat menar.*³ Väl det första belägget i svenskan överhuvud på *djäkel*, en eufemistisk sidoförm till *djävul*, uppträder i det ovan citerade egenhändiga brevet till Svante Nilsson från Kalmar den 23 maj 1508: *Dænen, Jwthen, Tysken och dyækelen rædes alla Dalasoken.*⁴ Ordet fsv. *fändin* förekommer dels i ett egenhändigt brev till kanslern Peder Jakobsson (Sunnanväder) från Kalmar den 1 april 1508: *Nw thro dom hete fendhin i helwite,*⁵ och dels åtminstone i ett icke egenhändigt brev till Svante Nilsson från Kalmar den 22 april 1507: *Thee Danske mena, som i see i theras breff, medh keyserens akt koma riketh oc medh ban i theras*

¹ P. Danielsson, Djävulsgestalten i Finlands svenska folketro, I, Helsingfors 1930, särsk. s. 15 ff.

² Bidrag till Skandinavians historia ... utg. af C. G. Styffe, V, Stockholm 1884, s. 273:7. (Volymen citeras i fortsättningen: Styffe, Bidrag V). — S. Gustafson, a. a., s. 11 föreslår läsningen: *Per Dio, non sara fatto.*

³ Styffe, Bidrag V, s. 185:40.

⁴ Styffe, a. a., s. 273:27.

⁵ Styffe, a. a., s. 254:6. — Styffe läser *sendhin* (!), vilket rättats till *fendhin* av Th. Hjelmqvist, Till Heming Gadhs bref, i: Ark. f. nord. filologi, bd 23 (1907), s. 353.

*hændher, thet skal them fæni n förbiwda, medh loff at sigia.*¹ Detta senare brev är skrivet bara två dagar efter det brev av den 20 april 1507, som innehåller uttrycket *örath aff swarta katthen*. Benämningen fsv. *ræmen* möter i ett egenhändigt Gadh-brev till Svante Nilsson från Hossmo den 15 okt. 1506: *Ther war ræmen löss,*² och i ett icke egenhändigt brev (skrivare: Peder Olsson) till samme adressat från Stockholm den 6 dec. 1501: *Ther ower hug han en bonde i gaar armen sönder och bannede bönderne och almoghen ganst illa och bad thöm löpa ræmen i wold heem till syn;*³ Söderwalls ordbok förtecknar bara dessa båda belägg. — En benämning *swarta katthen* för 'djävulen' skulle sålunda ur flera synpunkter passa väl in i Gadhs övriga språkvanor, varför hela frasen *örath aff swarta katthen* i första hand bör söka tolkas med ledning därav.

Djävulen i katthamn.

Även från senare tid kan det anföras ett och annat, som vittnar om en förbindelse mellan *swarta katten* och *djävulen*, varvid man bl.a. kan draga nytta av det material, som Åke W:son Munthe i något avvikande syfte har redovisat i studien Om användningen af ordet *katt* i svenska eder och liknande uttryck.⁴ Huvudparten är att hämta ur uppteckningar om gammal folklore. Från Delsbo i Hälsingland har Anna Hjelmström om »håle tømte» (hårda tomten), som där anses vara ett stycke av satan, meddelat: »Han [tomten] kan anta vilken gestalt han vill, ock somliga ha sett honom som en liten bredaxlad, gråklädd man, andra som en stor svart katt eller något annat djur»,⁵ och från Åland har signaturen

¹ Styffe, a.a., s. 171:29.

² Styffe, a.a., s. 119:12. — Om förklaringen av detta ord: S. Gustafson, a.a., I, s. 24 och II, s. 90.

³ Bidrag till Skandinavians historia ... utg. af C. G. Styffe, IV, 1875, s. 295:7. (Volymen citeras i fortsättningen: Styffe, Bidrag IV).

⁴ Å. W:son Munthe, Om användningen af ordet *katt* i svenska eder och liknande uttryck, Strödda anteckningar, i: Studier i modern språkvetenskap utg. af Nyfilologiska sällskapet i Stockholm, II, Uppsala 1901, s. 73 ff.

Av övrig litteratur om katt-eder må nämnas:

F. Tamm, Svenska ord belysta genom slaviska och baltiska språken, Uppsala 1881;
K. Nyrop, Sprogets vilde Skud, Köbenhavn 1882;

A. Nordfelt, Om s. k. katt-eder i svenskan, i: Ark. f. nord. filologi, bd 27 (1911);
SAOB, art. katt II;

K. G. Ljunggren, Kraftuttryck av typen »ge något hundan», »ge något katten» o. d., i: Nysvenska studier, årg. 17 (1937).

⁵ Anna Hjelmström, Från Delsbo. Seder och bruk, folketro och sägner, person- och tidsbilder, i: Svenska landsmålen etc. XI. 6, Stockholm 1896, s. 29. — Munthe,

F.v.K. på tal om Fördomar med invärkan på djur i allmänhet uppgivit: »I en svart katt eller hund kan djävulen ingå, hvilket ses af deras besynnerliga rörelser.»¹ Från västra Värmland har Arvid Ernvik meddelat: »Katten betraktas ännu på sina håll med en viss fruktan, i synnerhet gäller det svarta katter. Tron att onda väsen uppträder i katthamn lever kvar i västra Värmland. Den hör till de djur, som av befolkningen kallas »helig», och många personer kan aldrig förmå sig att döda en katt.»² I Skåne finns, som uppteckningar betygar, liknande föreställningar: »och bredvid henne satt hennes svarta katt, vilken av gumman kallades Gabriel. Men folket däromkring sade, att det var den onde i skepnaden som katt.» — Skåne. Järrestad hd. Ö. Tommarp sn. LUF 38:2. 1929; »Den onde skall ju alltid ha föreställt sig i vissa slags djurgestalter: hästar, hundar, katter, svarta höns, ormar, ugglor, korpar, svin.» — Skåne. Frosta hd. Äspinge sn. LUF 6293:5. 1940. I Skåne anses vidare svarta katter vara av trollens släkt, liksom svarta höns är trollhöns. Eva Wigström (Ave) skriver i Tjärbrännarens berättelser: »Man vet ju, att troll ofta bruka ikläda sig skepnad af svarta katter, och när man är ute och kör under åskväder, kan man få se, hur de krypa upp på långvagnen, ty de äro rädda att *gudmor* [åskan] skall slå i hjel dem»,³ och senare i uppsatsen Djurlifvet i folkets tro och sägen: »Katten eger stora hemlighetsfulla krafter till både ondt och godt», samt »Svarta katter stå stundom i ett outgrundligt förhållande till trollen, hvilka senare ibland ikläda sig dessa djurs skepnad och ha goda dagar hos människor, tills någon händelse röjt deras rätta natur.»⁴ — Även i Finland och Danmark kan djävulen uppträda i skepnad av en svart katt.⁵

a. a., s. 83 hänvisar via not 56, meddelad i a. a., s. 103 i stället till Svenska landsmålen, X. 4, vilket alltså är felaktigt. Sida anföres inte.

¹ [Sign.] F. v. K., (Smärre meddelanden), Fördomar hos Ålands befolkning, i: Svenska landsmålen, II. 5, Stockholm 1881, s. lij. — Munthe, a. a., s. 83 hänvisar via not 58, meddelad i a. a., s. 103 i stället till Svenska landsmålen, V, vilket är felaktigt. Någon avdelning och sida meddelar han inte.

² A. Ernvik, Västvärmländsk tro och sed rörande död och begravning, i: Svenska landsmålen etc., årg. 1943—44, Sthlm 1945, s. 236.

³ Folkdiktning, visor, folketro, sägner och en svartkonstbok samlad och upptecknad i Skåne af Eva Wigström (Ave), II, Göteborg 1881, s. 125.

⁴ Eva Wigström, Djurlifvet i folkets tro och sägen, i: Svenska Fornminnesföreningens tidskrift, bd 10. Stockholm 1898—1900, s. 166 resp. 167.

⁵ P. Danielsson, Djävulsgestalten i Finlands svenska folketro, I. Djävulen i djurgestalt., särsk. kap. Djävulen och katten. Helsingfors 1930 och där citerad litteratur; H. F. Feilberg, Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. Kbhvn 1886—1914, art. *kat* och där citerad litteratur.

Från komedien *Den beständiga herdinnan* (1741) har Munthe det äldsta belägget på de av honom behandlade *katt*-uttrycken:

»Si så, har I ock hatten,
Jag färdig är med all min last,
Nu må wäl swarta katten
bli längre hemma hos sin mor» osv.¹

Om betydelsen av uttrycket *swarta katten* i anförda citat yttrar han sig emellertid minst sagt oklart och svävande. Det synes honom »i själfva verket icke alls nödvändigt, knappt sannolikt, att 'katten' verkligen skulle ha betydelsen af den onde — den svarta färgen torde ej heller ha något att betyda, trots hvad som förut sagts om svarta kattor».² Men är inte detta ett försök i onödan att avhända sig en mycket rimlig tolkning, nämligen den som går ut på att uppfatta *swarta katten* som en eufemism för den onde, för djävulen?

Katten har för övrigt, såsom framhållits av forskare som Kristoffer Nyrop och Åke W:son Munthe, oavsett färgen förbundits med djävulen. Nyrop har på tal härom för längesedan påpekat: »Katten anses jo icke blot i nordiske, men også i mange andre Lande, for at stå i meget nær Forbindelse med Djævelen og Heksene»,³ och Munthe själf har sökt finna orsakerna till denna »kattens eller i allt fall somliga kattors» förbindelse med »mörkrets furste och hans anhang»: »Katten har verkligen något sataniskt i sin natur och utseende — hans mordiskhet och skarpa klor, hans lurande rörelser, hans rasande ilska, när han sätter den sidan till, och kanske framför allt hans sprakande skinn och hans i mörkret lysande ögon».⁴ På tal om dessa senare citerar Munthe ur Hallmans vådevill Tillfället gör tjuften:

»Kattornas ögon i mörkret de föda
Förskräckelse mer än själf djäfvulens Drott.»

— Ordstävet 'Hygglig ungdom, sa fan om kattungarna' anför Munthe som ett uttryck för den allmänna föreställningen om en viss själsträndskap mellan katten och djävulen.⁵

Dessa vittnesbörd, mer eller mindre tydliga, från olika tider och

¹ Å. W:son Munthe, a. a., s. 86.

² Id., a. a., s. 95.

³ K. Nyrop, *Sprogets vilde Skud*, København 1882, s. 94.

⁴ Å. W:son Munthe, a. a., s. 82.

⁵ *Ibid.*, s. 82.

miljöer om att djävulen kunnat uppträda i skepnad av en katt, allra helst en svart katt får anses tala ytterligare för att uttrycket *swarta katthen* hos Hemming Gadh är en benämning för djävulen.

Trolldjur eller djävulen.

Orsaken till att Seth Gustafson inte fasthåller vid åsikten, att *swarta katthen* i Gadh-frasen är en benämning för djävulen, och låter denna bli vägledande för den fortsatta exegesen av textstället torde vara, att han inte funnit någon möjlighet att förknippa *örath* med *swarta katthen*. Den inslagna vägen har inte varit framkomlig utan blivit en återvändsgränd, som han sökt taga sig ur genom att närmast vända sin uppmärksamhet från *swarta katthen* som djävul till *swarta katthen* som trolldjur. Han påpekar, att katten också var ett trolldjur och figurerar inom trolleriet och den medeltida folkmedicinen,¹ vilket illustreras med ett par textställen i yngre fornsvensk litteratur.

Ur Stockholms Stads Tänkeböcker 2 (1490) anföres: *Anna singerska* ['signerska'] *gaff Hans Mille kattahiernan*, men Evald Lidéns² behandling av detta ställe omnämnes inte. Lidén utgår från ett ställe i Stockholms Stads Tänkeböcker 1 (1477), där en *Elin kattahierne* eller, utan utsatt dopnamn, *Kattahierne* omtalas. Till förklaring av hennes egendomliga tillnamn anför Lidén en trolldomssak i Stockholm år 1490 och tillfogar: »Förmodligen är katthjärna som magiskt medel ingen nyhet för en kännare av senare magi.»³ Denna förmodan är, som Erik Noreen påpekat, riktig. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 4: 78, 1116 ger upplysningen: »K[atze]nhirn spielt im Liebeszauber eine grosse Rolle.»⁴

Noreen har fullföljt Lidéns uppslag och till det anförda stället ur Stockholms Stads Tänkeböcker dragit fram ett par intressanta paralleller — orden *katthuvud* och *kattskalle* — ur en annan och samtida yngre fornsvensk språkkälla: Arboga stads tänkebok.⁵

Tydligt är att beläggen på dessa ord för olika kroppsdelar av en katt: *hjärna*, *huvud*, *skalle* med magisk innebörd i yngre fornsvenska texter, som i tiden ligger nära (1471, 1477, 1490, 1504) ifrågavarande Gadh-brev

¹ S. Gustafson, a. a., I, s. 168 f.

² E. Lidén, Till tydningen av Stockholms äldsta stadsböcker, i: Ark. f. nord. filologi, bd 49 (1933), s. 323.

³ Ibid., s. 323.

⁴ E. Noreen, Bidrag till fornsvensk lexikografi, i: Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning, 3, Göteborg 1941, s. 18.

⁵ E. Noreen, a. a., s. 18 f.

(1507) inspirerat Gustafson att söka belägga också *örat* av en katt med liknande innebörd. För svenskans vidkommande har detta likväl inte lyckats: »Något belägg för att örat av en katt skulle haft någon särskild betydelse har jag ej kunnat finna.»¹ Ur schweizisk folklore däremot har Gustafson letat fram en uppgift om att örat av en svart katt var ett medel att göra sig osynlig: »Auch siede man das Ohr einer schwarzen Katze in der Milch von einer schwarzen Kuh, verfertige einen Däumling daraus und stecke denselben an den Daumen.»² Gustafson finner, att vi måhända där har en upplysning, som kan leda oss på spåret: »Hos Gadh är det visserligen inte fråga om att göra sig osynlig, men kanske fanns det på Gadhs tid någon föreställning om att man med örat av en svart katt kunde trolla en person från ett ställe till ett annat.»³ — Det är emellertid svårt att se, hur denna upplysning skall kunna förenas med Gustafsons egen sannolika realtolkning av textstället: »Rent innehållsligt betyder naturligtvis frasen hos Gadh: jag skulle ha givit mycket för, att I hadn varit tillstädes.»⁴

Trots en viss yttre likhet mellan Gadh-frasen *örath aff swarta katthen* och det schweiziska receptet att göra sig osynlig med hjälp av das Ohr einer schwarzen Katze, är det ur olika synpunkter föga troligt, att detta »kan leda oss på spåret». Det är hos Gadh säkerligen inte fråga om ett magiskt recept — i så fall saknas flera av de förutsatta ingredienserna — utan förmodligen om ett bildligt uttryck. Hos honom gäller det att »släppa till örat av *swarta katthen*» inte att koka örat av en svart katt. En språklig detaljolikhet, som härmed antytts, torde vara avgörande. I det schweiziska osynlighetsreceptet talas det om das Ohr einer schwarzen Katze, alltså obestämd form och vilken svart katt som helst, men i det gadhska brevuttrycket om *örath aff swarta katthen*, alltså bestämd form och rimligen inte vilken svart katt som helst.

Iakttagelsen av denna olikhet reducerar inte bara i hög grad den magiska osynlighetsformelns värde för exegesen av Gadh-stället utan väcker också tvivel på den trolldomsmedicinska tydningens linjens fruktbarhet. Gustafson tvingas omedvetet att inte längre räkna med *swarta katthen* som en bestämd individ utan med en svart katt vilken som helst. Likaledes innebär det, att Gustafson ger avkall på gissningen, att *swarta katthen* är en benämning på *djävulen*. Vederbörlig hänsyn till den före-

¹ S. Gustafson, a. a., I, s. 169.

² W. Manz, Volksbrauch und Volksglaube des Sarganserlandes, Schriften der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde, 12, Basel ... 1916, s. 144.

³ S. Gustafson, a. a., I, s. 169.

⁴ Ibid., s. 169.

liggande texten gör det emellertid ofrånkomligt att uppfatta *swarta katthen* som en bestämd individ.

En första utgångspunkt skulle då vara, att Gadh-frasen *örath aff swarta katthen* inte får tolkas som 'örat av en svart katt', och att *swarta katthen* måste vara någonting annat än 'en svart katt'. Mycket tilltalande synes det vara att på grundval av ett ovan redovisat rikare material än vad Gustafson hade antaga, att den bestämde individ, som uttrycket *swarta katthen* hos Gadh åsyftar, är 'djävulen'. Detta åter leder, kanske något överraskande men ofrånkomligt, till slutsatsen, att

örath aff swarta katthen = örat av djävulen.

Om man sätter in ordet *djävulen* i stället för *swarta katthen* får man: *Hade jak thaa vel tilgiffwit örath aff 'djävulen', at i hade sielff thaa warit tiilstødhe, för tesse mærkelig øerendhe skull*, men detta 'Hade jag då väl släppt till örat av djävulen' tycks inte ge någon acceptabel mening. En sak torde vara säker: Gadh-frasen *örath aff swarta katthen* kan inte anses vara slutgiltigt tolkad med 'örat av djävulen', om inte detta uttryck kan visas ha en speciell eller överförd betydelse. Exegesen av stället måste föras vidare.

Men om verbalformen *tilgiffwit* är slutligt klarerad med 'släppt till' och termen *swarta katthen* med 'djävulen', återstår inget annat ord att angripa än *örath*, och detta ser knappast ut att gömma på något problem. Absolut säker härpå kan man dock inte vara, alldenstund ordet *öra* inte bara kan betyda 'organ för hörsel' utan överfört också 'hank på kärl' i åtskilliga språk, t. ex. sv. *öra*, ty. *Ohr*, (med avledning även *Öhr* < fht. *ōri* = mlt. *ōre*, av germ. **auzia-*), eng. *ear*, fr. *oreille* etc.¹ Redan fornsvenskan (Codex Bureanus) har belägg på denna betydelse 'öra, litet handtag på kärl'. Att namn på kroppsdelar användes i överförd betydelse är en helt vanlig företeelse i språken.² Men längre kommer man inte. Det behöves ett uppslag för den saken eller med andra ord ett *öra* i överförd betydelse, som kan förbindas med *djävulen*.

Om Auricula cordis.

Örat eller *öronen*, som skall hjälpa oss vidare, sitter på hjärtat. Artikeln *hjärta* i Svensk uppslagsbok har en liten underartikel *hjärtöra* av följande

¹ E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Ny omarb. o. utvidg. uppl., Lund 1939, art. *öra*.

² Se exv. Hj. Falk, Betydningslära, Kria 1920, s. 32 f.

innehåll: »Hjärtats förmak ha jämförelsevis tunna muskelväggar och äro framtill säcklikt utbuktade till de s.k. *hjärtörönen*, auriklerna, *auriculæ cordis*, vilka delvis sträcka sig framför de stora, från kamrarna utgående kärlen (fig. 3).»¹ Ordet *hjärtöra* upptages i Svenska akademiens ordlista, 9 uppl. (1950) med fackbeteckningen *anat.*, och i B. Molde, *Illustrerad svensk ordbok* (1955) ges upplysningen 'liten utbuktning från vartdera förmaket'. O. Östergren, *Nusvensk ordbok*, bd III, H-K (1931) har under *hjärtöra*, *fackl.* språkprovet: *Från vartdera hjärtförmaket utgår en liten utbuktning, hjärtörat*. SAOB:s artikel *hjärtöra* (1932) lyder: '[efter lat. *auricula*, se aurikel 2] *anat.* om det koniska bihanget till vartdera hjärtförmaket; förr äv.: hjärtförmak. Rosenstein Comp 296 (1738). *Två öfver hvarandra belägna rum, en hjertkammare (ventriculus) och ett hjertöra (atrium)*. Thorell Zool. 1:74 (1860). Broman Männ. 1:138 (1925).'²

Om man studerar beläggen i SAOB:s språkprovssamlingar, finner man, att ordet i äldre språkprov oftast brukas i betydelsen 'hjärtförmak'. Några belysande exempel härpå må anföras: *Åfvan om hvardera Hiertkammaren är ännu en liten Säck, den man kallar Hiertörat (Auricula Cordis)*, Schützercrantz La Faye 38 (1763); (Fredrik I:s balsamering) *Utur hjertat, som legat i et serskildt käril och i stark campher-spiritus, utkramades wätskorna wäl: det smordes sedan så wäl i des hiert-öron som kamrar, in och utan på, med nyssnämde balsam*, Schützercrantz Olycks-Öden 223 (1775); *På det blodets omgång måtte vara ordentelig och beständig i alla kroppens delar har den högste konstnären gifvit oss hjertat, försedt med 4 muskelachtige caviteter, nämligen: högra hjertkammaren och hjertörat, samt vänstra hjertkammaren och hjertörat*, Fischerström 2:99 (1780). — Det allra äldsta belägget i samlingarna är: *Hjärtörönen ... äro små mäst kjöttachtige säckar, som utan och innan til äro öfverdragne med en tunn hinna, emellan hvilka gå i högra örat ... större och mindre kjöttsträngar, som göra ... (det) inuti ojämnt och gropigt, men ... vänstra örat är glatt och nästan fyrkantigt*, Rosenstein Comp 296 (1738).

Om 'bihanget till vartdera hjärtförmaket' användes ordet bl. a. i följande språkprov: *Högra förmaket (atrium dextrum), har vid sin undre, främre och vänstra ända et något rynkigt bihang (adpendix) som vanligen kallas hjertöra (auricula cordis) — — Sönnenberg Loder, Anthropologi, s. 230 (1799); De mera centrala muskelbalkarna äro ännu i det färdigbildade hjärtat synbara på insidan av kamrarna och de s. k. hjärtörönen,*

¹ Svensk uppslagsbok, 2:a uppl., bd 13 (1949), sp. 581.

² Förkortningar enl. Ordbok över svenska språket, utg. av Svenska Akademien. Källförteckning. Lund [1939].

som representera de först bildade (alltså äldsta) delarna av förmaken, Broman Männ. 1:138 (1925).

Ett annat, numera knappast brukligt ord för *hjärtöra* är *aurikel*, som SAOB (1903) uppför med två betydelser: 1) hjärtförmak, 2) om det koniska bihanget till vardera hjärtförmaket. Endast den förstnämnda är försedd med beläggställen (2 st.), vilka dock inte anföres. I SAOB:s arkiv finns inalles 3 språkprov, nämligen: *Hjärtat* (på missfostret) *hade sina 2:ne Hjärt-Kamrar och Auricler*, H. Schützererantz Vet A H 17:27 (1756); *Hjärtat med dess auricler*, A. Murray, Vet A H 29:92 (1768); *Rörelsen i auriklerne föregick kamrarnas*, Levertin Williams Bröstsjukd. 205 (1838). Under den andra betydelsen 'om det koniska bihanget till hvardera hjärtförmaket' meddelas endast, att den först användes av tysken Haller (död 1777); dessutom ges en hänvisning till Joseph Hyrtls arbete *Onomatologia anatomica*.

Hyrtl ger i artikeln *Auriculæ cordis* intressanta onomatologiska upplysningar om organet *hjärtöra*: »Bis in das 18. Jahrhundert, wurden die beiden Vorhöfe des Herzens, nicht aber ihre jetzt als Herzohren bekannten Anhängsel, *Aures s. Auriculæ cordis* genannt.»¹ Vi får veta, att hjärtförmaken av fransmännen alltjämt kallas *oreillettes* och av engelsmännen *ears of the heart*. Galenos »ging mit seinen ὄτα τῆς καρδίας voran, und gab die Erklärung: *non a forma, sed quia ut aures capiti, ita cordi annexæ sunt*. Im Rufus Ephesius, Julius Pollux, und Orobasius, wiederholen sich die ὄτα τῆς καρδίας regelmässig».² Av stort intresse är, vad Hyrtl meddelar i fråga om överförda betydelser hos grek. ὄτα och lat. *ures* under antiken: »Paarige und symmetrisch an den Seiten eines Körpers hervorragende Anhängsel, wurden von den Griechen gerne ὄτα genannt, so auch die Henkel an Krügen, Vasen, und Amphoren. Die Römer nannten die Bretter, welche sie rechts und links an dem Eisen des Pfluges anbrachten, um die aufgewühlte Erde seitwärts abzuschieben, und die Furche breiter zu machen *Aures aratri*».³ I samband därmed anför han ett ställe ur Vergilius' *Georgica* (Lib. I, 172): *Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso*. Den belgiske anatomen Andreas Vesalius (f. 1514 och d. 1564) översatte de galenska ὄτα med *Aures* och *Auriculæ*, och tysken Haller synes vara den förste, som använde *Auriculæ* om de koniska bihangen till hjärtats förmak. Haller kallade högra förmaket: *Sinus*

¹ J. Hyrtl, *Onomatologia anatomica*. — Geschichte und Kritik der anatomischen Sprache der Gegenwart, mit besonderer Berücksichtigung ihrer Barbarismen, Widersinnigkeiten, Tropen und grammatischen Fehler, Wien 1880, s. 64.

² J. Hyrtl, a.a., s. 64.

³ *Ibid.*, s. 64.

venarum cavarum och det vänstra: *Sinus venarum pulmonalium*. »Die Anhängsel der beiden Vorkammern *Auriculæ* zu nennen», yttrar Hyrtl om Hallers namngivning, »war ihm kein missglückter Tropus, da sie wirklich durch Form und hängende Lage, mit den Ohren eines Jagdhundes Aehnlichkeit haben.»¹

Hjärtörats namnflora.

På nordiskt språkområde existerar för *hjärtöra* en rik flora av folkliga benämningar, vilka endast i undantagsfall kommit in i ordböcker, men vilka samlats och systematiserats av norrmannen Nils Lid i den värdefulla studien *Ullins øyra* (1925).² Lid börjar just med att konstatera, att »i dei norske ordbøkene leitar ein fäfenget etter opplysningar um hjarteøyro, *auriculæ cordis*; og heller ikkje frå dei andre Norderlandi har ordboksforfattarane fått med noko nemnande um dette anatomiske umgrepet».³ Lid har samlat ett rikt och värdefullt material från olika nordiska länder, vilket han överskådligt redovisat från i tur och ordning: Norge, Sverige, Danmark, Färöarna och Island. Under varje land har han sedan grupperat sitt material efter upptill sex olika namngivningsprinciper. I materialet från Norge och Sverige, vilket är rikast, är alla sex namngrupperna företrädda, under det att materialet från Island har fyra och det från Danmark och Färöarna vardera två namngrupper företrädda. Här är inte platsen att redogöra för Lids undersökning: det får räcka med en och annan hänvisning till den i olika sammanhang.

Om man kastar en blick på materialet från Sverige, finner man bl. a. följande. I grupp A träffas benämningar som *olydingsöron* (Småland, Östergötland), *olydiga örat* (Småland), *oduglingsöron* (Södermanland), *lönnöron* (Västerbotten) och *tjuvöron* (Uppland), alltså en ganska heterogen samling. Från Östra hd i Småland uppger G. Hedström, att »vid slakt bortskäres och bortkastas *olydingsöronen* på hjärtat». I grupp B möter benämningen *villöron* (Värmland, Dalarna, Härjedalen). Vid slakt skäres *villöronen* av och kastas bort. Till grupp D för Lid benämningar

¹ Ibid., s. 64. — I ett annat arbete, *Die alten deutschen Kunstworte der Anatomie*, Wien 1884, s. 181, jfr s. 120 meddelar Hyrtl några gamla tyska benämningar på *Auriculæ cordis*, nämligen *Hertzleffel*, (förkortningen Vb har inte kunnat återfinnas, men det första belägget är tydligen äldre än 1551), *Ohrläpplin des Hertzens* (Deutscher Vesal, 1551) och *Zippfelin* (Deutscher Paré, 1601). — Jfr även Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, 4, 2, s. 1252 o. 1258.

² N. Lid, *Ullins øyra*, i: Heidersskrift til Marius Hægstad fraa vener og læresveinar 15de juli 1925, Oslo 1925, s. 128 ff.

³ N. Lid, a. a., s. 128.

som *ulvöron* (Västmanland), *olycksörer* (Närke, Östergötland), *oäringsöra* (Småland). Från Hällestad i Östergötland uppger G. Olsson, att »*olycksörona* vid hjärtat skars bort», en upplysning som allmänt kommer igen vid denna såväl som vid andra grupper. I grupp E finner man bl. a. *ullesöra*, *ullasöera* (Västergötland), *illesöron* (Västergötland), vilka skäres av och kastas bort. Grupp F upptager bl. a. *hjärtöre* (Jämtland), *öronen* (Blekinge) och *hjärtats dörr* (Uppland). Genomgående uppges, att hjärtöronen skäres av och kastas bort.¹

Av särskilt intresse är den här överhoppade grupp C, vilken är homogenerare än de andra grupperna, emedan den grundar sig på en enhetlig namngivningsprincip. Denna grupp består nämligen uteslutande av sådana benämningar på *hjärtöra*, som etablerar språklig förbindelse mellan detta organ och djävulen. Förleden i dylika komposita på *-öra* och attributet i motsvarande uttryck med *öra* utgöres alltid av en synonym för ordet *djävul*. — Och därmed skulle vi ha funnit det vi sökt: ett *öra* i överförd bemärkelse förbundet med *djävulen*, vilket torde vara av stort värde för den fortsatta exegesen av Gadhfrasen: *örath aff swarta katthen* = örat av djävulen.

C-gruppen, företrädd i svenskt och norskt, men inte i danskt, färöiskt eller isländskt material, kommer därför att ägnas särskild uppmärksamhet och i görligaste mån tillföras nya belägg.

Hjärtörat — djävulsörat.

Det har gått drygt 30 år, sedan Lid utarbetade sin studie, och under tiden har nytt material tillkommit. Åtskilliga uppteckningar har kommit våra landsmåls- och folkminnesarkiv till handa, och likaså har det kommit ut en och annan dialektordbok och dialektmonografi, som lyckats få med sådana komposita och uttryck. Åtkomligt relevant material i Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala (=ULMA), Landsmålsarkivet i Lund (=LAL) och Lunds Universitets Folkminnesarkiv (=LUF) har jag personligen gått igenom, varvid särskilt granskningen av svaren på frågelista M 32: Djurkroppen givit gott utbyte. Under avdelning II i denna, »De särskilda djurens kroppsdelar. A. Kon», återfinnes under huvudordet Hjärta frågan: »Finnas särskilda benämningar för hjärtats särskilda delar (*hjärtöron*, *villöron*, *hyllingsöron*, *hjärtats dörr*, *olydingsöron*, *fansöra*)?» Svaren på denna har genomgått fullständigt, men framställningen måste här begränsas till namngivningsprincip C. Gången blir den,

¹ N. Lid, a. a., s. 130 ff.

att varje relevant benämning på *-öra*, d.v.s. sådana som innehåller en synonym för 'djävul', diskuteras utifrån styrkta belägg med början i det svenska materialet.

På Gotland kallas, som också Lid nämner, hjärtöron för *puköron*.¹ Detta kan styrkas med uppteckningen: »En utväxt på hjärtat, som kallades *puköra*, skulle alltid skäras bort.» — Gotland. Visby. LUF 1309:2. 1921, vidare med ett frågelistsvar: »*hjärtåiru*, äller som di sägd, de gamble, *päukåiru*». — Gotland. När sn. ULMA 10613. 1937. Men framför allt är att nämna behandlingen i Gotländsk ordbok, enligt vilken ordet *puköra*, uttal *päukåira*, n. är känt från socknarna Fårö, Eskelhem, [Lau], Eke, Vallstena (enl. Carl Säve), pl. *päukåiru* från Bro (Herbert Gustavson), *paukoyru* från Eksta (Elias Wessén).² Ordet uppträder enligt samma källa i tre olika betydelser: '1) något vid hjertrotten i kräk, Fårö; på hjärtat, blårodt, skärs bort, Eke sn; klaffarna vid hjärtat (E. Wessén, H. Gustavson), skäras bort (H. Gustavson), 2) hornbit på insidan av hästens ben, Eskelhem; Vallstena (Carl Säve), 3) (fig.) trasa på skoklack, Fårö'.³

Ordet bakom förleden *puk-* är *puke*, m., ett nordvästgermanskt ord som är belagt redan i fornsvenskan och välkänt från svenska dialekter.⁴ Gotländsk ordbok uppger *puke(n)*, m. 'hin onde, fan' från flera socknar — redan Neogard (f. 1683, d. 1758) har ordet — och anför flera belysande uttryck och talesätt.

Gotl. *puköra*, en väl styrkt benämning för *auricula cordis*, 'hjärtöra', betyder sålunda 'djävulsöra'. Ordet tycks inte vara känt utanför Gotland, enligt vad Herbert Gustavson, den främste kännaren av gutamålet, har sig bekant.

Ondmansöron är enligt Nils Lid ett namn på hjärtöron i Malungs sn i Dalarna.⁵ Uppgiften kan verifieras med hjälp av material i ULMA. Ett svar på frågelistan Djurkroppen meddelar: »Benämning för hjärtats delar *vommastöron* = hjärtklaffarna». — Dalarna. Malungs sn. ULMA 3665. 1932. Från nyckelkortet *ondmansöron* till Dalmålsordboken kan

¹ N. Lid, a. a., s. 130.

² H. Gustavson, Gotländsk ordbok etc., 1. Uppsala 1918—1940, 2. Uppsala 1941—1945, s. 727. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Uppsala. Ser. A:2).

³ Ibid., s. 727.

⁴ E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Ny omarb. o. utvidg. uppl., Lund 1939, art. *puke* och särsk. *skråpuk*; C.-E. Thors, Den kristna terminologien i fornsvenskan, i: Studier i nordisk filologi, bd XLV, Helsingfors 1957, s. 431.

⁵ N. Lid, a. a., s. 130.

nämnas beläggen *võnmasxlõron*. — Dalarna. Malungs sn. ULMA 3175:1, s. 29 och *onnmansöror*. — Dalarna. Järna sn. ULMA 3409, s. 9. Som exempel på bortfall av *n* i konsonantförbindelsen *ns* anför Lars Levander i sin dalmålsmonografi bl. a. just ordet *vonnmass-õron* 'auricula cordis (»ondmansõronen»)» från Malungs sn.¹ — Vad genitivförleden *ondmans-* under olika ljudformer: *vommasl-*, *võnmasxl-*, *vonnmass-* (Malung) och *onnmans-* (Järna) beträffar, kan det inte vara någon som helst tvekan om vem *ondmannen* är. Det räcker med att erinra om nysv. *den* (el. *hin*) *onde* för att det skall stå klart, att det är en benämning på djävulen. — En orkidé, *Orchis maculata*, kallas enligt nyckelordet *hand 8* till Dalmålsordboken i ULMA i Malung *ondmansshanden*, jfr *stõgmåninhåndr*, uppgivet från Transtrand.

Dalmålets *ondmansõron*, betygat från Malung och Järna som benämning för *auriculæ cordis*, 'hjärtõron', betyder sålunda 'djävulsõron'.

Godmanõron är en annan, ej tidigare framdragen benämning på hjärtõron också från Malungs sn i Dalarna. Från Yttermalung har nämligen uppgivits ordet *gõnmanõron*, vilket återfinnes på nyckelkortet *godman-õronen* till Dalmålsordboken i ULMA. Någon tvekan om vem förleden *godman-*, en konträr motsats till förleden *ondman(s)-* (bl.a. Malung), åsyftar, kan det knappast vara. *Godmannen* är med all säkerhet att uppfatta som en eufemism för 'djävulen'. Om man ville ställa sig väl med denne farlige och fruktade potentat, var en positiv namnkarakteristik mera på sin plats än en negativ.

Ljutõron är ännu en, ej heller tidigare framdragen, benämning på hjärtõron från Dalarna, vilken kan och rimligen bör tolkas som 'djävulsõron'. Ordet är enligt ett nyckelkort till Dalmålsordboken betygat från Nusnäs by i Mora sn, dels under formen *ljõtärur* — ULMA 5701, s. 4. 1933., dels under formen *ljõtårur* — ULMA 11601, s. 4 med betydelsen 'auriculæ cordis'; dessutom meddelas, att »*ljutõronen* skuros av och kastades bort. Man ansåg, att man fick ont i magen av dem» (Nusnäs, Mora sn).

Ordet bakom förleden *ljut-* är då *ljute*, m., ett välkänt ord för 'djävulen' i åtskilliga dalasocknar. Nyckelkortet *ljute 2* till Dalmålsordboken i ULMA anger betydelsen 'den onde' hos detta ord för socknarna Älvdalen, Våmhus, Mora, Venjan, Sollerön, Ore, Lima, Boda. Förleden *ljut-* i ordet *ljutõron* förhåller sig i så fall till *ljute*, m., 'djävul', liksom förleden *puk-* i ordet *pukõron* förhåller sig till *puke*, m., 'djävul'. Ordet *ljute* 'djävul' åter är egentligen den substantiverade svaga formen av ett adjektiv

¹ L. Levander, Dalmålet, Beskrivning och historia, II, Uppsala 1928, s. 64.

motsvarande fvn. *ljótr*, 'ful, avskyvärd' och betyder således 'den fule'. Några andra djävulsbenämningar i dalmålet, t. ex. *onde*, m., av adj. *ond*, *grove*, m., av adj. *grov* och *snöde(n)*, m., av adj. *snöd* är bildade på samma sätt, de är alla substantiveringar av den svaga adjektivformen. — Dalmålets *ljute* el. *ljote* och *ljutingen* el. *ljotingen*, jfr ä. nysv. *ljoten* är liktydiga med *den fule* och *fulingen*, vilka ord själva fungerar som benämningar på den onde, på djävulen.¹

Av det sagda torde ha framgått, att det ligger närmast till hands att återge också dalmålets *ljutöron* med 'djävulsöron'. I så fall skulle dalmålet, som i likhet med gutamålet hör till våra mest särpräglade och ålderdomliga folkmål,² kunna uppvisa inte mindre än tre originella benämningar för hjärtöron med den språkliga innebörden 'djävulsöron': *ondmansöron*, *godmanöron* och *ljutöron*.

Illkallsöra är ett namn på hjärtöron i Jämtland, vilket redan Nils Lid dragit fram.³ Från Mattmars sn anför han följande uppteckning: »En bit av hjärtat kastades bort. Det kallades för *illkallsöra*» (ULMA). Ordet har uppgivits även från andra jämtlandssocknar, såsom framgår av frågelistsvaren: »*Illkallsöra* = luftlock i hjärtat, hjärtlock». — Jämtland. Häggenås sn. ULMA 4549, s. 32 (fol. bd). Ca 1920; »Klaffarne på hjärtat kallas *Illkallöron* och skulle skäras bort». — Jämtland. Brynje i Kyrkås sn. ULMA 1213, s. 19, Ur Heimbygdas arkiv (Erik Festins samlingar). 1926. — Under formen *illkallör*, plur. *illkallöra* har samma benämning för hjärtöron också upptecknats i Ångermanland: »*Illkallör*, pl. *illkallöra*: körtel vid hjärtat, hvilken vid slakt kastas bort såsom oätbar». — Ångermanland. Resele sn. ULMA 141:3, s. 5 (fol.). 1907. — Potentaten bakom förleden *illkall(s)*- är lätt att identifiera; *illkallen* < *illkarlen* är ingen annan än 'djävulen'.

Satans öron är en beteckning för hjärtöron, som uppgivits från Haverö sn i Medelpad. Härifrån meddelas: »Likaså skar man bort 'villöra', *Satans öron*, ett slags brosk på hjärtat (klaffar?). Varför man skulle göra så, visste ej berättaren.» Medelpad. Haverö sn. ULMA 12234. 1938. —

Nämnas bör också termen *fans räm* från Äspinge sn i Skåne, vilken kommit fram i ett svar på frågelistan Djurkroppen. I detta uppräknas på tal om benämningar på Hjärtats olika delar: »hjärtas dör, bannen i hjärtad, hjärtkammaren, hjärteroden, hjärtsäcken, hjärterummed, hjärtebånned, *fans räm*». — Skåne. Frosta hd. Ö. Espinge sn. LAL 3005. 1936. Av uppteckningen framgår inte klart, vad *fans räm* betecknar för del

¹ E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Lund 1939, art. *ful*.

² L. Levander, Dalmålet, I, Inledning, Uppsala 1925.

³ N. Lid, a. a., s. 130.

av hjärtat, men det torde ligga närmast till hands att tänka på hjärtöronen, *auriculæ cordis*. Vi finge i så fall ytterligare en benämning för dessa med en synonym för 'djävul' i förleden. Under alla omständigheter vittnar denna term om att någon del av hjärtat, om ock ovisst vilken, uppkallats efter *fan*, 'djävulen'. — Det skånska uttrycket *fans råm* har dessutom stöd av en finlandssvensk benämning.

Fansöra, plur. *fansöror* är, enligt vad Herman Vendell uppgivit i Ordbok över de östsvenska dialekterna (1904), ett namn på hjärtöra i Pärnä sn i östra Nyland. — Därmed har det lyckats oss att uppvisa en benämning med betydelsen 'djävulsöra' för *auricula cordis* även på det svenska språkområdet i Finland.

I fråga om Norge, där denna namngivningsprincip för hjärtöron också är företrädd, har redan Nils Lid dragit fram ett par originella och intressanta benämningar: *styggemannsøyro* och *ørån hans Erik*.¹ Av dessa har den förstnämnda, *styggemannsøyro*, uppgivits från Ulvik (Hordaland) av S. Tillier: »*Styggemannsøyro* av hjertet må altid skjæres væk.» *Styggemannen* el. *den stygge* är, som man kan inhämta i t. ex. Ivar Aasens Norsk Ordbog (1873), ett namn på 'Fanden', alltså 'djävulen'.² — Den andra benämningen, *ørån hans Erik*, har uppgivits från Melhus och Leinstrand i Sør-Trøndelag av E. Jagtøyen: »Hjartelappane, 'ørån hans Erik' eller 'villørån' skulde ikkje brukast, for dei høyrde den vonde til». Hjärtöronen attribueras till *han Erik*, en i olika nordiska länder välkänd benämning på 'djävulen'.³ — Prof. Nils Lid har haft älskvärdheten att [okt. 1957] brevlades meddela mig ytterligare en sådan benämning för hjärtöra med en djävulssynonym i förleden, nämligen *satansblokka*, f.,⁴ vilken uppgivits från Veitestrand och Hafslo i Sogn og Fjordane av rektor S. Bøyum: »*Satansblokka* kalla dei uljodøyra på hjarta åt beisti.»

Översikten har givit vid handen, att det på nordiskt språkområde för de s.k. *hjärtöronen*, *auriklerna*, *auriculæ cordis* existerar en rad särpräglade mer eller mindre starkt dialektfärgade benämningar: 1) Sverige — *puköron* (Gotland), *ondmansöron*, *godmanöron*, *ljutöron* (Dalarna), *illkall(s)öron* (Jämtland, Ångermanland), *Satans öron* (Medelpad) och sannolikt *fans råm* (Skåne), 2) Finland — *fansöra* (Nyland), 3) Norge

¹ N. Lid, a. a., s. 129.

² I. Aasen, Norsk Ordbog med dansk Forklaring. Omarb. og forøget Udg. Chria 1873, s. 766, art. *stygge*.

³ K. Nyrop, Navnets magt, En folkepsykologisk studie, i: Mindre Afhandlinger udg. af Det philologisk-historiske samfund, Kjøbenhavn 1887, s. 160.

⁴ Om efterleden se I. Aasen, Norsk Ordbog, Chria 1873, s. 66, art. *bloka* och *blokka* 2.

— *stygge mannseyro* (Hordaland), *ørån hans Erik* (Sør-Trøndelag) och *satansblokka* (Sogn og Fjordane), vilka har det gemensamt, att förleden eller genitivattributet utgöres av ett ord(element) av eufemistisk karaktär för begreppet 'djävul'. När det gäller att klarera uttrycket *örath aff swarta katthen*, enligt antagande = 'örat av djävulen', hos Hemming Gadh, bör dessa ord med betydelsen 'djävulsöron' vara av stor vikt.

Genitivomskrivningen.

Ur grammatisk synpunkt är uttrycket: *örath aff swarta katthen* med all sannolikhet att uppfatta som en genitivkonstruktion.

Fornsvenskan använder prep. *af* »för att beteckna ett föremål såsom tillhörande ett annat (omskrifvande gen. possessivus)»¹ bl. a. i följande fall: *Jak skal hænta watn oc twa idhra føter / oc hwilin idher vnder skugganom af træno* (A-hskr., från 1430—50),² jfr med *s*-genitiv: *Jak skal hænta watn oc thwa thina føthir oc hwilen edhir vndir skuganom træsins* (B-hskr., från 1526),³ (om personer): *thu see bærggh skuggana som the waro huffwodh aff menniskiom*, (hskr. från 1526)⁴ och: *Thentidh rättarin befan oc hørde thæn stora throskap aff dotterenne /*, jfr den omedelbara fortsättningen med genitiv: *Fforbarmadhe han sik ofwer modhrena oc gaff henne liiffwit for dottrenna troskap oc godhwilia /* (hskr. från ca 1430).⁵ — Om detta bruk anmärker Söderwall i art. *af*, mom. 18, att »stundom måste dock i Nysv. här användas gen. el. ett omskrifvande uttryck».

Nysvenskan brukar enligt SAOB, art. *af*, mom. 16 prep. *af* »för att beteckna den 1. det, som ngt tillhör (dvs. för att omskriva poss. gen.)» Ett av de »förnämsta» fallen är »*c/* för att beteckna det hela hvarmed delen står i oafbrutet sammanhang, ——— *β/* (föga br.) i förb. med ord, som beteckna personer l. djur». — I 1500-talets bibelsvenska finns det emellertid goda exempel även på denna användning; i Gustav Vasas

¹ K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket, I, art. *af*, mom. 18.

² Svenska medeltidens bibel-arbeten ... utg. af G. E. Klemming, bd I s. 188:26, jfr a. a. s. 545 med B-hskr:ns läsart *træsins* för *af træno*.

³ Fem Moseböcker på fornsvenska enligt cod. Holm. A 1, utg. av Olof Thorell, Uppsala 1955, s. 144:20.

⁴ Svenska medeltidens bibel-arbeten ... utg. af G. E. Klemming, bd II, Sthlm 1853, s. 100:25—26.

⁵ Siellinna thröst ... kritisk uppl. utg. av Sam. Henning, Uppsala 1955, s. 208:28—29, jfr den äldre utgåvan: Själens tröst ... utg. af G. E. Klemming, Sthlm 1872, s. 279:15—17.

bibel (1541) möter bl. a. följande: *Then andra wädhuren skalt tu tagha / ——— och skalt slachtan / och tagha aff hans blodh / och stryka på örnatimpen aff Aaron och hans söner / etc.*, 2 Mos. 29:20 — konstr.: ord för kroppsdel + *aff* + ord för person(er), jfr *örath aff swarta katthen* = 'örat av djävulen', vidare: *Gudh sönderbryyt theras tender i theras munn / sönderslå HERRE oxlatenderna aff the vnga Leyon*, Ps. 58:7, jfr samma ställe i Daudiz psaltare (1536): *O gudh slå theras tänder sönder vti theras mund / sönderslå herre oxlatänderna aff thet vnga leyonet*¹ — konstr.: ord för kroppsdel i best. form + *aff* + adj.attribut + djurnamn i best. form. Närmare kan man knappast komma än:

oxlatänderna + aff + thet vnga + leyonet, Ps. 58:7 (1536)
örath + aff + swarta + katthen, Gadh (1507).

Enda skillnaden är, att adjektivet i Gadh-frasen saknar best. fristående artikel och tenderar att bilda en stående förbindelse med sitt substantiv. — I 1917 års bibelöversättning återges ifrågavarande uttryck i Psaltaren 58:7 med *s*-genitiv: *Gud, krossa tänderna i deras mun; bryt ut, o Herre, de unga lejonens kindtänder.*

Närstående är användningen av prep. *af* »för att beteckna det, hvarifrån en afsöndrad del l. lämningar l. spår härröra l. hvarpå tecken hän-tyda» (SAOB, *af* 16 b), i vilka fall »omskrivningen med *af* är vanligare än gen.» — Ur Gustav Vasas bibel (1541) kan anföras: *Men hudhena aff stwten medh alt kötet samt medh hoffuudhet och fötterna / och inelffuenar / och goret / thet skal han alt vthföra vthu läghret etc.*, 3 Mos. 4:11, *Och Presten som smord är / skal bära blodhet aff stwten in vthi witnessbyrdzens tabernakel etc.*, 3 Mos. 4:16 samt *Och gick aff wäghenom til at besee aszet aff Leyonet / sij / tå war en bijswerm i aszet aff Leyonet och hannogh etc.*, Dom. 14:8. — Av särskilt intresse är det sist anförda exemplet, som också finns i MB 2 men där lyder: *bogdhe han aff wæghenom til aatholen aff leonet thy at han wille beskoda Oc see en byswærm war i mwnnen aff leoneth / oc honogx kakor etc.* (hskr. från 1526).² — Vår nuvarande bibel återger stället: *och vek då av vägen för att se på det döda lejonet; då fick han [Simson] i lejonets kropp se en bisvärm med honung.*

I talspråket är genitivomskrivning med preposition en vanlig före-teelse. Erik Wellander yttrar på tal härom: »Talspråket visar en stark

¹ Bibelöversättningarna av år 1536 utg. av Gunnar Sjögren, I, Daudiz Psaltare, Uppsala 1956.

² Svenska medeltidens bibel-arbeten ... utg. af G. E. Klemming, bd II, Sthlm 1853, s. 115:1—2.

benägenhet att omskriva genitiven med prepositioner, av vilka de vanligaste äro *av*, *hos*, *på* och *till*.»¹ Detta äger säkerligen giltighet också för äldre tiders svenska talspråk och talspråkligt färgade stilarter.

Det anförda torde ha klargjort, att även Gadhs frasen: *örath aff swarta katthen* = 'örat av djävulen' bör uppfattas som en med prep. *aff* omskriven possessiv genitiv med innebörden 'djävulsörat'. Men denna innebörd har sv. dial. *puköra*, *ondmansöron*, *godmanöron*, *ljutöra*, *illkall(s)öron*, *Satans öron*, finlandssv. dial. *fansöra* och no. dial. *styggemannsøyro*, *orån hans Erik*, vilka alla är benämningar på *auriculæ cordis*, 'hjärtöron'.

— Vägen synes därmed ligga öppen för en tolkning:

örath aff swarta katthen = örat av djävulen = djävulsörat = hjärtörat.

Djurkroppen och bildspråket.

Inför detta förslag till interpretation vill man dock ställa ett par frågor. Kan det ha funnits en sådan benämning för *auricula cordis* redan på Gadhs tid? Och kan i så fall Gadh, som dock utom belägringschef i Kalmar var »electus» i Linköping, tänkas ha använt en så speciell term för en del av hjärtat i ett brev till riksföreståndaren? — Härvid kan man till en början erinra om att namnen på djurkroppens delar med all sannolikhet i regel är gamla. Behovet av att ha namn på djurkroppens olika organ och delar måste tidigt ha gjort sig gällande. Inte minst måste detta behov ha framträtt vid storslakten ut på senhösten. Det gällde att ha reda på vilka delar som skulle tagas till vara och på vilka som skulle kastas bort, men det gällde också att veta namnen på dessa olika delar, så att det inte uppstod några missförstånd. Den nordiska slakten har varit kringgårdad av en mångfald seder och bruk,² vilka med all säkerhet är att tillmäta betydande ålder.

Hjärtöronen, *auriculæ cordis*, hör till de delar av djurkroppen, vilka överlag har skurits av och kastats bort. Uppteckningar vittnar samstämmigt därom. — Brukets allmänna förekomst får anses borga för att bruket också är gammalt, vilket i sin tur är ett starkt indicium för att även dessa benämningar är gamla. Att de nästan genomgående saknas i våra ordböcker, utgör inte någon motinstans — de har tills för ett par årtionden sedan i stor utsträckning också saknats i våra landsmåls- och

¹ E. Wellander, Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård, 2:a översedda uppl., Sthlm 1941, s. 182.

² N. Lid, Norske slakteskikkar med jamføringar frå nærskyldte område. Fyrste luten. Kristiania 1924. (Videnskapselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse. 1923. No. 4).

folkminnesarkiv. — Ingenting talar emot att Gadhs frasen: *örath aff swarta katthen* kunnat brukas om *auriculæ cordis* med innebörden 'djävulsörat'.

De mustiga bilderna i Gadhs språk är inte sällan hämtade från kosthållets område. I ett brev till Svante Nilsson från Stockholm den 6 dec. 1501 möter ett sådant bildligt uttryck: *Her Bencth Smaalæninge haffuer hafft nogin farlig ord i thenne forlidne daga, oc tro vij han faar bethala flæskit i swa mote han worder affsatter for hanss allerdom skuldh och onde wilgie,*¹ vilket inte kunnat beläggas på annat håll utan synes vara Gadhs eget. En liknande bild finns i ett egenhändigt brev till riksföreståndaren från Förlösa den 1 april 1508: *Nw wardhe wi ga pa fleske stumpen utan (?) war tack.*² I ett likaledes egenhändigt brev till samme adressat från Holtsby den 13 maj 1508 förekommer en annan bild från kosthållets område: *och sades for Andhers, ath Andhers Swnth ær medh K. H[ans] och brag thet öll, han skulle mista slotteth.*³ Från kosthållet är det inte långt till slakten, och från detta område har vi en mycket åskådlig bild i ett egenhändigt brev till Svante Nilsson från Kalmar den 25 nov. 1508: *æn skall jach bidha och se, hurw thet brindher innan och utan skermen, medhan the fatige karla her ære pa fleskebenken satte medh mik, medhan inghen wil oss wnsetia,*⁴ vilken man har jämfört med en bild i ett icke egenhändigt brev till riksföreståndaren från Kalmar den 10 sept. också 1508: *... altiit liggher pa fægebenken och ekki wil wara hemma hoss [sin dan]ne quinne.*⁵ Men därmed har vi från två nära förbundna områden: kosthållet och slakten tangerat ett tredje, som dessutom binder dem samman: djurkroppen. På *fleskebenken*, slaktbänken, styckas djurkroppen, underlaget för kosthållet.

Andra bilder i Gadhs språk bygger på olika kroppsdelar: huvud, nacke, näsa, lever, lunga, hjärta.⁶ Nacken möter i en bild i ett egenhändigt brev till Peder Jakobsson från Kalmar den 1 april 1508: *Medhan the fara op til herradagen och göra sig redho hith, mædhan slas wij pa nackan,*⁷ näsan i ett brev till Mätta Ivarsdotter från Kalmar

¹ Styffe, Bidrag IV, s. 295:24; S. Gustafson, a. a., I, s. 162.

² Styffe, Bidrag V, s. 252:16; exeges hos S. Gustafson, a. a., I, s. 164 f. och G. Lindblad, Till tolkningen av Hemming Gadhs brev, i: Ark. f. nord. filologi, bd 67 (1952), s. 83.

³ Styffe, Bidrag V, s. 269:18; S. Gustafson, a. a., I, s. 163.

⁴ Styffe, Bidrag V, s. 332:24; S. Gustafson, a. a., I, s. 164.

⁵ Styffe, Bidrag V, s. 304:45; S. Gustafson, a. a., I, s. 165.

⁶ Jir T. Wennström, Studier över språket i Gustav Vasas svenska brev, Lund 1941, s. 56 ff.

⁷ Styffe, Bidrag V, s. 254:24; S. Gustafson, a. a., I, s. 167 och II, s. 71.

den 21 april 1507 (obs!): *Saa kom her i jafftes iij (3) skep och i dag iiij (4) konungens oc liggia hart inne för næsen pa oss,*¹ lever, lunga och näsa i ett brev till Svante Sture från Kalmar den 22 april 1507 (obs!): *Jak och thee gode mæn æthe bade leffwer och lwnge innan thy, wij haffwe inthet göre medh, oc faræ the skinbarlige fram om næsan pa oss,*² huvud och hjärta i ett egenhändig brev till Svante Sture från Högsby den 5 okt. 1506: *och skulle jach sidhan draga til baka, thet sloge almoghen for huffjudith och finge stor miströsth, och ware fiendhe storth herta.*³ — En person som i sitt språk gjort bruk av dylika bildliga uttryck från kosthållet och slakten och från olika kroppsorgan torde även ha kunnat använda en benämning för hjärtörat — i egentlig betydelse eller i bildlig — också en så särpräglad benämning därför som *örath aff swarta katthen*.

Hjärtörat som synekdoke.

Mot en interpretation: *örath aff swarta katthen* = 'hjärtörat' torde sålunda ingenting vara att invända; avgörande för dess riktighet är emellertid, om den är meningsgivande i kontexten. Efter insättning i denna fås: *Hade jak thaa vel 'släppt till hjärtörat', at i hade sielff thaa warit tiilstædhe, för tesse mærkelig ærendhe skull.*

Förslaget öppnar onekligen perspektiv, även om det inte ger omedelbar evidens. — Termen 'hjärtörat' ställer oss inför djurkroppen och frasen 'släppt till hjärtörat' inför slaktbänken. Men om man vill behålla Seth Gustafsons sannolika realtolkning: »jag skulle ha givit mycket för, att I hadn varit tillstädes» — och herr Svantes närvaro i Kalmar måste, som brevet klart ger vid handen, ha varit högeligen önskvärd för den hårt trängde Hemming Gadh —, kan uttrycket: *örath aff swarta katthen* = 'hjärtörat' knappast ha enbart egentlig betydelse. Att 'släppa till hjärtörat', en av de delar av djurkroppen som vid slakt alltid skars av och kastades bort, kan i och för sig inte innebära att »giva mycket», — att släppa till något, som i sig själv anses odugligt kan omöjlig vara uttryckets innersta mening. Kontexten kräver ganska tydligt en positiv innebörd, vilket 'hjärtörat' i varje fall inte har som slaktprodukt.

En annan väg torde vara mera framkomlig. 'Hjärtörat' är, oavsett om det betecknar 'det koniska bihanget till vartdera hjärtförmaket' eller själva 'hjärtförmaket', en del av hjärtat. Och delen inträder lätt

¹ Styffe, Bidrag V, s. 170:5; S. Gustafson, a. a., s. 166.

² Styffe, Bidrag V, s. 171:12—14; S. Gustafson, a. a., I, s. 162 (felaktig hänvisning till s. 170:31) med interpunktionen: *leffw(er) och lwnge i(n)nan / thy* etc.

³ Styffe, Bidrag V, s. 115:1—3; S. Gustafson, a. a., I, s. 167 och II, s. 43.

som representant för helheten. 'Hjärtörat' låter sig uppfatta som en pars pro toto, en synekdoke. Associationerna går då knappast längre till slakten utan till 'livet.' En bit av hjärtat, organet för en varelses livsverksamhet, kunde vara något att 'släppa till', att offra. — Från en egentlig betydelse har vi nästan omärkligt glidit över till en bildlig, men kanske ligger det också närmast till hands att antaga, att det originella uttrycket, vilket snarast torde vara en produkt av Hemming Gadhs egen ordkonst, rymmer ett bildelement. Och därmed skulle vi ha nått till botten: 'att släppa till hjärtörat' torde på ett eller annat sätt böra fattas som 'att släppa till livet'.

Exegesen av uttrycket *örath aff swarta katthen* har blivit en djupdykning från den språkliga ytan. Under dess fortgång har betydelsen undergått flera förvandlingar:

örat av djävulen=djävulsörat=hjärtörat='livet'.

Efter insättning av 'livet' i kontexten kommer stället i Gadh-brevet att lyda: *Hade jak thaa vel 'släppt till livet', at i hade sielff thaa warit tiilstoedhe, för tesse mærkelig ærendhe skull.* Och det ger onekligen mening. — Till jämförelse inställer sig bl.a. ett par rader ur Tegnér's Vikingabalk:

»Var är Ingeborg nu? Har hon glömt mig alltren
 för gråhårige, vissnade drott?
 Ack, jag kan icke glömma, jag gäve mitt liv
 för att se, för att se henne blott.»

Örath aff swarta katthen framstår som en drastisk och originell omskrivning för det liv Hemming Gadh hade velat 'släppa till' för att hans herre och vän Svante Nilsson själv hade varit tillstädes (dvs. varit kvar) nere i Kalmar, då Linköpingsdekanen Erik Svensson kom tillbaka från Danmark. Herr »electus» hade mer än en gång förklarat sig beredd att offra livet i herr Svantes tjänst, t. ex. i ett egenhändigt brev från Kalmar den 10 juni 1504: *Halss och lifff skall wara osparth och alth thet jach ægher, sa her ephther som her til, thet lather idher fulkomplige til.*¹

Uttrycket *örath aff swarta katthen* ger i den interpretation det här fått mycket av Hemming Gadh själv, hans liv och personlighet. *Swarta katthen* 'djävulen' visar oss scholaren, som väl haft en viss beläsenhet i den religiösa medeltidslitteraturen, *örath aff swarta katthen*= 'hjärtörat' åter belägringschefen, som varit förtrogen också med lanthushållningen, och *örath aff swarta katthen*= 'livet' slutligen brevskrivaren, som ägt den bildskapande fantasien.

¹ Styffe, Bidrag V, s. 20:39.

Tillägg.

En äldre nysvensk text från början av 1600-talet, till vilken jag först i efterhand funnit vägen, torde motivera ett kort tillägg.

Sigfrid Aron Forsius (f. på 1550-talet d. 1624) ger i Thet VIII Cap. »Om then Medlesta Bwk, eller bryste delen, som hafuer i sigh lijfsens instrumenter och facultet» av Physica (hskr.: Cod. Holm. D 76 fullbordad år 1611) en ganska ingående beskrivning av hjärtats byggnad och funktion. Av särskilt intresse är vad han har att meddela om *Auriculæ cordis*: *Sedhan är för huardere Cammaren lijka som itt lijtet inbögdtt örat, them Medici kalla Auriculas, thet som är för then högra Cammaren är satt in för then store blodhådrons dör, som man kallar Venam Cavam, thet wänstra in för Andeådrons mun, som arteria venosa kallas, lijka som en wacht och itt förhuss, then ena till att emoottagha blodhen, then andra till att veder || tagha wädret ifrå Lungon, att bägge delarna icke genast få löpa in i hiertas Camrar och förquäfuia thet; Ty hiertat dragher thesse bägge delar ganska girigt till sigh, kunde förthen skull ochså ådrorna igenom thess häftigha och hastigha draghning brista, om icke blodhen och wädret i thesse förmak blefue uppehålldne och förhindradhe.*¹

Hos Forsius, vars framställning inte är mer än 100 år yngre än Gadhrasen, användes termen *Auriculas* inte om 'bihanget till vardera hjärtförmaket' utan om själva 'hjärtförmaket', vilket överensstämmer med vad Joseph Hyrtl meddelar i *Onomatologia anatomica*, jfr att äldre belägg i nysvenskan på *hjärtöra* oftast åsyftar 'hjärtförmaket'. Sannolikt bör även uttrycket *örath aff swarta katthen* hos Hemming Gadh, om tolkningen *auricula cordis* 'hjärtörat' träffar det riktiga, i första hand avse hela 'hjärtförmaket med dettas bihang'. Därmed vinnes en bättre grund för den synekdokeiska tolkningen: hjärtörat = 'livet', vilken synes mig framstå i klarare belysning genom Forsius' åskådliga skildring av de båda hjärtförmakens uppgift att vara »som en wacht och itt förhuss».

¹ Sigfridus Aronus Forsius Physica (Cod. Holm. D 76) utg. av Johan Nordström, I, Text, Uppsala 1952, s. 239 ff. (Uppsala universitets årsskrift 1952:10).

BENGT LOMAN

Om relationen mellan ordföljd och betydelse hos hjälpverb.

I.

I en nusvensk skolgrammatik¹ användes termen »hjälpverb» som motsats till dels »huvudverb», dels »självständigt verb». Det förra motsatsförhållandet har avseende på vissa verbs syntaktiska användning: i förbindelsen *har* + supinum eller *skall* + infinitiv beskrives *har* resp. *skall* som hjälpverb, vilka »hjälpver» kombinationens »huvudverb», dvs. den infinita formen, »att uttrycka ett visst förhållande»². När det talas om »hjälpverb» som motsats till »självständiga verb» avses däremot verb, som ofta eller vanligen eller (så gott som) uteslutande fungera som hjälpverb i syntaktisk mening, medan med »självständiga verb» avses de verb som vanligen uppträda som huvudverb i en kombination med ett syntaktiskt hjälpverb eller som ensamstående finit form. Motsättningen hjälpverb: självständigt verb kan således sägas innebära en allmän lexikalisk klassifikation av verben, vilken bortser från att s. k. hjälpverb även kunna syntaktiskt uppträda som huvudverb och att vissa s. k. självständiga verb även kunna syntaktiskt uppträda som hjälpverb. Denna dubbla betydelse hos termen »hjälpverb» leder till vissa oklara eller vaga satser, såsom att gränsen mellan hjälpverb och självständiga verb är flytande, att vissa modala hjälpverb även kunna stå som huvudverb och att även andra verb än de egentliga hjälpverben kunna tjäns-göra som ett slags hjälpverb³. Oklarheten bottnar här i att hjälpverb i de tre första förekomsterna fattas som en lexikalisk enhet, men i den sista som en syntaktisk.

En viss klarhet vinnes om man begränsar termen hjälpverb till att

¹ Källquist, E., Svensk språklära, 2 uppl. 1956, s. 37, 179.

² a. a. s. 36f.

³ a. a. s. 179.

gälla en syntaktisk företeelse. Så torde t. ex. vara Beckmans avsikt i Svensk språklära (8 uppl., 1935), där kombinationer av typen *är räddad, blev sittande, få se, ha sett* förklaras bestå av hjälpverb (dvs. den finita verbformen) + huvudverb (dvs. den infinita formen eller nominalformen) (a. a. s. 156), och där förf. senare behandlar »de viktigaste av de verb, som i svenskan användas såsom hjälpverb» (a. a. s. 161; spärrat här).

I nusvenska skolgrammatiker anföres vanligen 15 à 20 verb som exempel på hjälpverb, vartill dock fogas anmärkningar som att »åtskilliga andra verb ... kunde ... upptagas som hjälpverb» (t. ex. *hota, ämna, bruka, tänka*)¹ eller att »även andra verb än de egentliga hjälpverben (kunna) tjänstgöra som ett slags hjälpverb» (t. ex. *tänka, bruka, beräkna, börja*)². Som de »egentliga» eller »viktigaste» hjälpverben bruka följande anföres: *ha, komma (att), bli, vara, vardas, böra, få, kunna, låta, lär, må (mätte), måste, skola, tör (torde), töras (tordas), vilja*.

Dessa egentliga hjälpverbs gruppering i temporala, passivbildande och modala utgår från semantiska kriterier men sammanfaller även väsentligen med syntaktiska skillnader: det tempusbildande *ha* kombineras med supinum, de passivbildande *bli, vara* och *vardas* med particip och de modusbildande med infinitiver utan förmedling av *att*. De semantiska och syntaktiska kriterierna sammanfalla emellertid ej helt, då ju *skola* även som tempusbildande kombineras med infinitiv utan *att* och då det tempusbildande *komma* kombineras med infinitiv med *att*.

Om man bortser från *komma (att)* ha således alla de verb, som karakteriseras som »egentliga hjälpverb» syntaktiskt den egenskapen att de uppträda i kombination med en infinitiv form utan förmedling av *att*. *att*-lösheten anföres dock ej som ett direkt kriterium på hjälpverb, utan presenteras snarare som en följd av att ett verb är eller uppträder som modalt hjälpverb. T. ex.: »De modala hjälpverben förbindes med infinitiv (utan infinitivmärke)»³. Men denna omständighet torde i själva verket vara en avgörande urvalsfaktor, vilket i synnerhet visar sig då det gäller att komplettera det traditionellt övertagna beståndet⁴ med verb som kunna »upptagas som hjälpverb» eller »tjänstgöra som ett slags hjälpverb». Sådana verb presenteras med något undantag (*hotar att falla*) genom-

¹ Beckman, a. a. s. 174.

² Källquist, a. a. s. 179.

³ Källquist, a. a. s. 179.

⁴ Om hjälpverbsbegreppets historiska bakgrund se t. ex. Jespersen, O., *The Philosophy of Grammar*, 1924, s. 315, o. Diderichsen, P., *Elementær dansk Grammatik*, 2 uppl., 1957, § 51.

gående i verbkombinationer utan förmedlande *att*: *ämnar resa, tänker resa, brukar sjunga, tänker stanna, brukar komma, beräknas vara, börjar bli*¹.

Utöver de egentliga hjälpverben kunna ett stort antal nusvenska verb mer eller mindre regelbundet konstrueras på detta sätt; som påpekats av bl. a. Erik Lundin² och Josua Mjöberg³ föreligger i synnerhet under 1900-talet en tendens till att låta allt flera verb uppträda i kombination med en *att*-lös infinitiv. Denna tendens är särskilt stark i tidningsspråk och är där kanske mest påfallande i rubrikstil med dess speciella krav på koncentration. Som Mjöberg framhåller torde denna utveckling i hög grad få ses som en anslutning till semantiskt likartade mönster: »Utvidgningen till ett mera allmänt utelämnande av *att* har väl följt den linjen, att till en början verb, som till betydelsen stod de modala hjälpverben nära, förenades med infinitiv utan *att*. Senare drog dessa i sin tur med sig till betydelsen närbesläktade verb och omsider inte blott verb utan även uttryck av typen *ha lust, vara angelägen*»⁴. Mjöberg anför i sin undersökning ett antal verb som alternativt kunna kombineras med *att*-lös infinitiv; vissa av dessa uppträda mer tillfälligt i denna funktion; ett 30-tal följas däremot mer eller mindre regelbundet eller »utan svårighet» av *att*-lös infinitiv. Detta material innebär ett gränsdragningsproblem. *vill* och *kan* i satser som *han vill tala* och *han kan tala* karakteriseras som hjälpverb, medan det däremot är oklart hur man skall klassificera t. ex. *önskar* eller *förmår* i uttrycken *han önskar tala, han förmår tala*.

Syntaktiskt går det ingen gräns mellan *han vill tala* och *han önskar tala*, men däremot mellan *han önskar tala* och *han önskar att tala*. Denna syntaktiskt iakttagbara skillnad kan uttryckas så, att *önskar* i ena fallet styr infinitiv utan *att*, i andra fallet infinitiv med *att*⁵. I semantiskt avseende kan skillnaden mellan verbuttryck med resp. utan *att* vara svår att objektivt fixera. Stundom kan *att* vara utsatt enbart av tydlighets-skäl, såsom när infinitiven är placerad på ett visst avstånd i satsen från den styrande verbformen. I viss mån kan förekomsten eller frånvaron av *att* också bedömas som en stilfråga eller en fråga om individuella språkvanor eller som en frekvensfråga (vissa verb styra vanligen infinitiv med *att*, mindre vanligt infinitiv utan *att*, medan för andra verb det motsatta gäller). Variationen i uttryck behöver således ej innefatta även

¹ Beckman, a. a. s. 174, Källquist, a. a. s. 179.

² Lundin, E., Behandlingen av infinitivmärket 'att' i nusvenskan, Språk och stil 1919, s. 150—183, 1920, s. 11—54.

³ Mjöberg, J., Infinitivmärke på glid, MLFÅ 1950, s. 71—80.

⁴ Mjöberg, a. a. s. 72.

⁵ Jfr Bech, G., Studien über das deutsche verbum infinitum I, 1955, s. 25.

en variation i betydelse. Däremot kan, som Mjöberg påpekar, val av det för en läsare ovanligare alternativet leda uppmärksamheten från innehållet mot formen, vilken olägenhet dock elimineras i samma mån som läsaren vänjer sig vid att uppfatta de båda uttryckssätten som fria varianter utan semantisk åtskillnad. Å andra sidan synas emellertid grammatiska författare¹ vara ense om att i den mån någon semantisk skillnad är aktuell för enskilda språkutövare, så innebär den närmast att de båda verbformerna stå friare i förhållande till varandra vid utsatt *att*: infinitivmärket ger infinitiven en självständigare ställning i förhållande till huvudordet och ger samtidigt större vikt åt den finita verbformen. Detta sammanhänger även med en tendens till starkare betoning av en verbform som styr en *att*-infinitiv och till svagare betoning av en verbform som styr en *att*-lös infinitiv, jfr t. ex. *han började tala : han började att tala, Otto försöker vissla : Otto försöker att vissla*. Denna uppfattning blir även bestämmande för satsanalysen: i ett uttryck som *vi skall försöka börja spela klockan tre* anses alla fyra verben kunna räknas som predikatsverb; i uttryck som *jag har försummat att skriva, vi började med att sjunga* anses däremot infinitiverna ha en »så pass självständig ställning» att de lämpligen kunna uppfattas som ingående i särskilda bestämningar (objekt resp. adverbial)².

Det är givetvis under vissa betingelser fördelaktigt att t. ex. inom undervisningen i främmande språk kunna använda en term hjälpverb som hänför sig till grupper av etymologiskt besläktade verb (i olika språk), vilka äga vissa karakteristiska gemensamma drag. Men vid en intern syntaktisk analys av nusvenskt riksspråk kan det synas befogat att ge termen hjälpverb en mera vidsträckt användning. Med hjälpverb skulle här kunna avses varje verbform, finit eller infinit, som styr en *att*-lös infinitiv eller annan infinit form eller en kombination bestående av *att*-lösa infinita former (t. ex. *ha talat*).

Hjälperbet kan uppträda som styrande i finit eller infinit form, t. ex. *han vill göra gott, att vilja göra gott är en vacker föresats*. I infinit form kan det samtidigt vara båda styrt och styrande. Så är förhållandet i de ingalunda ovanliga fall då fler än två verb äro kombinerade, t. ex. *skulle be få gå, kunde få börja bada*.

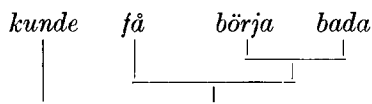
I undantagsfall kan även en verbform som ej styr en infinit form uppfattas som hjälpverb. Enligt definitionen är t. ex. *slippa* hjälpverb i kombinationen *han bad få slippa gå*, men huvudverb i kombinationen *han*

¹ Se t. ex. Lundin, a. a. s. 12f., Hulthén, L., Studier i jämförande nunordisk syntax I, 1944, s. 246, Källquist, a. a. s. 210f.

² Källquist, a. a. s. 210f.

bad få slippa vällingen. Ett uttryck som *han bad få slippa* kan uppfattas på två sätt: om av sammanhanget framgår att kombinationen bör utfyllas med en infinitiv, kan *slippa* karakteriseras som hjälpverb (i en ellips), i annat fall som huvudverb (i en ellips).

I en kombination bestående av ett verb i finit form och ett annat verb i infinit form är, som Beckman framhåller, den infinita formen (eller nominalformen) syntaktiskt sett en bestämning till den finita. Hjälpverbet är således huvudordet eller kärnan, medan huvudordet är ett underordnat led, vilket för sin existens i syntagmen är beroende av huvudordet. Inom en längre verbsyntagm äro relationerna mellan leden mera komplicerade, men analysen bör företagas på i princip samma sätt som vid de enklare tvåledskombinationerna. T. ex: i *kunde få börja bada* är *kunde* kärnan och *få börja bada* bestämning; i *få börja bada* är *få* kärnan och *börja bada* bestämning — om denna infinita syntagm skulle självständigt ingå i satsen som predikat, finge den ju formen *får börja bada*; i *börja bada* är slutligen *börja* kärnan och *bada* bestämning. Förhållandet kan tecknas på följande sätt:

II.

Inom verbkombinationer av det slag som ovan exemplifierats kunna vissa ordföljdsregler eller rangordningsprinciper påvisas. Verben kunna med hänsyn till sin förmåga till inbördes kombinationer och med hänsyn till ordföljden inom sådana kombinationer grupperas i positionsklasser¹. Ett närmare studium av detta positionssystem kan ge vissa resultat som komplettera den semantiska indelningen i temporala, passivbildande och modala hjälpverb².

¹ Den följande undersökningen anknyter till en tidigare uppsats om attributiva bestämningar i nusvenskan (ANF 71, s. 218—244). Här visades hur de attributiva bestämningarna i bestämningsfältet kunna indelas i sex positionsklasser (PK), vilkas medlemmar vanligen icke kombineras inbördes men däremot med medlemmar av andra PK. Dessa kombinationsrestriktioner förklarades sammanhänga med att medlemmarna av varje PK gemensamt gradera eller variera ett visst semantiskt grundbegrep (t. ex. totalitet, possession) och att i det löpande talet endast en gradbeteckning ur varje klass är nödvändig eller adekvat (t. ex. *alla mina, båda dina*).

² Det tempusbildande *ha* och de passivbildande *bli*, *vara* och *varda* ha icke

Grupperingen av verben i positionsklasser måste bygga på jämförelser mellan kombinationer om minst tre led. Sådana äro relativt vanliga även i mera ledig prosa, t. ex. *skulle du vilja hämta tidningen?, han borde kunna komma idag*. Ja, även längre kombinationer kunna här låta naturliga, t. ex. *jag måste be få gå ut, skulle jag kunna få besvara om biljetterna?, jag skall be få slippa höra talas om detta!* Högre frekvens ha tre- och fyra-kombinationerna kanske i utredande, argumenterande prosa, men här synas i gengäld kombinationstyperna vara mera begränsade — betänkanden, avhandlingar, tidningsledare överflöda särskilt av sådana kombinationer som *skulle kunna tänkas, torde kunna påstå, borde kunna anta, torde böra medräknas, torde få anses*. Till skriftspråket i allmänhet höra också vissa kombinationer som äro mindre vanliga i det lediga, talade språket, t. ex. *skulle ha måst avvisa, verket lär skola uppföras på Dramaten*.

Material till undersökningen har erhållits dels genom tillfällig excerpering ur diverse texter, i synnerhet ur dagstidningar, dels genom systematisk excerpering av följande texter, representerande olika stilarter: barnböcker av Astrid Lindgren, August Strindbergs brev II—IV (utg. 1950-54 av T. Eklund och omfattande åren 1877—84), Ernst Wigforss, Minnen I (1950), Herbert Tingsten, Argument (1948), Statens offentliga utredningar 1953:24. Material har vidare hämtats ur de nämnda undersökningarna av Lundin, Hulthén och Mjöberg. Den bifogade materialsamlingen (IV) innehåller ett representativt urval av kombinationer.

Undersökningen omfattar icke alla verb som i nusvenskan kunna styra en infinitiv. Verb som endast mera tillfälligt stå i denna ställning (och som ej heller kunnat beläggas i kombinationer) äro icke medtagna. Ur materialet ha vidare bortskurits vissa verb som falla utanför det nusvenska normalspråkets vokabulär, t. ex. *drista, mäktä, mände, veta (berätta)*. Dessa äro i och för sig icke besvärliga att klassificera enligt här tillämpade principer, men de ha naturligtvis ingen plats i en beskrivning av modernt språkbruk. I undersökningen ingå vidare icke de deponentiella verben *hoppas, lyckas, låtsas, synes*, ej heller verb i konstruktioner av typen *man har anmodat honom komma, han har anmodats* eller an-

något inflytande på ordningen mellan de hjälpverb som styra infinitiver och lämnas därför utanför denna undersökning. De äro ju också syntaktiskt verb av en annan klass (genom att styra supinum resp. particip). Ej heller påverkas ordningen av adverbiala bestämningar eller av omvänd satsordföljd (se materialsamlingen). Däremot kan naturligtvis huvud verbet stundom inleda uttrycket (stå som »fundament», jfr Diderichsen, Elementær dansk Grammatik, § 71), t. ex. *badu lär han inte få idag*. Men detta rubbar ju ej heller ordningen mellan hjälpverben.

modas komma, dvs. objekt resp. subjekt med infinitiv (jfr Beckman § 227).

Grupperingen av verb i olika positionsklasser utgår bl. a. från den förutsättningen att verb som skola anses tillhöra samma PK ej kombineras med varandra. Det måste emellertid understrykas att det också för verb ur olika PK föreligga kombinationsrestriktioner. Ett verbs medlemskap av en viss PK avgöres därför genom verbets möjlighet till kombination med vissa av verben i de omgivande klasserna. Att t. ex. ett verb föres till PK 4 innebär att det kan ingå i kombination med vissa verb ur PK 3 och med vissa verb ur PK 5. Det är särskilt med hjälp av verb med en mera vidsträckt kombinationsförmåga som de övriga verben, med en mera begränsad kombinationsförmåga, kunna positionellt bestämmas. När i några fall, ur rent positionell synpunkt, flera möjligheter föreligga, kan en närmare bestämning av verbets klass ske efter semantiska kriterier.

För vissa av de undersökta verben, t. ex. *börja*, *försöka*, gäller det förhållandet att de utan betydelseskiftning kunna ingå i olika klasser; däremot blir naturligtvis även i sådana fall kombinationens betydelse beroende av det enskilda verbets placering, jfr t. ex. *han vill börja tala* : *han börjar vilja tala*. I andra fall står ett verbs medlemskap i olika PK i samband med dess skiftande betydelser. Så betyder t. ex. *kan/kunna* i kombinationen *han kan råka komma* en annan sak än i kombinationen *han råkar kunna komma*; *få/får* betyder något annat i kombinationen *han försöker få komma* än i *han får försöka komma*. En analys av sådana verbs möjligheter till kombination med andra hjälpverb kan ge en konkret utgångspunkt för grupperingen av ett semantiskt ofta svårbestämt och mångtydigt material.

Verb som (med eller utan betydelseskiftning) ingår i olika PK markeras t. ex. *skola*², *skola*³, allt efter den PK verbet i ett givet fall anses tillhöra. Endast undantagsvis kombineras förekomster av ett sådant verb inbördes, t. ex. *Det ... kan med förkortningar och tillägg kunna bli ett teaterstycke tror jag*. Strindberg II:230.

I vissa fall är det svårt att avgöra vilken PK ett verb i en given förekomst skall anses tillhöra. När detta icke framgår, vare sig ur själva kombinationen eller ur en längre kontext, markeras verbets klass med t. ex. *börja* (2/7), innebärande att verbet kan fattas såsom ingående i antingen PK 2 eller PK 7.

I materialsamlingen (IV) äro 31 infinitivstyrande verb representerade, fördelade på 82 exempel. Först (A) meddelas kombination om fem enheter, därefter (B) kombinationer om fyra och sist (C) kombinationer

om tre enheter. Inom varje avdelning äro exemplen grupperade efter de PK i vilka enheterna ingå; först meddelas således exempel med första enheten i PK 1 och andra i PK 2 osv.

III.

Som inledning till genomgången av positionsklasserna skall lämnas en preliminär översikt över positionssystemets struktur. Avsikten med denna översikt är att ge en praktisk utgångspunkt för grupperingen av ett annars svåröverskådligt och ohanterligt material. Schemat kan uppställas genom studium av vissa verbs möjligheter till inbördes kombination och genom jämförelser av ordföljden inom vissa kombinationer. För detta syfte skall här utväljas några kombinationer som anförts i det föregående, nämligen *be få slippa höra talas om* (jfr IV, nr 1), *måste be få gå ut, skulle ha måst avvisa* (jfr IV, nr 33) och *lär skola uppföras* (jfr IV, nr 17).

I dessa kombinationer finnas följande hjälpverb: *be, få* 'få tillåtelse (att)', *höra, lär, måste* 'vara tvungen (att)', *skola* (temporalt), *slippa*. Rangordningen mellan dessa verb är följande: (1) *lär*, (2) *skola*, (3) *måste*, (4) *be*, (5) *få*, (6) *slippa*, (7) *höra*. Dvs. *lär* kan i kombination föregå samtliga övriga verb; det temporala *skola* kan föregå samtliga övriga verb utom *lär*; *måste* 'vara tvungen (att)' kan föregå samtliga övriga verb utom *lär* och *skola* osv. En viktig inskränkning i dessa verbs kombinationsfrihet är att *be* endast genom förmedling av *få* kan kombineras med följande *slippa, höra* eller huvudverb.

Dessa verb representera sju olika positionsklasser.

Positionsklass 1.

Av de i materialsamlingen belagda verben ingå följande i PK 1:

*kan/kunde*¹ (nr 19, 25), *lär*¹ (nr 17, 20, 24, 26), *skall/skulle*¹ (nr 2, 18, 21, 28), *torde* (nr 22, 23, 27).

Verben i denna klass uttrycka påstående eller antagande, i det att de sätta frasens innehåll i relation till den talandes kunskap eller uppfattning om verkliga förhållanden. Detta kan ske såsom en referens till en utomstående (icke angiven) källa (*lär, skall/skulle* i nr 28) eller såsom uttryck för den talandes eget omdöme eller egen beräkning eller förmodan (*kan/kunde, torde*). Semantiskt avvikande från *skulle* i nr 28 är *skulle* i konditionala bisatser och i frågeformade konditionalsatser (nr 2, 18, 21), varmed uttryckes den talandes antagande.

Till PK 1 höra ytterligare några verb, vilka icke äro belagda i material-samlingen, nämligen *måste* och *måtte* (jfr Beckman § 158, 3), t. ex. *han måste/måtte ha råkat gå vilse*. Även dessa verb uttrycka subjektiva om-dömen.

Medlemmarna i PK 1 kunna således indelas i en grupp som uttrycker objektivitet och en som uttrycker subjektivitet. Inom vardera gruppen finnas olika styrkegrader: *han kan ha råkat gå vilse* uttrycker ett svagare eller lösare förmodande än *han måste ...* och *han torde ...*, vilket sist-nämnda uttryckssätt snarast ger sken av att vara resultatet av ett noggrant övervägande. *måtte* användes i synnerhet i känslobetona- utrop såsom uttryck för önskan eller farhåga, t. ex. *han måtte väl inte ha råkat gå vilse!* (jfr SAOB, *må*, v.¹ 10). Skillnaden mellan *lär* och *skall* synes närmast vara stilistisk: *han lär ha råkat ...* torde vara vanligare i skriftspråk. *lär* saknar även imperfektform.

Positionsklasserna 2 och 7.

I PK 2 ingå bl. a. följande verb, vilka kunna föregå t. ex. *behöva* i PK 3:

bruka (nr 29, 35, 37), *börja*² (nr 30, 38, 39), *råka* (nr 2, 18), *skola*² (tempusbildande) (nr 3—5, 9—11, 17, 31—34, 40—48).

Av dessa verb tillhör *börja* även PK 7, då det kan ingå i kombination mellan medlem av PK 3—6 och huvud verbet (se nr 8, 13, 68, 70) och även kan kombineras med annan medlem av PK 2 (se nr 8, 48).

Till PK 2 kunna även hänföras *sluta* och *fortsätta*, vilka semantiskt stå *börja* nära, men vilka som regel styra infinitiv med *att*. Dessa båda verb ingå även i PK 7, t. ex. *han slapp fortsätta tala*, (jfr nr 71).

Till PK 7 höra vidare följande verb med placering mellan t. ex. *hinna* i PK 5—6 och huvud verbet: *låta* (nr 5, 10, 28, 69, 72, 76, 78), *(för)söka*⁷ (nr 11, 14) samt tre verb med en mera begränsad kombinationsförmåga, nämligen *få*⁷ (nr 15), *höra* (nr 1) och *lära*⁷ (73, 81, 82) i uttryck som *få se*, *få veta*, *få höra* (jfr Beckman § 159.3), *höra talas om*, *lära känna*.

Det tempusbildande *skola* kan icke ingå i PK 7 men motsvaras där semantiskt av *komma (att)* (se nr 44).

De verb som ingå i PK 2 och 7 äro en semantiskt heterogen samling. Det synes icke vara möjligt att påvisa något gemensamt betydelseelement av den art som föreligger inom andra klasser och som sammanhåller dessas medlemmar i semantiska serier. Några verb inom klassen uttrycka aktionsart eller aspekt i den mera vidsträckta innebörd

som t. ex. Nida ger dessa termer¹. Detta gäller först och främst *börja*, *sluta*, *fortsätta*, vilka beteckna handlingen såsom inträdande, upphörande resp. förlängd eller återupptagen, samt *bruka*, som betecknar handlingen såsom upprepad eller vanemässig. Härtill anknyter även *få*? i *få se* osv. (jfr Beckman § 159.3) samt *lära* i *lära känna*, vilka även båda beteckna handlingens början.

Också de övriga hithörande verben ge mera allmänt karakteriserande uttryck för handlingens utförande: de beteckna handlingen såsom slumpartad (*råka*), lagd i framtiden (*skola*), utförd genom annan (*låta*) eller tentativ (*försöka*, *söka*). *råka*, *få*, *höra* och *lära* ha även betydelseelementet passivitet, medan *låta* och *försöka* uttrycka aktivitet.

Vissa verb i klassen ha anknytning till andra PK: *få* ingår även, med andra betydelsenyanser, i PK 3 och PK 5, (*för*)*söka* även i PK 4; *skola*² är ofta svårt att skilja från *skola*³ (se t. ex. nr 6, 7, 8, 36).

Positionsklasserna 3, 4, 5 och 6.

Verben i PK 3 beteckna tvång eller vilja i det att de ange handlingen såsom utförd av nödvändighet eller i överensstämmelse med någons vilja. Verben kunna indelas i två kategorier, av vilka den ena (a) anger att handlingen utföres av tvång eller av yttre nödvändighet eller i enlighet med en främmande vilja, medan den andra (b) anger att handlingen utföres i enlighet med den handlandes egen vilja eller intention eller står i överensstämmelse med hans önskemål. Verb av grupp a kunna sägas uttrycka en passivitet hos subjektet, verb av grupp b en aktivitet. Inom vardera gruppen finnas olika styrkegrader.

a/

*måste*³ 'vara tvungen (att)' (jfr Beckman § 155) (nr 33, 50, 51, 59, 65, 70, 71); *skola*³ 'vara skyldig (att), böra' (jfr Beckman § 153.1 a, b) (nr 73); *få*³ 'vara tvungen eller skyldig (att), böra; ha rättighet (att)' (jfr Beckman § 159.2 och SAOB *få* 17) (nr 20, 23, 29, 52, 56, 68); *behöva* (nr 19, 31), *böra* (nr 22, 32, 49, 53, 54, 55); *kunna*³ 'ha befogenhet eller rätt eller rättighet (att), få möjlighet (att)' (jfr Beckman § 157, ex. *nu kan du gå*, och SAOB *kunna* II 2 (särsk. d, slutet) (nr 3, 4, 12, 13, 14, 15, 57, 63, 69); *må*³ (jfr Beckman § 158.2) (nr 58, 64).

b/

vilja (nr 5, 66, 76, 77); *önska* (nr 62); *besluta* (nr 67); *ämna* (nr 80); *tänka* (nr 60, 75); *skola*³, 'tänka, ämna, avse (att)' (jfr Beckman § 153.1 a, ex. *jag*

¹ Nida, Morphology; the descriptive analysis of words, 2nd ed., 1949, s. 167f.

skall aldrig göra så mer) (nr 72, 74; jfr äv. nr 6, 7, 8, 36); *våga*³ (nr 21, 30, 34, 78, 79).

Dessa verb kunna föregå t. ex. (*inte*) *be få tala med honom* eller (*inte*) *försöka få tala med honom*.

I PK 4 ingå *be* (nr 1, 6, 16), *begära* (nr 12) samt *försöka*⁴ och *söka*⁴ (nr 7, 8; jfr äv. nr 24, 35, 36, 49, 50, 51, 67, 74, 75, 77, 79, 80).

Av dessa verb kunna *be* och *begära* kombineras med medlem av PK 6 eller PK 7 eller med huvud verbet endast genom förmedling av *få* i PK 5 (jfr däremot t. ex. *han försökte (få) slippa tala*). *be* och *begära* kunna sägas ingå i positionssystemet endast medelbart, eftersom de förutsätta närvaron av annat verb. Syntaktiskt inta de av det skälet en särställning. Semantiskt ha de fyra verben i PK 4 det gemensamt att de uttrycka ett försök, en undersökning eller en prövning av möjligheten att utföra handlingen: *be få göra något* kan sägas vara ett sätt att *försöka få göra något*, och innebär en variation av samma tanke. Verben i PK 4 uttrycka en aktivitet hos subjektet.

I PK 5 ingår *få*⁵ 'få eller äga tillåtelse eller tillstånd eller tillfälle (att)' (jfr Beckman § 159.1) (nr 1—4, 6, 9, 12, 13, 14, 16, 53, 57—62, 81). I PK 6 ingår *slippa* (nr 1, 9, 16, 47). Mera generellt kan *få* anses beteckna en förutsättning för handlingens utförande, medan *slippa* uttrycker handlingens (icke-) förverkligande.

Positionsklasserna 3—4 och 5—6.

Vissa verb kunna ej kombineras med medlemmar av intill varandra gränsande klasser och innehålla även betydelseelement ur mer än en klass. De kunna därför anses samtidigt ingå i flera klasser eller sträcka sig över flera positioner. Sådana verb äro *vänta* (nr 61) och *beräkna* (saknas i materialsamlingen). De kunna kombineras med t. ex. *få* i PK 5 eller med *skola* i PK 2 men däremot ej med medlem av PK 3 eller PK 4. vilka klasser de semantiskt ansluta till. *vänta* innebär i ex. *hon väntar få höra av sin make* (nr 61) en önskan, men däri kan även ligga ett betydelsemoment 'beräkning' med inbegrepp av att en undersökning av eller en tanke på förhandenvarande omständigheter tyder på att det eller det kan ske (jfr *förvänta*). Häri skiljer sig *vänta* från t. ex. *önska*. På samma sätt innebär *beräkna* i ex. *hon beräknar få höra av sin make* dels en uppgift om att något (troligen) måste eller bör ske, dels en uppgift om att denna slutsats bygger på en undersökning eller ett bedömande av fakta. Därför hänföras *vänta* och *beräkna* till PK 3—4.

Följande verb kunna ingå i kombination mellan t. ex. medlem av PK 3 och PK 7:

förmå (nr 40); *glömma* (saknas i materialsamlingen); *hinna* (nr 7, 10, 15, 41, 42, 63); *kunna* 'ha förmåga eller möjlighet (att), förmå, vara i stånd (att)', äv. till huvudverb i passiv form: 'vara möjlig (att)', gå (att)' (jfr SAOB *kunna* II 1, 2) (nr 11, 25—27, 37—39, 43, 44, 54, 56, 64—66, 82); *orka* (nr 45, 46); *våga* (nr 55), *vägra* (nr 52). Utöver de ex. som ges i materialsamlingen jfr följande: *han bör förmå inse att...*; *du får inte glömma stänga fönstret*; *du måste hinna vädra*; *jag vill kunna simma*; *tänk på, att du måste orka stiga upp klockan sju*; *du måste våga ta ansvaret*; *man får inte vägra lyda order*. Dessa verb kombineras däremot ej med *få* i PK 5 eller *slippa* i PK 6, knappast heller med medlem av PK 4 (kombinationer som det kontradiktoriska *försöka glömma komma i tid* (*försöka* frivillig handling, *glömma* ofrivillig) eller det tautologiska *försöka orka stiga upp* äro kanske tänkbara i vissa situationer).

Semantiskt anknyta dessa verb till *få* i PK 5 och *slippa* i PK 6. De innehålla å ena sidan betydelseelementet förutsättning för handlingens utförande, närmare bestämt: förmåga att utföra handlingen (man glömmmer utföra något som man har förmåga att utföra; man vägrar att utföra något som man har eller anses ha förmåga att utföra). Å andra sidan kunna de i vissa kontexter även innefatta uppgift om handlingens förverkligande eller utförande. Detta gäller i synnerhet i fråga om förfluten tid. I ex. *Nu tror jag att jag orkar stiga upp* ger *orkar* uppgift om att förmåga föreligger men ej om huruvida handlingen utförts eller utföres. I ex. *Jag orkade stiga upp* ger däremot *orkade* uppgift dels om förmåga, dels om handlingens utförande.

Hos *hinna*, *glömma* och *vägra* torde tanken på förverkligande resp. icke förverkligande vara den starkast framträdande, medan hos övriga hithörande verb tanken på förmågan står i förgrunden. Men på grund av dessa verbs semantiska sammansatthet behöva de ej kompletteras med något uttryck som skulle höra hemma i PK 5 resp. PK 6 utan kunna vid behov själva representera hela detta betydelseinnehåll. Likaså kan *slippa* ensam bära hela det betydelseinnehåll som uttryckes genom kombinationen *få slippa*; det innebär ju dels en uppgift om handlingen såsom icke-förverkligad, dels en uppgift om tillåtelse. Kombinationen *få slippa* kan därför bedömas såsom en tautologi. Stundom kan även medlem av PK 3 uttrycka uppgift om förmåga. Jfr t. ex. *han beslöt göra det* : *han beslöt försöka göra det*. I detta fall betecknar *beslöt* ej bara en viljeakt utan även det förhållandet att subjektet anser sig förmögen att utföra handlingen resp. att försöka utföra handlingen. Detta senare betydelseelement föreligger däremot ej i t. ex. *vill* i PK 3: i *han ville (försöka) göra det* utsäges ingenting om subjektets förmåga att verkligen utföra handlingen.

Detta betydelseelement är således ej gemensamt för de verb som ingå i PK 3.

De ovan nämnda sju verben med placering mellan PK 3 och PK 7 ha således betydelseelement gemensamma med *få*⁵ och *slippa*. Däremot finns det inget betydelseelement som förenar dem med PK 4. De kunna därför anses sträcka sig endast över positionerna 5—6. De beteckna en aktivitet hos subjektet.

våga ingår dels i PK 3, dels i PK 5—6, anknyttande dels till serien *vilja*, dels till serien *kunna*. Jfr t. ex. *bör våga antaga* (nr 55): *han vågade inte be få tala med chefen eller vägra lyda order*.

Det undersökta positionssystemet består av följande verb och klasser:

PK 1	PK 2	PK 3 a	PK 3 b	PK 4	PK 5	PK 6	PK 7
<i>kan</i> ¹ <i>lär</i> ¹ <i>måste</i> ¹ <i>mätte</i> ¹ <i>skall</i> ¹ <i>torde</i>	<i>bruka</i> <i>börja</i> ² <i>fortsätta</i> ² <i>råka</i> <i>skola</i> ² <i>sluta</i> ²	<i>behöva</i> <i>böra</i> <i>få</i> ³ <i>kunna</i> ³ <i>må</i> ³ <i>måste</i> ³ <i>skola</i> ^{3a}	<i>besluta</i> <i>skola</i> ^{3b} <i>tänka</i> <i>vilja</i> <i>våga</i> ³ <i>ämnna</i> <i>önska</i>	<i>be(d)ja</i> <i>begära</i> <i>försöka</i> ⁴ <i>söka</i> ⁴	<i>få</i> ⁵	<i>slippa</i> <i>förmå</i> <i>glömma</i> <i>hinna</i> <i>kunna</i> ⁵⁻⁶ <i>orka</i> <i>våga</i> ⁵⁻⁶ <i>vägra</i>	<i>börja</i> ⁷ <i>fortsätta</i> ⁷ <i>få</i> ⁷ <i>försöka</i> ⁷ <i>höra</i> <i>låta</i> <i>lära</i> ⁷ <i>sluta</i> ⁷ <i>söka</i> ⁷
			<i>beräkna</i> <i>vänta</i>				

IV.

- A.
1. *Jag ber* (4) *få* (5) *slippa* (6) *höra* (7) *talas om dem!* Strindberg III:79.
- B.
2. *Om hon ... af en slump skulle* (1) *råka* (2) *få* (5) *läsa hvad jag skrifver på dessa lappar.* Söderberg, Doktor Glas 133 (1905).
 3. *Då ska* (2) *ni kunna* (3) *få* (5) *skjuta ner mig.* Strindberg III:35.
 4. *Varför skulle* (2) *inte lammungar kunna* (3) *få* (5) *gå med till skolan?* Lindgren, Bara roligt 24 (1952).
 5. *Han trodde att de skulle* (2) *vilja* (3) *låta* (7) *rödfärga där.* Språk och stil 1919, s. 177.
 6. *I morgon skall* (2/3) *jag bedja* (4) *få* (5) *träffa Herr Josephson.* Strindberg II:299.
 7. (Vi) *skall* (2/3) ... *försöka* (4) *hinna* (5—6) *säga några ord om värden på stället.* Gogol, Döda själar (sv. övers.) 30 (1948).
 8. *Vi skall* (2/3) *försöka* (4) *börja* (7) *spela.* Källquist, a.a. s. 210 f.

9. *Du trodde att du skulle (2) få (5) slippa (6) gå i skolan.* Mark Twain, Tom Sawyers äventyr (sv. övers.) 47 (1937).
10. *Spanjoren skulle (2) i annat fall hunnit (5—6) låta (7) bogsera sig in till Cartagena.* Marryat, Sjökadetten Easy (sv. övers.) 134 (1905).
11. *Om Molotov ... hade utnämnts till ambassadör i Argentina, skulle (2) han ha kunnat (5—6) försökt (7) hoppa av.* SDS (A) 1957, nr 237, s. 18.
12. *Vem som helst kan (3) begära (4) få (5) räkna på projektet.* GHT 1955, nr 240, s. 11.
13. *Vi hade frågat mamma, om vi inte kunde (3) få (5) börja (7) bada snart.* Lindgren, Bara roligt 74 (1952).
14. *Du kan (3) få (5) försöka (7) mata den där lammungen.* Lindgren, Bara roligt 15 (1952).
15. *Om jag reser nu till sommaren kan (3) jag ännu hinna (5—6) få (7) se Paris.* Mykle, Sången om den röda rubinen (sv. övers.) 151 (1957).
16. *(Han) ber (4) få (5) slippa (6) biografiera mig!* Strindberg II:173.

C.

17. *Verket lär (1) skola (2) uppföras på Dramaten i Stockholm.* SDS (A) 1956, nr 310, s. 4.
18. *Tänk, om olyckan är framme och han skulle (1) råka (2) bli skadad!* SDS (A) 1957, nr 118, s. 16.
19. *Eva-Lotta kunde (1) behöva (3) ta sig i akt.* Lindgren, Mästerdetektiven Blomkvist lever farligt 141 (1951).
20. *(Då) lär (1) oftast skolans huvudman få (3) svara härför.* SOU 1953:24, s. 40.
21. *Skulle (1) jag våga (3/5—6) anhänga om de öfverskjutande 34 (kronorna) i qväll så vore jag rätt tacksam!* Strindberg II:55.
22. *(Nu) torde (1) större avseende dock icke böra (3) fästas vid denna olägenhet.* SOU 1953:24, s. 47.
23. *Av det ovanstående torde (1) få (3) anses framgå, att ...* SOU 1953:24, s. 162.
24. *(De) lär (1) ha försökt (4/7) leta rätt på några släktingar.* Unnerstad, Farnorsresan 21 (1956).
25. *Det ... kan (1) med förkortningar och tillägg kunna (5—6) bli ett teaterstycke tror jag.* Strindberg II:230.
26. *(Det) lär (1) icke gärna kunna (5—6) upptas som en ovänlighet.* Tingsten 34.
27. *... såsom torde (1) kunna (5—6) omvittnas av alla hans ... bekanta.* Wigforss 266.
28. *Fars mästare skulle (1) ha låtit (7) undslippa sig att ...* Wigforss II.
29. *Barn brukade (2) få (3/5) resa för halv biljett.* Wigforss 24.
30. *(Barnens) far ... börjar (2) våga (3/5—6) hoppas att de skall få leva.* SvD (B) 1957, nr 272, s. 6.

31. *Ingen ... skall (2) behöva (3) avstå från att hänvända sig till nämnden.* SDS (A) 1957, nr 71, s. 3.
32. *Totalt skulle (2) ... (behovet) böra (3) beräknas motsvara en kostnad av c:a 30 mill. kronor.* SOU 1953:24, s. 153.
33. *Vid sommarkursen 1950 ... skulle (2) ... två skolor ... ha måst (3) avvisa ungefär en tredjedel av eleverna.* SOU 1953:24, s. 93.
34. *Till vad, skulle (2) jag inte våga (3/5—6) gissa nu.* Wigforss 82.
35. *Anna och jag brukar (2) försöka (4/7) tänka ut, när det är roligast.* Lindgren, Bara roligt 13 (1952).
36. *Vi två skulle (2/3) försöka (4/7) sätta igång en folkhögskola själva.* Wigforss 335.
37. *Medan det i katolska länder brukar (2) kunna (5—6) finnas grupper som finner det antingen löjligt eller anstötligt att ...* Olsson o. Sjögren, Irland, den omöjliga ön 137 (1957).
38. *Vi börja (2) kunna (5—6) ge er en föreställning ... om ... klimatet.* Frank Heller, Storhertigens finanser 263 (1915).
39. *Inte förrän framåt Sevenoaks började (2) man kunna (5—6) köra undan.* von Zweigbergk, Upptäcktsfärd i England 99 (1956).
40. *Om en människa skall (2) förmå (5—6) leva sitt liv.* SDS (A) 1957, nr 71, s. 4.
41. *De skulle (2) aldrig hinna (5—6) hämta polisen.* Lindgren, Kalle Blomkvist och Rasmus 34 (1953).
42. *Vi vågar knappast hoppas, att vi skall (2) hinna (5—6) ordna allt till i morgon.* Källquist, a.a. s. 180.
43. *Om ... de ... skall (2) kunna (5—6) hävda sig.* SOU 1953:24, s. 29.
44. *Sovjet föredrar att stödja Gomulka politiskt hellre än att han skall (2) kunna (5—6) komma att stärka sin ställning på egna ekonomiska grundvalar med amerikansk hjälp.* SDS (A) 1957, nr 66, s. 9.
45. *Hur skulle (2) det förresten orka (5—6) hända något.* Lindgren, Mästerdetektiven Blomkvist lever farligt 60 (1951).
46. *Nu får allt TV rycka upp sig om vi skall (2) orka (5—6) titta annat än på 21.* SvD (B) 1957, nr 247, s. 15.
47. *Han skulle (2) slippa (6) svälta ihjäl.* Lindgren, Bara roligt 15 (1952).
48. *Hon väntade att Farmor skulle (2) bli otålig och börja (7) hjälpa till.* Unnerstad, Farmorsresan 36 (1956).
49. *(Därför) bör (3) vi söka (4/7) lägga om vår produktion.* SDS (A) 1957, nr 71, s. 3.
50. *Vi måste (3) försöka (4/7) ta oss ut härifrån.* Lindgren, Mästerdetektiven Blomkvist lever farligt 31 (1951).
51. *Jag måste (3) söka (4/7) skaffa mig det solida anseende som ...* Strindberg III:128.
52. *Präst får (3) ej vägra (5—6) viga frånskilda.* SDS (A) 1957, nr 246, s. 11.
53. *Hur djupt man bör (3) få (5) uppröra känslorna.* Wigforss 197.
54. *Skinnen bör (3) kunna (5—6) beredas bättre.* Expr. 1957, nr 64, s. 11.

55. *Generellt bör (3) man dock våga (5—6) antaga, att ...* SOU 1953:24, s. 49.
56. *Man får (3) inte kunna (5—6) förebrå oss att använda samma metoder.* SDS (A) 1957, nr 86, s. 5.
57. *Du kan (3) få (5) ligga ... i det gröna.* Strindberg III:251.
58. *För att jag må (3) få (5) komma hem och förbereda höstkampanjen.* Strindberg IV:111.
59. *Jag måste (3) faktiskt få (5) prata med er.* Lindgren, Kalle Blomkvist och Rasmus 49 (1953).
60. *Jag tänkte (3) få (5) tala om våra affärer.* Strindberg, Röda rummet 22 (1879).
61. *Ungerskan i Malmö / Väntar (3—4) få (5) höra av sin make.* SDS (A) 1957, nr 79, s. 3 (rubrik).
62. *Vi önskar (3) bara få (5) leva i fred.* SvD (B) 1957, nr 86, s. 10.
63. *Meddela det i tid att jag kan (3) hinna (5—6) vända mig till Anna.* Strindberg III:126.
64. *Styrelsen må (3) kunna (5—6) hänvisa lärare att ...* SOU 1953:24, s. 184.
65. *Man måste (3) kunna (5—6) sätta upp pappskivor.* Lindgren, Alla vi barn 12 (1946).
66. *Ryssarna vill (3) kunna (5—6) passera ut med egna stridskrafter.* SDS (A) 1957, nr 99, s. 10.
67. *Nu har de beslutat (3) försöka (4/7) återvända till sina fäders land.* SDS (A) 1957, nr 122, s. 5.
68. *Han hade fått (3) börja (7) försörja sig själv.* Lindgren, Kalle Blomkvist och Rasmus 15 (1953).
69. *Enligt sistnämnda paragraf kan (3) ... Kungl. Maj:t ... låta (7) indraga en skrift.* Tingsten 18.
70. *Eva-Lotta måste (3) snart börja (7) ransonera dem.* Lindgren, Kalle Blomkvist och Rasmus 38 (1953).
71. *Måste (3) sluta (7) läsa tidningar.* Strindberg V:58.
72. *(Jag) skall (3) snart låta (7) höra av mig.* Strindberg III:373.
73. *... ogörligt för inspektören att finna tid för de personliga besök vid skolorna, varunder han skall (3) lära (7) känna dessas tillstånd och behov.* SOU 1953:24, s. 176.
74. *Jag ska (3) inte söka (4/7) meddela det jag inte då begrep.* Wigforss 113.
75. *Jag tänker (3) förvisso inte söka (4/7) göra någon verklig beskrivning här.* Wigforss 71.
76. *Vill (3) du låta (7) öfversätta tre Öden till Franska.* Strindberg IV:79.
77. *Ölands hembygdsförbund ... vill (3) söka (4/7) bevara något av ...* SvD (B) 1957, nr 66, s. 9.
78. *Att öva sådant tryck på den kommunistiska regimen i Budapest att denna inte vågar (3/5—6) låta (7) avrätta Dery.* SvD (B) 1957, nr 264, s. 6.
79. *Jag vågar (3/5—6) inte söka (4/7) skipa rättvisa i tvisten.* Wigforss 158.

80. (Åklagaren) *ämnade* (3) *försöka* (4/7) *övertyga juryn om att läkaren mördat sin patient*. SDS (A) 1957, nr 81, s. 8.
81. *Önskan att få* (5) *lära* (7) *känna en annan del av landet*. SOU 1953:24, s. 94.
82. *En situation som allmänheten icke känner och knappast genom mera direkta studier kan* (5—6) *lära* (7) *känna*. Tingsten 10.

V.

Den framlagda grupperingen av hjälpverb i positionsklasser gör ingalunda anspråk på att uppfattas såsom definitiv. Den bör fattas som en arbetshypotetiskt framlagd skiss, ej som avslöjandet av ett i språket vilande, orubbligt system. Önskvärt vore att till grund för grupperingen kunde läggas en serie tabeller som visade varje verbs möjlighet till kombination med andra verb. En sådan registrering synes emellertid på detta stadium vara praktiskt utförbar, då den skulle tvinga språkkänslan till en rad ytterst vanskliga ställningstaganden. Många gånger är det omöjligt att utan belägg bestämma huruvida en viss kombination verkligen förekommer i levande språk eller är möjlig eller tänkbar. Endast efter en statistisk bearbetning av ett mera omfattande material kan man våga definitivt bestämma de olika verbens kombinationsmöjligheter och positionella egenskaper. På detta stadium få statistiska och pedagogiska överväganden avgöra vilken vikt man bör tillmäta mera tillfälliga avvikelser från normen, och i vilken deskriptiv form dessa böra redovisas.

Det synes emellertid framgå redan ur ett mera begränsat material, att hjälpverben kombineras i enlighet med ett visst semantiskt mönster. Detta kan sammanfattande beskrivas med orden: (1) påstående/antagande, (3) vilja/tvång, (4) försök, (5) förutsättning (tillåtelse/förmåga), (6) förverkligande. Härtill komma de mera allmänt karakteriserande klasserna 2 och 7, vilkas medlemmar ej synas kunna sammanfattas under ett enhetsbegrepp, men som delvis uttrycka aktionsart.

Jämte de dominerande betydelseelement, som äro gemensamma för medlemmarna av varje enskild PK (och som i vissa fall även kunna uppträda hos enstaka medlemmar av andra klasser), finnas även andra semantiska relationer, vilka förena medlemmar av olika PK resp. uttrycka oppositioner mellan medlemmar av samma PK. Som redan påpekats finnas i PK 1 dels verb som uttrycka den talandes egen uppfattning, dels verb som uttrycka den talandes referens till annan källa. De förra kunna anses innehålla ett aktivt betydelseelement, de senare ett passivt. Motsatser mellan aktiva och passiva betydelseelement finnas även inom andra klasser, ehuru de här ej ha avseende på den talande

utan på subjektet: viljan kan vara den handlandes egen vilja eller en främmande vilja, förutsättningen kan vara den handlandes egen förmåga eller ett utifrån erhållet tillstånd, förverkligandet eller icke-förverkligandet kan bero på den handlande själv eller på yttre omständigheter (*orka* : *slippa*). Andra betydelsemoment, som bilda horisontella semantiska relationer mellan klasserna¹, utgöras av motsättningar som negativ: positiv (t. ex. *glömma*, *vägra*: *hinna*, *orka*) eller momentan: durativ (t. ex. *råka*, *hinna*, *glömma* : *bruka*, *orka*, *vänta*) eller frivillig: ofrivillig (t. ex. *försöka*, *vilja* : *råka*, *glömma*).

De hithörande verbens semantiska egenskaper kunna uttömmande beskrivas genom tabeller, vilka visa de semantiska oppositioner (jänte deras neutrala eller indifferent komplement) som verben äro uppbyggda av. Detta förutsätter en finmaskig betydelseanalys, som i detalj kartlägger varje verbs betydelseelement genom i första hand ett studium av dess semantiska relationer till övriga medlemmar av samma PK. Uppgiften bör då vara att söka fastställa vilka betydelseelement eller kombinationer av betydelseelement det är som gör varje enskilt verb oundgängligt i dess förhållande till semantiskt närstående verb. Denna mera ingående semantiska analys kräver i sin tur en noggrann granskning av varje verbs kombinationsmöjligheter och -restriktioner. Verb som kombineras innehålla förenliga betydelseelement, verb som icke kombineras innehålla oförenliga betydelseelement (tautologiska eller kontradiktoriska). Härigenom erhålles en uttömmande inventering av språkets uttrycksmöjligheter inom »hjälpverbsfältet». Analysen bör då också utsträckas till att omfatta konstruktioner med *att*, av typen *avsky att*, *hålla på (med) att*.

Men denna större uppgift faller utanför ramen för denna undersökning, där avsikten främst varit att skissera en metod och att framlägga vissa preliminära resultat. Mycket återstår att göra för att bringa denna beskrivning i fullständig överensstämmelse med den språkliga verkligheten.

¹ Jfr ANF 71, s. 239.

STURE ALLÉN

Indelningen av nusvenskans pronomen.

Frågan om vad man för nusvenskans vidkommande skall mena med pronomen och hur man lämpligen skall indela denna ordklass har aktualiserats genom en uppsats om attributiva pronomen av Bengt Loman i ANF 71, 1956, s. 218 ff. I föreliggande uppsats, vartill Lomans arbete givit den närmaste impulsen, diskuteras indelningen av ordklassen i dess helhet på basis av ett vidgat ordmaterial och från delvis andra utgångspunkter.

Ehuru ingen tillfredsställande definition av termen pronomen har givits, råder likväl en viss enighet om vilka tecken som är att föra till ifrågavarande ordklass. Sådana är t. ex. *jag, hans, denna, sådan, vars, någras, andra* och *vem*. Ordklassen kan alltså i stora drag bestämmas genom uppräknig. Av framlagda definitionsförslag skall här endast det i SAOB publicerade granskas. För den tidigare diskussionen i frågan hänvisas framför allt till Adolf Noreen, *Vårt språk V*, 1904, s. 63 ff., och till Viggo Brøndal, *Ordklasserne*, 1928, s. 20 ff.

I SAOB bestäms *pronomen* på följande sätt (s. v. P 2041, arket tryckt 1954): 'benämning på en viss grupp av ord (utgörande en särskild ordklass) med substantivisk l. adjektivisk funktion o. med ett blott i vissa avseenden fixerat, efter ordets användning skiftande betydelseinnehåll, som användas i stället för det ord (i sht substantiv l. adjektiv) l. uttryck som utgör namnet på l. den egentliga beteckningen för ett visst begrepp, med syftning på detta begrepp, ersättningsord'. Denna definition är inte adekvat men kan möjligen betraktas som ett närmevärde. Den framhåller tre egenskaper som utmärkande för pronomenen. 1. De har substantivisk eller adjektivisk funktion. Detta gäller normalt. Dock kan vissa pronomen ha adverbialfunktion, t. ex. i uttryck som *en något föråldrad bil*. 2. Deras betydelseinnehåll är blott i vissa avseenden fixerat och skiftar efter ordens användning. Härvidlag är skillnaden mellan språkets ord uppenbarligen

en gradskillnad — betydelseinnehållet är normalt inte i alla avseenden fixerat hos mer än ett fåtal ord (t. ex. *hundra* i uttryck som *hundra plus fem är hundrafem*). En avgränsning på denna grund mot övriga substantiviska och adjektiviska tecken kan därför inte bli skarp. Å andra sidan torde man emellertid kunna konstatera en påfallande skillnad i pregnans mellan t. ex. *det* och *palatset/skeppet/porträttet/stallet, vem* och *presidenten/sjömannen/målaren/hästen, några/många* och *ett stim/hundrafem/oräkneliga/spolformiga*. De senare alternativens konnotationer är avgjort innehållsrikare. 3. De används i stället för namnet på eller den egentliga beteckningen för ett visst begrepp med syftning på detta. Denna egenskap kan svårigen anses utmärka de attributiva tecknen, jfr uttryck som *den där bilen, en sådan bil, den ena bilen, några bilar, vilken bil?*. »I sin egentliga betydelse: 'ord, som står i stället för ett nomen', passar ordet pronomen blott på de substantiviska pronomina. De adjektiviska ha sitt nomen (substantiv) bredvid sig» (Natanael Beckman, Svensk språklära₉, 1945, § 54 Anm. 4). Emellertid täcker termen ersättningsord knappast ens de substantiviska pronomenen — vad ersätter t. ex. *somliga, vem, vem som helst?* »No one doubts that *nobody* and the interrogative *who* are pronouns, but it is not easy to see what nouns they can be said to be substitutes for» (Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, 1924, s. 82). — På liknande sätt bestämmer Beckman ordklassen (§ 54).

Man kan alltså ta fasta på att pronomenen normalt har substantivisk eller attributiv funktion och relativt svag pregnans; i semantiskt avseende är de i övrigt ganska olika, jfr t. ex. *jag, som, några, vem*. Man kan tillägga, att de i stor utsträckning har synnerligen hög frekvens. Av en ordförrådsundersökning tillkommen vid mitten av 1950-talet, vars resultat publicerats av Carita Hassler-Göransson i *Skola och samhälle* 1957, s. 141 ff., kan man sålunda utläsa, att av de hundra vanligaste orden (böjningsformer och avledningar räknas som självständiga ord) i en löpande text, vilka utgör ungefär hälften av ordmassan, i runt tal en tredjedel är pronomen. De nedan som personliga betecknade pronomenen (*jag, min, mig* osv.) representeras därvid av fler tecken än de övriga typerna tillsammans. — Här skall emellertid inte något försök göras att formulera en definition. Intresset skall i det följande huvudsakligen inriktas på ordklassens indelning.

Vad man då först kan konstatera är, att den traditionella indelningen av ordklassen inte är tillfredsställande, något som Loman också kraftigt framhåller och ganska utförligt demonstrerar (se särskilt s. 241 ff.). Ej heller bland grammatikerna själva tycks emellertid tillfredsställelse råda.

Sålunda faller t. ex. Eskil Källquist i sin resonerande Svensk språklära, 1954, s. 138, anmärkningen, att den gängse indelningen av pronomenen — vilken han själv i stort sett bibehåller — »har den svagheten, att den inte följer någon bestämd indelningsgrund». Jfr också Rudolv Körners kritik av »pronominalläran i skolgrammatiken» i Moderna Språk XXX, 1936, s. 69 ff.

Ställer man Källquists anmärkning i relation till den traditionella grammatikens standardverk, Beckmans Svensk språklära, finner man, att den inte är obefogad. Pronomenen indelas där till en början »efter sin betydelse» i tre kategorier (§ 57): definitiva eller bestämda (sammanhanget ger besked om vem eller vad pronomenet åsyftar), interrogativa eller frågande (den talande vill ge den hörande en uppmaning att utfylla, vad han själv ej vet) och indefinita eller obestämda (den talande vet icke och begär ej heller att få veta, hur pronomenets betydelse skall utfyllas). De definitiva pronomenen indelas sedan »efter olika grammatiska egenskaper» i fyra grupper: personliga, possessiva, demonstrativa och relativa. »Samtliga pronomina sönderfalla därför i sex grupper.»

Det är naturligtvis otillfredsställande att på detta sätt räkna med sex grupper, av vilka fyra egentligen är underavdelningar av en med de båda övriga jämförbar kategori. Det visar sig vidare, att de »grammatiska egenskaper», efter vilka de definitiva pronomenen indelas, omfattar dels funktionella, dels formella och dels semantiska karakteristika i växlande konstellationer (se Beckman §§ 58, 63, 66 och 74; jfr även Loman s. 242), varför indelningen inte är så enkel som formuleringen låter förmoda. Svävningarna i indelningsprincipen tar sig uttryck i oklarhet vid behandlingen av ordklassens grupper. Detta gäller t. ex. de demonstrativa pronomenen och, i hög grad, de indefinita. Vad denna sista grupp skall anses omfatta, ger Beckman egentligen inte något besked om. Ordklassens gräns mot de s. k. obestämda räkneorden blir härigenom mycket suddig (se vidare nedan).

Liksom Källquist och Körner påtalar Loman »bristen på enhetlig indelningsgrund» (s. 242). Den leder till »sådana diskutabla fall som att *förste* karakteriseras som ordningstal men *siste* som adjektiv, *hundra* som grundtal men *många* som obestämt pronomen/obestämt räkneord, och att *båda*, *bägge*, *hel*, *halv*, *talrika* och *fåtaliga* helt lämnas utanför den pronomina indelningen medan *somliga* betecknas som ett obestämt pronomen».

En schematisk översikt av Beckmans indelning av pronomen och räkneord ter sig på följande sätt:

Pronomen					
definita				interrogativa	indefinita
personliga	possessiva	demonstr.	relat.		
<i>jag, mig</i>	<i>min</i>	<i>den, det</i>	<i>som</i>	<i>vem</i>	<i>man, en, ens</i>
<i>du, dig</i>	<i>vår</i>	<i>dens, dess</i>	<i>vars</i>	<i>ho</i>	<i>någon, några</i>
<i>ni, er sing.</i>	<i>din</i>	<i>de, dem</i>	<i>vilken</i>	<i>vars</i>	<i>någondera</i>
<i>han, honom</i>	<i>e(de)r sing.</i>	<i>deras</i>	<i>vad</i>	<i>vad</i>	<i>någoting</i>
<i>hans</i>	<i>e(de)r plur.</i>	<i>den här</i>	<i>den</i>	<i>vad för en</i>	<i>somlig, somliga</i>
<i>hon, henne</i>	<i>sin reflex.</i>	<i>den där</i>	<i>den där</i>	<i>vilken</i>	<i>somt</i>
<i>hennes</i>	<i>de mina</i>	<i>denne</i>	<i>(obest. relat.)</i>	<i>vilkendera</i>	<i>vem som helst</i>
<i>vi, oss</i>	<i>de dina</i>	<i>densamme</i>		<i>hur(u)dan</i>	<i>vad som helst</i>
<i>I, ni, e(de)r</i>	<i>de sina</i>	<i>samme</i>			<i>vilken som helst</i>
<i>de, dem</i>	<i>de våra</i>	<i>sådan</i>			<i>hurudan som helst</i>
<i>deras</i>	<i>(min egen)</i>	<i>sådan där</i>			<i>eho</i>
<i>sig reflex.</i>	<i>(allas vår)</i>	<i>sådan här</i>			<i>evad</i>
<i>(varandra</i>	<i>(var sin)</i>	<i>(dyläk)</i>			<i>vem (... än)</i>
<i>recipr.)</i>		<i>(slik)</i>			<i>vad helst</i>
		<i>(likadan)</i>			<i>vilkendera (... än)</i>
		<i>(tocken)</i>			<i>annan, andra</i>
		<i>(så)</i>			<i>(var)</i>
					<i>(varje)</i>
					<i>(envar)</i>
					<i>(var och en)</i>
					<i>(alla)</i>
					<i>(mången)</i>
					<i>(flere)</i>
					<i>(få)</i>
					<i>(ingen)</i>
					<i>(den och den)</i>

Räkneord		
grundtal	ordningstal	obestämda
<i>ett, två etc.</i>	<i>den förste, den andre etc.</i>	<i>alla</i>
<i>tu</i>		<i>många</i>
<i>tvenne</i>		<i>få</i>
<i>trenne</i>		<i>några</i>
<i>(tolft)</i>		<i>flere</i>
<i>(dussin)</i>		
<i>(tjog)</i>		
<i>(skock)</i>		

De vanliga läroböckerna följer i stort sett Beckmans principiella uppläggning. Man räknar alltså i allmänhet med sex grupper. Stundom uppförs dock en sjunde grupp, determinativa pronomen, vilket blott ytterligare poängterar det oenhetliga i framställningen. Från pedagogisk synpunkt måste det också framstå som en mindre lycklig konsekvens, att samma ord i olika grammatikor betecknas på olika sätt: *hans, hennes, dess, deras* än som personliga pronomen, än som possessiva; *alla, åtskilliga, somliga* m. fl. än som obestämda pronomen, än som obestämda räkneord; *båda* och *bägge* än som obestämda pronomen, än som räkneord osv.

Lomans ovannämnda undersökning går i korta drag ut på att studera framförställda attributiva bestämningars ordföljds- och betydelseförhållanden. Författaren finner, att dessa bestämningar kan hänföras till sju positionsklasser (PK). Av dessa visar sig den sjunde innehålla kvalitetsbetecknande attribut, medan de sex föregående föreslås få utgöra de attributiva pronomenen (vilket innebär en utvidgning av ordklassen). De sex grupperna analyseras semantiskt, varvid respektive gruppers grundbegrepp fastställs. På grundval av dessa föreslås så en indelning av de attributiva pronomenen enligt följande (s. 244): »Det är ur det nutida svenska riksspråkets synpunkt mera ändamålsenligt att indela attributiva pronomina i totala (PK 1), determinativa (PK 2), possessiva (PK 3), kvantitativa (PK 4), selektiva (PK 5), och komparativa (PK 6).» De av Loman behandlade attributiva pronomenens fördelning framgår av översikten på följande sida.

De i den refererade undersökningen blottade ordföljds- och betydelseförhållandena är oavsett ens inställning till frågan om pronomenens indelning av utomordentligt stort intresse. När det gäller den föreslagna indelningen, kan några överväganden emellertid ge upphov till en viss tvekan beträffande dess ändamålsenlighet. 1. Sannolikt vore ett system som täckte hela ordklassen att föredra. 2. Helst borde en och samma princip motivera såväl gruppering som terminologi. 3. Den valda grupperingsprincipen borde helst konsekvent kunna genomföras. Placeringen av interrogativerna *vilkens, vems* och *hurdan* får Loman låta bestämmas av formella och semantiska skäl (s. 232), likaså placeringen av *ena* (s. 228). Komplikationer uppträder vidare vid den allmänna avgränsningen av den femte positionsklassen. På s. 228 konstateras, att medlemmar av PK 6 stundom även kan stå »efter (emfatiskt betonade) medlemmar av beskrivningsfältet» (dvs. kvalitetsbeteckningar); som exempel ges *Nej, jag vill ha en gul sådan/likadan hatt. Gul* torde få uppfattas som stående i femte position, jfr *två gula sådana hattar*. Inget hindrar oss från att uttala ett uttryck som *en gul sådan hatt* helt oem-

Attributiva pronomen					
totala	determinativa	possessiva	kvantit.	selektiva	komparat.
<i>hela</i>	<i>denna</i>	<i>min</i>	<i>myckna</i>	<i>annan</i>	<i>sådan</i>
<i>halva</i>	<i>detta</i>	<i>mitt</i>	<i>två</i>	<i>annat</i>	<i>sådant</i>
<i>all</i>	<i>dess</i>	<i>mina</i>	<i>tre etc.</i>	<i>enda</i>	<i>sådana</i>
<i>allt</i>	<i>den (här/där)</i>	<i>din</i>	<i>båda</i>	<i>enstaka</i>	<i>likadant</i>
<i>alla</i>	<i>det (här/där)</i>	<i>ditt</i>	<i>bägge</i>	<i>första</i>	<i>likadana</i>
<i>båda</i>	<i>de (här/där)</i>	<i>dina</i>	<i>många</i>	<i>andra etc.</i>	<i>dyligt</i>
<i>bägge</i>	<i>en</i>	<i>sin</i>	<i>talrika</i>	<i>sista</i>	<i>dyliga</i>
<i>samliga</i>	<i>ett</i>	<i>sitt</i>	<i>få</i>	<i>senaste</i>	<i>slikt</i>
	<i>(en viss)</i>	<i>sina</i>	<i>fåtaliga</i>	<i>övriga</i>	<i>slika</i>
	<i>(en bestämd)</i>	<i>hans</i>	<i>otaliga</i>	<i>ena</i>	<i>hurdan</i>
	<i>någon</i>	<i>hennes</i>	<i>mycken</i>	<i>senare</i>	<i>sådana här</i>
	<i>något</i>	<i>dess</i>	<i>mycket</i>	<i>tidigare</i>	
	<i>några</i>	<i>(ens)</i>	<i>mången</i>		
	<i>varje</i>	<i>vår</i>	<i>månget</i>		
	<i>ett par</i>	<i>vårt</i>			
	<i>flera</i>	<i>våra</i>			
	<i>ingen</i>	<i>er</i>			
	<i>inget</i>	<i>ert</i>			
	<i>intet</i>	<i>era</i>			
	<i>inga</i>	<i>deras</i>			
	<i>var</i>	<i>allas (vår/er)</i>			
	<i>somliga</i>	<i>allas (vårt/ert)</i>			
	<i>åtskilliga</i>	<i>allas (våra/era)</i>			
	<i>vissa</i>	<i>vilkens interr.</i>			
	<i>vilken inter-</i>	<i>vems</i>			
	<i>rog., relat.</i>				

fatiskt eller med *sådan* eller *en* emfatiskt betonade. Därvid kan inte *gul* av fonetiska skäl avföras från PK 5. Man kan peka på andra fall, där en (alternativt) oemfatisk kvalitetsbeteckning står i femte position: *en bekant dylik situation (möter hos Bellman)*, *två tänkbara sådana förslag (har frumställt)* osv. Här kan inte *bekant* respektive *tänkbara* under hänvisning till emfas uteslutas ur PK 5. Man torde vid avgränsningen av den femte positionsklassen i ganska stor utsträckning få lita till de semantiska förhållandena. 4. En rationell gruppering borde medge en så naturlig inplacering som möjligt av varje ifrågakommande tecken. Detta önskemål kan bli mindre väl tillgodosett i ett system, som kräver hänsynstagande till potentiella kombinationsmöjligheter, *någon min vän, vilket mitt hus talar du om?* o. d. (s. 230). En del mer eller mindre svårbestämbare pronomen, t. ex. *varenda, vad för en, själva*, tas inte upp. (Författaren

betonar, att han inte eftersträvat fullständighet; härvidlag hänvisar han till »den språkstatistiska forskningen» (s. 225.) Om t. ex. *själva* torde gälla, att det liksom da. *selve* kommer i första position (se Paul Diderichsen, *Elementær dansk Grammatik*, 1957, s. 226), varigenom den redan av *halva* något splittrade semantiska enhetligheten i PK 1 ytterligare starkt splittras. 5. Då terminologien byggs på betydelseförhållandena, bör de semantiska relationerna inom varje grupp (de »vertikala») vara starkare än de mellan medlemmar av olika grupper (de »horisontella»). Positionsklass 2 uppfyller knappast detta krav (s. 230). 6. Ett ändamålsenligt system borde äga en viss anpassningsförmåga inför språkliga novationer. Skulle t. ex. talspråkets tendens att undvika konstruktioner som *denna hans åtgärd* slå igenom i skriftspråket, är urskiljandet av positionsklasserna 2 och 3 inte längre motiverat (se Loman s. 231). Den positionella grunden för grupperna determinativa och possessiva pronomen faller, och den resulterande positionsklassen 2 blir i semantiskt avseende ytterligare heterogen. — Det spill som uppkommer vid indelningen av de attributiva pronomenen på positionell-semantisk grund kan måhända uppfattas så, att en fullt konsekvent genomförbar dylik indelning skulle förutsätta en större exakthet hos språket än detta besitter.

Vill man söka ett alternativ till de båda nu diskuterade indelningarna, förefaller det mig, att man bör pröva möjligheten att låta betydelseförhållandena ensamma utgöra indelningsgrund, att alltså bygga såväl gruppering som terminologi direkt på semantisk analys och att låta denna omfatta såväl i funktionellt avseende attributiva som substantiviska pronomen. I det följande skall ett förslag till indelning på denna grund i grova drag skisseras. Vad man därvid kan inrikta sig på är att söka åstadkomma en så motsägelsefri indelning som språkets karaktär medger. De urskiljbara grupperna kan inte väntas stå i ett oantastbart logiskt förhållande till varandra.

Sedan pronomenen indelats i grupper efter likartade gemensamma betydelseegenskaper, kan givetvis inom varje grupp andra (formella, funktionella, semantiska) kännetecken framhävas för en närmare beskrivning eller överskådlig uppställning av respektive grupps medlemmar. Stundom får ett tecken föras till mer än en grupp. Detta gäller t. ex. *den*, *vilken* och *en del*. Man kan överväga att beteckna detta som fall av homonymi i en vid mening av denna term. Det visar sig lämpligt att vid grupperingen av tecknen lämna kvaliteterna genus (resp. sexus), numerus, kasus och species utan avseende. Detsamma gäller av naturliga skäl variationer i stilvärde.

Den fornärvda indelningen i definitiva och indefinita pronomen synes

mig i princip ha ett icke oväsentligt värde därigenom, att den ger en första antydning om den semantiska karaktären hos tecknen och möjliggör en grovsortering av dem. Vad man närmare angivet skall mena med de båda kategorierna har formulerats på olika sätt. Här skall definitionerna ges följande formuleringar: ett definit pronomen hänсыftar på något som avsändaren uppfattar som bekant; ett indefinit pronomen hänсыftar på något som avsändaren uppfattar som obekant. Exempel på den förra typen är *jag, den där*, på den senare *somliga, vem*. Vid indelningen i dessa båda grundläggande kategorier kan man bortse från specialfall som t. ex. *somliga kommer för sent* (utsagan riktad till en eller flera just inträdande), där det normalt indefinita *somliga* har karaktären av ett definit pronomen. — I förbigående vill jag nämna, att jag föredrar termerna definit och indefinit, vilka dels bidrar till att ge terminologien en enhetlig prägel, dels och framför allt lättare kan ges det önskade betydelseinnehållet.

En vidare indelning av de definita pronomenen kunde ske i deiktiska pronomen, vilka hänсыftar på något utom kontexten befintligt, genom talsituationen givet (t. ex. *den där*), anaforiska pronomen, vilka hänсыför sig till korrelat som anförts i det föregående (t. ex. *som*), och determinativa pronomen, vilka hänсыför sig till korrelat som anförts i det följande (t. ex. *dens*). För vissa behov är det också praktiskt att räkna med dessa typer. Två mycket starka skäl talar emellertid mot att hänsyn tas till denna indelningsgrund vid den fortsatta analysen. Det ena skälet är, att detta slags indelning inte är tillämplig för de indefinita pronomenen, det andra, att grupperna ifråga endast i ringa utsträckning motsvaras av egna pronomen. Som ofta sker, bör man i stället tala om pronomen i deiktisk, anaforisk eller determinativ funktion.

Om grammatisk person, dvs. förhållandet till avsändaren i en okomplicerad språksituation, upplyser de allra flesta pronomen. Bland de få undantagen befinner sig t. ex. *varandra, var sin* och *själv*. Första personen betecknas av helt få pronomen (t. ex. *jag, vår*), likaså andra personen (t. ex. *ni, dig*). Det stora flertalet pronomen betecknar som rimligt är normalt tredje personen (t. ex. *hans, den ene, många, vem*).

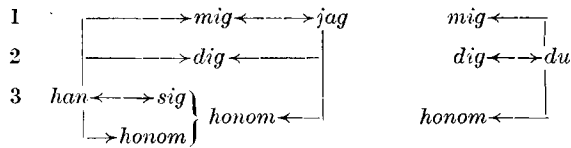
En stor del av tecknen uttrycker possession (varmed inte nödvändigtvis ett ägandeförhållande avses, jfr t. ex. *deras uppfostran*). Detta gäller *min, mitt, mina, hans, dennes, dennas, dettas, dessas, vars, den enes, den enas, det enas, ingens, ingets, ingas, någons, någots, någras, vems, vilkens, vilkets, vilkas, ens* osv. Denna semantiska egenskap är genom sin omfattande utbredning i och för sig olämplig som gruppsskiljande karaktistikum. Dessutom rymmer nästan alla dessa possessiva tecken andra utmärkande betydelseegenskaper, egenskaper som de har gemensamma

med andra tecken. Sålunda har t. ex. *dennes*, *dennas*, *dettas* och *dessas* på samma sätt som *denne*, *denna*, *detta* och *dessas* en utpekande, demonstrativ, innebörd, *någons*, *någots* och *någras* liksom *någon*, *något* och *några* en kvantitativ innebörd, *vems* liksom *vem* en interrogativ innebörd osv. Det är på dessa senare betydelseegenskaper — de skulle kunna kallas tecknens distinktiva semantiska karakteristika — som man enligt min mening med fördel kan ta fasta. I den mån de saknas (så t. ex. hos *jag*, *dig*, *hans*) kan själva detta faktum uppfattas som det för vederbörande tecken karakteristiska. I det följande kommer alltså betydelseegenskapen possession inte att göras gruppstiljande. Ett tecken som *denne* blir ofta ett praktiskt skrivsätt för *denne*, *dennes*, *denna*, *dennas*, *detta*, *dettas*, *dessas* och *dessas*, liksom t. ex. *min* för *min*, *mitt* och *mina*, *vem* för *vem* och *vems* osv.

Tillvägagångssättet vid indelningen kan med några få exempel illustreras i ett principschema av följande slag:

Tecken	Betydelseegenskaper				Kategori	Grupp
	def.	gramm. pers.	—	—		
<i>jag</i>	def.	gramm. pers.	—	—	def.	personliga
<i>min</i>	»	»	poss.	—	»	»
<i>var sin</i>	»	—	»	distribution	»	distributiva
<i>den ene</i>	»	»	—	selektion	»	selektiva
<i>den enes</i>	»	»	»	»	»	»
<i>några</i>	indef.	»	—	kvantitet	indef.	kvantitativa
<i>någras</i>	»	»	»	»	»	»
<i>man</i>	»	»	—	generalisation	»	generella
<i>ens</i>	»	»	»	»	»	»

Som en första grupp bland de definitiva pronomenen kan man urskilja dem, som saknar vad som ovan betecknats som distinktvt semantiskt karakteristikum. Den positiva förbindelselänken mellan dessa tecken å andra sidan är uttryckandet av grammatisk person. Endast i denna grupp finns uttryck för alla de tre personerna. Hit hör t. ex. *jag*, *mig*, *du*, *din*, *han*, *honom*, *sig*, *hans*, *sin*, *de*, *dem* och *deras*. De kan med en utvidgning av den vedertagna termens omfattning betecknas som personliga pronomen. Tecken som *mig* och *dig* (första resp. andra personen) innesluter i sig de båda nyanser som i tredje personen uttrycks med *sig* respektive *honom*: *jag ser mig (på fotot)|han ser mig gentemot han ser sig|jag ser honom*. Detta har sin naturliga förklaring i att det endast är vid språkliga förlopp inom tredje personen som ett behov av en formell distinktion mellan två möjligheter föreligger.

Mig och *dig* kan, som pilarna antyder, alltså reflektera första respektive andra personen, medan *sig* och *honom* alltid respektive aldrig reflekterar tredje personen. Motsvarande gäller för de plurala tecknen *oss* etc. och för gruppens possessiva medlemmar. De icke-reflexiva tecknen *mig*, *dig*, *honom* etc. kan av funktionella skäl benämnas oblika, varjämte de specifika uttrycken för de grammatiska personerna, *jag* etc., kan benämnas rektiva.

Ett schema över de personliga pronomenen får följande utseende:

Person	Rektiv	Possessiv	Reflexiv		Oblisk
1 sing.	<i>jag</i>	<i>min</i>	<i>min</i>	<i>mig</i>	<i>mig</i>
2 sing.	<i>du</i>	<i>din</i>	<i>din</i>	<i>dig</i>	<i>dig</i>
3 sing.	<i>ni</i>	<i>er</i>	<i>er</i>	<i>er</i>	<i>er</i>
	<i>han</i>	<i>hans</i>	<i>sin</i>	<i>sig</i>	<i>honom</i>
	<i>hon</i>	<i>hennes</i>	<i>sin</i>	<i>sig</i>	<i>henne</i>
	<i>den</i>	<i>dess, dens</i>	<i>sin</i>	<i>sig</i>	<i>den</i>
	<i>det</i>	<i>dess</i>	<i>sin</i>	<i>sig</i>	<i>det</i>
1 plur.	<i>vi</i>	<i>vår</i>	<i>vår</i>	<i>oss</i>	<i>oss</i>
2 plur.	<i>ni</i>	<i>er</i>	<i>er</i>	<i>er</i>	<i>er</i>
3 plur.	<i>de</i>	<i>deras</i>	<i>sin</i>	<i>sig</i>	<i>dem</i>

Tecknen *sig* och *sin* kan reflektera även andra korrelat än personliga pronomen, t. ex. *den där*, *den ene*, *somliga*, *vem*, *vem som helst*, *ingenjören*, *familjen*, *människor*, vilka ju alla normalt betecknar tredje personen. *Vår* och *er* får en något modifierad betydelse genom ett framförställt *allas*, *bådas* eller *bägges*. En specialbetydelse har *de mina*, *de dina*, *de sina*, *de våra*: 'mina anhöriga' etc.

En särskild grupp bildar *varandra* och *varann*, som uttrycker växelverkan eller ömsesidighet. För dessa bibehålles lämpligen termen reziproka pronomen. Från de personliga pronomenen skiljer de sig förutom i ovannämnda avseende även genom att de som tidigare nämnts inte betecknar någon bestämd grammatisk person utan hänför sig till plurala korrelat i allmänhet.

Också *var sin* och *en* etc. *var/vardera* hänför sig till plurala korrelat i allmänhet. För dessa pronomen, som ju uttrycker ett distributivt possessivförhållande, föreslås termen distributiva pronomen.

Obundna till grammatisk person (och även till personens numerus) är vidare *själv* och dess possessiva motsvarighet *egen*, förslagsvis benämnda intensitiva pronomen. Dessas distinktiva betydelseegenskap synes vara en intensifiering i semantiskt avseende av de tecken vartill de hänför sig.

En annan grupp bildas av de pronomen, som har en utpekande innebörd — de demonstrativa. Sådana är *den där*, *den här*, *den*, *denne*, *han* och *hon*. De något mindre starkt utpekande *ovanstående* (Ragnar Eklund, Svensk språklära, 1948, § 201) och *nedanstående* kunde möjligen också föras hit, liksom kurialstilens särpräglade *bemälda*, *nämnde*, *berörda* osv. (Beckman § 70 Anm. 3). Hos vissa, andra grupper tillhöriga tecken möter ett mer eller mindre tydligt demonstrativt betydelseelement, så t. ex. hos *den förre* och *sådan* (*där/här*).

Besläktade med de demonstrativa pronomenen är som just antytts tecken som *sådan*, *dylik*, *slik* och *likadan*. Dessa får, som Loman klart framhållit, sitt betydelseinnehåll genom »referens till känd modell» (s. 237). Det de hänsyftar på får alltså sägas vara på indirekt väg bekant för avsändaren och pronomenen därigenom definitiva. Som Beckman observerat, kan dessa pronomen emellertid sägas vara »de minst bestämda av de definitiva pronomina» (§ 73 Anm.). Med Lomans goda term kallar jag hithörande tecken komparativa pronomen. Utöver de ovan nämnda för jag till denna grupp *samme* och *densamme* samt de något mer deiktiska *sådan där* och *sådan här*. I uttryck som *en sådan vacker tavla!* är det komparativa betydelsemomentet hos *sådan* ganska urblekt. En jämförelse med tavlor i allmänhet kan dock anses ske. På motsvarande sätt kan typen *vilken vacker tavla!* bedömas, varigenom detta *vilken* också torde kunna föras till de komparativa pronomenen.

En karakteristisk grupp inom ordklassen bildar *som*, *vars*, *vilken* och *vad*. Genom dem ställs i allmänhet ett föregående korrelat i relation till en följande utsaga. För denna grupp kan den traditionella termen relativa pronomen användas. Stundom saknas korrelat, så t. ex. i uttryckstypen *han gjorde, vad han blivit tillsagd*.

Om *annan* skriver Beckman bl. a. (§ 95): »Har jag blott två att välja på så tjänstgör *annan*, i best. form *andre*, *-a*, som definit pronomen. Ex. *Den ene gick, den andre kom*. På samma sätt kan det vara i pluralis. Ex. *Du³ får stanna kvar, de andra få gå*.» Är valet inte på angivet sätt begränsat, får *den ene*, *den andre* indefinit karaktär, se nedan. Till samma semantiska typ som *den ene* och *den andre* hör *den förre* och *den senare*, *den förstnämnde* och *den sistnämnde*, vilka dock enligt Beckman »trots sin betydelse ej bruka upptagas bland pronomina» (§ 70 Anm. 3). Från rent semantisk synpunkt finns det emellertid knappast anledning att

ställa dem utanför ordklassen. Eklund inkluderar *den förre* och *den senare* (§ 201). I semantiskt avseende betecknar de alla ett bestämt urval. De är att jämföra med större delen av den grupp, för vilken Loman föreslagit termen selektiva pronomen, nämligen — förutom *ene* och *andre* — *ende*, *senaste*, *sista* och *övriga*. Till denna typ kan också räknas de av Loman som determinativa betecknade *en viss* 'en bestämd, angiven' och *en bestämd* samt vidare *näste*, *föregående* och *följande*. Om de besläktade tecknen *nollte*, *förste* etc. (de s. k. ordningstalen) och *varannan* etc. se nedan.

De pronomen, som på ett eller annat sätt betecknar antal, synes mig hittills inte ha ägnats den uppmärksamhet de förtjänar. Till utgångspunkt för en analys av dem kan man välja ett uttalande av Beckman (§ 96): »Nästan alla här upptagna obestämda pronomina beteckna även på obestämt sätt antal. Därför övergå obestämda pronomina omärkligt i obestämda räkneord.» De pronomen det gäller är *några* (§ 91), *somliga* (§ 92), *andra* (§ 95) m. fl. I termen obestämda pronomen är obestämd synonymt med indefinit och anger då enligt Beckmans definition, att »den talande icke vet och icke heller begär att få veta, hur pronominets betydelse skall utfyllas» (§ 57:3). I termen obestämda räkneord har obestämd däremot ungefär betydelsen 'som betecknar ett icke närmare angivet, approximativt antal'. Att använda samma ord i dessa båda klart skilda betydelser är olämpligt. Terminologien blir koncisare, om man i stället för obestämda pronomen använder uttrycket indefinita pronomen.

I själva verket betecknar ju termerna obestämda pronomen och obestämda räkneord i stort sett samma ordgrupp, betraktad från olika semantiska synpunkter. Det ena uttrycket framhäver, att orden ifråga är pronomina och närmare bestämt indefinita, det andra, att de är antalsbeteckningar och som sådana approximativa. Erik Wellander, som i sin språkspalt i SvD den 8/4 1957 är inne på denna fråga, skriver: »Lägger man mera tonvikt på den innehållsfattigdom som anses känneteckna pronomen, så blir man böjd för att kalla sådana ord som *några* för pronomen, lägger man åter mera tonvikt på antalet, så lutar man givetvis åt att beteckna dylika ord som räkneord.» Gränsen mellan de båda grupperna betecknas t. ex. hos Eklund följdriktigt som »svår att ange» (§ 214). Det rimliga är att föra samtliga ifrågakommande ord till pronomenen (jfr nedan), alltså till samma ordklass som Beckman i varje fall för *någon*, *någondera*, *någoting*, *somlig*, *somt* och *annan*.

Icke alla antalsbetecknande pronomen kan emellertid hänföras till kategorien indefinita. Vad ett tecken som *alla* hänsyftar på är i princip bekant för avsändaren. K. G. Ljunggren anför i Svensk uppslagsbok₂ om bl. a. just *alla*, att vad det anger »strängt taget ... icke är något obestämt»

(s. v. *pronomen*). Jfr även Loman s. 240. Lomans välvalda term för hithörande tecken är *totala pronomen*. Som sådana räknar jag i överensstämmelse med honom också *samtliga*, tecknen *båda* och *bägge*, vilka sannolikt alltid implicerar ett totalitetsförhållande och därför hänförs enbart hit, samt mångdbeteckningen *hel* — däremot inte *halv*, varom se nedan. Till denna grupp för jag vidare *allesamman(s)*, *allihop(a)*, *alla tre* etc., *allting*, *bådadera*, *båda två*, *bäggedera* och *bägge två* samt de visserligen individualiserande men dock klart totalitetsbetecknande *varje*, *var*, *var och en*, *envar*, *varenda*, *vardera* och det vardagliga *vareviga* (SAOL₉ s. v. ⁴*var*). Sådana formellt inkongruenta uttryck som de i radio avlyssnade *Det gäller för var och en att själva pröva* (26/3 1957) och *Två poäng för vardera lagen* (9/4 1957) eller det i Erik Wellanders *Riktig svenska*₃, 1948, s. 389, citerade *Varje hans ord har upptecknats, och de ha sedan bevarats med största omsorg* låter dessa pronomens betydelseinnehåll framträda.

Också *inga*, *intet* och *ingenting* torde uttrycka ett totalitetsförhållande, ehuru aspekten här är negativ. Må det tillåtas mig att citera en strof av Pär Lagerkvist.

Ingenting får störa vår stund med varandra,
inga vindar blåsa, inga skyar gå.
Allt skall vara stilla i världen, ingen vandra
över markens stillhet mera än vi två.

Att *ingenting* får störa innebär ordagrant, att *allting vägras störa: alla vindar att blåsa, alla skyar att gå*, sammanfattat i *allt skall vara stilla*. På motsvarande sätt är *ingen vandra* en utsaga om *var och en*. Jfr vidare t. ex. två med varandra ekvivalenta satser som *alla är närvarande* och *inga är frånvarande*. Man kan upplösa *ingenting* i 'allting ... icke-', *inga* i 'alla ... icke-' och *ingen* i 'var och en ... icke-' eller, i andra fall, i 'varje ... icke-' eller 'all ... icke-'. Den vanliga analysen *inga* 'icke några' torde bygga på *några* i vad som nedan betecknas som generell betydelse, 'några som helst', och som där säges stundom ligga nära total betydelse. Denna uppfattning avviker från den av Loman framförda, enligt vilken *inga* betecknar »indifferent plural», d. v. s. utan närmare värdering av kvantiteten» (s. 238). Förhållandet mellan *ingen* och *inte någon* skulle också kunna belysas med hjälp av en typmening som *man har ingen möjlighet* (att klara krisen).

man har ingen möjlighet	man saknar varje möjlighet
man har inte någon möjlighet	man saknar möjlighet
man har inga möjligheter	man saknar alla möjligheter
man har inte några möjligheter	man saknar möjligheter

I de med avseende på pronomenet positiva formuleringarna motsvaras så vitt jag kan se *ingen*, *inga* av *varje*, *alla*, dvs. de har total betydelse. Den positiva motsvarigheten till *inte någon*, *inte några* (generell betydelse) uttrycks däremot utan hjälp av pronomen.

Beckmans mening, att *ingen* »betecknar en bestämd siffra, 0» (§ 96), är vilseledande. *Ingen* och *noll* är inte synonyma. I regel ger *noll* liksom t. ex. *hundra* blott en antalsuppgift utan relation till totalitet: *vindstyrkan är noll meter per sekund* gentemot *inga vindar blåser*. I vissa fall dominerar starkt den negerande betydelsen hos *ingen* på bekostnad av den totala: *du är inget barn längre, men ingen Jenny kom, han hade ingen stor röst* (jfr SAOB s. v. I 473). Samma relation som föreligger mellan *inga* och *alla* föreligger också mellan *ingendera* och *bådadera*, *bäggedera*. *Ingendera* är alltså också ett totalt pronomen.

Därmed är de pronomen som jag vill ge beteckningen definitiva behandlade. Denna kategori har kommit att omfatta nio grupper: personliga, reciproka, distributiva, intensitiva, demonstrativa, komparativa, relativa, selektiva och totala pronomen. Följande sammanställning ger en överblick av kategorien:

Definita pronomen				
personliga	reciproka	distributiva	intensitiva	demonstrativa
<i>jag</i>	<i>varandra</i>	<i>var sin</i>	<i>själv</i>	<i>den där</i>
<i>män, mig</i>	<i>varann</i>	<i>en etc. var</i>	<i>egen</i>	<i>den här</i>
<i>du</i>		<i>en etc. vardera</i>		<i>den</i>
<i>din, dig</i>				<i>denne</i>
<i>ni</i>				<i>han</i>
<i>er</i>				<i>hon</i>
<i>han</i>				<i>ovanstående</i>
<i>hans, sin</i>				<i>nedanstående</i>
<i>sig, honom</i>				<i>bemålde etc.</i>
<i>hon</i>				
<i>hennes, henne</i>				
<i>den</i>				
<i>dess, dens</i>				
<i>det</i>				
<i>vi</i>				
<i>vår, oss</i>				
<i>ni</i>				
<i>er</i>				
<i>de</i>				
<i>deras, sin</i>				
<i>sig, dem</i>				

komparativa	relativa	selektiva	totala
<i>sådan</i>	<i>som</i>	<i>den förre</i>	<i>alla</i>
<i>sådan där</i>	<i>vars</i>	<i>den senare</i>	<i>allesamman(s)</i>
<i>sådan här</i>	<i>vilken</i>	<i>den förstnämnde</i>	<i>allihop(a)</i>
<i>dylik</i>	<i>vad</i>	<i>den sistnämnde</i>	<i>alla tre etc.</i>
<i>slik</i>		<i>den ene</i>	<i>allting</i>
<i>likadan</i>		<i>den andre</i>	<i>hel</i>
<i>samme</i>		<i>den ende</i>	<i>samtliga</i>
<i>densamme</i>		<i>en viss</i>	<i>båda</i>
<i>vilken</i>		<i>en bestämd</i>	<i>bådadera</i>
		<i>siste</i>	<i>båda två</i>
		<i>senaste</i>	<i>bägge</i>
		<i>näste</i>	<i>bäggedera</i>
		<i>föregående</i>	<i>bägge två</i>
		<i>följande</i>	<i>varje</i>
		<i>övriga</i>	<i>var</i>
			<i>var och en</i>
			<i>envar</i>
			<i>varenda</i>
			<i>vardera</i>
			<i>vareviga</i>
			<i>inga</i>
			<i>intet</i>
			<i>ingenting</i>
			<i>ingendera</i>

Bland antals- och mängdbeteckningarna kan man, förutom de redan behandlade *alla* och *hel*, urskilja typerna *många*, *mycken* och *somliga*, *somt*. Dessa skiljer sig från *alla* och *hel* genom att de är indefinita. En vidare analys ger vid handen, att medan *många* och *mycken* utöver kvantitetsangivelsen inte uppvisar någon karakteristisk betydelseegenskap, uttrycker *somliga* och *somt* ytterligare ett slags begränsning eller inskränkning (limitation), varom närmare nedan, på motsvarande sätt som *alla* och *hel* kännetecknas av sin totalitetsbetydelse. Det anförda kan sammanfattas på följande sätt:

<i>alla</i>	antal	totalitet
<i>hel</i>	mängd	»
<i>många</i>	antal	—
<i>mycken</i>	mängd	—
<i>somliga</i>	antal	limitation
<i>somt</i>	mängd	»

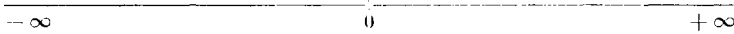
Liksom totalitetsbetydelsen är den karakteristiska och förenande semantiska egenskapen hos *alla* och *hel*, är det den limitativa betydelsen som utmärker och förenar *somliga* och *somt*. De får därför beteckningen limitativa pronomen. Hos *många* och *mycken* framstår kvantitetsangivelsen som den distinktiva semantiska egenskapen. En uppdelning av typerna *många* och *mycken* i antals- och mängdbeteckningar (numeriska resp. i strikt mening kvantitativa pronomen) vore inkonsekvent (och dessutom opraktisk).

De kvantitativa pronomenen bildar en av de största pronomina grupperna. Jämte *många* får man föra hit *åtskilliga*, *fler(a)*, *flest*, *några*, *någoting*, *få*, *färre* och *ett par* 'några' samt varianterna *flera stycken*, *några stycken*, *några få* och *ett par stycken*. Pluralformen *ena* i t. ex. *ena stackare* (Beckman § 50 Anm. 3) hör också hit. Detsamma gäller förutom *mycken*, *mycke(t)* även mängdbeteckningarna *föga* och *lite(t)* jämte varianten *något lite(t)*.

Uttryck av typen *ett fåtal* fungerar också som kvantitativa pronomen. På det formella planet bekräftas detta av den av Erik Wellander i den ovannämnda språkspalten diskuterade konstruktionstypen *ett fåtal lärjungar äro kuggade*, där participet (och hjälpverbet) uppvisar plural kongruensböjning. Uttryck av denna typ är vidare *ett flertal*, *ett antal*, *en mängd*, *en massa*, *en myckenhet*, *en (hel) del*, *en smula*. De är att jämföra t. ex. med engelskans *a lot of*, *a great deal of*, *a large number of*. Inkluderar man *ett fåtal*, *en massa* osv. i pronomenen, kvarstår givetvis *fåtal*, *massa* osv. som substantiv på samma sätt som t. ex. substantivet *ting* vid sidan av pronomenet *ingenting*, eng. *body* vid sidan av *everybody* osv. Det är osäkert om den positionella metoden medger, att uttrycken inräknas bland pronomenen, eftersom de liksom genitivformer av substantiv och egennamn i sin tur kan bestämmas av attribut: *en hel del*, *en väldig massa* osv. Märk, att detta funktionella kriterium inte gäller *ett par*, varför detta uttryck av Loman kan upptas bland pronomenen. Också den semantiska typen *gott om* har anknytning till de kvantitativa pronomenen.

Loman föreslår, att också grundtalen (utom *en*, *ett*) av positionella skäl skall införlivas med de kvantitativa pronomenen (s. 227). Man får då räkna med dels det attributiva pronomenet *hundra* (i t. ex. *hundra frimärken*), dels det substantiviska tecknet *hundra* (i t. ex. *hundra plus fem är hundrafem*). Det bjuder emot att räkna ett så pregnant och till sin betydelse väl definierat tecken som detta substantiviska *hundra* som pronomen; det torde få föras till någon annan ordklass. Också det attributiva *hundra* avviker emellertid semantiskt från *många* osv. Genom att det betecknar exakt antal och alltså kan omskrivas med siffror är det

till sin betydelse mer fixerat än de kvantitativa pronomenen. Jfr också Diderichsen s. 28: »Sammenligner man Ordene *begge* og *to* eller *de* og *tyve*, ser man, at de alle mangler beskrivende Indhold: man siger ikke noget om Beskaffenheden af det, der nævnes. Men medens *begge* og *de* altid betegner Genstande (R[elatum]) i Flertal, er *to* og *tyve* rene Talstørrelser, der strengt taget kun betegner Pladser i Talrækken, selv om man i daglig Tale mest bruger dem om et vist Antal af Genstande.» Med hänsyn härtill framstår en uppsplätning av *hundra* på två ordklasser knappast som tillrädlig. Det torde från semantisk synpunkt i stället vara befogat att föra samtliga de tecken som har avseende på punkter på den s. k. tallinjen

till en särskild ordklass, räkneord. Denna kommer då inte att omfatta endast grundtalen utan också ordningstalen. Göres på detta sätt tallinjen till ryggrad i ordklassen räkneord, framstår inkluderingen av »de obestämda räkneorden» i ordklassen pronomen närmast som ofrånkomlig.

Till räkneorden bör då föras *noll*, *en* etc., *tvenne*, *trenne*, *tu*, *halv*, *halvannan*, *kvalt(s)* och *tredjedel(s)* etc. Vidare kan man som räkneord uppfatta antalsbeteckningar som *par*, *dussin*, *tolft*, *tjog* och *gross* (jfr *million*, *milliard* etc.). Till ordningstalen, *nollte*, *förste* etc., kan med viss fördel läggas *varannan* etc., ehuru för denna ordtyp alternativa placeringar på tallinjen är möjliga. Vill man föra också *siste* hit, får man göra avkall på den logiska bundenheten till tallinjen. Följande schema kan alltså uppställas över ordklassen räkneord:

Räkneord	
grundtal	ordningstal
<i>noll</i> , <i>en</i> etc. <i>tvenne</i> , <i>trenne</i> <i>tu</i> <i>halv</i> <i>halvannan</i> <i>kvalt(s)</i> <i>tredjedel(s)</i> etc. <i>par</i> <i>dussin</i> <i>tolft</i> <i>tjog</i> <i>gross</i>	<i>nollte</i> , <i>förste</i> etc. <i>varannan</i> etc.

Den ovan urskilda gruppen limitativa pronomen, typen *somliga*, *somt*, kan sägas vara en sorts indefinit motsvarighet till de selektiva pronomenen. Hithörande ord betecknar inte som de ett bestämt urval utan ett slags begränsning eller inskränkning, varigenom en viss kvantitet ställs i motsättning till viss annan. »Vid *somliga* tänker man nästan alltid ett *andra icke*» (Beckman § 92 Anm.). Som limitativa får man utöver *somliga* och *somt* anse *vissa* 'ej närmare angivna', *en del*, *andra*, *en*, *en annan*, *en och annan*, *den ene* och *den andre*. I *en och annan* inryms motsättningen i själva pronomenet. Som limitativa möter *den ene* och *den andre* i fall som *den ene tycker si*, *den andre så*. Limitativa är vidare *endera* 'en av två' och *någondera* 'någon av två'. Stundom uppträder också *några* i limitativ betydelse.

Ett pronomen som *vem* hänsyftar på något som avsändaren uppfattar som obekant — pronomenet är alltså indefinit — men som han gör till föremål för bestämningsförsök. Egenskapen att ge uttryck häråt får betecknas som pronomenets distinktiva karakteristikum. Den traditionella termen interrogativa pronomen är alltså lämplig. Till samma grupp som *vem* hör *vad*, *vad för en*, *vilken*, *vilkendera* och *hurdan*, varjämte frågeuttrycken *hur många*, *hur mycket* etc. också kan inlemmas (jfr Beckman § 55:6).

En sista tydlig grupp bland de indefinita pronomenen bildar uttryck av typen *vem som helst*, som utmärks av att beteckna en generalisation — »valet är alldeles likgiltigt» (Beckman § 94). Denna ganska stora grupp kallar jag därför generella pronomen. Hit hör jämte *vem som helst* till en början *vad som helst*, *vad för en som helst*, *vilken som helst*, *vilkendera som helst*, *hur många* etc. *som helst* och *hurdan som helst*, vidare *några som helst*, vilket även utan *som helst* kan uppvisa generell betydelse, jfr ovan. Huruvida *som helst* också ger *inga* och *varje* generell betydelse eller endast förstärker den totala betydelsen är mera tveksamt. Typen *vem som helst* kan till betydelsen närma sig typen *alla*: *Du kan fråga vem som helst, det veta alla människor* (Beckman § 94:I). I jämförelse med *alla* innebär då *vem som helst* snarast en skillnad i synpunkten på det sagda: 'den eller den eller den ...' gentemot 'den och den och den ...'.

Till de generella pronomenen hör också *man*, dess possessiva och oblika motsvarigheter *ens* och *en* samt det egenartade *den och den* (jfr Beckman § 68½:5). Dessutom ansluter sig osökt typen *evad* till gruppen. De vanliga nusvenska synonymerna till detta ord är *vad ... än* och *vad helst*, där *än* och *helst icke* är nödvändiga — varvid dock *vad* »nästan alltid» är tryckstarkt (Beckman § 94:II) — men tjänar till att klarare framhäva pronomenens generella karaktär. Av samma slag är *vem ... än* och *vem helst*,

vad för en ... än och *vad helst för en, vilken ... än, vilkendera ... än, hur många etc. ... än* och *hurdan ... än*. Man observerar, att i de fyra sista fallen konstruktion med *helst* icke kan förekomma.

Inom kategorien indefinita pronomen har jag sålunda fått anledning särskilja fyra grupper: kvantitativa, limitativa, interrogativa och generella pronomen. En sammanställning av denna kategori får följande utseende:

Indefinita pronomen			
kvantitativa	limitativa	interrogativa	generella
<i>många</i>	<i>somliga</i>	<i>vem</i>	<i>vem som helst</i>
<i>åtskilliga</i>	<i>somt</i>	<i>val</i>	<i>vad som helst</i>
<i>fler(a), flest</i>	<i>vissa</i>	<i>vad för en</i>	<i>vad för en som helst</i>
<i>flera stycken</i>	<i>en del</i>	<i>vilken</i>	<i>vilken som helst</i>
<i>några</i>	<i>andra</i>	<i>vilkendera</i>	<i>vilkendera som helst</i>
<i>några stycken</i>	<i>en</i>	<i>hur många etc.</i>	<i>hur många etc. som helst</i>
<i>några få</i>	<i>en annan</i>	<i>hurdan</i>	<i>hurdan som helst</i>
<i>någonting</i>	<i>en och annan</i>		<i>några (som helst)</i>
<i>få, färre</i>	<i>den ene</i>		<i>man, ens, en</i>
<i>ett par</i>	<i>den andre</i>		<i>den och den</i>
<i>ett par stycken</i>	<i>endera</i>		<i>evad</i>
<i>ena plur.</i>	<i>någondera</i>		<i>vem (... än)</i>
<i>mycken, -e(t)</i>	<i>några</i>		<i>vem helst</i>
<i>föga</i>			<i>vad (... än)</i>
<i>lite(t)</i>			<i>vad helst</i>
<i>något lite(t)</i>			<i>vad för en (... än)</i>
<i>ett fåtal</i>			<i>vad helst för en</i>
<i>ett flertal</i>			<i>vilken (... än)</i>
<i>ett antal</i>			<i>vilkendera (... än)</i>
<i>en mängd</i>			<i>hur många etc. (... än)</i>
<i>en massa</i>			<i>hurdan (... än)</i>
<i>en myckenhet</i>			
<i>en (hel) del</i>			
<i>en smula</i>			
<i>gott om</i>			

Tecknen *en* och *den* i sina försvagade betydelser faller utanför den pronomina indelningen. Jämte den obestämda artikeln *en* bör man tala om den bestämda fristående artikeln *den* — ej om adjektivets bestämda artikel, en term som med ordklassen pronomens här förutsatta omfattning blir missvisande.

Sammanlagt har alltså materialet fördelats på tretton olika grupper: nio definitiva, nämligen personliga (*jag*), reciproka (*varandra*), distributiva (*var sin*), intensitiva (*själv*), demonstrativa (*den där*), komparativa (*sådan*), relativa (*som*), selektiva (*den förre*) och totala (*alla*), samt fyra indefinita, nämligen kvantitativa (*många*), limitativa (*somliga*), interrogativa (*vem*) och generella (*vem som helst*). Fem av grupperna — personliga, reciproka, demonstrativa, relativa och interrogativa — har betecknats med traditionella termer och har, bortsett från de personliga, givits ett i stort sett traditionellt innehåll (jfr dock särskilt de demonstrativa). Fyra grupper — komparativa, selektiva, totala och kvantitativa — har betecknats med av Loman föreslagna termer. Termernas betydelse har emellertid skärpts, varför dessa gruppers innehåll i större eller mindre grad avviker från det av Loman givna. För de fyra återstående grupperna har de nya termerna distributiva, intensitiva, limitativa och generella pronomen föreslagits.

Från praktisk synpunkt kan antalet grupper och därmed antalet termer förefalla stort. En indelning på semantisk grund är givetvis, liksom varje annan indelning, i viss mån en avvägningsfråga. I valet mellan färre men semantiskt heterogena grupper och fler men semantiskt homogena grupper har det ansetts tjänligt att inom vissa gränser ge det senare alternativet företräde. Måhända kan fördubblingen av antalet grupper och därmed antalet termer i jämförelse med den traditionella indelningen uppvägas av att man vinner en bättre överblick över ordklassen än tidigare och att betydelseförhållandena framstår klarare.

Korrekturnot: I en uppsats i Modersmåsläraernas förenings årsskrift 1957, s. 63 ff., vartill jag nu kan hänvisa, behandlar Rudolv Körner *var sin*, »ett enhetligt uttryck med distributiv betydelse» (s. 64).

N.-G. STAHRÉ

Om fornnordiska verb med substantivisk förled.

Å. Åkermalm, *Fornnordiska verb med substantivisk förled. Ett bidrag till nordisk ordbildningslära. XVI+258 s. Lund 1955. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 12.)*

Åke Åkermalms avhandling *Fornnordiska verb med substantivisk förled* behandlar ett kapitel i den nordiska ordbildningsläran, som visserligen tidigare har tilldragit sig forskningens intresse men som först nu blivit föremål för en grundlig genomarbetning. Man instämmer tveklöst med förf, när han i inledningskapitlet framhåller, att den verbtyp, som representeras av sådana fsv verb som *ransaka*, *halshugga* och *stapfästa*, har blivit ett »så viktigt och intressant element i nusvensk prosastil, att en undersökning av dess förutsättningar och utveckling i nordisk språkhistoria är väl motiverad». I uppsatsen »Om verbet atom-bomba och liknande bildningar i nutida svensk dagspress» (*Nysvenska studier* årg. 32) har förf behandlat verbens frekvens och ordbildningstyper i modern svenska, företrädesvis 40-talets tidningssvenska.

Om verbtypens utbredning inom de nordiska fornspråken har det hittills rätt en viss oklarhet. Beträffande de gängse åsikterna om de fornnordiska verbens bildningssätt framhåller förf i sin forskningshistorik, att det »aktuella forskningsläget ej kan karakteriseras med några få ord. Att döma av senare arbeten av översiktskaraktär synes dock den denominativa typens dominans vara obestridd. Likaså torde vara allmänt erkänt att några fornnordiska verb bero av främmande inflytande ... Huruvida även andra ordbildningstyper förekommit — därom råder fortfarande ovisshet» (s. 19 f.).

Genom Åkermalms arbete lägges nu den fasta grunden för vår bedömning av de fornnordiska »substantivverben». Här publiceras för första gången en materialsamling, som avses innehålla »alla hithörande ord, som anföres i ordböckerna eller i övrigt anträffats i litteraturen», d. v. s. genom en excerpering av representativa fvn, fsv och fda texter. De verb, som enligt förf's mening äro att hänföra till denna ordtyp, uppgå till o. 190 fvn, o. 160 fsv, o. 50 fda och 3 fgut. För de sovringsprinciper som följts redogör förf i kap. II (s. 21—35). Varje verb i denna materialsamling underkastas sedan en analys, som leder fram till en gruppering av verben i olika bildningstyper. Analysen visar enligt förf's

mening, att den överväldigande delen av verben äro denominativa; undersökningen bestyrker sålunda tidigare gjorda antaganden om verbens bildningstyp. De denominativa verben delas i två grupper. Den mindre av dem (65 fvn, 14 fsv, 4 fda, 1 fgut) klassificeras såsom rena avledningar: verbens enda förutsättning och egentliga utgångspunkt ha varit sammansatta nomina. Till denna grupp höra sådana verb som *stadfesta* till *stadfastr* och *skaprauna* till *skapraun*. Dessa verbs uppkomst och användning äro, säger förf s. 45 »av jämförelsevis ringa intresse. Att ett sammansatt nomen ger upphov till ett verb, är ej märkligare, än att ett enkelt nomen gör det». Beträffande deras förekomst och frekvens heter det (s. 67), att de »med få undantag måste betraktas som föga brukliga». Medan de flesta av verben äro knutna till enbart en stilart, finns det några få, frekventa ord som brukas i flera stilarter; till dem hör *stadfesta*. De flesta av de avledda verben brukas i lärt och sentimentalt språk. De rena avledningarna behandlas i kap. IV (s. 48—70). Den större gruppen av denominativa kommer att utgöras av retrograderingar: den yttersta förutsättningen för verben av denna typ (t. ex. *beinbrjóta*) är ett verbuttryck (*brjóta bein*), medan den närmaste impulsen till nybildningen har givits av ett till verbuttrycket bildat nomen (*beinbrot*). De nomina som komma i fråga äro nomina actionis, adjektiv och particip. De verb, som utgå från med substantiv sammansatta preteritum particip, utgöra enligt förf den dominerande gruppen bland retrograderingarna (t. ex. *handtaka* till *handtekinn*). Förf räknar med att det sammanlagda antalet retrograderingar är i fvn 94, i fsv 95, i fda 28, i fgut 1. Retrograderingarna behandlas i kap. V (s. 71—149). De relativt få verb, som enligt förf inte enklast låta sig förklara såsom denominativer, äro antingen rena analogibildningar (dit räknas 26 fvn, 39 fsv, 11 fda, 1 fgut), t. ex. *bannfæra* efter *bannsetja*, eller översättningslån, t. ex. *dagþinga*, *kaupslaga* (3 fvn, 7 fsv, 5 fda). Dessa två grupper behandlas i kap. VI och VII (s. 150—195). Slutligen återstå några få verb, 4 fvn och 1 fsv, som enligt förf kunna vara verkliga komposita. De behandlas i kap. VIII (s. 196—205).

Några forskare ha gjort gällande, att en del verb med substantivisk förled skulle vara resultat av kasuskomposition. Förf prövar nu i kap. IX (s. 206—215) sannolikheten av dessa antaganden och överhuvudtaget förutsättningarna för kasuskomposition i de nordiska språken och kommer till det resultatet, att flera skäl avgjort tala mot tanken, att detta bildningssätt skulle ha spelat någon roll, när det är fråga om ord-fogningar, bestående av infinita verbformer med prepositionsuttryck. t. ex. *a bak binda*. I sådana fall där substantivet är objekt till en infinit verbform, t. ex. *tár fella*, kan man enligt förf inte helt utesluta möjligheten, att ett verb (av typen *tárfella*) kan vara resultat av kasuskomposition; men säger förf, eftersom »praktiskt taget alla verb, som diskuterats i detta avsnitt, kunna förklaras såsom denominativa, har man desto starkare skäl att avvisa en hypotes, som på intet sätt kan styrkas» (s. 215).

Det tionde kapitlet (s. 216—228) ger en översikt över de i kap. V—VIII behandlade verbens förekomst, deras frekvens och utbredning inom olika

stilarter i de nordiska fornspråken. Det visar sig, att ordtypen fördelar sig på ett markant sätt efter stilarter med en jämförelsevis liten men av allt att döma ålderdomlig grupp, som uppträder i lagar och därmed sammanhängande stilarter, och en stor grupp i stort sett yngre verb, som företrädesvis höra hemma i översättningslitteraturen, i sirligare och preciosa stilarter. I det senare fallet är det ofta fråga om engångsord. Kap. XI (s. 229—237) behandlar drivkrafterna vid ordbildningen. Förf framhåller här, att den utan tvivel väsentligaste synpunkt som kan anläggas, då man söker komma underfund med drivkrafterna vid ordbildningen är, att »endast om ett verb avledes av eller genom retrogradering bildas till ett visst nomen, är det möjligt att på ett enkelt sätt i verbal form återge den enhetliga föreställning, som detta nomen uttrycker». Han ansluter sig härvid till Erik Wellander i dennes undersökning »Ett par produktiva typer av skriftspråklig nybildning». En annan viktig fördel, som det retrograda verbet har och som bidragit till ordtypens produktivitet, är dess bekvämare konstruktionssätt. Som en tredje viktig drivfjäder vid ordbildningen betraktas »lusten att skapa nya ord efter mönstret av förut existerande verb eller verbgrupper» (s. 232). Förf framhåller också, hur strävan efter stilistisk variation och stilprydnad kan driva fram ordbildningen. Då den lärda, preciosa stilen ofta föredrar ord av den aktuella typen, kan en av orsakerna härtill vara inflytande från latinet: »För översättare, som ideligen stötte på långa latinska ord som *excommunicare*, ... *sacrificare* måste det ha fallit sig allt naturligare att bruka ord som fvn. *bannsetja*, *leidrétta*, *gudlasta*, *förnføera*. Och det förefaller sannolikt, att en översättare gärna använde dylika ord (även då det fanns kortare, såsom *hæda*, *fórna*), bl. a. därför att de gjorde ett ståtligare intryck än de enkla, korta orden» (s. 237). I kap. XII (s. 238—244) sammanfattas resultaten av undersökningen och ställs frågan, hur det kommer sig, att verben med substantivisk förled äro så mycket vanligare i de nordiska språken än i de västgermanska. Svaret blir, att den väsentligaste orsaken härtill är, att de nordiska språken »åga i sina sammansatta particip naturliga utgångspunkter för verbildningen; i de västgermanska språken däremot, som åtminstone på fornstadierna synas åga mycket få sådana particip, spelar denna ordbildningstyp praktiskt taget ingen roll alls» (s. 243). I en avslutande exkurs (s. 245—253) redogöres för verbtypens förekomst i grekiskan, latinet, gotiskan, engelskan och tyskan.

Åkermalms framställning präglas av en mindre vanlig formell elegans, som gör avhandlingen till en nöjsam läsning. De resultat, som uppnås, äro betydande; ingen tvekan kan längre råda om att denominativerna utgöra en dominerande ordbildningstyp bland verben med substantivisk förled; de iakttagelser om verbens fördelning på olika stilarter, som förf gör, äro av stort intresse; detsamma gäller om de synpunkter på drivkrafterna vid ordbildningen, som förf anlägger och som baseras på hans förtrogenhet med såväl det fornnordiska som det nusvenska materialet. Analysen av de enskilda verben vidgar sig ofta till inträngande ordstudier. Avhandlingen är utan tvekan ett betydelsefullt bidrag till den nordiska ordbildningsläran, som man har anledning att vara förf tacksam

för. Detta omdöme innebär inte, att det saknas anledning till kritik och reservationer på åtskilliga punkter. Jag skall i det följande redogöra för några iakttagelser och reflexioner, som jag gjort vid ett närmare studium av Åkermalms avhandling. Först må nämnas, att framställningen vanprydes av ett påfallande stort antal detaljfel; sådana möter man i såväl litteraturförteckningen och ordregistret som i texten. Förf's begränsning av undersökningsmaterialet kan diskuteras. Han säger på s. 31: »Vidare kan det stundom vara tvivelaktigt, om förleden innehåller ett substantiv eller ett adverb. Några adverbliella partiklar utvecklas ur substantiv, varför gränsen ibland är flytande. En restriktiv bedömning härvidlag har synts mig ändamålsenlig, eftersom motsatsen kunde ge en missvisande bild av betingelserna för verbkompositionen.» Det är verb med förlederna *bak-*, *heim-*, *koll-*, som på detta sätt utmönstras ur materialet; undantag göres dock för vb *bakbinda*. Jag har svårt att följa förf's resonemang. I själva verket torde det väl vara så att dessa verb äro särskilt viktiga, när man vill komma åt betingelserna för substantivverbens bildning. I likhet med de i kap. Analogibildningar behandlade verben på *hag-*, *lög-*, *naud-*, *stad-*, hos vilka förleden (såsom förf med rätta betonar) ofta får en rent prefixartad karaktär, komma dessa verb att utgöra så att säga en förbindelselänk mellan de partikelkomponerade verben och substantivverben. Detta förhållande kan knappast ha saknat betydelse för ordbildningstypens produktivitet. Förhållandet mellan substantiv och verb är vanligtvis adverbliellt hos verben med substantivisk förled. (Sambandet mellan partikelkomponerade verb och verb med substantivisk förled har tidigare betonats av Ture Johannisson i »Über Rückbildung im heutigen Schwedisch» i Festgabe für Karl Helm 1951). Jfr förlederna i sådana vanliga uttryck som *Hulket huss som är lagbudet, hembudet och lagstondet* (STb 5:265), ... *tompter på badhe sidhor lagbudhen och nestom frændom heymbudhin oc lughstanden efftir thy som lughin wiisa* (ATb 3:14). Den gränsdragning, som förf gör i materialet, leder till att han i följande uttryck (hämtat ur Stjórn) *Fyrir hví vildir þú þá bakverpast við förn minni ok hældrepa helgar gjafir mínar* endast uppehåller sig vid verbet *hældrepa* och diskuterar dess bildning (s. 147), medan *bakverpast* lämnas åsido, vilket knappast kan vara lämpligt: de två samordnade verben äro lika till sin bildning och ha samma bildliga innebörd, uttryckande vanvördnad. De bägge förlederna torde ha lika mycket eller litet av substantivisk innebörd. Förf's nyss nämnda förfaringsätt att skilja *bakbinda* från övriga verb, sammansatta med *bak-*, kan för övrigt diskuteras. Förf menar, att *bak* i *bakbinda* har kvar sin nominala karaktär, medan ordet i övriga verb har förlorat sin egentliga innebörd, t. ex. i *bakbita*, *-danta*, *-måla*, *-tala* och *bakverpast*. Ur modern språk-känslas synpunkt är det väl så att *bak-* inte har kvar någon nominal karaktär, men det torde vara betydligt svårare att avgöra, hur det var i fornspråklig tid, då substantivet *baker* ännu var ett levande ord i betydelsen 'rygg'. Med hänsyn till förleden var säkerligen skillnaden mellan ett *bakbunden* och ett *baktalad* ganska ringa under 1200- och 1300-talen. I bägge fallen fanns det nog lika mycket eller litet av nomenkaraktär i

bak-. Jfr sådana uttryck hos Birgitta som *foreuara thom som androm baktala aff thera vadha och taladhe illa oppa thin bak* (Bir 3: 170; 2: 221).

I inledningskapitlet säger förf, att hans avsikt från början var att undersöka även verben med adjektivisk förled, men att han måst avstå därifrån, emedan »materialet visade sig bli alltför heterogent. Också med tanke på att undersökningen borde få ett lämpligt omfång och genomföras inom rimlig tid var en begränsning nödvändig...». Man har full förståelse för de sista argumenten men ställer sig mera tveksam till det första. Det finns otvivelaktigt beröringspunkter ifråga om ordbildningen mellan verben med substantivisk förled och verben med adjektivisk förled, som hade gjort en dylik undersökning önskvärd. Förf's diskussion på s. 31 och 133 huruvida förleden i det fsv *ödhelaggia* skall uppfattas såsom ett adjektiv eller substantiv kan på sitt sätt illustrera behovet av att de bägge grupperna ses i ett sammanhang. Jag vill här också såsom ett exempel peka på de intressanta överensstämmelser, som finnas mellan det nedan behandlade verbet *skaptfara* och det med detta i betydelse- och stilhänseende närstående *fastfara* och *fastföra* samt *fastgöra*. Med uttrycket *thinglysa ok skaptfara* kan sålunda jämföras *lysa oc fastgöre* samt *fasta oc fastfara*, med *skötha oc skafft fara* må jämföras *sköta ok fastfara* (Sdw).

Beträffande materialet i övrigt må nämnas, att man saknar åtminstone fem verb, förtecknade hos Fritzner, som otvivelaktigt borde ha kommit med. Till dem hör det väl styrkta *logsegja* 'kjende for Ret i Overensstemmelse med Loven' (den formella fsv motsvarigheten *laghsigia* finns med); vidare det med *nefna* synonyma *nafntoga*, *torfvala* 'förse med *torfvöl*' och *vindskeida* 'förse ett hus med vindskidor' och slutligen *nattsetja* 'hensatte ens Lig Natten efter hans Død paa det Sted, hvor man vil vaage over Liget'. Det sista verbet har inte kommit med i materialsamlingen, emedan förf följt principen att ej behandla sådana ord, som i ordböckerna förtecknas såsom verb, ehuru endast particip i predikativ eller attributiv ställning anföras. Sådana verb betraktas av förf såsom konstruktioner av lexikografen. Sålunda utrensas sammanlagt 39 verb med substantivisk förled, som anföras av Fritzner (s. 23 ff.), d.v.s. ett ganska stort antal i förhållande till hela materialet. Principen kan ha sitt berättigande, men den förutsätter, att man kan vara säker på att lexikografen endast stödjer sig på de av honom redovisade beläggen, vilket man inte kan vara. För vb *nattsetja* anför Fritzner sålunda endast participformen, ehuru finita former finnas: *En er skipueriar þorals urdu þessa uarir þa baru þeir lík hans vt a skip ok nattsettu þar* (Flat. II:243). Även på andra punkter kan man stundom vara tveksam om förf har rätt vid sin sovring av materialet — det gäller t. ex. vissa verb i C 20. Emellertid skulle inte helhetsbilden av materialet komma att förändras.

Den disposition förf valt har vissa uppenbara svagheter. Sålunda leder den till att en hel rad viktiga iakttagelser och värdefulla synpunkter, som röra ordbildningsproblemet och vilka synas mig oundgängliga vid analysen av de enskilda verben, behandlas först efter det att praktiskt taget hela materialet är genomarbetat och klassificerat i ordbildningstyper. Det gäller t. ex. kap. VIII, som behandlar egentliga komposita.

I inledningskapitlet, s. 20, betonar författaren, att ett av de viktiga problem, som bör diskuteras i avhandlingen, är frågan om och i vilken utsträckning egentlig verbkomposition utan stöd av sammansatta nomina förekommit i de nordiska språken. I kap. VIII, s. 196 heter det: »Delvis har frågan i denna framställning fått ett svar, ty mycket få verb återstå, sedan de övriga placerats bland denominativer, rena analogibildningar och verb, som kommit till genom främmande inflytande. Efter all sannolikhet kan det ej vara stor procent av de bevarade verben, som äro egentliga komposita.» På s. 197 tillägger dock förf: »Ett påpekande må här inskjutas, ehuru det måhända är en truism. Även om det förefunnits ett visst motstånd mot egentlig verbkomposition (och det förefaller sannolikt), bör det med tiden i viss mån ha försvagats, ty förekomsten av verb, tillhörande andra ordbildningstyper, måste ha underlättat tillkomsten av egentliga sammansättningar. Ur denna synpunkt äro också komposita analogiska bildningar: ordtypen har mer eller mindre medvetet tjänat som mönster ... det är ju uppenbart, att det finns ett drag, som är gemensamt för alla verb av ordtypen: de äro starkt koncentrerade, 'syntetiska bildningar'. När i vissa stilarter det uppstod behov att i koncentrerad form återge en föreställning, så kunde själva ordtypen vara en förebild för ordbildningen.» Synpunkten återkommer på s. 204: »Mellan exempelvis en retrogradering som *ättelepa* ... å ena sidan och [ett såsom kompositum uppfattat] *benbüria* å den andra är steget icke alltför långt. Gränsen mellan dessa ordbildningstyper torde ha varit så vag, att en nybildning utan stöd i gängse nomina och ordfogningar näppeligen sårade språkkänslan. Självfallet har den denominativa typen varit den normala: ordbildning medelst avledning eller retrogradering har skett smidigt och oflekterat, i det att ett ofta brukat nomen lätt gav impulsen till verbildning. Egentlig sammansättning synes ha fordrat ett större uppbåd av kraft och tvingats fram av situationens krav.» Vi ha här, så vitt jag förstår, ytterst viktiga synpunkter på ordbildningen, som alltför lite ha fått göra sig gällande i den del av avhandlingen, där praktiskt taget hela materialet har analyserats. Inte minst viktiga äro de med hänsyn till att substantivverben till en mycket betydande del utgöras av ofta sena engångsord. Jag återkommer till denna fråga längre fram. — Även med hänsyn till kap. IX synes mig avhandlingens disposition vara mindre lyckad. På s. 20 säger förf: »Ett annat viktigt spörsmål, som måste dryftas, är frågan om vissa verb uppstått genom kaskomposition; problemet har endast flyktigt berörts av tidigare forskning.» Med denna utgångspunkt borde det vara naturligt att undersöka förutsättningarna för kaskomposition i de nordiska språken, dvs det som sker i kap. IX, innan man tar ställning till verbtypens bildningssätt. Dispositionen leder nu till att förf i kap. IV, V, VI söker bestämma ordbildningstypen hos ett antal verb, medan man sedan i kap. IX får reda på varför de ej kunna vara bildade på ett annat sätt. Även kap. XI (Drivkrafter i ordbildningen) innehåller många väsentliga synpunkter, som man borde ha aktuella vid bedömningen av det samlade materialet. De spela nu till synes ingen större roll för analysen i de föregående kapitlen. Framförallt betydelsefulla äro enligt min mening förf's synpunkter på de stilistiska

skäl, som kunna tänkas ha bidragit till denna speciella form av ordbildning, även om förf här uttrycker sig med ganska stor försiktighet: »Det behöver icke sägas, att vi röra oss på osäker mark, då vi söka bestämma, vilka stilistiska hänsyn som i olika fall varit vägledande för medeltida författare. ... Särskilt i längre satser, där predikatet har många bestämningar, borde ordtypen ha tett sig lockande att använda. Så torde ha varit fallet, även då två eller flera verb med gemensamt objekt äro samordnade, t. ex. i ... 'ingen kapitenare ma lofgifva äller tilstädhia nokrom fanga lösa sig fore päninga'» (s. 231 f.). På s. 233 talar förf om att det stilprydande syftet stundom är märkbart: »Så t. ex. infogas verben då och då i bokstavsrimmade meningar. Visserligen kan endast undantagsvis ifrågasättas, att allitterationen möjligen orsakat nyskapandet av ett verb eller åtminstone medverkat därvid ... Men i några fall är man frestad misstänka, att en nybildning tillkommit mest för att ge ett effektfullt rim.» Enligt min mening är det ingen tvekan om att dessa stilistiska skäl ha haft stor betydelse för verbtypens tillväxt. Det är ju påfallande, att så många av substantivverben uppträda i dubbeluttryck, stundom allittererande; det gäller inte bara i den vad förf kallar sirligare, preciosa stilarten utan också i lagstil. Det finns i materialsamlingen många sådana exempel som *pinglysa och skaptfara, skaptfara och sköt-läggja, pinglysa och skaftföra, salt, sköt och skaftfört, bakverpa och hældrepa, hugsykja eda vanmegna, viggrydla vel ok vigæsa, kinpusta och halssla, disputerä eller ordhkasta, koppa äller adhersla, bygna eda loгрena, fadma och halsjengja, eggja ok hugdirfa, handkrökjast ok gera hring, handabanda ok fanga, skrifa ok bóksetja, grafa ok gulleggja, betaladhe och handfik, järnbränna och märkia, stiälas äller valdtakas, hugrenna edr umræda, sla och hudhflängja, loffgiffwa äller tilstädia*. Speciell uppmärksamhet kräva naturligtvis sådana fall, där substantivverb sammankopplas med partikel- eller adjektivverb. — Beträffande dispositionen i stort av avhandlingen må slutligen nämnas, att den avslutande exkursen över förekomsten av verb med substantivisk förled i vissa indoeuropeiska språk borde ha haft sin plats i anslutning till forskningshistoriken i kap I; den utgör en naturlig bakgrund till studiet av de fornnordiska verben.

Det är en mycket svår uppgift, som förf ställs inför, när han strävar efter att fastställa, hur vart och ett av de fornnordiska verben med substantivisk förled har kommit till. Materialet är ofta mycket sprött och långt ifrån entydigt. Under läsningen av avhandlingen blir man ofta benägen att med skärpa understryka förfs egna ord, att »den gruppering av verben med hänsyn till deras bildningssätt som företages i det följande, i åtskilligt bär det ovissas prägel och har karaktären av förslag, försök». I många fall är materialet så litet — det är ju ej sällan fråga om engångsord — att man tycker sig böra avstå från varje försök till närmare utredning av verbets uppkomst; exempel komma att nämnas i det följande. Även om förf ofta poängterar, att osäkerhet råder om ett verbs bildningssätt, kommer materialet ändå att framstå såsom mera homogent och entydigt, än det i själva verket är. Detta är en följd av förfs stränga tillämpning av sin arbetshypotes, att de nordiska verben normalt äro denominativa. Det är även en följd av den disposition för materialredo-

visning och språklig analys, som förf valt. Den tvingar honom att i varje särskilt fall hänföra verbet till en viss bildningstyp. Vid läsningen av de centrala kapitlen IV och V, i vilka de denominativa verben behandlas, kan man inte undgå att få ett intryck av att förf ej sällan arbetar alltför mekaniskt (exempel komma att lämnas i det följande). Det råder i det fallet en förvånansvärd motsättning mellan dessa kapitel och de senare kapitlen i avhandlingen, där förf visar sig ha öppen blick för och ofta poängterar, hur det i det enskilda fallet ofta kan vara ett samspel av olika faktorer, som åstadkommit bildningen av ett verb med substantivisk förled. Ett fall, som på ett enkelt sätt kan exemplifiera något av denna påtalade motsättning, är behandlingen av vb *arfleida* 'adoption'. Förf uppför det i kap. V, s. 86 under den typ av retrograderingar, som utgå från sammansatta particip (typen *bannsetja* till *bannsettr*) och skriver: »Utgångspunkt torde vara p. p., belagt i Rb 50, DN II (fel för IV) 294 (1345), bildat till uttrycket *leida til arfs*, t. ex. i NGL II 81, NJ., Laxd. Ordbildningen har troligen underlättats av *ættleida*, det traditionella ordet för handlingen ...» I kap. XI (Drivkrafter i ordbildningen) kommer förf in på verbet, då han diskuterar analogibildningens roll: »Någon gång kan man visserligen vara tveksam om huruvida benägenheten att nybilda ett motstycke till ett välkänt verb varit den enda drivkraften i ordbildningen; andra motiv ha kunnat spela in. Stundom har man sålunda intrycket, att en nybildning s. a. s. befunnit sig i ett fält av flera i samma riktning verkande krafter, vilkas betydelse det är oss omöjligt att gradera. Ett verb som fvn. *arfleida* kan å ena sidan förklaras som utgåendet från p. p. *arfleiddr* (: *leida til arfs*), å andra sidan som analogibildat till synonymen *ættleida*; f. ö. äro flera alternativ tänkbara» (s. 232). — Den översikt över verbens fördelning på olika ordbildningstyper, som finns på s. 217, är missvisande därigenom, att de osäkra fallen och de äro många inte framträda; se närmare nedan s. 20. Då verben med substantivisk förled visa en så klar fördelning efter stilarter, kunde det måhända ha varit fruktbart att lägga denna såsom indelningsgrund för materialredovisning och analys av bildningssättet. Även andra möjligheter kunna tänkas.

Den arbetshypotes, som förf tillämpar, är såsom nyss antyddes, att den normala ordbildningstypen i de nordiska språken var den denominativa, representerad dels av rena avledningar av nominalkomposita, dels av retrograderingar. Valet av arbetshypotes motiveras på s. 38: »de få gotiska verb, som äro bevarade, ha förmodligen avletts av nomina, och i de västgermanska språken dominera kraftigt denominativerna. Det vore överraskande, om de flesta fornnordiska verben skulle ha annat bildningssätt. Arbetshypotesen är lämplig även med tanke på att de nu-svenska verben i stor utsträckning äro denominativa; det bör kunna förutsättas, att det inom detta liksom andra områden av ordbildningen skall råda kontinuitet.» Vid den språkliga analysen av de enskilda verben prövas sålunda i första hand möjligheterna att anknyta ordet till ett nomen. Det faktum att man stundom inte kan påvisa något sådant vid sidan av ett verb, behöver enligt förf inte utesluta, att verbet är denominativt: »Eftersom vissa verb av ordtypen äro mycket ovanliga, bör

det ej förvåna, om motsvarande nomina också äro ovanliga eller rent av icke belagda. Vidare är det självklart, att ej ens den mest idealiska ordbok förmår redovisa hela ordförrådet från ett språkområde» (s. 42). Då förf på s. 196 f. diskuterar förekomsten av egentliga komposita, går han i detta fall ännu längre: »Även om varje spår saknas efter ett lämpligt nomen, som kunnat ge impulsen vid verbbildningen, så kan man sällan vara helt övertygad om att ett sådant aldrig existerat. Endast i de fall då man ej ens förmår konstruera ett dylikt nomen, kan verklig komposition under vissa omständigheter misstänkas.» Även om arbetsmetoden ej är invändningsfri, kan den i princip anses väl berättigad: om de sammansatta nominas betydelse för verbtypens produktivet kan det inte råda någon tvekan. Men man får vid studiet av avhandlingen ett bestämt intryck av att förf blivit alltför hårt bunden av sin arbetshypotes och som följd därav ensidigt inriktad på att uppspåra och vid behov konstruera tänkbara nominala utgångspunkter för det enskilda verbet, medan ringa uppmärksamhet ägnas åt andra, för ordbildningen ingalunda oväsentliga faktorer; såsom ett av många exempel kan nämnas det nedan anförda *bóksetja*. Ehuru förf, såsom framgått av tidigare referat, själv framhåller, att redan förefintliga substantivverb kunna ha haft en mönsterbildande inverkan och underlättat uppkomsten av nya verb utan direkt förmedling av något nomen, finner man mycket få exempel på att förf prövat denna väg, när det gällt att komma tillrätta med ordbildningsproblemet. Framförallt när det gäller till synes ovanliga ord, i första hand naturligtvis engångsord, ställer man sig ofta frågan, om man måste gå omvägen över ofta klen belagda eller endast konstruerade nomina för att komma ordbildningen på spåren, när man lika gärna kan tänka sig, att de äro resultat av direkt komposition av substantiv och verb i sådana situationer, då man av t. ex. stilistiska skäl hellre velat ha ett enhetligt verb än ett uttryck bestående av verb och substantiv.

I samband med presentationen av sin arbetshypotes i kap. III betonar förf svårigheterna att avgöra, om ett verb är denominativt eller resultat av en direkt sammansättning: »Måste det fvn. verbet *knéfalla* uppfattas såsom denominativt, d. v. s. avlett av *knéfall* n.? Kan det ej (utan stöd av ett nomen) vara bildat direkt till uttrycket *falla á kné*? M. a. o. vara ett *verkligt kompositum*? Särskilt i de fall, då man vid nybildningens sida inte kan upptäcka nomina, som förmå sprida ljus över förloppet vid ordets tillkomst, kan man anfäktas av tvivel på riktigheten av teorien om verbens denominativa karaktär och vara benägen att räkna med verklig komposition» (s. 38). I dylika fall väljer förf den ur metodisk synpunkt tilltalande vägen att genom en jämförelse med verb, som »bevisligen eller med stor sannolikhet äro denominativa», göra antagandet troligt. Tre kriterier på avledning uppställas: 1. formella kännetecken 2. betydelseförhållandena 3. ordens frekvens och ålder. Det första kriteriet spelar mindre roll för ordgruppen i sin helhet. Det andra är viktigare, även om det inte är tillämpligt på materialet i sin helhet. Det tredje blir så mycket mer anlitat. När det gäller att avgöra, om vb *beinbrjóta* är avlett till *beinbrot* eller är en sammansättning på grundval av ordfogningen *brjóta bein* och man då finner, »att verbet *beinbrjóta* belagts

endast en gång, medan däremot substantivet *beinbrot* är mycket vanligt och kan uppvisas både i lagspråk och isl. sagor, behöver man inte tveka om bildningssättet. Eftersom substantivet tydligen är äldst och utan jämförelse vanligast, torde det vara utgångspunkten för verbbildningen» (s. 41). Förf tillägger: »Endast den mycket misstrogne torde vilja underkänna nämnda kriterium på avledning, t. ex. genom att hävda, att ett visst nomen och motsvarande nybildning kunde ha tillkommit oberoende av varandra. Det skall medges, att detta är teoretiskt möjligt, såvida båda gå tillbaka på ett verbuttryck, annars icke. Graden av sannolikhet är emellertid så obetydlig, att invändningen icke behöver diskuteras.» Det bör framhållas, att förutsättningen för den teoretiska möjlighet, som förf här nämner, föreligger i de flesta fall. Man kan ifrågasätta, om det kriterium på avledning, som här utvecklas, är så avgörande, som förf vill göra gällande. Det är givetvis alldeles självklart, att ett gammalt och frekvent nomen *actionis* lätt kan tänkas ha gett upphov till ett verb, men strängt taget förutsätter förfs resonemang, att hypotesen om substantivverbens denominativa ursprung är riktig, medan det i själva verket är detta som skulle bevisas. Subst. *beinbrot* är visserligen äldre än *beinbrjóta*, men det gäller ju även den andra tänkbara utgångspunkten för nybildningen, nämligen ordfogningen *brjóta bein*, som ju dessutom är en förutsättning för substantivet och rimligtvis bör ha varit frekventare än detta.

Av det samlade fornnordiska materialet är det endast fem verb, behandlade i kap VIII, som enligt förfs mening kunna betecknas såsom egentliga komposita, nämligen *ilsporna* 'trampa på', *svinbeygja* 'böja som ett svin, förödmjuka', *benbæria* 'slå så att ben brytes eller krossas', *froskhleypa* 'få att hoppa som en groda' samt *skólemja* 'trampa, stöta ned'. I samtliga fall är det fråga om mycket ovanliga ord. De äga enligt förf de karakteristiska drag, som tillkomma de moderna nybildningar, vilka kunna förmodas vara komposita: »Det visar sig, att dessa vanligen ej kunna återföras på syntaktiska förbindelser, på verbuttryck med mer eller mindre enhetlig betydelse. Det ligger sålunda ingen gängse ordfogning till grund. M. a. o. de föreställningar, som uttryckas genom resp. leder i ett sådant verb, bruka icke förbindas med varandra, vare sig i ett sammansatt nomen eller i en ordfogning. De verb, som äro av denna art, låta sig lättast avslöja som komposita. När en kåsör skriver: 'Jag funderade ett tag på att bengå' ... vill man ogärna betvivla, att nybildningen är en verklig sammansättning» (s. 197). — *Bengå* är ej ett bra exempel; i första hand bör det väl karakteriseras såsom en humoristisk analogibildning till *fortvandra*. — De fornspråkliga verb, som av förf betecknas såsom egentliga sammansättningar, äro som synes få men, heter det vidare, »redan detta kvantitativt obetydliga material låter oss ana, att gränserna för dylik verbkomposition då voro mindre snäva än nu.» Genom förfs undersökning av de fornnordiska substantivverben blir man övertygad om att den normala ordbildningstypen är den denominativa, men som jag nyss nämnde apropå förfs arbetshypotes finns det säkerligen anledning att räkna med att åtskilligt flera av verben i själva verket äro direkta sammansättningar. Jag skall här bara nämna ett par exempel: Bland

retrograderingarna uppför förf s. 88 fvn *bóksetja* 'införa i bok', belagt en gång i den ena av de två isl. handskrifter, som innehålla hela prologen till Konungs skuggsiá: *pá báðu þeir þess at ek skylda alla okra ræðu skrifa ok bóksetja*. Förf håller för sannolikt, att verbet utgår från preteritum particip, som bildats till ordfogningen *i bók setja*. Då den andra handskriften i samma mening har uttrycket *i bók setja* i st. f. *bóksetja*, kan man måhända först ifrågasätta, om vi ha att göra med ett verkligt verb eller om *bóksetja* helt enkelt är resultat av en felskrivning. Om det är ett verkligt verb, är det tydligen en rent tillfällig bildning. Det förefaller i hög grad otroligt, att det skulle vara avlett av ett till ordfogningen *i bók setja* bildat particip *bóksettr*. Förutsättningen för att verbet skulle ha nybildats efter participet är rimligtvis, att detta har varit relativt vanligt, men det finns av ordböckerna att döma inte ett spår av ett sådant particip. Man behöver sannolikt inte räkna med några andra förutsättningar för verbbildningen än en medveten stilsträvan att skapa ett dubbeluttryck av två synonyma verb samt förekomsten av ordfogningen *setja i bók*, vilken här ligger nära till hands. Förf nämner inte, att fyra rader (i utgåvan) under typexemplet anges resultatet av den uppmaning, som den talande fått, att *skrifva ok bóksetja*; det heter där: *ok setta ek allar þær ræður i eina bók*. Förutom verbtypen i sin helhet kan måhända det relativt vanliga *skrásetja* ha spelat en roll såsom mönster. Jag är också tveksam om riktigheten i analysen av vb *skaptfara* 'överlåta genom skaptfärdh', s. 129; förf säger härom: »Verbet, som uteslutande tillhör diplomlitteraturen, föreligger bara i infinita former, därav en pass. inf. och tre p. p. Det förefaller därför troligt, att komposition först skett i p. p. Participet har bildats till uttrycket *fara með skapt* SD NS 1:218 (1403), ib. 1:620 (1407) ... Participet har väl till en början brukats som ett adjektiv i förbindelser som *skaptfarit gods* el. *gods ár skaptfarit* och därefter fått verbal funktion, varpå infinitiven analogiskt skapats. — Hur subst. *skaptfaran* f. SD 5:230 och *skaptfärdh* f. SD 3:135 tillkommit, kan ej såkert avgöras: de kunna vara bildade direkt till *fara með skapt* eller (troligare) till verbet *skaptfara*.» Förf presenterar i detta fall materialet på ett synnerligen otillfredsställande sätt. Det nämnes sålunda inte, att 5 av de 7 belägg, som Söderwall anför emanera från en och samma källa, nämligen två brev, som äro översättningar från 1400-talets slut av latinska urkunder utfärdade av kung Valdemar av Danmark. I samma källa förekomma för övrigt de två belägg för subst. *skaptfaran*, som Söderwall redovisar, vilket ju talar för förf's antagande, att detta substantiv kan vara sekundärt till verbet. Av aldeles särskilt intresse är, att verbet i 4 av de 5 fallen tillsammans med *sköta* eller *skötläggja* bilda dubbeluttryck, som stå såsom översättning till lat. *scotare*: *lathom wi skötha oc skafft fara, som plägar skiötas och skaffthfaras, haffwa skoth och skaffareth, ath skaffar[a] och skötlägghia*; endast i ett fall står verbet ensamt: *som the äro nw skaffaren*. Även i de övriga två, äldre, exemplen utgör verbet en del av ett dubbeluttryck: *wi hafuom sköt oc skaptfarit* (1405) och (typexemplet) *thinglysa ok skaptfara*. Det förefaller mig mycket litet sannolikt, att man måste tänka sig ett pret. part. i attributiv eller predikativ ställning såsom utgångspunkt för verbbildningen. Verbet har

säkerligen skapats direkt utifrån ordfogningen *fara medh skapt*, som är känd från 1373 enl. Sdw. suppl. (jfr ovan), och under intryck av en stilsträvan efter dubbeluttryck och framförallt allittererande formler; särskilt anmärkningsvärd är den rytmiska uppbyggnaden av ett sådant exempel som *vi hafuom salt oc vpanwardhat, sköt oc skaptfarit gudhema klostre war goz som ær Aka thorp* (SD ns 1:493 1405); jfr t. ex.: *iak kænness mik ... salt, skööt ok vplatith hawa* (SD ns 1:203). Ett sådant verb som *fastfara* 'med laga formaliteter överlåta', belagt 1352 bl. a., kan ha spelat en viss roll som mönster (jfr *sköta och fastfara* 1405 SD ns 2:480). Om man såsom förf till varje pris vill förutsätta ett nomen såsom utgångspunkt för verbet, låge det onekligen närmare till hands att tänka på subst. *skaptfärdh*. Såsom framgått av referatet säger förf ingenting om det kronologiska förhållandet mellan verbet och detta substantiv utan hänvisar endast till SD 3:135, det enda belägg Söderwall anför. Det är emellertid fråga om en intressant text, en avskrift av ett latinskt diplom från 1313; enligt detta skedde ett köp »modo qui in legibus østgothorum dicitur skaptfärdh». Man kan inte utesluta möjligheten, att *skaptfärdh* är fel för ett sådant uttryck som (modo legum vestgotorum dictis) *skapt et vmfärd* (SD 5:29 1341) (jfr *fäst et vmfärb* SD 4:348), men om så inte är fallet, skulle vi här ha ett med uttrycket *fara medh skapt* sammanhängande verbalsubstantiv, som är belagt nästan 100 år tidigare än verbet, som ju är känt först från 1402. Det måste anses uteslutet, att substantivet såsom förf håller för troligt, är bildat till verbet, men i och för sig tänkbart att verbet i stället vore en retrogradering till substantivet. Den mest sannolika förklaringen till verbets bildning synes mig dock vara den ovan först antydda. Det med *skaptfara* synonyma *skaptföra* kan enligt förf likaså ha p. p. till utgångspunkt, men han tillägger: »Ett verbuttryck *föra medh skapt* har emellertid ej anträffats. Möjligen bör nybildningen därför uppfattas blott såsom en variant av *skaptfara* och skapat efter dess mönster.» Med *skaptfara* — *skaptföra* må jämföras de synonyma *fastfara-fastföra*, det senare verbet belagt 1415. Hur förhållandet mellan *skaptfara* och *skaptföra* skall uppfattas är väl ovisst; man kan bara konstatera, att det senare är belagt tidigare. Det intressanta är emellertid att även *skaptföra* uppträder i dubbeluttryck; Söderwall anför endast sådana exempel: *the förnempda goz oc tillaghur ... lata thinglysa oc skaptföra* och *thz the warre thinglysd oc skaptförd* 1389, *haffuer iak laglika salt, sköt ok skaptfört* 1401, *egnande och skafft förändä them* 1467, *ärw ... gifne skaptförde oc fulbordada* 1460, *thetta är gjort ok skaptfört* 1409.

De två behandlade exemplen på verb, som jag förslagsvis vill kalla direkt komponerade, skilja sig från de fem, som förf behandlar i kap. VIII därutinnan, att de stå vid sidan av en ordfogning av verb och substantiv. Man bör måhända inte helt utesluta möjligheten, att verb av den typen ha kunnat bildas genom direkt sammansättning även på ett tidigt stadium, d. v. s. vid en tidpunkt då substantivverben såsom ordtyp ännu inte blivit frekventa och i sig själva kunde tjäna såsom mönster för nybildningar. I varje fall bör man hålla möjligheten öppen, så länge sådana ålderdomliga verb som *vardveita*, *muldsköta* och *rannsaka* inte fått någon övertygande tolkning; någon sådan presterar inte förf. Om

bildningen av *vardveita* heter det s. 106: »Verbets tillblivelse ligger så långt tillbaka, att vi ej ens i de äldsta källorna få någon upplysning om förloppet ... Det behöves därför knappast påpekas, att bildningssättet är ovisst. Emellertid synes det sannolikast, att komposition först skett i pret. part. Visserligen måste erkännas, att ordets form i de talrika beläggen icke tyda [så!] härpå: oftare än i p. p. har ordet belagts i infinitiv. Att det råder dominans för infinitiv, är emellertid ej ovanligt och säger oss ingenting om ett ords bildningssätt ... Till *veita vord* 'vakta, förvara, vårda' bildades sålunda ett sammansatt particip *vardveittr* som brukades predikativt, äldst kanske om föremål.» Det är ju möjligt, att ordbildningen gått till på detta sätt, men vi kunna absolut inte avgöra frågan. Medan verbet och uttrycket *veita vord* äro belagda i de äldsta fornnorska lagarna, äro de exempel på participet i predikativ ställning, som anföras i avhandlingen, sena. Såsom materialet är beskaffat ligger det i och för sig lika nära till hands att räkna med att verbet kommit till genom direkt komposition av *veita* och *vordr*. — Verbet *muldsköta*, som är det tidigast belagda fsv verbet 1222—30, är i fsv endast känt genom en infinitiv: *hoc ea lege facimus quod lingua patria uocamus mulscota* (SD 1:228). På fvn område inskränker sig materialet till en infinitiv i Karlamagnus saga. Förf säger om bildningen: »Den syntaktiska relationen mellan lederna torde vara adverbial: 'sköta med mull' ... Det förefaller troligast, att komposition först skett i p. p., använt som attribut eller predikativ om jordegendom» (s. 99). Man kan också tänka sig att verbet bildats till ett, ej belagt, verbalsubstantiv **muldskötning* — jfr *sköta-skötning* — eller att det är en direkt komposition på grundval av ett verbuttryck. — Vb *rannsaka* föres till de rena avledningarna, trots att det betonas, att »svårigheten att klarlägga ordbildningen beror därpå att det ej säkert kan avgöras, vilketdera som har prioriteten, verbet eller det vid dess sida stående subst. *rannsak*» (s. 54). Tanken på sammansättning finner förf föga trolig i och för sig och fortsätter: »Ur de synpunkter, som i övrigt anlagts i föreliggande undersökning, synes den sannolikaste förklaringen vara, att *rannsaka* avletts av *rannsak* n. 'husundersökning'.» I detta fall kan med skäl hävdas, att arbetshypotesen om verbens denominativa ursprung binder förf vid undersökningen av ett viktigt ord.

Såsom är att vänta kommer förf ofta att ställas inför den situationen, att det finns mer än ett sammansatt nomen, som kan tänkas ha gett upphov till ett verbs bildning. Om möjligt vill förf inte stanna vid ett konstaterande, att flera alternativ föreligga; undersökningen måste, säger han, »sätta som sitt mål att nå fram till ett sannolikt val mellan de olika möjligheterna» (s. 45). Principen som följes härvid är: »Om två eller flera nomina äro tänkbara utgångspunkter, prövas i första hand det, som synes ha den högsta frekvensen. Ty då en person söker ge ett verbalt uttryck åt den totalföreställning, som en större eller mindre grupp nomina återger, är det större sannolikhet för att det vanligaste bland dessa skall föresväva honom, än att något av de ovanligare skall göra det.» Förf är väl medveten om regelns begränsning och tillägger: »Bl. a. därför bör man helst se verbet i dess naturliga sammanhang. Det kan t. ex. hända,

att i samma källskrift, där ett visst verb är belagt också förekommer det nomen, som är den rimliga utgångspunkten. Även om detta nomen skulle vara mindre vanligt, är det skäl att överväga, om det icke kan ha givit impulsen vid nybildningen» (s. 42). I vissa fall har förf emellertid valt en annan metod, då det gällt att välja mellan flera tänkbara utgångspunkter. Till typen *bannsetja* av *bannsettr*, d. v. s. verb bildade med utgångspunkt från sammansatta particip, ha förts åtskilliga verb, vid vilkas sida finnas belagda såväl particip som nomina actionis. När förf ställts inför valet mellan ett nomen actionis och ett sammansatt particip, har hans arbetsmetod varit att låta den stilart, i vilken verbet påträffas, vara avgörande. För ett verb, som hör hemma i den religiösa översättningslitteraturen eller annat lärt skriftspråk, kan det enligt förf »vara naturligt att ansätta t. ex. ett nomen actionis som utgångspunkt — ett antagande, som man däremot ej gärna gör om ett verb, som tydligen uppstått i okonstlat talspråk.» Motiveringen är följande: »Verb som utgå från det sammansatta participet, representera av allt att döma en ålderdomlig, ursprungligen talspråklig ordbildningstyp. Med tiden vidgas visserligen dess användning och anträffas ord av detta slag i alla språkarter, men äldst höra de troligen hemma i stilarter, som stå talspråket nära, och där äro de allt framgent den produktivaste typen. Insikten om denna relation mellan ordbildningstyp och stilart kan vara värdefull vid bedömningen. I de fall då materialet är alltför knapphändigt eller då omständigheterna i övrigt äro dunkla, kan ju med visst fog hävdas, att ett verb, som har uppenbart talspråklig stilkaraktär, troligen utgår närmast från ett pret. part. och t. ex. ej från ett substantiv, som till äventyrs står vid dess sida» (s. 85). Detta är så vitt jag förstår en mycket tvivelaktig arbetshypotes. Våra möjligheter att avgöra om ett verb har uppstått i »okonstlat talspråk» måste bedömas såsom små, om ej obefintliga. Då förf karakteriserar ett verb såsom talspråkligt bygger han endast därpå, att det förekommer i lagstil och därmed sammanhängande stilarter samt i tänkeböckerna. Att åtskilliga, av allt att döma ålderdomliga verb, som förekomma i lagarna, utgå från sammansatta particip, måste ju inte nödvändigt innebära, att inte ett nomen av annat slag kan ha gett upphov till ett ålderdomligt verb inom samma stilart: i och med att ett nomen actionis förekommer i stilarter, »som stå talspråket nära», bör rimligtvis också förutsättningen finnas för att det ger upphov till ett verb. Vi känna ju verbet och substantivet endast i den litterärt fixerade stilart, som texten i varje särskilt fall erbjuder.

Metoden kommer till användning vid analysen av t. ex. fsv. *barklöpa*, som uteslutande belagts i lagarna, tidigast i SdmL B 16. Det finns vidare på motsvarande ställe i MEL och KrL. I motsvarande avsnitt av UL, VmL och landslagarna förekommer ett nomen actionis *barklöpa* f.: »fore barkæ løpo ællr skoghæ brænnu þær standi hwarti loff ællr leghæ fore» (UL). Ett *barkalöpfung* förekommer i rubrik i SdmL. Förf räknar med möjligheten, att verbet utgår från subst. *barklöpa* men tillägger: »Eftersom verbet är folkligt, talspråkligt, är det emellertid föga lockande att ansätta en dylik abstraktbildning som grundord. Även bortsett från verbets talspråkliga karaktär finns det skäl att i stället tilltro p. p. denna roll.

En ordförbindelse *löpa bark*, till vilken p. p. bildats är ... icke känd i fsv. men trolig ...; man finner vidare i SdmL två belägg med p. p. I ett av dem står ordet predikativt.» Karakteristiken »folklig, talspråklig» tillkommer med samma rätt eller orätt substantivet som verbet. Det förefaller mig mycket sannolikt, att verbet *barklöpa* har skapats vid redigeringen av denna flock av SdmL och att utgångspunkten har varit UL: subst. *barklöpa*, ett verbalabstraktum som sammanfattar den handling, som i UL uttrycks genom verben *löpa ek*, *löpa*, *barka*. Man måste ju räkna med att de källor, som man hade framför sig, då denna flock i SdmL utarbetades, voro dels äldre sörmländska rättskällor, dels UL; jfr UL: *Nu löpir man ek ok aldu wærþær bar ok a takin* och SdmL: *Barkar man ek þe aldin bæR warþær bar oc a takin*, vidare UL: *þe sæx mæn aghu wíta huru mangær löptær æru* och SdmL: *þe samu VI men wítin huru manga eker barklöptæ æru*. (Se vidare Holmbäck-Wessén, Sv. landskapsl. 3, s. 142). — Samma stilistiska argument återopas vid analysen av fsv *hardragha* (s. 113 ff.), belagt i Birgittas uppenbarelser och i en handskrift av MEst och relativt ofta förekommande i tänkeböckerna. Ett subst. *hardragh* n. är mycket vanligt i tänkeböckerna och även belagt i Bjärkörrätten, MEst och Skråordningar. Particippet *hardraghin* är belagt två gånger, i Medeltidspostillor och i Siälinna tröst. I motsats till Erik Noreen, som hävdar att verbet är sekundärt till substantivet, vill förf visa, att verbet utgår från particippet och att substantivet är sekundärt till verbet. Förf's bevisföring är inte övertygande. Verbet hör enligt förf »sannolikt ursprungligen hemma i *talspråket*; det är troligen ett folkligt ord», medan subst. *hardragh* är skriftspråkligt. Förf grundar sin uppfattning på iakttagelser om ordens förekomst i Arboga stads tänkebok; substantivet brukas i regel i uttrycket: N. N. saker VI mark för *hardragh*. »Substantivet lämpar sig väl i en domsanteckning (eller som rubrik i en lag)», säger förf s. 116, »men förekommer ytterst sällan i naturligt satssammanhang. Man märker t. ex. hur skrivaren brottas med språket, om han ... önskar uppge namnet på den hårdragne.» Resultatet kan bli omskrivningar såsom »hordragh som hon giordhe stokholms hwstrwne». Man är då, framhåller förf, »långt borta från det talade språkets naturlighet, som däremot möter oss i satser som följande: 'for thet ath han drog magus hakonson i harid' eller 'for thet han hardrogh ingewal byaswen'.» Förf finner det svårt att inse behovet av ett ord som *hardragh* i talspråket: »Det är vida troligare, att p. p. *hardraghin* kom tidigare till stånd än *hardragh*. Den sannolika utvecklingen kan illustreras med följande satser: 'hon drogh honom i harit' — 'han vardh hardraghin' — 'hon hardrogh honom'.» Förf tillmäter det faktum, att particippet är sällsynt, ingen större betydelse under motiveringen: »Eftersom ordet troligen flitigt brukats i talspråk, ge ordböckerna måhända ej den riktiga bilden av ordets förekomst.» Gentemot förf's argumentering må först anföras, att våra möjligheter att via tänkeböckernas, i stort sett stereotypa, protokollstil komma åt det fsv. vardagsspråket torde vara små; den nyss citerade, såsom sannolik betecknade, utvecklingen är ju en ren spekulation. Om man överhuvudtaget skall våga uttala sig om fsv talspråk, kan man lika gärna säga, att den naturliga serien vore: hon drogh honom

i harit — han vardh draghin i harit af henne (jfr slagen i huvudet, sparkad på benen, dunkad i ryggen o. s. v.). Om man håller sig till det faktiskt föreliggande materialet, och det är ur metodisk synpunkt det enda rimliga, synes allt tala för att det är det mycket frekventa subst. *hardragh* och ej det mycket sällsynta, i tänkeböckerna ej belagda participet, som är utgångspunkt för verbet. Sannolikt är det konstruktioner som det citerade »hordragh som hon giordhe», som har gett impulsen till bildningen av det smidiga verbet *hardragha*. — Ett annat fall, där stilistiska skäl åberopas, är fvn *skuldskeyta* 'överbära skuldkrav på någon annan', belagt en gång i ett stadgande i Gulatingslagen och med detta övertaget av andra norska lagar, vilka såsom rubrik i flera fall ha subst. (*um*) *skuldskeyting*; i en handskrift till en av dessa förekommer en form av uttrycket *skeyta skuld*. Något particip finns ej belagt. Förf anser det visserligen möjligt att *skuldskeyta* kan vara en retrograd bildning till substantivet men tillägger, att »mycket tyder på att p. p. varit utgångspunkt för ordbildningen (och att substantivet är avlett av *skuldskeyta*). Rent principiellt bör man föredraga detta bildnings sätt för ett av allt att döma ålderdomligt, från talspråket stammande ord. Att märka är att Gulatingslagen känner verbet, ej substantivet. Vidare är det högst troligt, att p. p. varit en vanlig form.» Materialet är givetvis för sprött för att man skall våga göra några säkra påståenden om sättet för verbets bildning, men såsom det nu är beskaffat förefaller det naturligt att tänka sig, om man vill förutsätta denominativt ursprung, att *skuldskeyta* (tidigast belagt) utgår från *skuldskeyting* (senare belagt), bildat till *skeyta skuld* (belagt samtidigt som detta), och ej från det ej belagda participet. Det är oklart vad förf menar med uttrycket »mycket tyder på ...».

Till slut skall jag bland exemplen nämna analysen av fvn *ættleida* 'adoptera' (s. 107 f.). Förf finner, att de tidigare belagda subst. *ættleiding* f. och *ættleidingr* m. »teoretiskt sett» skulle kunna vara utgångspunkt för det senare belagda verbet men finner det »rimligast antaga, att detta av allt att döma relativt gamla, talspråkliga verb närmast utgår från p. p. ...» och att substantiven äro sekundära till verbet. Det förhållande, att de äldsta lagarna endast använda *leida i ætt*, ej *ættleida* behöver, enligt förf, »visserligen ej tolkas så, att *ættleida* ej fanns till, då dessa lagar nedskrevos, men förhållandet vittnar kanske om att nybildningen ännu var så färsk, att man undvek den i skriftspråket». Att substantiven äro belagda tidigare än verbet, bör enligt förf ej tillmätas så stor vikt: »Verbet torde som sagt ha funnits till, även om man i de äldsta lagarna föredrog den vanliga ordfogningen, kanske därför att nybildningen verkade alltför djärv, vilket ett nomen som *ættleiding* ej gjorde.» Detta är i mitt tycke mycket luftiga spekulationer. Om man håller sig till det faktiskt föreliggande fvn materialet, finner man, att det entydigt talar för utvecklingen: *leida i ætt* — *ættleiding* — *ættleida*. I de äldsta lagarna, Gulatingslagen och Frostatingslagen, förekomma endast *leida i ætt* och subst. *ættleiding* och *ættleidingr* men ej *ættleida*.

Insikten om betydelsen av att känna till den språkliga miljön för verben, när man vill komma åt deras bildnings sätt, har föranlett förf att excerpera vissa källskrifter, som »ansetts representativa eller förtjäna

uppmärksamhet ur andra synpunkter» (s. 22). Men ofta tvingas man, säger förf a. st., »av tidsskäl att gå en medelväg, i det man vid kontroll av ordböckernas belägg studerar något parti, en sida eller ett kapitel . . .». Även om förf i allmänhet med omsorg och noggrannhet redovisar det ordmaterial, som kan tänkas ha haft någon betydelse för verbbildningen, går han dock ej fri från anmärkningen att stundom bli alltför sparsam på upplysningar av betydelse för förståelsen av ett verbs bildningssätt. Redan källans art kan vara mycket upplysande. Det är därför olämpligt att lämna ett sådant besked som på s. 184, där det om vb *radhfragha* heter, att det utom i typexemplet även finnes i HSH 24:86. Exempel på sådana intetsägande upplysningar skulle kunna mångfaldigas. Den ovan refererade behandlingen av *skaptfara* ger exempel på mindre tillfredsställande materialredovisning. Bland åtskilliga andra kan nämnas behandlingen av vb *heidverda* 'hedra', belagt två gånger i den norska Homiliboken. »Det torde», säger förf, »vara bildat till det gamla adj. *heidverdr*, som brukas bl. a. på Glavendrupstenen» (s. 49). Det nämnes ej, att adjektivet enligt gängse handböcker ej finns belagt i den fvn litteraturen — ett *heidvindr* förekommer enligt Fritznér i Ljósvetninga saga. Men framför allt saknar läsaren uppgiften om att det i utgåvan av Homiliboken nio rader under typexemplet står: »... nema ver lifum þa vidr vars drottens dyrd oc hæidverdi í himminriki.» Samma formel möter även tre sidor före citatet: »... gæfr þeim dyrd oc hæidverdi.» Sannolikt är verbet sekundärt till substantivet. Vidare kan nämnas behandlingen av vb *eidfæra* s. 89. Belägg anförs från Grág. 112, Grg. I 8 och Sturl. II 85. Uttrycket *færa með eid* anföres från Grg. I 7 och participet från Grg. I 8. För subst. *eidfæring* och *eidfærsla* hänvisas till Grág. 112:1 resp. Grág. 112:10. Förf finner materialet alltför knapphändigt för att tillåta säkra slutsatser om verbets bildningssätt, men anser det sannolikare, »att den gamla lagtermen snarare går tillbaka på ett p. p.» än på de abstrakta substantiven. Uppgifterna om källmaterialet äro alltför sparsamma. Det hänvisas till två utgåvor av Grágás, men det framgår inte att det är samma flock det gäller. Förkortningen Grág. avser utgåvan av Stadarhólsbók, vilken är den ena huvudhandskriften. Förkortningen Grg. I, som är fel för Grg. II, är en utgåva av den andra huvudhandskriften, gl. kungl. hsaml 1157. I Grág. bär flokken överskriften *eidfæring* och i Grg. II *vm eidfærslor*. Detta senare ord förekommer två gånger i texten i Grág. Det vanliga uttrycket för den verksamhet det här gäller är *færa með eid* och *færa*, som båda förekomma många gånger i texten. Inf. *eidfæra* förekommer i Grág. tre gånger och p. p. *eidfærdr* en gång; därtill uppträder p. p. *færdr með eid* en gång. I Grg. II förekomma en presensform av *eidfæra*, ett p. p. *eidfærdr* och ett *færdir með eid*. Att med detta material för ögonen söka dra några sannolika slutsatser om verbets bildningssätt torde vara omöjligt; i varje fall finns det inget som talar för att participet skulle vara en sannolikare utgångspunkt än substantiven.

De resultat, som förf når fram till i kap. IV—VIII (s. 48—215), i vilka substantivverben analyseras och grupperas efter ordbildningstyper, äro i stor utsträckning övertygande, men en konsekvens av de principiella invändningar mot förf's arbetsmetoder, som i det föregående ha framförts,

blir givetvis, att man i åtskilliga fall blir tveksam och inte vill acceptera de förslag till förklaring av de enskilda verbens bildningssätt, som presteras. Tveksamheten gäller i första hand de verb, i fråga om vilka materialet är alltför sprött för att några säkra resultat skola kunna nås överhuvudtaget, men där förf tagit ståndpunkt i förlitan på sin arbetshypotes. Många gånger gäller tveksamheten inte frågan om huruvida ett verb är denominativt eller ej utan frågan om vilket nomen som varit utgångspunkt för ordbildningen, d. v. s. ett i och för sig ej alltför betydelsefullt problem, då man vill ge en helhetsbild av ordgruppen. I det föregående ha några verb nämnts, vilkas bildningssätt enligt min mening inte har blivit övertygande utrett; jag skall i det följande ta upp ytterligare några valda exempel till diskussion och börjar med avledningar till nominalkomposita, kap. IV. Först några ord om dispositionen av detta kapitel, som är svåröverskådligt på grund av en långtgående, systematiserad indelning, som inte ger så mycket. Verben delas först i grupper efter språken. Under dessa huvudrubriker sker sedan en indelning i två huvudgrupper: 1. verb vilkas »efterled» ej finns såsom simplex eller har annan innebörd än motsvarande simplex. De motsvara den nuschenska typen *landskampa*, *studiekursa*. 2. övriga verb. Denna indelning kan ha sitt intresse, men det har knappast den därefter följande underindelningen av verben i grupper med hänsyn till grundordens karaktär; den visar skiftande och varandra korsande indelningsgrunder. Den översikt över verbtyperna som inleder kapitlet verkar enbart förvirrande. En av nackdelarna med den disposition förf här valt är, att den leder till att verb, som av allt att döma höra nära ihop skiljas åt. Såsom ett belysande exempel kan nämnas behandlingen av de två verben *sorgmæðast* och *angrmæðast*; de ha samma innebörd nämligen 'gripas av sorg'; för bägge anför Fritzner endast ett belägg, som är hämtat ur en och samma källa; de ha identiska efterleder och synonyma förleder. Trots dessa påtagliga likheter sätter förf dem inte i någon relation till varandra. Vb *sorgmæðast* uppföres under rubriken »5. Typen stadfesta», d. v. s. verb avledda av sammansatta adjektiv. Då det vid sidan om det sällsynta verbet finns ett mycket vanligt adjektiv *sorgmóðr*, är det mycket rimligt att räkna med att det är detta som har givit impulsen till verbbildningen. Ett mindre frekvent subst. *sorgmæði* är också känt. Det andra verbet uppföres under rubriken »4. Typen angrmæðast». Om denna grupp heter det i den inledande översikten till kapitlet föga upplysande: »Till denna grupp föras bl. a. retrograderingar av typen fsv. hovuptionda (se ovan).» (Man stannar i en viss osäkerhet om, vad det är för indelningsgrund förf tillämpat, när han urskiljer denna grupp.) Utgångspunkten för vb *angrmæðast* antages vara det endast en gång belagda substantivet *angrmæði*. Frågan är väl, om man inte kunde tänka sig att *angrmæðast* bara är en variation till *sorgmæðast* och att de sålunda bägge två ha det frekventa adj. *sorgmóðr* att tacka för sin uppkomst. Under alla omständigheter böra de hållas samman. Nu finns inte ens en korshänvisning mellan dem. Ett annat exempel på mindre lyckade följder av dispositionen i detta kapitel lämna några verb på *hug-*. Av dessa föres *hugdírfa* 'inge mod' till samma grupp som *angrmæðast*, förövrigt ovissst av vilken anledning,

då förf påpekar att det i samma källa, där detta engångsverb är belagt, förekommer en rad besläktade ord, som kunna vara utgångspunkt för verbbildningen, nämligen *hugdjarfr* 'modig', *hugdírfa* och *hugdírfi* 'mod'. Vb *hugleysast* 'bli modlös' och *hugsýkja* 'göra bekymrad' föras till en annan grupp. Till en tredje grupp föras *hugbleydast* 'förlora modet' och *hugfesta* 'fästa i minnet, fast besluta'. Verben förefalla onekligen att utgöra en enhet:

<i>hugdírfa</i>	<i>hugbleydast</i>	<i>hugleysast</i>	<i>hugsýkja</i>	<i>hugfesta</i>
<i>hugdírfi</i>	<i>hugbleydi</i>	<i>hugleysi</i>	<i>hugsýki</i>	
<i>hugdjarfr</i>	<i>hugblauðr</i>	<i>huglauðs</i>	<i>hugsjúkr</i>	<i>hugfastr</i>
<i>dírfa</i>	<i>bleydast</i>	<i>leysa</i>	<i>sýkjast</i>	<i>festa.</i>

Medan *hugfesta* enligt förf torde höra till de vanligaste bland verben med substantivisk förled, äro de övriga mycket sällsynta. Det väsentliga för bildningen av verben torde ha varit det mönster, som *hugfesta* utgjort.

Bland verb behandlade i detta kapitel, som ur olika synpunkter kunna diskuteras, kunna nämnas följande:

Bland avledningar till abstrakta substantiv, upptages fvn *faðmlagast* 'omfamna' (bör vara 'omfamna varandra, omfamnas'), belagt en gång: *hér faðmlagist þrigreint þínslar vætti eptir heilagri bók*. Utgångspunkt är enligt förf subst *faðmlag*, n. Verbet kommer att skiljas från det i samma källa belagda *faðmleggjast*: *þeira dýrd faðmleggist í ástúd við almáttigan guð*. Detta verb uppföres under rubriken Övriga denominativa verb (kap. V), s. 72. Det vore egendomligt om i samma källa skulle uppträda de enda exemplen dels på ett *faðmlagast*, dels på ett *faðmleggjast*, bildade till ett och samma ord. Det är rimligtvis fråga om samma verb, som i det ena fallet blivit felskrivet, *faðmlagist* i st. f. *faðmleggist* — jfr *leggjast* i *faðma* 'omfavne hinanden'. — Till samma grupp som *faðmlagast* föras även *hagræða* 'ordna, sörja för' och *kostgæfa* 'vinnlägga sig om', vilka tänkas vara bildade till resp. *hagræði* och *kostgæfi*. Tänkbara utgångspunkter äro även de ej nämnda adjektiven *hagræðr* och *kostgæfr*. — Om verbet *blýpekja*, belagt en gång (*lagði hann til þeirrar kirkju margar gersimar ok lét alla blýpekja*) och av Fritzner översatt 'Tække med Bly' säger förf s. 40: »Fritzners översättning kan lätt locka på villospår ... man söker efter ett verbuttryck *þekja með blý* och föreställer sig, att *blýpekja* bildats till detta via ett part. pret. Emellertid är det ju tydligt, att ordet bör översättas ej med 'täcka med bly' utan 'förse med blytak'; verbet har sålunda avletts av **blýpak* n.» Ordet står s. 55 såsom typexempel på rena avledningar till konkreta subst. Det är möjligt att förf har rätt; att ordet *blýpak* inte finns belagt behöver ju inte betyda så mycket; det bör ju ha funnits. Å andra sidan vore det väl ej så orimligt att tänka sig, att verbet utginge från ett, ej belagt, particip *blýpaktr* 'blytäckt', som inordnar sig i gruppen *hudpaktr*, *bordpaktr*, *spánpaktr*, *skinnpaktr*; jfr sådana exempel som *öll ræfr voru þar spónþökt á husinu ok þá nyþökt ok ny brædd* och *stofan var bordþökt ok brædd* (Fornmanna sögur V, s. 331). — Vb *eidstafa* 'föresäga en ed', belagt endast en gång i ett diplom från 1411 (*svóru eptir því sem konungs umbodsmadr þeim eidstafaði*) utgår enligt förf från det mycket vanliga *eidstafr*, m. 'edsformulär'

(s. 57). Det torde vara lika tänkbart, att det endast är fråga om en ren sammanskrivning av ack. *eid* och *stafadi*; jfr *svöru þeir þá fyrir mér meðr stafadum bókaræði* (DN II, 208) och det i fsv vanliga uttrycket *stava ep.* — På s. 58 ställer sig förf tveksam till bildningen av vb *fridmælast*: »Möjligen har verbet bildats till *fridmæli* n. ... Hypotesen är dock högst osäker. Dels kan ej alldeles uteslutas, att ett verbuttryck ('mæla um frid' el. dyl.) är grundval för verbet; ett sådant har emellertid icke anträffats. Dels kan verbet lika väl vara avlett av *fridmál* ...» Det finns enligt Fritznér under *mæla* verkligen ett sådant uttryck som förf efterlyser, nämligen *mæla til fridar* (*munik ei gulli við Gúsa skipta né heldr fyrri til fridar mæla*). Verbet *fridmælast* skulle sålunda närmast vara att hänföra till de i kap. V behandlade retrograda avledningarna. — Medan det fvn *herklædast*, av förf väl med rätta uppfattat såsom en avledning till *herklædi* n., är mycket vanligt på fvn område, är det fsv *härklædha* ovanligt, endast ett belägg i MB I. Förf finner, att ordet i MB I gör »ett så exklusivt intryck, att det synes svårt att hävda någon annan åsikt, än att det är ett lån från fornnorskan, varvid Stjórn kan ha varit förmedlaren» (s. 59). Det uppges icke, om och i vilken utsträckning ordet förekommer i Stjórn. — Vb *ordfleyta* 'utsprida rykte' bör enligt förf uppfattas såsom en avledning till adj. *ordfleytr* medan subst. *ordfleyting* 'rykte' torde vara sekundärt till verbet. Det bör tilläggas, att det är osäkert om man kan räkna med något adjektiv *ordfleytr*; de belägg som finnas, göra troligt, att det lika gärna kan vara fråga om participformer av verbet. Så har Fritznér tydligen uppfattat dem; han förtecknar ej något adjektiv. Verbet borde för övrigt inte ha skilts från det problematiska *ordfleygja* med samma innebörd, som behandlas i kap. V, s. 78 f.

Jag övergår nu till kap. V (Övriga denominativa verb), i vilket den största gruppen av verb behandlas. Dessa indelas av förf i fem ordbildningstyper med hänsyn till de nomina som varit utgångspunkt för nybildningen: 1. korta avledningar (*brjóta bein—beinbrot—beinbrjóta*) 2. preteritum particip (*setja í bann—bannsettr—bannsetja*) 3. presens participer (*hava í pant—panthavande—panthava*) 4. verbalabstrakter av annan typ än kort avledning (*æra í fórn—fórnfæring—fórnfæra*) 5. adjektiv (*nýta fé—fénytr—fényta*). En summering av antalet verb av varje typ visar, att den andra typen dominerar helt. Siffrorna för respektive grupper äro i fvn 22, 56, 1, 11, 4 samt i fsv 10, 73, 2, 7, 3. Dessa siffror — se tablå s. 217 — äro emellertid missvisande såtillvida, att de många fall där ordbildningssättet är oklart, inte framtråda. Det är dels sådana verb, som förts till en viss grupp, ehuru flera tänkbara utgångspunkter för ordbildningen finnas, dels sådana vid vilkas sida inget nomen finns belagt men av förf ansetts så sannolikt, att verbet kunnat föras till en bestämd ordbildningsgrupp. Detta gäller framför allt grupp 2; bland de 56 fvn verb, som förf anser höra dit, finns det 18, som inte ha något particip belagt; motsvarande siffror för fsv äro 73 och 27. Drar man sedan bort de fall, då ett nomen actionis enligt min mening likaväl kan tänkas vara impuls-givare till nybildningen, reduceras gruppen ytterligare. Om till denna grupp skulle räknas endast de verb, vid vilkas sida finnas belagda pret. part. i predikativ eller attributiv ställning, d. v. s.

om man räknar bort »supinformerna», skulle en ytterligare reducering ske. Det råder för övrigt en viss oklarhet om förfs användning av termerna preteritum particip och supinum, som jag här inte kan gå in på, även om frågan inte är alldeles betydelselös. Det är alldeles uppenbart efter förfs bearbetning av verbmaterialet i sin helhet, att den betydelsefulla roll, som en tidigare forskning tillmätt de sammansatta participen, motsvarar det verkliga förhållandet, men däremot är man mera tveksam om den roll de spelat varit så dominerande, som förf vill göra gällande. De reservationer gentemot förfs sätt att tillämpa sina arbetshypoteser, som tidigare ha anförts, avse i första hand framställningen av verben bildade till pret. part. I detta kapitel sätter man många frågetecken. Det är inte möjligt att nämna mer än några exempel. I det föregående ha redan diskuterats *bóksetja* och *muldsköta*, som på synnerligen osäkra grunder förts till grupp 2. Bland andra exempel på ovanliga verb utan belagda pret. part. kunna nämnas *dóm draga*, *dómleggja*, *flottreka*, *knébeygjast*, *hættleggja*, *kvennkenna* och *kynfæra sik*; om t. ex. det sistnämnda, belagt en gång i presens, säger förf: »Ordet ... går kanske tillbaka på uttrycket *færa sik í kyn*, visserligen inte anträffat men med en parallell i *færa sik í ætt* ... På grundval därav torde participet först ha bildats.» Vb *skaptfæra* har tidigare nämnts såsom exempel på sådana ord, vilka även finnas belagda i pret. part. men som trots detta torde ha annat ursprung än det av förf antagna. Ett delvis likartat exempel utgör det ovan nämnda *arfleida* vars utgångspunkt antages vara pret. part. (belagt). För det ovanliga verbet torde man inte behöva räkna med andra förutsättningar än det väl styrkta uttrycket *leida til arfs* och det traditionella verbet för 'adoptera', nämligen *ættleida*. Förfs typexempel är hämtat ur Hakon Magnussons dom om ättledningsarv 1318, ej bevarad i original. De flesta i NGL nyttjade handskrifter, även texthandskriften från 1300-talets förra del, ha i rubriken subst. *ættleiding*. I flera av handskrifterna förekommer såsom förf påpekar vb *ættleida* i st. f. *arfleida*. S. 100 f. finner förf det troligt, att fsv *pantsätia* utgår från pret. part. (belagt), men tillägger: »Självfallet bör man räkna med att det gamla, vanliga ordet för begreppet, nämligen fvn. *vedsetja*, fsv *väpsätia*, underlättat ordbildningen i detta fall. Att karakterisera *pantsätia* som en analogibildning med *väpsätia* som mönster vore emellertid sannolikt att gå för långt; förutsättningarna för tillkomsten på vanligt sätt av ett sammansatt particip äro ju fullt klarlagda.» Nog förefaller det mig överflödigt att räkna med något annat bildningssätt än ren analogibildning, när man sätter bredvid varandra de bägge ordgrupperna *panter*, *panta*, *til pant sätia*, *pantsätning*, *pantsätia* och *väp*, *väpia*, *til väp sätia*, *väpsätning*, *väpsätia*. Såsom exempel på verb, vilkas utgångspunkt likaväl eller hellre kunnat vara ett nomen actionis, ha tidigare nämnts *barklöpa*, *skuldskeyta* och *ættleida*.

Jag har ovan sökt göra troligt, att fsv *hardragha* är avlett till *hardragh*, n. och därför rätteligen skulle föras till typ 1 (*beinbrot-beinbrjóta*). Några av de verb, som av förf förts till denna typ, kunde förtjäna att diskuteras. Jag skall här endast nämna ett par. Det första är fvn *halshoggva*, fsv *halshugga*. Förf betonar med rätta, att bildningssättet är oklart. Tänkbara

utgångspunkter äro dels subst. *halshogg*, *halshug*, dels part. *halshoggvin*, *halshuggin*: »Frågan är om det överhuvudtaget går att här ge substantivet eller participet avgjort företräde. Det finns alltför många osäkra faktorer: i en viss miljö kan verbet utgå från substantivet, i en annan från participet. En tredje möjlighet är att participbildningen har substantivet till förutsättning» (s. 74). På fvn område äro både verbet, substantivet och participet relativt ovanliga ord, medan verbet och participet i fsv äro vanliga. Subst. *halshugg* är i fsv endast belagt i Fsv. leg. i betydelsen 'halshuggning'. Med tanke på att den vanliga termen för halshuggning i fvn är *hogg* och *hoggva* räknar förf med möjligheten att *hogg* 'halshuggning' »i ett ganska sent skede försetts med förleden *halsv*, och att verbet är sekundärt till detta. Förf håller ej för osannolikt, att fsv *halshugga* bör förklaras på motsvarande sätt. I varje fall mot det senare antagandet talar källmaterialet på ett i mitt tycke avgörande sätt: 1. det finns inget säkert belägg för fsv *hug* i betydelsen 'halshuggning' 2. *halshug* är endast belagt i Fsv. leg. 3. participet är mycket väl belagt i såväl lagar som andra stilarter. Av allt att döma är det participet, som är utgångspunkt för verbet i fsv. Det tillhör sålunda typ 2. S. 77 avvisar förf den tilltalande tanken, att fvn *hernæma* 'bortföra med våld' skulle vara analogiskt bildat till sådana ord som *hernuminn* och *hertekinn*. Simplex *næma* 'bortföra med våld' är väl belagt. Förf anser det »vida sannolikare, att verbet bildats till *hernám* n. 'byte, plundring'. Några argument anföras icke. Subst. *hernám* tycks vara sällsynt; Fritzner anför det ej; Cleasby-Vigfusson anför ett belägg. Några andra verb, rörande vilkas bildningssätt man ställer sig tveksam, äro *logbjóða*, (s. 78), *orðfleygja* (s. 78 f.), *stafnkasta*, *stafnleggja* (s. 79).

Exemplen på typen 3, verb bildade med utgångspunkt från presens particip, äro få: fvn *fótþara* 'gå till fots; gående kontrollera', *fotganga* 'till fots gå omkring; gående uppmäta(?)' samt fsv *panthava* 'ha som pant'. För det sista finns endast ett belägg från 1505 (*thet för:ne gosz som her jon reff pant har*). Ytterst går verbet enligt förf tillbaka på uttrycket *hava i pant* (1401) eller *hava til pant* (1401), »vartill pres. part. *pant-havande* i substantivisk användning bildades. Det har emellertid ej anträffats förrän i ä. nsv.» (s. 138). Förf betraktar hypotesen såsom osäker: »Lika trolig utgångspunkt för nybildningen är det ävenledes först i ä. nsv. belagda *panthavare* ...» Man bör kanske även överväga möjligheten, att *pant har* i typexemplet är felskrivning för *i pant har*. Det måste sägas vara ovisst, om de två övriga verben verkligen utgå från particip; jag har dock inget förslag att komma med.

Till typ 4, verb bildade till andra nomina actionis än korta avledningar, skulle enligt mina tidigare framförda förslag föras flera av förf på annat sätt uppfattade verb: *barklöpa*, *ættleida*, *skuldskeyta* och möjligen *muld-skóta* och *eidþæra*. Till de tveksamma fallen inom denna grupp höra *hamskiptast* 'skifta hamn' (s. 139), *högöra* 'ansa slaget och till torkning utbredd hö' (s. 144) samt *landganga* 'gå i land', anträffat endast en gång, som knappast bör skiljas från det frekventare *landhstigha*, fört till grupp 2 (s. 125), till vilket det sannolikt är en analogibildning.

Bland verben tillhörande typ 5 (avledningar till adjektiv) har i annat

sammanhang nämnts *hældrepa*, belagt endast en gång i Stjórn. Förf anser det sannolikt, att det har varit det i Haraldskvædi belagda *hældræpr* 'som är värd en spark med hälen', som har varit utgångspunkt för verb-bildningen och »föresvävat översättaren, då han ville återge Vulgatas *calce abjicere* med ett enhetligt verb» (s. 147). Det är väl tvivelaktigt om man behöver räkna med några andra impulser än den latinska textens »*Quare calce abjicistis victimam meam*» (1 Samuelsb. 2:29) och strävan efter dubbeluttryck.

Bland de i kap. VI behandlade analogibildningarna urskiljer förf en grupp, som bildats efter mönster av enstaka verb, sålunda *bannføra* och *bannsyngja*, vilkas utgångspunkt är uttrycken *føra*, *syngja* i *bann* samt det vanligaste verbet *bannsetja*. Bland andra tänkvärda sammanställningar må nämnas *kaupmanga* efter *kaupslaga*, *trúfesta* efter *trúlofa*, *hjártfesta* efter *hugfesta*, *hudhflängia* och *hudhsla* efter *hudhstrykia*, *köppgöra* efter *köpsla*, *landsökia* efter *landhstigha*, *lastføra* efter *valdföra*, *takføra* efter *taksætta*. Däremot är det väl mera tveksamt, om *fridleggja fyrir e-m við e-n* 'utverka fred för någon' i första hand skall betraktas såsom en analogibildning till *fridhelga*; det endast en gång belagda verbet kan ju likaväl tänkas vara en ren sammansättning på grundval av uttrycket *leggja frið við e-n*. Det i NGL II 89 belagda *leidføra sik til* 'bevisa sin rätt till' betecknas av förf såsom gåtfullt. Föga troligt är antagandet, att det möjligen skulle vara analogiskt skapat »efter något betydelsebefryndat verb med efterleden *-føra*, t. ex. *kynføra*». Då texthandskriften på motsvarande ställe har *føra*, ligger det onekligen nära till hands att uppfatta *leidføra* såsom en felskrivning; jfr det följande *leidi* i meningen: *Hvervitna þar sem maðr vil sik til arfs leidføra, leidi vátta sína fram*. Förf diskuterar ej det av Heggstad anförda *leidføra* 'leida, føra etter vegen'. Det förefaller även tvivelaktigt, om förf har rätt, då han hävdar att de två verben *hadhveta* 'häna, häda' och *hedherveta* 'hedra, ära' utan tvivel måste uppfattas såsom parallellbildningar till det ålderdomliga verbet *vardhveta*. — En annan typ av analogibildningar utgöres av verb, som bildats »efter mönster av grupper med samma förled.» Dit räknar förf t. ex. vissa verb på *hals-* och *hand-*. Om dem heter det (s. 164): »Vad som ger anledning ifrågasätta analogibildning i dessa fall, är främst det förhållandet, att *hals* och *hand* i fornspråken brukas som förleder i ett ovanligt stort antal sammansättningar, både verbala och nominala.» Då inget enstaka verb kan påvisas såsom förebild till verben *halsspenna* och *halsfadma* förefaller det förf sannolikast, att »förleden *hals* brukats som en stereotyp, vilken utan vidare kunnat kombineras med ett verb.» Jag skall här inte diskutera bildningen av de verb, som förf för till denna typ, utan endast påpeka, att det närmast blir en termfråga om dylika verb skola karakteriseras såsom analogibildningar eller såsom sammansättningar. Detsamma gäller i än högre grad beträffande den tredje typen av analogibildningar, som har fått den något missvisande beteckningen »förleden är adverbiall». Det karakteristiska för dessa verb är enligt förf, att förleden förlorat sin nominala karaktär och användes såsom ett adverb; förleden *lagh-* får innebörden 'lagligen, i laga former'. Med rätta framhålles svårigheten att dra gränsen

mellan denna typ och den närmast föregående: »Ibland frågar man sig därför, om ett visst verb bildats analogiskt efter en grupp ord med samma förled, eller om förleden är mer eller mindre prefixartad, så att den utan stöd av aktuella mönster kan komponeras med en verbform. I vissa fall torde bägge alternativen föreligga...» (s. 169). De förleder som äro aktuella för fsvs del äro *lagh-*, *nödh-* och *stadh-*, av vilka den första är den vanligaste, summa 21 verb. Såsom tidigare påpekats, komma dessa verb, om de uppfattas såsom förf gör, att stå ganska nära de verb, som äro sammansatta med *bak-*, *hem-*, *kull-*. Det finns väl anledning att tro, att verben på *lagh-* ha spelat en viss roll för den fortsatta ordbildningen genom sin ålder och talrikhet; av åtta substantivverb i Å Vgl äro ej mindre än fem sammansatta med *lagh-* (*laghbiupa*, *-böta*, *-döma*, *-klanda*, *-skipta*). Det torde vara svårt att avgöra, hur mycket eller litet av nominal karaktär, som vid tiden för lagens avfattning funnits hos förleden *lagh*. (Antalet ord på *lagh-* är inte stort i Å Vgl; förutom de fem verben endast subst. *laghbok*, *laghmaper* och *laghmäli*, adv. *laghlika*, adj. *laghlös* och part. *laghtakin*.) Jfr sådana uttryck i Å Vgl som *Værpær dræpit hors ... þa skal han siunættning giæræ firi enum þerra ok haldæ firi allum ok vittni latæ bæraæ a sivnættungi at þæt fik fiørlesting a marku þerra ... ok þy æghu þer þæt meþ laghum aptar bötaæ* (Rättlösa B 8 § 1) och *Nu æn hittir i luctu allær læstu kari ark ællær kistu þær havir husprea lykil til þa ær husprea þiuuær. Vill eigh bonde laghbötaæ þa skal ...* (Tjuva B 5 § 2).

I några fall vore det önskvärt med en närmare diskussion av betydelsen: det gäller t. ex. Å Vgl:s *laghdöma* samt *laghgöra*, som synes höra 1400-talet till. Detta verb skiljer sig från de övriga, såsom förf påpekar, däri, att efterleden *göra* inte förekommer såsom simplex i samma betydelse som det sammansatta verbet; det är annars vanligt, att simplex och sammansättning stå sida vid sida med ungefär samma huvudinnebörd. Vb *laghgöra* översattes av Söderwall med 'lagligen göra, fullgöra i lag föreskrivna formaliteter, särsk. i fråga om överlåtelse av egendom; lagligen överlåta'. Man kan möjligen diskutera möjligheten att *lagh-* här har en annan innebörd än 'enligt lagen'. Det äldsta belägget enl. Sdw (1414) lyder: *Nw mædan jak ... ey wæl færdogh ær til thingx fara at lagh göra om the for:da vreta, giffer jak fulla makt ok alla skælighom manne Karll Skötta at fastjora the forskrifna vretta ok laghgöra meth allom landzret, som ther til bör aff mina vegna meth ... minom magh ..., fra mik oc minom arffwom in til ford:e Niclis. Lagh- kan måhända ha innebörden 'överenskommelse' här; jfr *giorde iag mz them ett lag om ett sølffberg som fwnnett war* (RK 3: 5694f.).*

I kap. VII behandlas 7 verb, som anses tillkomna genom främmande inflytande. Tre av dem (*dagþinga*, *köpslagha*, *radhþragha*) ha redan av tidigare forskning uppfattats såsom lån. Till dem läggas nu *knäböghia*, *trolova*, *mensväría*, *speskára*. Vid behandlingen av vb *dagþinga*, som förf — väl med rätta — i anslutning till SAOB uppfattar såsom lågtyskt lån, tillkommet genom ljudsubstitution i anslutning till *dagr* och *þinga*, söker förf leda i bevis att substantivet *dagþingan* är en avledning till verbet. Frågan är i och för sig tämligen oväsentlig, men då framställningen är i mitt tycke missvisande, vill jag göra några erinringar. Förf har ej tagit

ställning till förhållandet mellan subst *dagpingan* och det lågt. *degedinge*, *dedinge*, *dagedinge*, som uppträder vid sidan av vb *degedingen*, *dachdingen*, *dagedingen*. Vidare framgår det inte av materialredovisningen, att substantivet kan vara tidigare belagt på fvn område än verbet. Under den intetsägande källhänvisningen Rb. 63 på s. 180 döljer sig nämligen den ivrigt diskuterade s.k. Oslotraktaten från 1319. Det är ingen originalurkund. Det har hävdats (Edvard Bull i Scandia 1932, Jägerstad Hovdag och råd s. 240), att den norska texten är en översättning från svenska och att den svenska texten i sin tur är en översättning av ett latinskt original. Ett viktigt argument har varit ordet *dagpingan*, som ju är sällsynt på fvn område men vanligt i fsv källor. Det äldsta belägget för verbet i fvn är från 1340 (avskrift), men i texten förekommer även substantivet. Det äldsta fvn originalbrevet, som ger belägg för verbet *dagpinga* är det i avhandlingen citerade från 1370, men det innehåller även substantivet *dagpingisdagr*. Källorna tala mot förfs slutsats, att substantivet skulle vara sekundärt till verbet. Man kan bara konstatera, att verb och substantiv följas åt i källorna och att substantivet ensamt uppträder i den text, som kan vara äldst. Det är för övrigt möjligt, att de bägge orden inkommit i fvn diplomspråk via svenskt kanslispråk: 1319 års brev gäller ju en unionsöverenskommelse; 1340 års brev karakteriseras av Bull såsom en text »hvis innhold er hentet fra svensk» och 1370 års brev är utgåendet från unionskonungen Håkans kansli. Även på svenskt område följas verb och substantiv åt, ehuru det ej framgår av förfs utredning. Endast för verbet anges tiden för äldsta belägg (1359). Det förekommer även i Erikskrönikan och i Codex Bureanus. Substantivet uppträder i Konungastyrelsen och i Erikskrönikan.

Förf antagande, att fsv *speskära* 'håna, spotta' har sin förutsättning i ett tyskt *spe scheren* 'hånfullt, näsvist bespotta' förefaller tilltalande. Mera tveksam ställer man sig beträffande *knäböghia*, *trolova* och *mensvärä*. Det är visserligen tänkbart, att det senare verbet har det mlt. *mene sweren* såsom förutsättning (s. 183), men det finns å andra sidan nomina som kunna tänkas ha gett upphov till verbet: fvn *meinsvari*, fsv, fvn *mensöri*; jfr även *meneper* och *menepare*. En ordfogning *sväria sik men* och *sväria men* är säkert bestyrkt; pret. part. i predikativ ställning finns belagt i Fsv. leg. (Bil) 448: *Diæfulin manadhe han mensworen wara*. Svårigheten att förklara, varför ordbildningen *mensvärä*, som tillkom i y.fsv tid, »lät så länge vänta på sig», är det viktigaste argumentet för förf, när han vill uppfatta verbet såsom resultat av mlt. inverkan. Häremot kan invändas, att ett stort antal av substantivverben äro sena, ehuru förutsättningar för deras uppkomst ha funnits sedan gammalt. Det i fsv endast en gång belagda *knäböghia sik* torde enligt förf vara latinskt översättningslån av *genu flectere* eller *genuflectere*. Det fsv materialet är givetvis för litet för att tillåta några säkra slutsatser; jag vill endast påpeka, att verbet likaväl kan ha uppstått ur ordfogningen *böghia knä*, som ej är så sällsynt som förf gör gällande, och verbet *knäfalla*. Några helt övertygande skäl för att fsv *trolova* skulle vara ett översättningslån av det lat. *fidepromittere* framkomma enligt min mening inte i förfs utredning s. 187—195. Jag kan här inte ta upp hela problemet

till diskussion. Det förefaller enklast att räkna med att verbet är en retrogradering till *trolovan* och *lova a tro*, som betingats av stilistiska skäl; förf betonar själv på s. 192, att det framför allt är stilistiska hänsyn som ledde till det nya verbets uppkomst: det förekommer ofta samordnat med *sväria*, *fästa* och *lova*. Mot antagandet att *trolova* är en retrogradering talar enligt förf »det förhållandet, att verbet är betydligt vanligare. Eftersom verbet har c:a 30 belägg men substantivet bara ett tio-tal, är man snarast benägen att betrakta det senare som avlett av verbet» (s. 188). Det finns givetvis inget som hindrar att ett substantiv kan ge upphov till ett verb, som blir vanligare i källorna än sitt upphov.

Litteraturkrönika 1957

Av K. G. Ljunggren och S. Benson

Hans Krahe, Germanische Sprachwissenschaft. Dritte neu bearbeitete Auflage. I Einleitung und Lautlehre. 147 s. II Formenlehre. 149 s. Berlin 1956—1957 (W. de Gruyter) (Sammlung Göschen 238, 780). Denna välkända och tillförlitliga lilla handbok, som även i Norden flitigt nyttjas vid den akademiska undervisningen i germanska språk, har i sin nya upplaga underkastats en grundlig bearbetning. Framför allt har inledningsavsnittet om de germanska språkens förhållanden till andra språkgrupper moderniserats. Vidare har ett ordregister tillkommit. En för nordiska läsare stötande kvarstående skönhetsfläck, som snarast bör korrigeras, är påståendet I:32, att det »sydsvenska landskapet» *Gotland* jämte namnet på dess huvudstad *Göteborg* alltså minner om *gautarna!*

K. G. L.

De nya utgåvorna av två välkända och värdefulla i H. Pauls *Grundriss der germanischen Philologie* ingående standardverk, som omtalades i närmast föregående litteraturkrönika (ANF 72:104 f.), föreligger nu fullbordade. I oförändrat skick föreligger — liksom fallet var med föregående delar — *Andreas Heusler, Deutsche Versgeschichte mit Einschluss des altenglischen und altnordischen Stabreimverses. Dritter Band. Teil IV und V: Der frühneudeutsche Vers. Der neudeutsche Vers. Zweite unveränderte Auflage. V+427 s. Berlin 1956 (W. de Gruyter).* Är den första delen i detta arbete en nödvändig handbok för envar som idkar mera djupgående studier i fornnordisk diktning, gäller detsamma om det sista bandet för dem som studerar nyare nordisk vers, såtillvida som denna ju i stor utsträckning teoretiskt och praktiskt påverkats från Tyskland. Den senaste delen av Heuslers 1928 fullbordade stora arbete belyser därför indirekt även den svenska versen från och med reformationstiden ett par århundraden framåt.

K. G. L.

Jan de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte. Band II. 2., völlig neu bearbeitete Auflage. 492 s. Berlin 1957 (W. de Gruyter) (Grundriss der germanischen Philologie 12:2). Den andra delen av detta verk, över- och omarbetad i minst lika hög grad som den första, har följt snabbt efter denna. Den fyller till största delen av en behandling av de enskilda gudarna och gudinnorna och fortsättes med två mycket värdefulla avsnitt, det ena om germanernas föreställningar om kosmos (skapelsen, världsbilden, världens undergång), det andra om hedendomens undergång

med dels en sammanställning av de viktigaste data i germanernas omvändelsehistoria, dels synpunkter på vad man kan kalla förhållandet mellan kristnad hedendom och germaniserad kristendom. I högre grad än i första delen spåras förf:s omsvängning från ett dynamiskt evolutionistiskt betraktelsesätt till ett statistiskt-strukturalistiskt. Primitiva (demoniska) drag hos gudarna får en mera undanskymd ställning, och den ganska väl skönjbara strukturen i den gudavärld som vi möter både i eddadiktningen och ännu mer hos den förste systematikern, Snorre Sturlason, förutsättes vara urgammal. En sådan syn kan också styrkas med talrika paralleller från de mest skilda indoeuropeiska håll; den linje, som i Sverige på sin tid företräddes av främst Viktor Rydberg, kan sägas ha kommit till heders igen i moderniserad form. För de Vries är t. ex. kriget mellan asar och vaner inte en återspeglning av strider mellan olika folkstammar med var sina gudar utan myten om en rivalitet mellan tre »klasser» i det gamla germanska samhället, mellan de andliga och världsliga hövdingarna och krigarklassen (med Oden, Týr och Tor som huvudgudar) å den ena sidan och bönder och arbetare (med vanerna som främsta kultobjekt) å den andra, m. a. o. myten om polaritet och jämvikt i samhället. Även om denna grundsyn är ägnad att framkalla mycken diskussion och redan har gjort det — har t. ex. »strukturen» ingen historia, är den immanent från början? — kan man för ingen del säga, att den gör boken ensidig. Förf. har tvärtom genomgående gjort sig stor möda att redogöra även för uppfattningar som han inte delar, och senare delen kan i lika hög grad som den förra betecknas som en synnerligen värdefull handbok. En detaljmärkning: Kartorna över nordiska ortnamn med kommentarer är i stort sett riktiga men inte pålitliga i detaljerna.

K. G. L.

Jan de Vries, Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Lieferung 1 a — bündel VIII + 64 s. Leiden 1957 (E. J. Brill). Den mycket summariska etymologiska ordbok över den klassiska isländskan — av F. Holthausen — som kom relativt nyligen, har som vid olika tillfällen framhållits i denna tidskrift starkt begränsad användbarhet (jfr ANF 64:309, 65:116 ff.). Det nya verk, som den tydliga rastlöst verksamme professor J. de Vries efter bortåt tjugo års förarbeten nu har börjat utsända, har en betydligt vidare ram, dock utan att eftersträva samma fyllighet i framställningen som t. ex. E. Hellquists snart klassiska Svensk etymologisk ordbok. I arbetet behandlas icke blott fornvästnordiskan utan tydliga också urnordiskan; man finner alltså i det föreliggande häftet artiklar som *ailli*, *aljamarkir*, *alu* m. fl. Det medtagna namnstoffet förefaller också vara mycket rikligt och omfattar utom »vanliga» personnamn och personbinamn talrika mytiska namn (t. ex. *Audhumla*, *Bláinn* o. d.), vapen- och namn (t. ex. *Bládnir*), verkliga och mytiska ortnamn (t. ex. *Aqðir*, *Bjarkey*, *Barri*). Varje artikel redogör först för vederbörande ords motsvarigheter i de övriga nordiska språken, eventuella lånevägar, motsvarande eller besläktade ord i andra germanska språk och i indoeuropeiska språk överhuvud och slutligen — på indragna rader — korta redogörelser för tvivelaktiga etymologier, rätt sparsamma anmärkningar rörande den

indoeuropeiska roten och stundom iakttagelser rörande betydelseutvecklingen. Det är självfallet för tidigt att lämna ett samlat omdöme, men det synes krönikören efter ett närmare studium av ett hundratal större och mindre artiklar som om denna ordbok uppfyller även högt ställda krav och kommer att bli till stor nytta. Litteraturhänvisningarna är talrika och väl valda och vittnar om stor förtrogenhet även med ny och nyare litteratur; endast sällan har krön. i de granskade avsnitten saknat hänvisning till något nyare arbete, som hade bort nämnas (t. ex. betr. *Bil* till A. Holtsmark i MoM 1944, betr. *bjöd* till L. Moberg i ANF 66).

K. G. L.

Erik Rooth, Nordseegermanische Beiträge, 63 s. Stockholm 1957. (K. Vitterhets Historie och Antikvetetsakademien: Filologisk arkiv. 5.) Prof. Rooth har i detta häfte sammanfört tre studier, en ljudhistorisk, »Über Palatalisierung des *k* im Nordseegermanischen», och två ordhistoriska. Av dessa behandlar den första och största i betydande utsträckning nordiska problem. Med utgångspunkt från fsachs. *thref* 'fyrstorn', fvn. *prej* 'golv, galleri, hjääll' behandlas utförligt några betydelsebesläktade ord, framförallt *hlid* och *skjalf* (i *Hlidskjalf* och en mycket diskuterad svensk ortnamnsgrupp), varvid det göres troligt, att betydelseutvecklingen över allt har varit parallell: upphöjning, upphöjt underlag, avsats, (primitivare) ställning m. m. I en exkurs beröres fsv. *porp*, sv. *torp* och antydes, att samma betydelseutveckling torde föreligga här. Även den tredje studien, över mlt. *rekente* 'kedja, boja' har nordiska aspekter.

K. G. L.

Eduard Kolb, Alemannisch-nordgermanisches Wortgut. XXV+155 s. Frauenfeld 1957 (Verlag Huber u. Co.). (Beiträge zur schweizerdeutschen Mundartforschung VI.) Nordiska folkspillror, som hamnat i schweiziska alpdalar, är ett romantiskt motiv, som under tidernas lopp har satt såväl diktarsinne som forskarfantasi i rörelse. Om man säger att E. Kolbs bok ligger på denna linje, måste man dock genast understryka, att det är ett i sin uppläggnings och metod mycket nyktert arbete. Förf. har ställt sig uppgiften att samla och mönstra ord, som endast anträffas i de alemanniska dialekterna och i de nordiska språken, ett jättelikt arbete, då det kräver en sorgfällig genomgång av allt tillgängligt germanskt ordmaterial. Fångsten redovisas dels i en rad monografier över enskilda ord, t. ex. adjektiv som schweizertyska *röst*, *schelg* — isl. *hraustr*, *skjalgr*. substantiv som *helm* — sv. *hjälm* 'pannbläs på kreatur', *winde* — sv. *vind* 'loft', *störe* — isl. *staurr* o. s. v., dels i en kortfattad summarisk förteckning. Förf. är medveten om den stora svårigheten att säkert skilja gemensamma relikter, eventuellt också parallella novationer, från gammalt gemensamt uteslutande alemanniskt och nordiskt språkgods, även om det rätt ofta inte tydligt framgår vad det är som har kommit honom att föra sina fynd till denna senare grupp. I ett fall som det nämnda *vind* synes det t. ex. nog mången rimligare att tänka sig parallell betydelseutveckling. Förf:s i inledningen kortfattat och försiktigt redovisade slutsats blir att de stammar, som sedan blev alemanner, en gång måste ha stått i nära kontakt med nordgermanerna i Nord-Östersjöområdet; att

på språklig väg närmare inringa kontaktområdet låter sig dock inte göra. I inledningen behandlas också vissa andra slag av överensstämmelser mellan alemanniska och nordiska (sär betydelse, några syntaktiska detaljer, några namntyper m. m.), av vilka dock ingen kan sägas vittna om ett gammalt direkt samband.

K. G. L.

Norges innskrifter med de yngre runer ved Magnus Olsen. Fjerde bind. XI. Hordaland fylke. XII. Sogn og Fjordane fylke. XIII. Møre og Romsdal fylke. Under medvirkning av Aslak Liestøl. 294 s. + XVIII pl. Oslo 1957 (A/S Bokcentralen). I detta nya band av Magnus Olsens brett utplagda redovisning av Norges inskrifter med yngre runor behandlas 179 inskrifter, varav huvudparten eller 130 från Sogn og Fjordane fylke. Granskningen genomföres efter samma principer som i de föregående tre banden (jfr ANF 66: 242, 71:71). Praktiskt taget alla inskrifter i dessa delar av Norge är relativt sena, från de första kristna århundradena, många har ristats i stavkyrkornas träväggar, andra på kors eller gravstenar. Enbart Borgunds stavkyrka i Sogn uppvisar 36 kända ristningar, varav flera av betydande intresse, såsom den av Magnus Olsen tidigare behandlade magiska *tistil-mistil*-inskriften, som här sättes in i ett intressant kulturhistoriskt sammanhang. Som god tvåa kommer Urnes kyrka, också i Sogn, med 26 ristningar. Vid sidan av mera stereotypa formuleringar finns det gott om originella inskrifter, som ger anledning till ofta vittspännande och alltid fängslande kombinationer med litterärt och folkloristiskt material från andra håll, t. ex. Hamre, som anknytes till den heliga Margaretas legend, Årdal I, som visar sig innehålla ett nid, Stedje II, som omtalar en konung Olavs prestationer i skjutning och för tankarna till den västgötska kungakrönikans uppgift om kung Stenkils »skottmärken», de av A. Liestøl behandlade Hennøy, som bl. a. otvetydigt vittnar om »sagnaskemtan» på en gammal rastplats utmed en farled, och Kuli, som daterar sig själv till 12 år efter kristendomens införande i Norge, o. s. v. Bandet innehåller ett mycket rikt material till belysning av runornas bruk utanför monumentalskriften och belyser väsentliga sidor av runskriften under dess norska slutfaser. K. G. L.

Den poetiska Eddan i översättning av Björn Collinder. 267 s. Stockholm 1957 (Forum). Professor Collinders tolkning av eddadikterna jämte de partier av *Volsungasaga*, som svarar mot luckan i *Codex Regius*, förtjänar de bästa lovord. Såväl form som innehåll återspeglar så troget som man kan begära originalen, och det tvång som bevarandet av rimsystemet — åtminstone i stort sett — har medfört för ordvalet har endast sällan gjort detta krystat eller stilistiskt mindre lyckat. I en innehållsrik och välskriven inledning tecknas väsentliga drag av den litteraturhistoriska bakgrunden och lämnas korta karakteristiker av de enskilda kvädena. För de numera tyvärr rätt talrika svenska studenter, som nöjer sig med det lägsta betyget i nordiska språk och följaktligen inte får möjlighet att stifta personlig bekantskap med originalen, erbjuder denna översättning i förening med inledningen och en mera

detaljerad kommentar i bokens slut den hittills bästa vägen till kontakt med det fundamentala inslag i den nordiska fornlitteraturen, som eddadikterna utgör.

K. G. L.

N. von Hofsten, Eddadikternas djur och växter. 112 s. [English summary.] Uppsala 1957 (Lundequistska Bokhandeln). (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 30.) Den kände zoologen professor emeritus Nils von Hofsten i Uppsala demonstrerar i detta arbete stor förtrogenhet inte bara med historisk zoologi och botanik utan också med edda-exegesen genom tiderna. Materialet delas — som det synes utan mera trängande nödvändighet — i tre grupper: djur och växter i äldre gudadikter, yngre gudadikter och hjältedikter, varefter det sålunda grupperade materialet mer eller mindre ingående kommenteras. Som exempel på mera utförliga studier kan nämnas avsnitten om bin (som icke omtalas i Eddan men medtages på grund av den roll mjödet där spelar!), björnar, hökar (där förf. dock tycks förbise hökens roll som jaktfågel; jfr G. Eis i ANF 71:177 f.), hjortar och rådjur (där dock vid behandlingen av *gefugt djr* i Fafnismál 2 Magnus Olsens avvikande förklaring i ANF 67:30 ff. saknas), asken/idegranen, linet, sömatornen och de olika sädeslagen (med bl. a. ingående dryftning av Tors kost *sildir ok hafra* enligt Harbardsljöd 3). Även frågan om dikternas ursprungsmiljö uppmärksammas ofta — härvidlag borde dock understrykas, att isländska, grönländska o. s. v. särdrag är av större värde än norska eller östnordiska sådana, då dessa senare måste i stor utsträckning ha varit kända för och kunnat nyttjas av islänningar under dikternas tillkomsttid. Så flertydigt som materialet är kan förf. på de besvärliga ställena i regel lika litet som sina föregångare komma till några säkra resultat, men boken i sin helhet kan karakteriseras som en nyttig specialkommentar till två ordkretsar i eddadikterna.

K. G. L.

E. V. Gordon, An Introduction to Old Norse. Second Edition revised by A. R. Taylor. LXXXII+412 s.+karta. Oxford 1957 (Clarendon Press). Detta arbete, vars första upplaga kom 1927, är en fyllig nybörjarbok, avsedd och avpassad för engelska studenter, innehållande en kort översikt över den klassiska isländska litteraturen, ett rikhaltigt urval av västnordiska texter på vers och prosa och ett betydligt sparsammare sådant av östnordiska texter, valda runinskrifter samt kommentar, kortfattad grammatik, glossar m. m. Det är ett solitt arbete, som förefaller väl motsvara sitt ändamål. Den företagna revisionen bär dock jämförelsevis få spår av de gångna 30 årens vetenskapliga debatt.

K. G. L.

Jóhann S. Hannesson, The Sagas of Icelanders (Íslendinga sögur). A supplement to Islandica I and XXIV. X+126 s. Ithaca N. Y. 1957 (Cornell University Press). (Islandica vol. XXXVIII). I litteraturkrönikan ANF 71:73 omtalades ett välkommet supplement till Eddornas bibliografi av Jóhann S. Hannesson, efterträdare till Halldór Hermansson som utgivare av Cornell University's serie Islandica. Den nu föreliggande trettioåttonde volymen i serien fortsätter på analogt sätt Halldór Her-

manssons två bibliografier över islänningasagorna, varav den senare gick fram till 1935. Den nya volymen sträcker sig till 1956, och då den synes vara utförd med samma omsorg och kringsyn som dessa, säger det sig självt, att den kommer att bli till stor nytta för alla dem som sysslar med islänningasagorna och de många i oförminskad grad aktuella problem, som är knutna till dem. Som exempel kan nämnas, att listorna över arbeten avhandlande Eiriks saga rauda och Landnámabók fyller nästan sex resp. över tre sidor.

K. G. L.

Gottfried Schramm, Namenschatz und Dichtersprache. Studien zu den zweigliedrigen Personennamen der Germanen. 198 S. Göttingen 1957. (Vandenhoeck u. Ruprecht). (Ergänzungshefte zur Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen Nr. 15.) Denna stimulerande bok går främst ut på att visa att de tvåledade germanska mansnamnen från början har inspirerats av poetiska uttryck för furste, krigare, hjälte o. d. Då de tvåledade namnen är av vördnadsvärd ålder, blir de också indirekta vittnesbörd om att en lokvädesdiktning har existerat redan tidigt i urgermansk tid, ja förf. håller inte för otroligt, att påtagliga överensstämmelser med t. ex. grekiskt och fornslaviskt namnskick kan tillåta vissa slutsatser rörande en ännu mycket äldre indogermansk poesi. Arbetets förra och större del avser mansnamnen, som i begränsat men representativt urval granskas med hänsyn till rytm, efterleders och förleders karaktär samt under jämförelse med den äldsta bevarade germanska poesiens uttryck för furste, krigare o. d. (jfr t. ex. *Gustav* och kenningen *hjalmsafr* 'krigare, man' eller *Beowulf* = *bivarg* = *björn*, ett rent poetiskt uttryckssätt). Tyngdpunkten ligger på mönstringen av olika typiska betydelsegrupper, som bl. a. synes tillåta oss att skjuta vissa kenningstyper långt tillbaka i tiden. Ett senare avsnitt ägnas kvinnonamnen. Förf. lämnar där goda skäl för att moverade kvinnonamn (t. ex. *Gunnlaug* till *Gunnlaugr*) har mycket gamla anor och att alltså tillståndet i angelsaxiskan, där par av mans- och kvinnonamn helt saknas, är sekundärt; detsamma skulle förhållandet vara med icke-moverade efterled, vilket förefaller tvivelaktigt. I två tillägg studeras mera i detalj rytmiska variationer (t. ex. *Agil-*, *Agila-*, *Agina-*) och efterleder i kvinnonamn.

Det ligger i ämnets natur, att åtskilliga av förf:s slutsatser och förslag kan diskuteras. Materialet pressas ibland väl hårt, och man hade gärna sett en något fylligare dokumentering — framför allt i fråga om det poetiska materialet. Men affiniteten mellan poesian och namnen framträder klart, och det är rimligt att de senare förutsätter den förra, även om en gemensam källa, t. ex. i ett högtidligt kult- och ceremonispråk, också borde diskuteras. Boken öppnar vida perspektiv och belyser värdefullt väsentliga sidor av det gamla germanska personnamnsskicket.

K. G. L.

Stefán Einarsson, A History of Icelandic Literature. XII+409 s. New York 1957 (The American-Scandinavian Foundation). Förf., professor i skandinavisk filologi vid The Johns Hopkins University i Baltimore och

välkänd bl. a. genom en utmärkt lärobok i nutida isländska (jfr ANF 60:247), ger här i en volym en översikt över den isländska litteraturen från äldsta tid till våra dagar. Trots den stora mängden av namn och data och trots den nödvändiga koncentrationen är framställningen lättflytande och samtidigt strängt saklig. Den ger goda besked om huvudpunkterna i den vetenskapliga diskussionen av alla större problem och i Islandsstudiets historia genom tiderna. Boken vänder sig självfallet i första hand till angelsaxisk publik, men den kommer att göra god nytta överallt, där man känner behovet av en hand- och uppslagsbok, som behandlar hela den isländska litteraturen och inte endast dess klassiska avsnitt.

K. G. L.

Odd Nordland, Höfudlausn i Egils saga. Ein tradisjonskritisk studie. 259 s. Oslo 1956 (Det Norske Samlaget). I denna brett lagda monografi över en av den norröna litteraturens märkligaste dikter har folkloristiska och litteraturhistoriska metoder kommit till bruk i betydligt större omfattning än tidigare har varit fallet vid studiet av dikten med den enligt sagan så dramatiska tillkomsthistorien. Visserligen vill författaren också arbeta som filolog — bl. a. går han igenom hela dikten och ger den textutformning, som han finner riktigast — men vad han härvidlag har att ge är jämförelsevis mindre betydande, delvis bristfälligt. Men annars har boken mycket av intresse att bjuda på. I centrum står frågan om Höfudlausn just som huvudlösningsdikt. Förf. granskar ett stort antal äldre och nyare huvudlösningsepisoder och traditioner och kan uppvisa, att motivet är vida mera spritt än de flesta tidigare torde ha haft klart för sig. Efter ingående granskning framför allt av lausavisor i Eigla och av Arinbjarnarkvida, vilkas autenticitet ytterligare underbygges, kommer förf. dock till det resultatet att historien om Egils huvudlösningsverkligen är historisk. Av betydande intresse är också ett kapitel om livsvillkoren för icke skriftfäst poetisk tradition, där det understrykes, att Höfudlausn väl uppfyller de krav på lättlärdhet som ställes av nutida inlärningspsykologi. Intressant är också slutkapitlets skildring av den historiska och kulturella bakgrunden i kung Eriks York, vilken förf. menar ha varit särskilt gynnsam för en demonstration av ett lyckat försök att förena nordliga och sydliga rimprinciper.

K. G. L.

Hallvard Magerøy. Sertekstproblemet i Ljósvetninga saga. 99 s. Oslo 1957 (Aschehoug o. Co.) (Avhandlingar utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse 1956. No. 2). I denna undersökning, som är ett första avsnitt av förf:s studier i Ljósvetninga saga, granskas ingående förhållandet mellan de från varandra starkt avvikande s. k. A- och C-redaktionerna (i AM 561, 4to resp. AM 162 c fol.), vilka har spelat en betydande roll för friprosa-teorierna. Förf. påvisar, att i de från varandra avvikande partierna (särtexterna), handlingens huvuddrag visar betydande olikheter, medan detaljerna ofta på ett märkligt sätt stämmer överens, till och med i fråga om ordval och syntax, och kommer till det resultatet, att C-textens redaktör medvetet har omdiktat delar av händelseförloppen, särskilt tvisten mellan Gudmundr inn ríki och Þorgils Akra-

karl (C:Þórir Akraskeggr), att olikheterna alltså beror på direkt författarverksamhet och inte på att en muntlig berättartradition kluvits i två grenar. Sålunda blir arbetet ett nytt led i det pågående raserandet av friprosaläran.

K. G. L.

Hallvard Magerøy, Studiar i Bandamanna saga. Kring gjerd-problemet. 311 s. Köpenhamn 1957 (E. Munksgaard). (Bibl. Arnarnagnaana vol. XVIII.) Hallvard Magerøy, som 1956 gav ut de olika texterna av Bandamanna saga, underkastar i denna stora bok det komiska och satiriska numret i den klassiska isländska litteraturen en ingående granskning, vilken liksom den här ovan omtalade studien över Ljósvetninga saga utmynnar i ett underkännande av friprosa-teorien. Huvudvikten är lagd vid en ingående jämförelse av de två redaktionerna, M (AM 132 fol. = Mödruvallabók) och K (Gl.kgl.saml. 2845, 4to). Den senare, som är åtskilligt kortare, har i allmänhet trots handskriftens yngre ålder ansetts mera ursprunglig, medan den längre formen i M har menats bero på en annan muntlig tradition med ett flertal interpolationer. Undersökningen fördelar sig på tre skilda linjer, en mycket detaljerad textkritisk genomgång, en studie över språk och stil, personskildringarna och stroferna samt en rörande källor och mönster. Förf. kommer till slutsatsen, att M-redaktionen är både bättre och betydligt mera ursprunglig än K och att K är resultatet av en radikal omstöpnig i huvudsak genom en enskild bearbetare och efter »litterära» metoder. Det visas vidare, att författaren har känt bl. a. Laxdoela saga, medan Grettis saga och sannolikt också Njála har begagnat Bandamanna saga, varigenom tiden för dennas tillkomst — gissningvis i klostret Þingeyrar eller dess grannskap — skulle inringas till mellan c. 1250 och 1280.

K. G. L.

Det tydligen livliga engelska intresset för studiet av de nordiska fornspråken, i främsta rummet isländskan, framträder också i tillkomsten av en ny textserie och en ny tidskrift. Serien heter *Icelandic Texts* och redigeras av professorerna Sigurður Nordal och G. Turville-Petre. Såsom första nummer föreligger *Gunnlaugs saga Ormstungu ed. by P. G. Foote — The Saga of Gunnlaug Serpent-Tongue translated by R. Quirk. XXVIII + 47 s. London, Edinburgh etc. 1957 (Thomas Nelson and Sons Ltd)*. Till grund för texten har lagts A-handskriften (Cod. Holm. 18 4:o), men även B (AM 557 4:o) har beaktats, och dess viktigare varianter återfinnes i apparaten. Den isländska texten, som upptager utgåvans vänstersidor, är också försedd med kommentarer i fotnoter, medan den engelska översättningen återfinnes på högersidorna. I inledningen lämnar mr Foote, som är lecturer i »Ancient Scandinavian» vid University College en kortfattad men välskrivna översikt över Gunnlaugssagans litteraturhistoriska bakgrund, dess komposition, stil, kronologi m. m.

Den åsyftade tidskriften är *Nottingham Mediæval Studies ed. by Lewis Thorpe. Vol. I. 1957 (University of Nottingham)*. Meningen är att den skall utkomma en gång om året och innehålla vid universitetet i Nottingham tillkomna studier i medeltida ämnen över huvud taget. Det rent nordiska inslaget i förstlingsbandet utgöres av en utgåva — genom R. I.

Page — av den medeltida moraliserande berättelsen *Drauma-Jóns saga* (tidigare utgiven av H. Gering i Zeitschrift für deutsche Philologie 26, 1894) efter AM 335 4:o (c. 1400) men under jämförelse med övriga äldre handskrifter, som också beskrives. Bland övriga bidrag i bandet må nämnas E. A. Thompson, *Christianity and the Northern Barbarians* och K. C. King, *On Motives and Literary Sources in German Heroic Literature*.
K. G. L.

Gunnlaugs saga Ormstungu. Mit Einleitung, Anmerkungen, Glossar und zwei Kartenskizzen herausgegeben von Helga Reuschel. 130 s. Halle Saale 1957 (Max Niemeyer Verlag). (Altnordische Textbibliothek 3.) Gunnlaugs saga är den oftast utgivna av alla islänningasagor, och under 1957 har även en ny tysk edition sett dagen, som tredje nummer i den av professor W. Bætke grundade nya följderna av »Altnordische Textbibliothek» (jfr ANF 67:242, 70:116). Liksom Foote-Quirks ovan omtalade engelska utgåva är den föreliggande avsedd för relativt elementära studier, och text och kommentar överensstämmer nära med Sigurdur Nordals och Gudni Jónssons utgåva i Íslenzk Fornrit 3. I inledningen analyseras sagan och skildras kortfattat dess litteraturhistoriska ställning, typiska stildrag, kronologi m. m.
K. G. L.

Christian Westergård-Nielsen, To bibelske visdomsbøger og deres islandske overlevering. XVI+500 s. Köpenhamn 1957 (E. Munksgaard). (Bibliotheca Arnamagnæana Vol. XVI.) Islands reformationsbibel, utkommen 1584 och knuten till Hólar-biskopen Guðbrandur Þorláksson, byggde liksom sina svenska och danska sidostycken på vissa icke obetydliga förarbeten. 1540 hade Oddur Gottskálkssons tolkning av Nya testamentet utkommit, och 1580 lät biskop Guðbrandur trycka översättningar av de i alla lutherska länder högt skattade Jesu Syraks bok och Ordspråksboken. Dessa hade enligt en tydligen pålitlig tradition översatts av landets förste lutherske biskop, Gissur Einarsson i Skálholt († 1548); något original av dennes hand har icke bevarats, vilket däremot är fallet med ett antal mer eller mindre fullständiga och inbördes något varierande handskrifter från tiden före 1580. Textmaterialet har tidigare publicerats av förf. som vol. XV i Bibl. Arnamagnæana (se ANF 71:73).

Chr. Westergård-Nielsen, som nyligen erhållit en nyinrättad professur i västnordisk filologi vid universitetet i Aarhus, lämnar först en kortfattad men nyttig översikt över bibelöversättande och bibelöversättningar fram till reformationen, beskriver därefter noga de olika handskrifterna och lyckas därvid bl. a. identifiera upphovsmannen till den handskrift, som använts som förlaga för 1580 års tryck.

I ett följande avsnitt tecknas en sympatisk bild av biskop Gissur och lämnas en viktig redogörelse för hans betydande och i rätt stor utsträckning rekonstruerbara bibliotek. Därefter studeras mycket ingående förhållandet till tänkbara förlagor — med hjälp främst av marginalnoterna fastställes 1541 års lågtyska Lutherbibel som huvudförlaga, men det visas, att även andra förlagor här och var har anlitats, bland vilka man särskilt lägger märke till Vulgata och en tysk återöversättning från 1538

(av Justus Jonas) av Syrak från Luthers tyska version till latin, vilken också har nyttjats av dansken Peder Tidemand 1541, som i sin tur likaledes hör till biskop Gissurs källor. Det påpekas, att det på en tid, då ordböcker av större format inte stod till buds, var av vikt för en bibelöversättare att ha så många versioner som möjligt till hands att i tvivelsfall rådfråga vid sidan av huvudförlagan och att biskop Gissur tydligen har varit väl rustad på denna punkt. I vissa fall visar de bevarade handskrifterna, att deras skrivare känt till Christian III:s bibel (1550) och punktvis modifierat sin förlaga efter denna. I bokens sista avsnitt undersökes hur texten har reviderats i trycken 1580 och 1584, varvid förf. även kommer in på träsnitten i Gudbrands biblia och deras icke ointressanta historia.

Boken visar inte bara i hur nära kontakt med tysk teologi och tyskt kulturliv man stod även på Island under 1500-talet, utan den utgör även den hittills mångsidigaste studien över bibelöversättandets förutsättningar och metoder i 1500-talets Norden. Detta beror givetvis i första hand på riklig tillgång på källor, men förf. har också behandlat sitt komplicerade och tungrodda ämne med stor skicklighet och på ett ofta direkt fängslande sätt, och det förefaller inte otroligt, att arbetet kan komma att stimulera till nya undersökningar i Sveriges och Danmarks reformationslitteratur.

K. G. L.

Arngrimi Jonæ opera latine conscripta edidit Jakob Benediktsson. Vol. IV. Introduction and notes. XVI+593. Köpenhamn 1957 (E. Munksgaard). (Bibl. Arnarnagæana vol. XII.) Arngrimur Jónsson (1568—1648) är det historiska Islandsstudiets betydande portalfigur, den förste islänning i nyare tid som på allvar fördjupar sig i sitt hemlands historia och som genom tryckta skrifter strävar att ge den lärda världen en sannfärdig bild av islänningarnas öden och insatser och genom mera för privat bruk avsedda översikter o. d. förser sina lärda förbindelser i Danmark — med Ole Worm i spetsen — med isländskt historiskt material. Som redan tidigare har omtalats i denna krönika (ANF 65:299, 67:244) har bibliotekarie Jakob Benediktsson i Reykjavik för några år sedan ombesörjt en modern samlad utgåva av AJ:s på latin skrivna produktion, som utom de välkända *Crymogæa* och *Gronlandia* bl. a. omfattar en rad polemiska arbeten, riktade mot i Europa tillsyneskomna missuppfattningar och osannfärdigheter rörande isländska förhållanden, samt material sammanställt för de danska forskarbrödernas räkning. Det är denna utgåva som fullbordas genom den nu föreliggande fjärde volymen, som förutom mycket ingående kommentarer och index innehåller en rad kapitel av mera allmänt intresse, vari skildras AJ:s leverne och författarskap samt företages en granskning och identifiering av det efter hand betydande handskriftsmaterial, som AJ kom att anlita. I det senaste fallet koncentreras intresset kring de upplysningar som man kan erhålla rörande sedermera försvunna handskrifter, främst ett par av AJ begagnade redaktioner av *Skjöldunga saga* och *Jómsvíkinga saga*.

K. G. L.

Elias Wessén, Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax. 317 s. Stockholm 1957 (Almqvist o. Wiksell). (Stockholm Studies in

Scandinavian Philology 19). Med detta arbete har prof. Wessén avrundat och kompletterat sin välkända svenska språkhistoria, som hittills har omfattat ljudlära, formlära och ordbildningslära. Den nya delen är samtidigt ett pionjärarbete i sitt slag, ty även om vi efter hand har fått rätt betydande enskilda avsnitt av framför allt fornsvenskans syntax undersökta, har det hittills saknats synteser, avsedda för andra än specialister. Det är förhållandena i det äldsta svenska skriftspråket, d. v. s. främst landskapslagarnas språk, som här i första hand skildras, men härjämte har förhållandena i runinskrifternas språk och i yngre fornsvenskan ofta och i nysvenskan mera sporadiskt uppmärksamats. Dispositionen är den traditionella med utgångspunkt från ordklasserna, varefter följer en del som ägnas åt satsläran. Då arbetet bygger på föreläsningsutkast, delvis ända från 1920-talet, kan det inte undgås, att det — som förf. själv understryker — uppvisar ojämnheter i såväl kvalitativt som kvantitativt och rent dispositionstekniskt hänseende; man jämföre t. ex. det ganska magra första kapitlet om kasus med andra kapitlets fylliga och fängslande framställning av artiklarna. Överhuvud förefaller avsnitten om verbet och satsläran ha blivit bättre tillgodosedda än de tidigare partierna. Exemplifieringen är riklig, ibland i rikligaste laget med tanke på önskvärldheten av icke alltför skrymmande kursböcker. Å andra sidan hade man gärna på en del ställen sett ett tillämpande av moderna metoder inom syntaxanalysen — så t. ex. menar krönikören, att det skulle varit en stor fördel, om förf. hade velat ta upp begreppen nexus och junktion och nyare metoder att bedöma satsleden. Men boken är i sin helhet god och nyttig — och trots en ibland besvärande typografisk enformighet lättläst — och det skulle vara oklokt att lasta förf. för att han inte har låtit det bästa bli det godas fiende. Nu har det blivit fullt möjligt att låta studenter även på lägre stadier inhämta huvuddrag av svenskans historiska syntax, och redan det är en mycket stor vinst. Ingen nulevande svensk har gjort tillnärmelsevis sådana insatser för åstadkommandet av välbehövliga läroböcker för svenskstuderande som prof. Wessén, och även om fackmannen i den senaste av dessa lätt pekar ut en del punkter, som han skulle vilja ha annorlunda, så måste den nya delen av Svensk språkhistoria sägas på ett lyckligt sätt bidra till att syntaxstudiet kan få den del av de studerandes uppmärksamhet som det med stort fog kan kräva.

K. G. L.

Carl-Eric Thors, Den kristna terminologien i fornsvenskan. 664 s. Helsingfors 1957 (även i Studier i nordisk filologi, bd 45). Avsikten med detta mycket omfångsrika arbete är dels att ge en fyllig översikt över det fornsvenska ordförråd, som är knutet till kristen tro och kult och till kyrkolivet över huvud, dels att söka ytterligare klarlägga olika »missionsspråks» inflytande på den svenska kyrkliga terminologien. Materialet, som väsentligen har excerperats ur Schlyters och Söderwalls ordböcker, uppdelas efter sakområden, t. ex. kyrkans inventarier, kyrkoåret, tro och otro, offer och bön, nåd och förlåtelse o. s. v. Härigenom kommer visserligen stundom språkligt nära samhöriga ord att behandlas på vitt skilda ställen (t. ex. *kristni* och *kristna* s. och *kristna* v.) men i gengäld under-

lättas i hög grad den i detta sammanhang särskilt viktiga behandlingen av synonymer och sakligt samhöriga termer. Vid varje ord redogöres för dess förekomst och betydelse, fornsvenska synonymer och motsvarigheter i de övriga nordiska och kontinentalgermanska fornspråken (ofta givetvis även i latin och grekiska). Vidare redogöres ofta rätt utförligt för diskussionen rörande ett ords etymologi och fastslås lånevägar resp. diskuteras tänkbara sådana eller framhålles ett ords karaktär av översättningslån eller betydelselån, resp. dess inhemska ursprung. Så t. ex. göres gällande, att *kors* är ett lån inte från fornfrisiskan utan från Brittiska öarna, och underkastas ordet 'helig':s innebörd en ingående undersökning med kritik av bl. a. W. Baetkes uppfattning. I ett kort avslutningskapitel lämnas en översikt över resultaten, i vilken man gärna hade sett, att försök även hade gjorts till vissa gränsdragningar efter kronologiska, geografiska och kulturhistoriska linjer. Även om förf:s belästhett uppvisar åtskilliga luckor och det ännu så länge mindre tillfredsställande läget på bl. a. den medellågtyska och forndanska lexikografiens område gör åtskilliga antaganden osäkra och även om man — naturligt nog med tanke på sättet för materialets insamlande — mera sällan finner något nytt beträffande de enskilda orden i fornsvenskan, är det givet att en sådan mönstring av en av vårt språks viktigaste ordkretsar, som här har företagits, är av stort intresse. Just synonymiken och översikterna över förhållandena i de besläktade språken är de värdefullaste och mest fruktbringande inslagen i boken.

K. G. L.

Sigurd Fries, Studier över nordiska trädnamn. 277 s., 12 kartor. Uppsala 1957. (Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien. 29.) Problemet om förhållandet mellan oavledda trädnamn av typen *bok, björk, asp* och motsvarande neutrala *ia*-avledningar (*böke, birke, äspe*) har länge tarvat en grundlig undersökning. Sigurd Fries har behandlat hela problemkomplexet i en ovanligt elegant doktorsavhandling. Bland de resultat han kommit fram till må särskilt nämnas att de neutrala trädnamnsavledningarna kommit till användning som förleder i sammansatta ortnamn redan under urnordisk tid, dock icke i de allra äldsta ortnamnstyperna (*hem-* och *vin-*namn). Just i det faktum att de avledda trädnamnen så rikligt förekommit i förleder söker förf. förklaringen till att de oavledda trädnamnens vokalism i så stor utsträckning påverkats av motsvarande *ia*-avledningar.

Fristående *ia*-avledningar förekomma i nutida dialekter huvudsakligen i södra Sverige. Förf. räknar med att *ia*-avledningarna i övriga delar av Norden brukats längre i förleder än som appellativer och att de i vissa trakter aldrig brukats fristående utan endast som förleder i sammansättningar.

S. B.

Sixelinna thröst. Kritisk upplaga utgiven av Sam. Henning. Häft. 3. S. 401—515. Stockholm 1956. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 217.)

Fem Moseböcker på fornsvenska enligt cod. Holm. A 1 utgiven av Olof Thorell. Häft. 2. S. 193—393. Stockholm 1957. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 218.)

1957 års utdelning från Svenska Fornskriftsällskapet omfattar — förutom som vanligt ett häfte av supplementet till Söderwalls fornsvenska ordbok — två häften av betydande intresse. Den nya utgåvan av Siællinna thrøst (jfr ANF 70:127, 71:78) avslutas med ett häfte, vari utgivaren, f. undervisningsrådet S. Henning, meddelar dels en lång serie ofta viktiga textkritiska anmärkningar — därav flera av lexikografiskt intresse — dels en redogörelse för källorna till den fornsvenska ST och för av denna beroende avskrifter och bearbetningar, däribland den danska (skånska) versionen och vissa bönböcker. Siællinna thrøst's texthistoria är ju tack vare O. Thoréns undersökningar ganska väl känd, men det har lyckats utgivaren att på en del punkter komplettera dessa; bl. a. påvisar han ett par ytterligare lån från det fornsvenska legendariet (cod. Bildst) och drar fram en ny källa av värde för bedömandet av avslutningspartiet, vilket belyses särskilt ingående och sättes i samband med den svenska översättningen av Birgittas Revelationes. Dessutom innehåller häftet person- och ortnamnsregister.

Det nya häftet av O. Thorells utgåva av den viktiga B-texten av den fornsvenska pentateukparafrazen (jfr ANF 71:77) innehåller senare hälften av texten, vilken nu alltså föreligger utgiven i sin helhet. Ett tredje planerat häfte kommer att innehålla inledning m. m. K. G. L.

Hans H. Ronge, Konung Alexander. Filologiska studier i en fornsvensk text. 328 s. + planscher. Uppsala 1957. (Skrifter utg. av Inst. för nordiska språk vid Uppsala universitet 3.) Denna doktorsavhandling utgör en ny länk i den kedja av noggranna filologiska granskningar av enskilda fornsvenska texter, som under de senaste årtiondena har blivit något av en specialitet för Uppsala universitet och som skänker oss en alltmera nyanserad kännedom om den fornsvenska språkhistorien och språkgeografien. Förf. beskriver ingående den enda bevarade fornsvenska Alexandertexten, Cod. Holm. D4, som allmänt antages stamma från Vadstena. De två händer, som har skrivit Alexanderpartiet, analyseras och lokaliseras och dateras till omkr. 1420—1445. Förhållandet till den på 1370 eller 1380-talet tillkomna översättningens tillskyndare, riksdrotsen Bo Jonsson (Grip), diskuteras, varvid förf. med goda skäl tar avstånd från hypotesen att den svenska översättningen skulle ha fått karaktären av nyckelroman. Ett viktigt avsnitt är inringandet av den latinska förlagan, varvid spåren tycks leda till Paris, vilket i sin tur föranleder hypotesen, att det möjligen är biskop Nils Hermansson i Linköping som hemfört den förlorade förlagan. I andra kapitel dryftas rim- och rimteknik, originalets ljud- och formlära samt det i många avseenden särpräglade ordförrådet, vilket allt utmynnar i översättarens lokalisering, som dock icke är fri från vissa osäkerhetsmoment, till östra Småland eller Öland, möjligen — på grund av det starka tyska inslaget i språket — till Kalmar. K. G. L.

Karl Magnus enligt Codex Verelanus och Fru Elins bok utgiven av David Kornhall. XXVIII + 111 s. Lund 1957 (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 219 bd 63). Den medeltida sagan om Karl den

store och hans paladiner har som så mycket annat sydligare sagostoff spritts i Norden genom norsk förmedling, och den norska Karlamagnús saga har fått avläggare i Sverige och Danmark. Om ämnets popularitet vittnar det förhållandet, att fyra fornsvenska handskrifter finns i behåll, alla dock blott innehållande två av sagans avsnitt, färden till Konstantinopel och Jerusalem samt slaget vid Roncevaux. Två av dessa, Cod. Holm. D4 och Cod. AM 191 (Askabyensis), utgavs av G. E. Klemming 1887—89 i Prosadikter från Sveriges medeltid. Fil. lic. D. Kornhall, som förbereder en doktorsavhandling om de svenska Karl-Magnus-texterna, har nu utgivit de två återstående, som ingår i samlingshandskrifterna Cod. Holm. D4a (eller Fru Märetas bok el. Cod. Verelianus) och Cod. Holm. D3 (eller Fru Elins bok). Texterna återges radrätt i paralleltryck och med löpande hänvisningar till motsvarande sidor eller avsnitt i Klemmings edition och i Ungers utgåva av den norska Karlamagnússaga. Av särskilt intresse är det att versionen ur Fru Elins bok, vilken representerar en självständig och det norska originalet ganska närstående redaktion, nu har blivit helt tillgänglig. I inledningen redogör utg. kortfattat för vissa av sina rön rörande förhållandet mellan de svenska texterna, vilka alla tycks ha textkritisk relevans, ävensom mellan de norska, svenska och danska versionerna i allmänhet. K. G. L.

Ivar Modéer. Kommentarer till det svenska riksspråkets historia. 64 s. Stockholm 1957. (Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala Handlingar. 1.) Med utgångspunkt i Hesselmans hypotes om den västliga uppländskans förmenta tidigare rangställning framför övriga centralsvenska dialekter företar Ivar Modéer en undersökning av artikelflexionen hos Samuel Columbus samt av Columbus syn på språkriktighetsfrågan. Modéer kommer fram till att Columbus skriftspråk *icke* är att betrakta som influerat av den västliga uppländskan och att därmed det enda stödet för Hesselmans hypotes går förlorat. S. B.

Nämnden för svensk språkvård har under 1957 utgivit tre skrifter, alla främst av intresse för en praktisk svensk språkvård. *E. Wessén, Språkriktighet och stil. 38 s. Stockholm 1957. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 18 — Svenska Bokförlaget, Norstedts).* I denna lilla skrift, som väl lämpar sig såväl för elementära akademiska studier som för språkligt intresserades självstudier, lämnas en utmärkt och lättfattlig framställning av fundamentala frågor rörande språkvården och den normativa stilistiken, varjämte vissa för det svenska skriftspråket aktuella detaljfrågor (t. ex. *skall-ska, mig-mej, icke, ej-inte* m. fl.) dryftas på ett klokt och lidelsefritt sätt. Vidare föreligger ett nytt häfte *Nordiska språkfrågor 1956. 75 s. Köpenhamn Oslo Stockholm 1957. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 20)*, de nordiska språknämndernas i förra krönikan omtalade nystartade årspublikation, där vissa av nämndernas aktuella arbetsuppgifter belyses. Det nya häftet ägnas främst åt nyheter i ordförråden och synpunkter på dem samt skrivningen av främmande geografiska namn. K. G. L.

Ingemar Ingers, Språket i Lund. 140 s. Stockholm 1957. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 17 — Svenska Bokförlaget, Norstedts). Denna målbeskrivning bär underrubriken »Dialekt och riksspråk i Lund och omnejd» och utgör första volymen i en tilltänkt grupp arbeten med den gemensamma titeln »Svenskt riksspråk i regionala skiftningar». Förf. skiljer på den egentliga stadsdialekten, som står den kringliggande landsbygdens dialekt mycket nära, och det lokala riksspråket, sådant det talas av »t. ex. affärs- och kontorsfolk, banktjänstemän, ingenjörer, konstnärer, läkare, sjukvårdspersonal, lärarpersonal, prästerskap, officerare, tidningsmän och tjänstemän i allmänhet». Språkbeskrivningen är mångsidig, den beaktar icke blott de enskilda språkljuden utan även bl. a. accentförhållandena, böjningssystemet och — vad som kanske är mest intressant — ordförrådet. Författaren är ytterligt förtrogen med sitt ämne och förmår i regel att väl sätta in de iakttagna språkfenomenen i deras historiska, språkgeografiska och språksociala sammanhang. Tyvärr störes den sakligt mycket givande framställningen här och var av ensidiga värderingar och polemiska uttalanden.

S. B.

»Svenska Texter» är namnet på en ny, närmast för det akademiska lägstadiet avsedd serie under redaktion av lektor G. Fredén och professorerna T. Johannisson, C. I. Ståhle och E. Wessén. Två delar har hittills utkommit, båda välkomna som hjälpmedel vid ett- och tvåbetygsundervisningen vid svenska universitet. Den ena är *Lukas evangelium i Gustav Vasas bibel utgivet av Natan Lindqvist. 111 s. Stockholm (Svenska Bokförlaget), Oslo (J. W. Cappelen), Köpenhamn (Gyldendal), Helsingfors (Akademiska Bokhandeln) 1957.* Det är av stort värde, att man nu äntligen har fått ett lämpligt avsnitt av vår första helbibel lätt tillgängligt för språkstudier, och värdet ökas ytterligare av en fyllig inledning, i vilken prof. Lindqvist ger en rikt exemplifierad framställning av viktigare språkdrag i 1541 års bibel under jämförelse med 1526 års Nya testamente. Den andra heter *Akademisk vältalighet från 1700-talet, Anders Johan von Höpken och Magnus Lehnberg, utgiven av Rolf Hillman. 134 s. Stockholm etc. 1957* och innehåller två framstående prov på 1700-talets retoriska prosa, von Höpkens äreminne i Kungl. Vetenskapsakademien över Carl Gustaf Tessin (1779) och Lehnbergs av Svenska akademien 1787 prisbelönade äreminne över Birger jarl. Båda talen återgives i faksimil, i det senare fallet meddelas i noter de ändringar i fråga om stavning, ordböjning m. m., som i anslutning till Leopolds »Afhandling om svenska stafsättet» (1801) genomförts i en ny upplaga av 1802. Lektor Hillman har utom en kort inledning tillfogat förslag till studieuppgifter rörande stilistik, syntax, ortografi m. m. Även denna textedition bör kunna med framgång brukas i den akademiska undervisningen och som objekt för självstudier av nybörjare.

K. G. L.

Olof Dalin, Then Swänksa Argus. Urval av Bengt Hesselman ånyo utgivet och försett med ordförklaringar av Gösta Holm. 193 s. Stockholm Gebers 1957. Hesselmans Argus-urval, som i Sverige ingår redan i kursen för lägsta betyget i nordiska språk i ämbetsexamen men som länge har

varit försvunnet ur bokhandeln, föreligger nu i en ny upplaga. Det omfattar oförändrat 22 av de inalles 104 Argus-numren, återgivna efter originalupplagan 1732—1734. Den nya upplagan har emellertid av doc. Gösta Holm försetts med fylliga och i regel för den publik, vartill utgåvan vänder sig, välbehövliga ordförklaringar, varjämte en lång rad i första upplagan stillatigande företagna textändringar har förtecknats.

K. G. L.

Hugo Areskoug, Studier över sydöstskånska folkmål. I. XVI+760 s., 2 kartor. Lund 1957 (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund. 11). Denna brett upplagda och mycket omfångsrika dialektavhandling är endast delvis att fatta som en målområdesbeskrivning. Förf. har koncentrerat sin undersökning kring problemen om den sydsånska stavelseförlängningen med speciell tyngdpunkt lagd på det sydöstskånska området. Ämnet har redan tidigare ägnats viss uppmärksamhet. Sålunda behandlade Ingemar Ingers i sin gradualavhandling 1939 vissa av de problem som nu tagas upp till förnyad prövning och redan Ernst Wigforss ägnade i sitt stora arbete Södra Hallands folkmål avsevärd uppmärksamhet åt de korta rotstavelsernas utveckling i de sydsånska målen. Wigforss fortsatte behandlingen av stavelseförlängningens problem i arbetet De korta rotstavelserna i Skånemålen, som utkom 1918. Fornspråklig förbindelse av kort vokal plus kort konsonant motsvaras i sydsånska mål ofta men ej alltid av kort vokal plus lång konsonant medan nordskånska mål praktiskt taget alltid ha lång vokal+kort konsonant. Detta föranledde Wigforss att ställa frågan huruvida i södra Skåne den korta vokalen kontinuerligt kvarstått som kort sedan fornspråklig tid eller om vokalen en gång förlängts för att sedermera sekundärt förkortas. Wigforss ansåg sig böra ge företräde åt den uppfattningen att vi åtminstone i vissa mål och i vissa positioner måste räkna med att stavelseförlängningen skett genom konsonantförlängning. Omprövningen av denna fråga går som en röd tråd genom Areskougs avhandling, och förf. gör sannolikt att den sydsånska stavelseförlängningen skett genom vokal-förlängning, icke konsonantförlängning. Anmäla ren ansluter sig vad huvudtesen beträffar till förf. och anser t. o. m. att ytterligare bevis kunna framläggas till sekundärhypotesens favör. Däremot kan anmäla ren icke på alla punkter ge sitt gillande åt förf:s dialekthistoriska resonemang. Särskilt torde förf. ha farit vilse i frågan om ursprunget till nuvarande vokaler i ord som en gång innehållit *ō* eller *ū* frf. *d*.

Av trycktekniska och ekonomiska skäl har förf. måst skapa ett eget ljudbeteckningssystem. Avhandlingens typografi visar, hur trängande nödvändigt det är att det svenska landsmålsalfabetet med det snaraste reformeras.

S. B.

Karl-Hampus Dahlstedt, Efterledsapokope i nordsvenska dialekter. En morfo-fonologisk studie. 68 s., 2 kartor, fransk resumé. Uppsala 1955. (Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:II). I vissa delar av norra Ångermanland förekommer liksom i Ovan-siljan i Dalarna en tendens till apokope i tvåstaviga ord, som ingå som

senare led i sammansättningar, trots att motsvarande enkla ord icke apokoperas. Förhållandet kan illustreras med motsättningar som *gubbe* men *lappgubb*, *jänte* ('flicka') men *gamm(el)jänt*. Dahlstedt undersöker de morfologiska förutsättningarna för uppkomsten och stabiliseringen av ett dylikt system, varvid han bl. a. fäster uppmärksamheten på förekomsten av synkoperade förleder av typen *gubb-* och *jänt-* i riksspråket. Påfallande är, att efterledsapokopen är mera konsekvent genomförd vid substantiv än vid verb.

Undersökningen är genomförd i en språkteoretiskt avancerad stil och visar därjämte författarens stora förtrogenhet med nordsvenska mål.

S. B.

Lars Huldén, Verbböjningen i Österbottens svenska folkmål. I. 262 s., 1 karta. Helsingfors 1957. Den nu framlagda delen av dr Huldéns undersökningar rörande verbböjningen i Österbotten har karaktären av en monografi över de starka verben. Den monografiska, deskriptiva framställningen har icke hindrat förf. från att på vissa punkter draga in hela det nordiska dialektområdet i diskussionen. I de fall där det icke lyckats förf. att med utgångspunkt i det österbottniska materialet komma fram till definitiva problemlösningar, torde den företagna grundliga genomarbetningen av ett begränsat målområde likväl kunna bli av stort värde för den framtida forskningen.

S. B.

V. E. V. Wessman, Främmande inflytelser i de finlandssvenska folkmålen. I. Finska inflytelser (komplettering av Ralf Saxéns Finska länord i Östsvenska dialekter). 360 s. (= Folkmålsstudier, årgång XVII—XVIII. 1956). Helsingfors 1957. Wessmans arbete som helt blygsamt betecknas som en komplettering av Saxéns undersökning är i själva verket en systematisk djupundersökning av det främmande ordmaterialet i de finlandssvenska målen. På några få undantag när har förf. själv utfört hela detta jättelika insamlingsarbete. Saxéns ordlista omfattade c:a 950 ord, bland dem en mängd ortnamn. Wessmans ordförteckning, som ej innehåller andra ortnamn än dem, som brukas appellativiskt, omfattar omkring 1.200 ord, varav endast 400 återfinnas hos Saxén. Förf. meddelar först ordförrådet i form av ordboksartiklar med finska uppslagsord och arbetar därefter igenom hela materialet ur ett flertal synpunkter, delvis i tabellform. Bland intressantare resultat må nämnas att dialekterna i särskilt stor utsträckning upptagit förklenande eller ljudhärmande ord och vidare att Nyland i högre grad än övriga svenskspråkiga bygder invaderats av finska länord.

Anmälaren anser sig icke kompetent att i detalj bedöma de av förf. gjorda sammanställningarna mellan svenska och finska ord. Även om man i några få fall vill sätta frågetecken vid vissa artiklar, känner man sig likväl övertygad om riktigheten av de flesta härledningarna. Arbetet ger i sin helhet en utomordentligt god inblick i det dialektala ordförrådets liv, och man väntar med spänning på undersökningens andra del.

S. B.

Sten-Bertil Vide, Ordspråk, ordstäv och talesätt från sydvästra Småland, 280 s. Lund 1957. (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund. 10). Efter en inledande, mycket värdefull begreppsutredning meddelar förf. 3286 ordspråk, ordstäv och talesätt från ett område, som han själv är mycket väl förtrogen med, nämligen sydvästra Småland. Samlingen åtföljes av en kommentar till valda enskilda exempel och arbetet avslutas med en ordförteckning, innehållande översättning av svårtolkade ord. Även om arbetet i första hand är en materialsamling — och som sådan säkerligen en rik fyndgruva — har förf. likväl i de inledande och kommenterande delarna fått tillfälle att göra många värdefulla påpekanden och sammanställningar.

S. B.

Middelalderens danske Bønnebøger udg. av Det danske Sprog- og Litteraturselskab. III. Bind ved Karl Martin Nielsen. X+473 s. Köpenhamn 1957 (Gyldendal). När Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1945 började utgiva denna för studiet av såväl senmedeltidens fromhetsliv som 1400-talets språkförhållanden värdefulla serie, var det meningen, att den skulle omfatta tre band (jfr ANF 60:251). Det nu föreliggande tredje bandet innehåller två mycket omfattande bönsamlingar, AM 75 8:o och AM 782:40 (Visdoms spejl), och det meddelas samtidigt, att planen vidgats till att omfatta allt bevarat handskriftsmaterial av intresse. Med det nu föreliggande bandet har utgivandet av större bönesamlingar fullbordats. Ett fjärde band skall innehålla böner, som inte förekommer i de fullständigt utgivna handskrifterna, ett femte kommentar, handskriftsbeskrivning och register.

K. G. L.

I den behändiga egentligen för en bred publik avsedda danska serien »Politikens Blå Ordbøger», i vilken bl. a. den värdefulla, här tidigare omtalade »Nudansk ordbog» ingår (jfr ANF 68:212), har två nya nummer utkommit som bör nämnas här. *Synonymordbogen. Danske synonymer i skrift og tale fra Holberg til i dag. Red. av Allan Karker. 514 s. Köpenhamn 1957 (Politikens Forlag).* Man har även denna gång lyckats att inom ett begränsat omfång få med förvånande mycket, och ordboken innehåller en hel del mer än titeln låter förmoda. Artiklarna är av två slag, de egentliga synonymartiklarna och grupper av ord som blott uttrycker besläktade betydelser. Det förra slaget innehåller utom synonymserierna ofta också valda belysande litteraturcitater eller redaktionsexempel, varför arbetet belyser inte bara den nutida danskans centrala ordförråd i dess betydelsemässiga sammanhang utan också i viss mån nutida dansk fraseologi. Boken har utgivits under ledning av Lis Jacobsen och redigerats av sekreteraren i Dansk sprognævn Allan Karker.

Slangordbogen. Med udførligt stikordsregister af Kaj Bom. 397 s. Köpenhamn 1957 (Politikens Forlag) är en omstöpning och utvidgning av förf:s två tidigare arbeten om danskt slangspråk, Slang 1948 och Mere om slang 1950 (se ANF 63:263, 65:303 f.). Arbetet inledes med en kortfattad utredning av begreppen slang, jargong och argot och en allmän översikt över framför allt dansk slang genom tiderna. Självva »ordboken» är disponerad efter betydelsegrupper (t. ex. människokroppen och kroppsdelarna,

kläder, mat och dryck, olika yrken o. s. v.), och själva framställningen är resonerande på förf:s oeffterhärmliga sätt. Man har ånyo tillfälle att göra den iakttagelsen, att slangens principer överallt är desamma men dess manifestationer strängt bundna inte bara till vissa bestämda sociala miljöer utan också till ett bestämt språk. De direkta svenska motsvarigheterna i det stora materialet är sålunda på det hela taget få; de som finns har ofta en mera dialektal prägel.

K. G. L.

Ella Jensen, Houlbjergmålets böjningslära. Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. Nr. 12. 112 s. J. H. Schultz Forlag. København 1956. Det arbete som Ella Jensen publicerade 1944 med titeln Houlbjergmålet, Bidrag til Beskrivelse af en østjysk Dialekt, behandlade ljudläran i nära anslutning till Hjelmlevs teorier. Med sitt nu utgivna verk om Houlbjergmålets böjningslära kompletterar hon den tidigare undersökningen. Språkbeskrivningen är även i det senare arbetet synkroniskt upplagd ehuru med iakttagande av vissa traditionellt vedertagna grundindelningar. Man kan hysa olika uppfattningar om lämpligheten av att i den utsträckning, som Ella Jensen gjort, bortse från den historiska aspekten på en dialekt; anmälaren vill emellertid framhålla, hur värdefullt det är att ett mål på östra Jylland fått en så inträngande monografisk behandling.

S. B.

Bergens fundas utgitt av Bergens Historiske Forening ved Mikjel Sørle. 98 s. Bergen 1957. »Bergens fundas» är det första försöket att åstadkomma en Bergens historia, författad 1559—1560 av en man i Christofer Valkendorfs omgivning med starkt antitysk inställning. Skriften har spelat en stor roll för alla senare framställningar av Bergens historia, och den bygger i sin tur på numera delvis förlorat källmaterial. Professor Sørle har lagt den bästa och fullständigaste handskriften, Gl. kgl. sml. 991 fol. från 1595, till grund för sin utgåva men avtrycker också i ett tillägg en ofullständig och mindre noggrann version, AM 333 fol., som är den av de bevarade 13 handskrifterna på danska, som i tiden ligger närmast originalet. I en inledning redogöres utom för handskrifterna också för mera iögonfallande språkdrag; skriften är på danska men författad av en bergensare och kanske det första större originalarbete på danska, som har kommit till i Norge, vilket gör att dess talrika norvagismer är av stort språkvetenskapligt intresse.

K. G. L.

I den nystartade serien *Skrifter utgitt av institutt for nordisk filologi, universitetet i Bergen*, ha under år 1957 två smärre avhandlingar utkommit som nr I resp. II: *Ivar Skre, Fanamålet, ljudlära med stutt omrit av formlära (128 s.)* och *Egil Pettersen, Norskhhet i språket hos Dorothe Engelbretsdatter (84 s.)*. Det förra arbetet behandlar monografiskt målet i Fana härad strax söder om Bergen, tyvärr på grundval av ett mycket litet ordförråd. Det senare arbetet behandlar den bergensiska 1600-talsförfattarinnan Dorothe Engelbretsdatters språk med speciell hänsyn till norvagismer i ljud- och formsystem samt ordförråd. Pettersens verk ligger på samma linje som Seips undersökning Om norskhhet i språket

hos Ludvig Holberg 1954, Alfred Jacobsens undersökning Norskheter i språket hos Peder Dass (Tilleggsbok til Hålöygmippe 1952), Trygve Knudsens artikel Norskheter i Wessels skriftspråk (Boken om Bøker 1942) m. fl. arbeten och ansluter väl till dessa. S. B.

Norske ordsamlinger 1810—1812 til Videnskabernes Selskabs danske ordbog. 74 s. Oslo 1957. (Skrifter fraa Norsk Maalføreakiv ved Sigurd Kolsrud X.)

O. Devegge, Prøve av dansk-svensk ordbok 1816. 22 s. Oslo 1957. (därst. XI.)

Professor Kolsrud, som avled den 10 december 1957, har tidigare publicerat en rad norska ordlistor, som utarbetats på bedrivande av Matthias Moth (jfr ANF 72:112) som förarbeten för hans stora, ännu otrückta ordbok. Det blev i stället Videnskabernes Selskab, som kom att utgiva den första stora danska ordboken, vilken började utkomma 1780 men fullbordades först 1905. Det påtalades i fråga om de första banden, att åtskilligt ordmaterial från Norge, som ju den gången ur en viktig synpunkt sett utgjorde en del av det danska språkområdet, borde kunnat utnyttjas, och detta ledde till att man 1810—1812 bedrev en insamling av norska ord, liksom på Moths tid huvudsakligen genom präster. Resultaten av denna aktion i form av i regel rätt korta ordlistor från skilda delar av Norge har nu prof. Kolsrud dragit fram i ljuset och kommenterat i en ny del av sin skriftserie, som bör bli ett viktigt förarbete för en historisk nynorsk ordbok. Även det från 1816 härrörande material till en dansk-norsk ordbok, som insamlats av bibliotekarien Ole Devegge (1772—1847) och som publiceras i seriens elfte häfte, har kommit till i samband med arbetet på Videnskabernes Selskabs ordbok. K. G. L.

Ragnvald Iversen, Med munn og penn. Forelesninger og studier. 335 s. Trondheim 1957. (Skrifter nr. 4 utg. av Norges Lærerhøgskole.) Den 18 januari 1957 fyllde professor Ragnvald Iversen i Trondheim 75 år, och med anledning härav har Norges Lærerhøgskole, åt vilken professor Iversen har ägnat huvudparten av sin mycket högt skattade lärargärning, i förening med talrika lärjungar och kolleger låtit samla och utgiva en lång rad av jubilarrens mindre arbeten. Resultatet har blivit en mycket omväxlande samling av inte mindre än 36 arbeten, uppsatser, föredrag, minnes- och högtidstal, de flesta med ämnen från den nordiska språkforskningen, t. ex. stilistik, norsk ordhistoria, namnforskning och syntax. Åtskilligt har tidigare publicerats på spridda och delvis svårtillgängliga ställen, men annat, t. ex. en studie över symbolbegreppet och en elegant översikt över viktigare stildrag i Henrik Ibsens lyrik, har tidigare icke förelegat i tryck. K. G. L.

Ortnamnen i Skaraborgs län på offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnskommissionen. Del XIV. Vilske härad. Territoriella namn av Ivar Lundahl. 73 s. Uppsala 1957. Härmed föreligger redan den fjärde volymen i den 1950 påbörjade utgåvan av Skaraborgs läns bebyggelsenamn, för vilken prof. Ivar Lundahl bär ansvaret. Vilske härad ingår till

större delen i den av prof. Lundahl även tidigare behandlade Falbygden, och den nya delen, som innehåller åtskilliga intressanta namn (t. ex. *Göteve, Elin, Jäla, Ullene*) ansluter sig geografiskt till sina föregångare, som behandlar häraderna ö. och n. om Vilske (Kåkind, Gudhem, Var-tofta).
K. G. L.

Klara Wijkander, Ortnamn på Kullaberg. 161 s. + 1 karta. Göteborg 1957. (Åven i Kullabygd XXX.) Fru Klara Wijkander f. Kock har under en lång följd av år livligt intresserat sig för Kullen eller Kullaberg i Skåne, dess traditioner och inte minst dess ortnamnsskatt. I föreliggande arbete behandlas först i en inledning bl. a. livsbetingelserna för olika typer av ortnamn, varefter resultaten av förf:s långa samlarverksamhet meddelas i alfabetisk ordning jämte historiska, kulturhistoriska och topografiska notiser. Förf. är inte språkman men ger sig inte ut på hal is, och hennes rikhaltiga samling är ett värdefullt tillskott till det föga talrika beståndet av sydsvenska ortnamnsgranskningar avseende mindre områden. Av särskilt stort intresse är den karta i skala 1:12000 som meddelas och på vilken så gott som samtliga behandlade namn, däribland de synnerligen talrika kustnamnen, har inritats.
K. G. L.

Personnamn från medeltid och 1500-tal. Studier utgivna av Ivar Modéer. 136 s. Stockholm (Almqvist och Wiksell) 1957. (Anthroponymica Suecana 2.) [Summaries in English]. 1947 tillsatte Vitterhetsakademien på initiativ av sedermera professor Ivar Modéer en s. k. personnamnskommitté med uppgift att åstadkomma ett svenskt personnamnsarkiv, vars samlingar i tidens fullbordan skall läggas till grund för ett eller flera svenska personnamnslexika. Under de gångna tio åren har så Svenska personnamnsarkivet i Uppsala vuxit fram under ledning av prof. Modéer, som 1955 påbörjade skriftserien *Anthroponymica Suecana* med ett arbete av egen hand, avseende medeltida personnamn i Kalmar (se ANF 71:85 f.). Den nu föreliggande andra volymen, som uppgives ha till främsta uppgift att fästa forskarnas uppmärksamhet på personnamnskommitténs samlingar, innehåller nio kortare studier rörande fornsvenskt och äldre nysvenskt personnamnsskick. Två är av utgivaren själv; i den ena granskas återgivandet av personnamn i den förra, i detta avseende mindre tillfredsställande delen av registverket »Svenska Riks-Archivets Pergaments-bref» (1866), i den andra illustreras vilken rikt givande källa de s. k. landskapshandlingarna från 1500-talet i Kammararkivet utgör medelst en genomgång av i detta material förekommande bondenamn från östra Småland (nuv. Kalmar län). Bland övriga bidrag kan nämnas C.-E. Thors' granskning av personbinamn från Åland, vidare R. Dunäs, *Namn av typen Sæstridh*, alltså med »rörligt» s, av förf. tolkat som hypokoristiskt, samt R. Otterbjörks kommentarer till de svenska synemännens namn i Äldre Västgötalagens *Landamæri*. Övriga studier är P. Henningsson, *Till uppkomsten av namnformen Olof*, B. Sundqvist, *Bintop, Springop, Slucop*, G. Setterkrans, *Några medeltida adelsnamn* [Bidz, Glysing. Sture] och G. Pellijeff, *Namnet Rannveig*.
K. G. L.

Birger Sundquist, Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420. Beinamen nach Herkunft und Wohnstätte. 442 s. Stockholm (Almqvist o. Wiksell) 1957. (Anthroponymica Suecana 3.) Denna doktorsavhandling i tyska från Uppsala utgör ett beaktansvärt bidrag till vår kännedom om det medeltida personnamnsskicket i Sverige (jämte Finland och de landskap, som under medeltiden hörde till Danmark och Norge), bl. a. därför att de typer som behandlas också voro eller med tiden blevo produktiva här. Den senare tidsgränsen är helt betingad av praktiska och alltså icke av historiska skäl — här finns tydligen plats för en fortsättning. Författaren berör i en inledning den historiska bakgrunden till den tyska invandringen och anlägger en rad sammanfattande synpunkter på sitt material. Bl. a. behandlas övergången från mera tillfälliga binamn till fasta familjenamn, vilken för Sveriges del tidigast kan i större utsträckning påvisas just i de tyska namnen, men framför allt granskas materialet i syfte av avvinna det upplysningar om från vilka delar av Tyskland och Nederländerna som de tyska invandrarna huvudsakligen stammade. Härvidlag påvisas vissa olikheter i fråga om adliga och borgerliga namn: de förra härrör i betydande utsträckning från Ostelbien och angränsande delar av länderna väster om Elbe, medan de senare till största delen pekar mot Westfalen och Rhenlandet. Materialet redovisas ingående i fyra kapitel, det första och största avseende som binamn fungerande ortnamn i trängre mening (*van Barnekowe, Krummedijk* o. d.), de övriga innehållande andra toponymica (*Boom, Kerkhoff* o. d.), indigenats- el. härstamningsnamn (*Bækman, Kölnare, Rinske*) samt folkslagsnamn (*Holste, Prutse, Flæming*). Boken är givetvis ett värdefullt förarbete för en kommande fornsvensk personnamnsordbok.

K. G. L.

L. F. BROSNAHAN AND G. W. TURNER

The Phonetic Tendency during the Formative Period of the Old Norse Vowel System.

The Formative Period

Until about the mid-seventh century the Old Norse language was remarkably conservative of the Primitive Germanic sound system. Then for some two hundred years there was a period of extensive transformation, after which there was comparatively little further change before the period of literary Old Icelandic. The period *ca* 650 — *ca* 850 A. D. was thus the formative period of Old Norse, the changes occurring then giving it its distinctive character. In the development of the vowel system the most prominent of these changes were mutation and breaking.

Front Mutation

The term “front mutation” or “palatal mutation” is used to name a process by which back vowels came to be pronounced with front tongue elevation (“die vordere Zungenhebung bekamen”, in Heusler’s phrase¹) in stressed syllables followed by *i* or *j*² (and later in West Norse by *R*, *iR* and front *g* or *k*).

The changes in detail were: $\check{a} > \check{æ}$ (spelt ϵ , α in Icelandic); $\varrho > \theta$ (an open sound); $\check{d} > \check{ð}$ (a close sound); $\check{u} > \check{y}$; *au* > *ey*; *iu* > *y*.

Labial Mutation

The term “labial mutation” names a process by which front vowels and *a* acquired lip-rounding (die Lippenrundung bekamen³). The inducing

¹ A. Heusler: *Altisländisches Elementarbuch*, 4 Aufl., Heidelberg, 1950; p. 19.

² The letter *j* is not used in Old Icelandic MSS., but is customarily employed today as a convenient symbol for prevocalic (consonantal) *i*.

³ Heusler: *op. cit.*, p. 22.

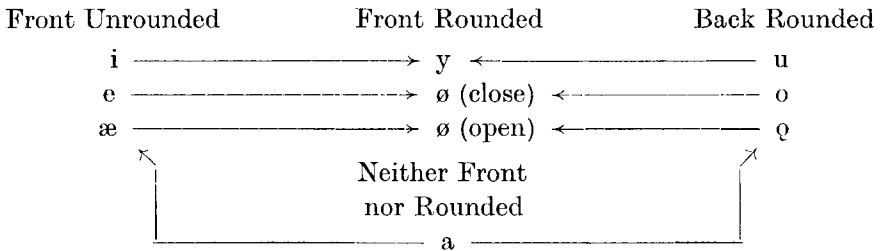
phones were *u*, (affecting only *a* and, when it was not subject to fracture, *e*) and more effectively, *w*.

The changes in detail were: $\check{a} > \check{q}$; $\epsilon(\text{æ}) > \sigma$ (open); $e > \sigma$ (close); $\check{i} > \check{y}$; $ei > oy$ (appearing as *ey* in Icelandic)¹.

The Pattern of Old Norse Mutation

Looking at the mutations of simple vowels we notice that those vowels which already have front tongue elevation acquire rounding by labial mutation; those already rounded acquire front tongue elevation by front mutation; and *a* which may be assumed to have neither rounding nor front tongue elevation acquires one or the other according to the nature of the inducing phone.

The changes may be summarised diagrammatically as follows (left pointing arrows indicate front mutation, right pointing ones labial mutation):

From this diagram one fact emerges clearly, namely, that front mutation and labial mutation result in the same set of front rounded vowels. This would seem an obvious enough thing to notice, but as far as we are able to find out, it has not previously been given the attention that it deserves. This is probably due at least partly to terminology; the use of the contrasting terms “front” and “back” with regard to mutation tends to fasten attention on the differences in the inducing phones and to obscure the similarities in the results of the two processes.

Yet, in our opinion, this is a most interesting example of a convergence of results of the two processes, and as such significant for our understanding of them. All the sounds produced by these mutations, *y*, *ø* (close), *ø* (open), *q*, were new to the language, and the first three, the

¹ A. Noreen: *Geschichte der nordischen Sprachen*, 3 Aufl., Strassburg, 1913; p. 77.

front rounded vowels, were of a type which as far as we know had not existed in any previous stage of Germanic. It is therefore quite striking, to say the least, that two phonetic changes should, within a very short space of time, lead to the development of these particular phonemes.

These two phonetic changes occur in phonetic environments which are practically the converse of each other. In front mutation the affected vowel is of the back rounded type and the inducing sound front or palatal, while in labial mutation it is the affected vowel which is front and the inducing sound back and rounded. Hence in each series of changes it would appear that there has been a modification of the affected vowel in the direction of the inducing vowel: in front mutation where the inducing vowel *i* is characterised by full front tongue elevation the back rounded vowels *u, o, ɔ* become *y, ø, ɶ* by the substitution of front tongue elevation for their original back tongue elevation, and in back mutation, where the inducing sounds are characterized by lip-rounding, the front rounded vowels *í, e, æ* become *y, ø, ɶ* by the addition of lip rounding. The results of this modification in both cases is the emergence of front rounded vowels, a type which combines the front tongue elevation of front vowels and the lip rounding of back vowels.

Old English Parallels

Similar sounds were, of course, developing about this period, also for the first time, in other Germanic languages, notably Old English, and the general similarity of some of the processes, *i*-mutation in particular, over most of the Germanic area has long been recognized. Indeed, some of the OE *i*-mutation developments exactly parallel those in ON, e.g. OE $\check{a} > \check{y}$, $\check{a} > \check{æ}$, $\check{\delta} >$ Anglian $\check{æ}$ (= ON $\check{\theta}$). In a study of the OE changes,¹ these mutations have been interpreted by one of us as a movement of front tongue elevation forward in a word as part of a general tendency to build up a peak of energy expended in the first segment of the vocalic structure of the word.

Forward Energy Peak in Old Norse

A similar interpretation would seem applicable to the process of *i*-mutation in ON. As we have suggested above, the developments $\check{a} > \check{y}$, $\check{\delta} > \check{\theta}$ etc. may be regarded as the result of the substitution of front tongue elevation for the original back tongue elevation, and the change

¹ L. F. Brosnahan: *Some Old English Sound Changes*, Cambridge, 1953.

$\check{a} > \check{e}$ as that of the addition of some degree of front tongue elevation to an open vowel. And this specific articulation, front tongue elevation, is observably present in all the inducing phones in front mutation. A conception of forward movement of such articulation from the inducing phones to the affected vowels would seem thus the simplest means of understanding the nature of the new developments in *i*-mutation.

Now, further, since there is reasonably clear evidence that, other things being equal, a close vowel requires more energy for its articulation than an open one,¹ the change $\check{a} > \check{e}$ indicates an increase in the energy utilized in the production of the affected vowel. In the other cases, $\check{u} > \check{y}$, $\check{o} > \check{ø}$, etc., where the degree of closeness of the vowel appears to remain the same throughout the development, this increase is not so easy to prove from the data available in the literature of phonetics, but that front rounded vowels require more energy than corresponding back rounded or front unrounded vowels would seem to be indicated by their history in the Gmc. languages: in no member of this family have front rounded vowels developed or been retained except in stressed syllables. Only in syllables with full or secondary stress, it would appear, is sufficient energy available for this type of vowel.

If this is so, then the developments in all the affected vowels, i.e. the addition of front tongue elevation, may be viewed, in ON front mutation, as in its OE counterpart, as manifesting an increase in the energy utilized in their production.

The labial mutations of ON have no exact counterpart in other Gmc. languages. But the modification of the affected vowels in this phenomenon appears to be of the nature of the addition of the articulation of lip-rounding, and this articulation is observably a characteristic feature of the inducing sounds. A process similar to that which we have accepted in front mutation may then be suggested in this case also. The forward movement of such articulation would serve to account in simple manner for the particular type of modification of vowels associated with labial mutation. And the development of front rounded vowels and ϱ by the addition of lip-rounding to front unrounded vowels and a would seem also to be a process involving an increase in the energy expended in the production of those vowels. If this is so, then the labial mutations of ON, like the front mutations, may be viewed as exemplifying a tendency to build up a peak of energy in the vowel of the accented syllable of the word.

¹ Brosnahan, *op. cit.*, p. 105 ff.

Both types of mutation, front and labial, would then appear as manifestations of a single tendency, and one which seems basically the same as that inferred from the OE data, namely, the tendency to develop a peak of energy in the first segment of the vocalic structure of the word. And the appearance of this new, front rounded type of vowel in ON can be understood as resulting from the expression of this general tendency, an expression which seems to have been, in these mutations, in the form of a process of moving forward elements of the articulation of succeeding sounds, especially vocalic ones, and combining these elements with articulations already present in the preceding vowels.

Breaking

The term "breaking" denotes the process by which the simple vowel *e* becomes diphthongized to *ia* before unaccented *a* and to *iɔ* before unaccented *u* in the succeeding syllable.¹ The resulting diphthongs are short.

The nearest OE analogue to this process is that termed "back mutation". The OE breaking before certain consonants is not paralleled in ON.

There are, as is to be expected, differences in detail between the ON and OE processes. In OE the short vowels *i*, *e* and *æ* were all affected, being "broken" to *io*, *eo* and *æa*, the last usually spelt *ea*, whereas in ON only *e* was subject to breaking. Secondly, the apparent raising of the first element of the resulting diphthong in ON has no parallel in OE. Thirdly, the process in OE seldom works through more than a single intervening consonant, and even then certain types of consonant exert a hindering effect in various dialects, but in ON the process seems to take place normally through all the occurring intervening consonants and consonant groups.

Our conception of the process both in OE and in ON has been discussed in some detail previously,² together with its relationship to the ideas of Posti³ and I. Hoff.⁴ In brief we understand the diphthongization as the result of the concentration of the front tongue elevation of the whole course of the original vowel into its first segment, and the change in

¹ A. Noreen: *Altisländische und altnorwegische Grammatik*, 4 Aufl., Halle, 1923; p. 86 ff.

² Brosnahan, *op. cit.*, p. 89 ff.

³ L. Posti: *Till frågan om brytning och omljud*, Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar, 1946—48; pp. 39—59.

⁴ I. Hoff: *Vilkårene for brytning av germansk e til ia, iɔ i vestnordisk*, Arkiv 64 (1949) pp. 177—210.

vocalic quality of the second segment as resulting from the weakening and loss of this articulation.

This process we believe to be also a manifestation of the general tendency to develop a forward peak of energy in the word, but one in which the tendency is expressed within the limits of the syllable rather than over the whole word. Within these limits, however, the process is similar: front tongue articulation is moved forward from the second to the first segment of the affected vowel. It is the resulting concentration of front tongue articulation which brings about the observable raising of the first segment of this vowel and the later development of consonantal stricture.

The Competition of Breaking and Mutation

While either mutation or breaking might in different circumstances occur before following *u/w*, mutation did not in this period occur before *a*, and at no time was there any form of breaking before *i*. The phonetic sequences in which breaking occurred, as those in which labial or front mutation occurred, are very precisely definable, and there seems no reason to doubt that it was the differences in these environments which led to differences in the final results of the expression of the tendency in these three sets of phenomena.

To a certain extent it is possible to suspect the nature of at least some factors which played a role in influencing the expression of the general tendency. Thus the vowels before which breaking occurred were the open vowel *a* and the back vowel *u*, and the effect of an inducing phone in breaking would seem to be some anticipatory weakening or reduction of the front tongue elevation in the latter segment of the vowel preceding it. But *u*, besides being a back vowel, is a rounded vowel, and it is clearly this aspect which became important, inducing mutation when breaking did not take place.

Before the high front vowel *i* there was no lowering or backing of the second segment of a vowel, and so no breaking. But the phonetic structure of a word with low or back vowel, which requires relatively little energy for its production, in the first syllable, and an *i*, which requires relatively much energy for its production, in the second syllable would tend to become unstable in any condition in which there was a tendency to develop a peak of energy forward in the word. The changes which took place in *i*-mutation would restore or tend to restore stability in the new conditions.

But until we have a very much clearer knowledge of the articulations

and qualities of ON and Old Gmc. sounds in general, and even more important, until we know a great deal more about the nature and extent of the mutual influencing of sounds in sequence, the phenomenon of coarticulation,¹ and the way in which such a general tendency as we have inferred arises and operates, it does not seem likely that we shall attain much certainty in these matters of detail and other associated problems, those of epenthesis, the intermediate stages in *u*-mutation, why preceding *v*, *r*, *l* prevented breaking,² and so on. What is important, however, in our opinion, is the conception of a general tendency to build up a peak of energy expended in articulation early in the word, a tendency which manifested itself in different ways in different phonetic environments.

The Diphthongs

In looking for a pattern in the mutations, we omitted the diphthongs and must now discuss them briefly. In ON, the mutation of a diphthong is the mutation of its separate elements, e.g. the front mutation of *au* is *ey* and the labial mutation of *ei* is *øy*. In some cases, of course, simple vowels resulted from the loss of *j*; thus the mutations of *iu*, lengthened to *iú*, led eventually to *ý*.³

The general results of the mutations of ON diphthongs are thus of the same nature as those of the mutations of the simple vowels. In every case the vocalic nucleus of the syllable shows an increase in front tongue elevation or the addition of lip-rounding over the original form. And the same process of forward movement of articulations from the inducing vowels will account for the nature of the particular results in each case. We need have little doubt that these developments likewise reflect the operation of the same general tendency that we concluded to be active in the mutations of the simple vowels.

The history of the diphthongs in ON even where mutation does not

¹ P. Menzerath & A. de Lacerda: *Koartikulation, Steuerung und Lautabgrenzung*, Berlin & Bonn, 1933.

² It may be added, however, that the sounds *v*, *l*, *r* are among those noted by E. Prokosch (*A Comparative Germanic Grammar*, Philadelphia, 1939; p. 114) as having a lowering effect on neighbouring vowel sounds and inducing breaking in OE (cf. Bronsahan, *op. cit.*, p. 97). It is possible that such a lowering influence hindered the raising of the first element of the vowel which is characteristic of ON breaking, and thus prevented the operation of the process. The problem therefore may well be part of the general problem of the effects of *v*, *r*, *l*, and *h* on neighbouring vowels.

³ Heusler, *op. cit.*, p. 46.

take place seems to provide further illustration of the tendency to develop a forward peak of energy in the word. The isolative change, Gmc. *ai* > WN *æi* > Icel. *ei* shows a raising of the initial segment of the diphthong, a kind of *i*-mutation within the diphthong. The development of Gmc. *au* > WN *ou* shows a similar trend, but Icel. *au* an individual case in which the development is not maintained. The history of Gmc. *eu* is more complicated. Before *i, j, u*, *eu* > *iu* (= *jú*). The remaining *eu* is taken to have become *iqu* (a case of *u*-breaking) which appears as *iu* before *g, k*, otherwise as *io* (*jó*) in Icelandic. A tendency to raise the initial segments of these diphthongs, at the expense of the succeeding, seems reasonably clear.

Syllable Loss and Mutation

If mutation is interpreted as a concentration of the energy used in articulating a word towards its initial vocalic segment we should expect to find evidence of a corresponding loss of energy in the later segments which could then be taken to have been a source of available energy for the process. Such evidence seems to be present in the loss, lowering or centralizing of the inducing vowels in the OE mutations.¹

In ON it is the loss which is most striking. In all the early cases of *i*- and *u*-mutation, the inducing vowel is dropped completely, and this loss would seem interpretable only as the result of the complete withdrawal of the energy originally available for its production. Where the inducing sound is retained, there is some evidence of lowering, if the spelling variations *i/e* and *u/o* can be interpreted in this way, but retention is generally characteristic of a later period, after the 8th century, and the cases are not easy to discuss — partly because the pronunciation of final *-i, -e, -u, -o* in ON is somewhat unclear.

The loss of the inducing vowels in the processes of mutation and breaking, however, is only a special case of the general loss of unaccented vowels at the period. This began not later than the 6th century with the loss of the weakest syllable in three-syllabled words with long initial syllable. In the 7th century the loss extended to three-syllabled words with short initial syllable, and dissyllables with long initial syllable. Later still the finals of two-syllabled words with short initial syllable were subject to loss.

The widespread loss of unaccented syllables in ON, as in the other Gmc. languages, has long been recognized to be in close association with

¹ Brosnahan, *op. cit.*, p. 62.

the development of the system of initial stress in this family. This being the case, as we have pointed out more fully before,¹ the general tendency to develop a forward peak of energy in the word seems to be, in fact, part of the process of the development of the stress accent. This took place, to some extent at least, at the expense of articulatory energy used in the sounds of succeeding syllables. In some cases, this resulted in the loss without trace of the vowels of such syllables, in other cases these vowels were lost, but certain of their articulatory elements, front tongue elevation and lip-rounding, for example, appear to have been retained and incorporated into the articulatory complex of the vowel of the stressed syllable, and in still other cases, the vowels remained, but with the reduced articulation and changed quality which is characteristic of sounds in unstressed syllables.

Early cases of syllable loss occurred with mutation or breaking where possible. But in later loss of finals after a short syllable there was no *i*-mutation. This hiatus in the mutation process has not yet been satisfactorily explained; even Hesselman's brilliant suggestion of a process of *omljudsväxling*² fails to carry conviction. This is perhaps partly because of its complexity; but mainly because, as it seems to us, it is founded on an incorrect view of mutation, namely that this is a process of regressive assimilation of vowels at a distance. The possibility that assimilation of vowel qualities may have had some effect, perhaps of a regulatory nature, on the final results of the mutations is difficult to exclude entirely, but if such did occur it can only have played a minor role in the complete development. In our opinion, mutation and breaking are primarily the observable consequence of the disturbance of the phonetic qualities of a number of vowels, and subsequently their phonemic status, as a result of the development of a peak of energy forward in the word, a development which took place, to some extent at least, at the expense of the articulatory energy used in succeeding vowels.

The General Tendency

If the above analysis is generally valid, it would appear that the major processes in the extensive transformation of the ON vowel system in the period from *ca* 650 — *ca* 850 A. D. represent different manifestations of one general tendency, and this itself, a tendency to develop a peak of

¹ Brosnahan, *op. cit.*, p. 103 ff.

² B. Hesselman: *Omljud och brytning i de nordiska språken*, Uppsala, 1945.

the flow of energy in articulation at an early stage in the word, seems to be of the same nature as that which expressed itself in the development of a strongly stressed initial syllable. All these vocalic changes appear thus to be linked to the development of Gmc. stress.

One feature deserves further comment: the development of the peak of energy in the first syllable of the word is to some extent at the expense of the energy originally used in the sounds, both vowels and consonants, of succeeding syllables. It is not, as is sometimes assumed, that the stressed articulation of the first syllable leads to inattention or slurring in the articulation of succeeding syllables; rather the process is that the development of the stress withdraws part or even all of the energy formerly available for such sounds, so that they become weakened and often dropped. All the Gmc. languages show this reduction and loss of post-stress syllables from an early stage.

The details of this process are still somewhat obscure: we have no precise knowledge of the way or form in which such energy was moved forward in the word, nor can we discern why the process should have led to such observable results in certain types of word and not in others, though the development of stress affected all the words of the language. It may be that, to account for this difference in results, we have to reckon with a process of realising and generalizing, in words of a specific phonetic pattern, one or other of a number of lines of development which became potential with the disturbance of the earlier system of stress. But in spite of this obscurity, which must remain as a focus for further study, there can be little doubt of the transforming effect of the development of initial stress on the phonetic structure of the word in ON.

EVERT SALBERGER

Anuatr.

Ett mansnamn på Åsby-stenen i Närke.

Runinskriften på ett stort granitblock vid Åsby, Stora Mellösa sn i Närke, läses av den senaste granskaren, Sven B. F. Jansson:

**anuatr : let : hika : sten : pana : eftn : buli : --pur : --n : han : uap :
tup : i : uinyu : p- : f-...ubiu a-s-uar :**

och tydes: »Anund lät hugga denna sten efter Bol(l)e, sin fader. Han vart död på Vinön ...».¹ — Ristningsytan säges vara vittrad och mycket ojämn, runorna ojämnt och ofta grunt huggna samt ge intryck av att ristaren har varit ovan och osäker. Inskriftens början, utformad till en stereotyp dedikation, är läsbar så när som på några få runor, vilka med säkerhet kan suppleras: [fa]pur : [si]n, medan inskriftens slut, stiliserat till en originell nekrolog, tyvärr endast delvis går att läsa, vilket inte bara försvårar utan omöjliggör en säker tydning. Rekonstruktionsförsök finner Jansson, när det gäller ristningar av denna låga kvalitet — inskriften har enligt honom tre ristningsfel —, synnerligen riskabla.² Problemen rörande suppleringen av nekrologen — Sophus Bugges³ mening, att denna ägt poetisk form, synes inte helt ogrundad — kommer även i denna lilla studie att lämnas därhän till förmån för ett mindre och gripbarare problem, som rör inskriftens första mansnamn.

Enligt S. B. F. Jansson bör man redan i **anuatr** — inskriftens första runföljd och personnamn — räkna med en felristning: »Det kan nämligen knappast råda något tvivel om att 4 a är felristat för n och att namnet

¹ S. B. F. Jansson, Runinskrifterna i Närke, i: Från bergslag och bondebygd (Örebro läns hembygdsförbunds årsbok) 1952, s. 48.

² S. B. F. Jansson, a. a., s. 49.

³ S. Bugge, i: E. Brate och S. Bugge, Runverser, Undersökning af Sveriges metriskas runinskrifter, (Antiqvarisk tidskrift för Sverige, X:1), Sthlm 1891, s. 349.

sålunda skall uppfattas som *Anundr*. Detta var under vikingatiden ett synnerligen vanligt namn i Norden, ett av de i våra runinskrifter oftast förekommande (ett femtiotal belägg).¹ Inskriftens andra mansnamn har också ett ristningsfel: **buli** (ack.) för **bula** i namnet *Bol(l)e*, och som felristning kan enligt Jansson också runföljderna **uap : tuþ :** för **uarþ :** **tuþr :** betraktas.² Härtill kan i förbigående anmärkas, att ifrågavarande felristningar är av artskild karaktär: **anuatr** för **anuntr** är en grafisk förväxling av **a** och **n** (4:e runan), **buli** (ack.) för **bula** väl närmast en morfologisk förväxling och **uap : tuþ :** för **uarþ : tuþr :** snarast grafiska förkortningar. Felristning i trängre bemärkelse, d. v. s. grafisk förväxling av två runor, är knappast mer än den förstnämnda; frågan är emellertid, om runföljden **anuatr** är en felristning och verkligen står för **anuntr**.

Förväxling av **a**-runa **ⱦ** och **n**-runa **Ɱ** är en ganska vanlig företeelse i svenska (och nordiska) runinskrifter och behöver inte exemplifieras. I närkiska runinskrifter — Jansson upptager inalles 32 inskrifter, vilken samling uppgives vara fullständig — uppträder förväxlingen veterligen inte, men detta får väl anses vara en tillfällighet. Något påfallande är däremot, att denna förväxling av **a** och **n** inte f. ö. förekommer i det femtiotal belägg på namnet *Anundr*, som finnes i våra runinskrifter. En skrivning **anuatr** för detta namn är, som framgår av följande översikt av namnets skrivformer i det svenska runverkets inskriftsbestånd, inte betygd; alltför stympade namnformer har ej medtagits.

Östergötland:³ nom. **anuntr** Ög 26, **anutr** Ög 99, **anunr** Ög 122, **anun** Ög 186, ack. **onut** Ög 109, 131.

Södermanland:⁴ nom. **anuntr** Sö 155, 190, 338, **anutr** Sö 149, 247, 320, **onutr** Sö 256, **onunr** Sö 299, (?)**outr** Sö 269, gen. **onunt** · **ar** Sö 266, ack. **onut** Sö 237, **-nunt** Sö 169.

Uppland:⁵ nom. **anuntr** U 62, 425, 498, 506, 513, 514, 893, 995, 1025, **anutr** U 124, 567, 585, 627, **a-utr** U 93, **anutr**

¹ S. B. F. Jansson, a. a., s. 49.

² S. B. F. Jansson, a. a., s. 49.

³ Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate. Sthlm 1911—18. (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Bd II).

⁴ Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. Sthlm 1924—36. (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Bd III).

⁵ U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, del I—IV:1—. Sthlm 1940—. (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Bd VI—IX:1—).

U 528, **aonutr** U 849, **anuntra** U 1146, gen. **onutar**
 U 661, **anunta** U 804, **anutar** U 959, ack. **anunt** U 69,
 533, 839, 894, **onut** U 457, **anut** U 471, 815, 829, 857,
onunt U 661.

Namnet är belagt också på en av Närkes runstenar, nämligen Urvalla-stenen i Götlunda sn, vars inskrift lyder: **: ulfr : auk : auntr : titu : reisa : stein : eftir : hu ----- ur : sin : boana : kunur :.**¹ — Det faktum att de olika skrivningarna för namnet *Anundr* inte i någon annan svensk runinskrift visar förväxling av a-runor och n-runor hindrar givetvis inte, att en dylik felristning kan föreligga i Åsby-inskriften, men manar kanske ändå till en viss skepsis mot åsikten, att runföljden **anuatr** utan vidare skall uppfattas **anuntr**.

Innan man stannar för en felristning och på denna bygger en tydning, har man att ingående pröva alla möjligheter att tyda en runföljd sådan den står ristad i stenen, eftersom en rimlig tydning, som bygger på den givna texten äger företräde framför en tydning, som bygger på en textändring. Om det sålunda går att som mansnamn tyda runföljden **anuatr** så som den står, bör en dylik namntydning föredragas framför tydningen *Anundr*, som fotar på antagandet av en felristning. — Ett tidigare framställt tydningförslag, vilket inte omnämnes av Jansson, gör dessutom en omprövning av den första runföljdens tydning berättigad.

Inledningsvis kan framhållas, att läsningen **anuatr** torde vara säker. Visserligen läste Herman Hofberg på sin tid inskriftens första runa som **k** och hela runföljden som **knuatr**,² men alla senare rungranskare från Richard Dybeck (1873) till Sven B. F. Jansson (1952) har läst runföljden som **anuatr**, vilket torde vara det riktiga. Detta ger oss rätt att lämna därhän Hofbergs tydning av ifrågavarande runföljd, i vilken denne såg namnet *Knut*. Redan på den teckning (pl. 21:6) av Åsby-ristningen, som Dybeck publicerade i Runa (1873),³ avbildas den första runan som ett tydligt **a**. I sin behandling av inskriften utläser Dybeck runföljden som **anuatr** men inskjuter ett *t* i transskriptionen: AN(T)UATR.⁴ Eftersom Dybeck inte ger någon tydning av inskriften, vet vi inte säkert, vilket mansnamn han har åsyftat; tankarna går väl i första hand till det i

¹ S. B. F. Jansson, a. a., s. 14.

² H. Hofberg, Nerikes Gamla Minnen etc., Örebro 1868, s. 88 f.; id., Förteckning öfver Nerikes fasta Fornlemningar, Örebro 1871, s. 20.

³ Runa. En skrift för Nordens fornvänner utg. af Richard Dybeck. Sthlm 1865—73, pl. 21:6.

⁴ Närke's runstenar, i: Runa etc. utg. af Richard Dybeck, Sthlm 1865—73, s. 92.

uppsvenska runinskrifter ganska väl belagda namnet *Andvëtr*. Förledens skrivning **an-** för *And-* i detta namn är betygd i andra inskrifter — förleden kan skrivas **ant**, **at**, **an** och **ont** —, medan efterledens skrivning **-uatr** för *-vëtr* i samma namn inte är betygd — efterleden skrives i nom. i regel **-uitr**, **-uitr** (1 g.), **-uetr** (1 g.), i ack. genomgående **-uit**, i gen. **-uita** (1 g.). En excerpering av ifrågavarande namn i det svenska runverket har givit följande resultat.

Södermanland: nom. **atuitr** Sö 90, **antuitr** Sö 287, (?) **amuit** Sö 333, ack. **ontuit** Sö 266.

Uppland: nom. **antuetr** U 80, (?) | **uitr** U 120, **ontuitr** U 357, **antuitr** U 678, 1076, **anuitr** U 644, jfr **a--itr** U 654, **-ntuit-** U 660, gen. **antuita** U 1036, ack. **anuit** U 173, **antuit** U 640, 643, 687, 809, **anhuit** U 1036.

I Närkes relativt fåtaliga runinskrifter är detta namn inte belagt. — Efterledens vokal skrives 14 (18) ggr med i-runa, 1 g. med e-runa, aldrig med a-runa. På grund härav framstår det som osannolikt, att efterleden *-vëtr* skulle ha skrivits med a-runa och haft formen **-uatr** i Åsby-inskriften, detta så mycket mer som denna inskrift känner bruket av stungna runor: **let**, **sten**, **eftn** etc. Närmast hade man väntat en skrivning **antuetr**, jfr U 80, eller **anuetr**. — Åsby-ristningens initiala runföljd **anuatr** är därför sannolikt inte en skrivning för det i uppsvenska runinskrifter välkända mansnamnet *Andvëtr*.

George Stephens nämner i sitt stora runverk, att Åsby-ristningen är riktigt avbildad av Hofberg i Nerikes Gamla Minnen, och säger sig ha en annan teckning av den: »But Dybeck has now several times visited it, and has communicated to me his new and careful copy.»¹ Första runföljden utläser Stephens riktigt **anuatr** utan att inskjuta något **t** i transskriptionen. Hans tydning av inskriften lyder: »Anuat let hew (*carve*) stone this after Bui, father sin (*his*). He worth dead (*was slain*) in Uin-ey, tho (*when*) Fiub hewed (*slew, killed*) An(i)suar.»² Mansnamnet bakom runföljden **anuatr** återger Stephens med *Anuat*, men eftersom han inte lämnar någon kommentar härtill, vet vi inte med säkerhet, vilket namn han åsyftat. Någon felristning för namnet *Anundr* är det emellertid inte tal om hos Stephens.

¹ G. Stephens, *The Old Northern Runic Monuments of Scandinavia and England* III, Kbhvn 1884, s. 280. — Sophus Bugge, *Runverser* (1891), s. 347 hänvisar felaktigt till Stephens, III, s. 284.

² G. Stephens, a. a., s. 280.

Sophus Bugge¹ meddelar inskriften enligt Dybecks läsning. På tal om runföljden **anuatr** omtalar Bugge, att denna av Hofberg förklaras »*An(h)watr* eller för **anuntr**», men uppger inte, var denna intressanta förklaring, som i varje fall inte stämmer med Hofbergs läsning och tydning (se ovan) i Nerikes Gamla Minnen etc. (1868) eller i Förteckning öfver Nerikes fasta Fornlemningar (1871), är framställd. Bugge föredrager själv förklaringen **anuatr**=**anuntr** i försiktiga ordalag: »Den sidste Opfatning forekommer mig sandsynligst.»² Hans tydning av inskriften lyder med en fantasifull rekonstruktion av nekrologen i sin helhet: »Anund lod hugge(?) denne Sten efter Bo sin Fader. Han fandt sin Død paa Vinö; saalænge han havde Liv, kjæmpede han.»³ — Sven B. F. Janssons namntydning *Anund* går tydligen tillbaka på Bugges, men det är att märka, att Bugge inte vrakar alternativet *An(h)watr*, endast låter det stå tillbaka för *Anundr*.

Gustav Löw däremot återupptager förklaringen *Anhvat* i sin tydning av inskriften (1922): »Anhvat lät hugga sten denna efter Bolle fader sin, han vart död på Vinön.»⁴ Någon kommentar till (namn)tydningen ger Löw inte. Efterleden **-uatr**=*-hwatr* är genomskinlig, men förleden **an** har veterligen ingen tagit upp till behandling.

Enligt min mening är det möjligt att nå fram till en rimlig tydning av runföljden **anuatr** i Åsby-inskriften utan att behöva laborera med en felristning. Närmast till hands ligger att i **anuatr** se ett namn på *-hwatr*, fvn. adj. *hwatr* 'rask, snabb' etc. Efterledens skrivning **-uatr** är, som framgår av nedanstående översikt av namn på *-hwatr* i svenska runinskrifter, den vanligaste; därjämte förekommer stundom skrivningen **-atr** och i akkusativ den ursprungligare formen **-huat** (1 g.). I efterledsposition har namnelementet undergått en successiv avnötning: **-huatr** > **-uatr** > **-atr**.

Ett namn som *Sighwatr* brukas under vikingatiden och medeltiden över hela Norden, men för övrigt är namn på *-hwatr* vanligast i Sverige.⁵ En genomgång av det svenska runverket och av arbeten om Gotlands, Västergötlands och Närkes runinskrifter har givit följande samling.

¹ S. Bugge, *Runverser* (1891), s. 347 ff.

² S. Bugge, a. a., s. 348.

³ S. Bugge, a. a., s. 349.

⁴ G. Löw, *Stora Mällösa i äldre tider*, I:1, Sthlm 1922, s. 10.

⁵ E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, Uppsala 1927, s. 98 f. (Uppsala universitets årsskrift 1927).

Öland:¹ **ajpuatr** (nom.) Öl 41, **sahuatr** (nom.) Öl 41.

Södermanland: **kairuatr** (nom.) Sö 320, **kairua-** Sö 156, **sikeuatr** (nom.) Sö 317, (?)**sikaaa-u** (nom.) Sö 1, **sikhuat** (ack.) Sö 26, **rukuat** (ack.) Sö 359.

Uppland: **sihatr** (nom.) U 67, 128, 180, 1080, **sihuatr** (nom.) U 237, **sikuatr** (nom.) U 586, **isikat** (ack.) U 144, 152, **sikat** (ack.) U 245, **sihat** (ack.) U 372, 885, **kunuatr** (ack.) U 531, (?)**sunatr** (nom.) U 201, **aruatr** (nom.) U 740, **puatr** (nom.) U 994, **rikatr** (nom.) U 1042.

Närke:² **keiruatr** (nom.) Nk 24, **kunuat** (ack.) Nk 8.

Västergötland:³ **sihuatr** (nom.) Vg 94 (pl. 74).

Gotland:⁴ **kairuatar** (gen.) Ardre 1, **kairuatr** (nom.) Ardre 3, **aiuatr** (nom.) Ardre 3, **ropuat** (ack.) Boge, **-uatar** (gen.) Boge, **botuatr** (nom.) Grötlingbo, **huatr** (nom.) Rone kyrka;

hehwata (gen.) Flairinge (Säve 7, L 1696), *gairwatr* (nom.) Hainhem (Säve 51, L 1725), Gauthem (Säve 63, L 1734), *hehwat* (ack.) Vallstaina (Säve 61), *aupwatr* (nom.) Vänge (Säve 73, L 1738), *kairwatr* (nom.), *kairwat* (ack.) Lye (Säve 124, L 1765).

Översikten visar, att namnen på *-hvatr* är särskilt talrika i runinskrifter på Gotland, men även inskrifterna från andra landskap i östra Sverige som Uppland, Södermanland och Öland uppvisar flera sådana namn. Av stort intresse är, att de relativt få inskrifterna i Närke, grannlandskap till Södermanland, har två säkra namn på *-hvatr*, nämligen **keiruatr**

¹ Öl=Ölands runinskrifter granskade och tolkade af Sven Söderberg och Erik Brate. Sthlm 1900—06.

² Nk=S. E. F. Jansson, Runinskrifterna i Närke (1952). — Siffran efter Nk betecknar inskriftens nummer i Janssons arbete.

³ Vg=Västergötlands runinskrifter. H. 1. Skaraborgs läns runstenar granskade och tolkade av Hugo Jungner, I, Planscher. H. 2. Älvsborgs läns runstenar granskade och tolkade av Hugo Jungner, I, Planscher. Sthlm 1940. (Sveriges runinskrifter utg. av Kungl Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Bd V).

⁴ Namnformer med halvfet stil har excerperats ur: H. Pipping, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna, Uppsala 1901, (Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, VII, 3) och S. Lindquist, Gotlands Bildsteine, II, Sthlm 1942, medan namnformer med kursiv stil hämtats från: Säve=Gutniska urkunder: Guta lag, Guta saga och Gotlands runinskrifter språkligt behandlade, Sthlm 1859; L=J. G. Liljegren, Run-Urkunder, Sthlm 1833.

(nom.) och **kunuat** (ack.). Det förstnämnda namnet återfinnes i den tydliga inskriften på Täljebro-stenen vid Odensbacken, Askers sn, nu vid Hummelsta i Stora Mellösa sn: : **biorn : auk : keiruatr : letu : resa : sten : pensa : eftir : eibiurn : faþur : sin : kuþ : hialbi selu : hans :**, vilket runogram S. B. F. Jansson tyder: »Björn och Gervat läto resa denna sten efter Ebjörn, sin fader. Gud hjälpe hans själ.»¹ Namnet *Geirhvatr* förekommer, (jfr översikten ovan), utom på denna runsten i en sörmländsk och i fyra gotländska inskrifter. Under medeltiden synes det huvudsakligen ha varit i bruk i Södermanland och Närke. — Det andra namnet, **kunuat**, har enligt Johannes Bureus' handskrifter *Fa 5* och *Fa 10:2* stått att läsa på en runsten i Glanshammars kyrka med inskriften: **suen : let : rita : stin : eftir faþur : sin : kunuat ...ta hrulauhar : kuþ : hialbi : sal : hans**, vilket runogram S. B. F. Jansson tyder: »Sven lät resa stenen efter sin fader Gunnvat, Rodlögs make. Gud hjälpe hans själ.»² Namnet *Gunnhvatr* är, upplyser Jansson, f. ö. belagt endast två gånger i runinskrifter: på U 531 Kvisthamra, Norrtälje och på ett fragment på Husby-Lyhundra kyrkogård, vilket påträffades år 1948.³ I medeltida källor, särskilt västnordiska, är namnet väl betygat.— En tydning av Åsby-inskriftens runföljd **anuatr** som ett mansnamn på *-hvatr* skulle således ur olika synpunkter passa synnerligen väl.

Av den ifrågakarande runföljden **anuatr** återstår ett litet komplex om två runor **an**, vilket torde vara att uppfatta som en skrivning för **arn**, dvs. den välkända fornspråkliga namnförleden *Arn-*, 'örn-'. Uppgiften blir att visa, att **an** kan stå för **arn**, helst utan att man behöver räkna med att ett ristningsfel föreligger. Av intresse är då att undersöka, hur förleden *Arn-* behandlas i runsvenska namn på **arn-**. En genomgång av inskriftsbeståndet i det svenska runverket ger vid handen, att nämnda förled kan uppträda under tre olika former.

1. Som **arn** (**aur**n, **orn**) utan bortfall av konsonant:

Öland: **arnki** (ack.) Öl 29.

Östergötland: **arn-** Ög 164.

Södermanland: **arnfast** (ack.) Sö 343, **aur**nisl (ack.) Sö 274.

Uppland: **arn-il** (nom.) U 357, **arnburk** (nom.) U 818, **arnfastr** (nom.) U 635 (?), **arnker** (nom.) U 720, **orniutr** (nom.) U 599, **arnkisl** (ack.) U 629, (?) |**rnfas**| (ack.) U 31.

¹ S. B. F. Jansson, a. a., s. 52.

² S. B. F. Jansson, a. a., s. 20.

³ a. a., s. 20.

2. Som ar med bortfall av n-runa:

Södermanland: **arulfr** (nom.) Sö 359, **arstin** (ack.) Sö 200.

Uppland: **arkil** (nom.) U 225, **arbiurn** (nom.) U 652, 688, **arbion** (ack.) U 740, **arfstr** (nom.) U 635 (?), **arfast** (ack.) U 636, **armuntr** (nom.) U 685, 1148, **arker** (nom.) U 735, **aruatr** (nom.) U 740, **arfriþr** (nom.) U 957, jfr **arliurn** (nom.) U 682.

3. Som an med bortfall av r-runa:

Uppland: **andur** (nom.) U 219, **anulf** (ack.) U 703.

Namnförleden *Arn-* skrives sålunda i runsvenskan normaliter antingen **arn** eller väl så ofta med n-förlust **ar**. Av särskilt intresse är emellertid med tanke på förleden **an** i namnet **anuatr** på Åsby-stenen skrivformen **an** med r-förlust i namnen **andur** (nom.) och **anulf** (ack.) i två uppländska runinskrifter. Det förra namnet återfinnes i en till slutet av 1100-talet daterad runinskrift nedtill på norra sidan av kyrkans torn i Vallentuna, vilken lyder: **andur : telhtj þinna fakra sten : host**, »Andorr tillhögg denna fagra sten ...».¹ Runföljden **andur** åsyftar säkerligen namnet *Andorr*, vilket under medeltiden är säkert betygat från hela Norden. Magnus Lundgren förtecknar i sitt fornsvenska personnamnsverk följande belägg: *Andor i Birkenæs* Värm. SRP. n. 2880 (1397); *Andoor i Uggleem* G. I reg. III (1526); *Andorus Finuizsson* SD. V, 108 (1342); *Andorus sacerdos* V, 370; *Andorus*, präst i *Næwilsio* Sm. SRP. n. 159. *Andor* Dalsl. Lign.,² till vilka E. H. Lind fogat ett par belägg: *Andor Petersson* DN. III 248 o. f. (Värml. 1357); *Andor Bænesson* DN. XVI 233 (Vgld 1461) ur västnordiska källor (gäller svenskar).³ — Namnet *Andorr* går ytterst tillbaka inte på *Arnþórr*⁴ utan via denna namnform, som Jöran Sahlgren visat, på ett äldre *Arnþórir*.⁵

Det andra namnet med an-skrivning för **arn-** i förleden återfinnes på en runsten vid Västra Väfteby, Veckholms sn, med inskriften: **-sui · let [·] rnisa · stain[·]þisa · at · anulf · sun · sen · kopan · han · byki · her ... · mantr · matar · -o-r · auk · mls · risia**, vilken S. B. F. Jansson

¹ Upplands runinskrifter, I:2 (1943), s. 337.

² M. Lundgren, E. Brate, E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden etc., i: Svenska landsmålen, X:6—7, Uppsala 1892—1934, s. 12.

³ a. a., s. 326.

⁴ M. F. Lundgren, Spår af hednisk tro och kult i fornsvenska personnamn, Sthlm 1880, s. 10.

⁵ J: Sahlgren, Eddica et scaldica, I—II, Lund 1927—28, s. 231; A. Janzén, De fornvästnordiska personnamnen, i: Nordisk kultur, VII, Personnamn utg. av A. Janzén, Sthlm ... 1947, s. 118 och 179 med i not 475 cit. litt.

tyder: »Åsvi lät resa denna sten efter Arnulf, sin gode son. Han bodde här ..., en gästfri och målsnäll man». ¹ Det torde enligt Jansson vara säkert, att runföljden **anulf** (ack.) åsyftar det från västnordiskt område välbekanta mansnamnet *Ornulf*, vilket i Sverige varit sällsynt under såväl vikingatid som medeltid. I runsvenskan är namnet känt endast från ytterligare en inskrift, nämligen Sö 359, där det skrives **arulfr** (nom.). Avsaknaden av r-runan i namnets förled betraktar Jansson ej som exempel på assimilation av *rn* till *nn* utan som en felristning. ²

Naturligare än att antaga ett ristningsfel, om man i likhet med Jansson utesluter assimilation, torde vara att räkna med bortfall av konsonant, vilket man väl måste göra i fråga om skrivningen **arulf** för samma namn i Sö 359. Det synes ligga nära till hands att betrakta de båda skrivningarna **arulfr** och **anulf** för **arnulf** resp. **arnulf** som två analoga uttryck för en tendens till bortfall av konsonant (*n* resp. *r*). Skrivningarna **anulf** och **andur** utgör emellertid, oavsett hur avsaknaden av r-runan skall förklaras, direkta paralleller till skrivningen **anuatr** på Åsby-stenen och ett stöd för åsikten, att denna runföljd, utan att man behöver antaga en felristning, kan uppfattas som ett mansnamn *Arnhvatr*. — Ett odisputabelt fall av r-förlust framför annan konsonant i runföljden **uap**, som givetvis måste stå för verbformen **uarþ**, jfr också avsaknaden av r-runa i det följande **tup** för **tupr**, talar likaledes för åsikten, att **anuatr** kan stå för **arnuatr** och uppfattas *Arnhvatr*.

Om man vidgar perspektivet från vikingatidens till medeltidens svenska personnamnsskatt, finner man i denna åtskilliga belägg på bortfall av *n* resp. *r* i förleden *Arn-* i namn som *Arnbiorn*, *Arnfast*, *Arnfridh* f., *Arnger* och *Arngun*. ³ Ivar Modéer har vid ett par tillfällen behandlat bortfall av konsonant i förleden *Arn-* i personnamn med slutleder, vilka börjar på konsonant, och framhållit, att antingen *n* eller *r* i denna position i betydande utsträckning fallit bort. Modéer anför som exempel på bortfall av *n*, den mellersta konsonanten i sådan kompositionsfog: fsv. *Arbiorn*, *Argun*, *Arvast* **Arnfast*, *Arvidh*, fda. *Arfin*, *Arkil* **Arn-ketil*, *Arlogh*, *Arvast*, *Arvidh*, fvn. *Arbiorn*, *Arfinnr*, *Armódr*, *Arvidr* och som exempel på bortfall av *r*, den första konsonanten i dylik kompositionsfog: fsv. *Anbiorn*, *Anvast* **Arn-faster*, *Andor*, fda. *Anbiorn* (även *Ambiorn*), *Andor*, **Anfrith* m. (i latiniseringen *Anfridus*), *Anwor* **Arn-worth*, fvn. *Anbiorg*, *Anbiorn*, *Anfastr*, *Angeirr*, *Angerdr*, *Angrímr*,

¹ Upplands runinskrifter, III:1 (1949), s. 226.

² a. a., III:1, s. 227.

³ M. Lundgren m. fl., Svenska personnamn från medeltiden etc., i: Svenska landsmålen, X:6—7, s. 14 ff.

Angunnr etc.¹ I annat sammanhang framhåller Modéer, att en del konsonantförbindelser kunnat förenklas på båda sätten: fsv. *Arbiorn* och *Anbiorn*, *Arvast* och *Anvast*, *Argun* och *Angun*.² När det gäller att förklara *r*-förlusten i namnförleden *An-<Arn-*, sårhåller Modéer de västnordiska fallen, vilka till stor del torde bero på en assimilation *rn>nn*. En sådan assimilation kan ha ägt rum även i östnordiska dialekter, men namnformer med *r*-förlust av typen fsv. *Anbiorn* liksom de med *n*-förlust av typen *Arbiorn* torde enligt Modéer huvudsakligen bero på en strävan att förenkla den tunga konsonantförbindelsen i kompositionsfogen.¹ — Bengt Hesselman, som bygger på Modéers behandling, framhåller, att i stark takt del kan *r* i förbindelsen *rn* framför konsonant allmänt och tidigt ha fallit spårlöst också i målformer, där *rn* i stamstavelser (i slutljud och framför vokal) annars har bevarats.³

Eftersom *n*-bortfall i *arn*, vilket är att förklara som konsonantförenkling i kompositionsfog, är väl styrkt redan i runsvenska personnamn, jfr översikten ovan, är det naturligt och tilltalande att på samma sätt förklara avsaknaden av *r*-runa i förleden *an-* i de runsvenska mansnamnen **andur** (nom.) *Andorr* i U 219, **anulf** (ack.) *Arnulf* i U 703 och — **anuatr** (nom.) *Arnhvatr* i Åsby-inskriften i Närke. Med all sannolikhet är dessa *r*-lösa former av namnleden *arn-*, *Arn-* att betrakta som tidiga exempel på den strävan att förenkla tunga konsonantförbindelser i kompositionsfog, som framträder tydligare i medeltidens rikare svenska och nordiska personnamnsbestånd. — Det bör tilläggas, att ifrågasvarande tre uppsvenska runinskrifter med belägg på *an*-skrivningar för namnförleden *arn-* samtliga är relativt sena: U 219, en ristning i Vallentuna kyrka, dateras till slutet av 1100-talet, U 703, en runsten vid Västra Våppeby i Veckholms sn, av allt att döma ristad av Balle, har flera stungna runor: **let, sen, byki, her** liksom Åsby-stenen i Stora Mellösa sn: **let, sten, eftn, uinyu**.

Namnet *Arnhvatr* är tidigare endast känt under formen **aruatr** (nom.) från en uppländsk runinskrift U 740, en runsten i Hemsta i Boglösa sn, vilken signerats av Balle, men detta enda belägg är å andra sidan säkert. Inskriften lyder: **· aruatr 1 let 1 raisa 1 stain · at 1 arbion · [b]roþur 1 · sin koþan · ba[li 1 r] ...-... runir · þisam ·**, vilket runogram av S. B. F.

¹ I. Modéer, Ankarstum, i: Namn och bygd, årg. 37(1949), s. 11 f.

² I. Modéer, Personnamn i Kalmar Tänkebok, Sthlm 1955, s. 99. (Anthroponymica suecana. I.)

³ B. Hesselman, Huvudlinjer i nordisk språkhistoria, Nordisk kultur, III—IV, Uppsala ... 1948—53, s. 341.

Jansson tydes: »Arnvat lät resa stenen efter Arnbjörn, sin gode broder. Balle [ristade] dessa runor.»¹ Belägget är så mycket säkrare, som de båda brödernas namn **aruatr** (nom.), *Arnhvatr* och **arbion** (ack.) *Arnbjorn* utgör ett gott exempel på den i fornnordisk namngivning vanliga s. k. variationsprincipen, och deras namn har med anledning därav uppmärksamrats av Elias Wessén.² Det geografiska avståndet mellan Stora Mellösa i nordöstra Närke och Veckholm i sydvästra Uppland är inte stort. — Fornsvenskans namnledsvarianter vid förenkling av tung konsonantförbindelse i kompositionsfog: *Arbjorn* och *Anbjorn*, *Arvast* och *Anvast*, *Argun* och *Angun* skulle därmed ha ett par fullgoda paralleller i runsvenskans namnledsvarianter: **arulfr** (nom.) Sö 359 och **anulf** (ack.) U 703 samt **aruatr** (nom.) U 740 och **anuatr** (nom.) på Åsby-stenen i Närke.

Ur namnbildningssynpunkt inger **aruatr**, **anuatr** *Arnhvatr* inga betänkligheter, då namnets båda leder, förleden **ar-**, **an-** *Arn-* 'Örn-' och efterleden **-uatr** *-hvatr* 'rask, snabb', är välkända. — Flera av mansnamnen på *-hvatr* är i likhet med **aruatr** och **anuatr** inte betygade i några handskriftliga källor utan kända endast från en eller ett par svenska runinskrifter från vikingatiden. Detta är fallet med namn som **apuatr** (nom.) Öl 41, **rukuat** (ack.) Sö 359, **rikatr** (nom.) U 1042, **aiuatr** (nom.) Ardre 3, **ropuat** (ack.) Boge, **botuatr** (nom.) Grötlingbo och **apuatr** (nom.) Vänge, jfr den ovan meddelade översikten av runsvenska mansnamn på *-hvatr*.

En tydning *Arnhvatr* av runföljden **anuatr** på Åsby-stenen torde efter vad som anförts äga företräde framför en tydning *Anundr*, vilken förutsätter ett ristningsfel.

¹ Upplands runinskrifter, III:1 (1949), s. 285.

² E. Wessén, Nordiska namnstudier, Uppsala 1927, s. 9 och 12.

M. C. VAN DEN TOORN

Zur Struktur der Saga.

I.

Seit André Jolles' Ausführungen über die einfachen Formen ist man zu der Annahme berechtigt, dass die isländische Saga — oder kurzweg: Saga — eine eigenständige literarische Form darstellt; eben als Form existenzberechtigt neben anderen derartigen Formen, wie Legende, Märchen, Rätsel u. a. m. Die Haltbarkeit von Jolles' Auffassungen hinsichtlich der 'Geistesbeschäftigung', durch die die Sage bedingt sei, und der 'Vergegenwärtigung' dieser einfachen Form zur vollendeten Saga, darf indessen dahingestellt bleiben.¹ Für unseren Zweck ist die erste Feststellung hinreichend: die Saga ist eine literarische Form, und als solche macht sie sich erkennbar durch die Unterschiede, die sie von anderen Formen, vor allem vom Roman, abheben.

Diese Annahme nötigt uns zu einer weiteren Schlussfolgerung: als literarisches Phänomen kann man die Saga extra-historisch, d. h. also ohne Rücksicht auf ihre historische Stellung, ihr Zustandekommen, ihre Niederschrift u. ä., betrachten. Literarisch repräsentiert die Saga einen bestimmten Typus und dementsprechend fassen wir sie hier als eine ahistorische Konstante auf. Der Einwand, dass wir damit die geschichtliche und räumliche Begrenzung der isländischen Saga verkennen, wäre nicht stichhaltig; freilich gibt es heutzutage keine Sagas im eigentlichen Sinne mehr und als lebendige literarische Form ist sie vielleicht sogar gestorben. Heute werden aber auch kaum noch Epen in der klassischen Bedeutung geschrieben, und trotzdem existiert der Begriff 'Epos' nach wie vor. Als Erscheinung ist die Saga für uns in diesem Zusammenhang 'zeitlos'; obgleich ihre Form nicht mehr angewandt wird, existiert die Form an sich noch.

Diese Betrachtung ergibt die Möglichkeit, die Saga auf ihre Struktur zu untersuchen. Die Struktur — allmählich ein Modewort und eben

¹ Vergl. A. Jolles, *Einfache Formen*, Halle 1930, S. 63 ff.

deshalb in einer heiklen Lage befindlich — ist für die Saga schon gewissermassen unter geistigen Gesichtspunkten herausgearbeitet worden, indem man, wie W. P. Ker, feststellte, dass die Sagas »were composed under the direction of an heroic ideal, identical in most respects with that of the older heroic poetry«. ¹ Näher bestimmt wird dieses Ideal von Jolles, der den Begriff 'Familie' als Grundbedingung für den inneren Bau der isländischen Saga herbeiführt; die Saga lebe aus einer 'Geistesbeschäftigung, in der sich die Welt als Familie aufbaut'. ² Die Worte 'Bau' und 'aufbauen' sind hier bezeichnend, aber selbst wenn sie fehlen, stellt sich bei vielen Betrachtungen heraus, dass man, sei es bewusst oder unbewusst, ein Auge auf die innere Struktur gerichtet hat. Beispiele für diese Betrachtungsweise erübrigen sich; es möge genügen zu bemerken, dass man sich dabei vorwiegend auf die geistige Bedeutung, das Inhaltliche schlechthin, eingestellt hat, während es uns jetzt darum zu tun ist, äussere Zusammenhänge in der Sagastruktur aufzudecken und klar zu machen. Wenn wir nun äussere Merkmale von inneren abgrenzen, nehmen wir dadurch eine Scheidung zwischen Form und Inhalt vor, die manchem unberechtigt vorkommen könnte, da beide erst in der Beziehung auf einander ihren Sinn und Wert bekommen und eine Einheit bilden. Wir befinden uns hier also im paradoxen Fall, dass wir einen Unterschied zugleich feststellen und in Abrede stellen. ³ Jedoch ist die Arbeitsweise, bei der wir formale Elemente aus ihrem Sinnzusammenhang lösen, zunächst unumgänglich; rein technisch empfiehlt es sich, die Strukturelemente von aussen her auszuschälen und vom Grossen her in die kleineren Einzelheiten hinunterzusteigen. Schliesslich werden dann die Einzelheiten in ihrer Gesamtheit ein umfassenderes Gebilde erkennen lassen und einen Einblick in die Struktur gewähren, wobei man zwischen äusserer und innerer Struktur nicht mehr zu unterscheiden braucht.

Wir können diese unsere Auffassung bildlich verdeutlichen, und zwar durch eine Vergleichung mit der Struktur eines Baumes. Es leuchtet sofort ein, dass die Struktur des Baumes von wesentlichen Elementen wie Wurzeln, Stamm, Ästen, Blättern u. a. m. bedingt wird. Bei einer Beschreibung derselben fängt man besser nicht mit einer Untersuchung der Fasern eines einzelnen Blattes an; lieber beschäftigt man sich zuerst mit Stamm und Ästen, und von dort aus kann die Untersuchung sich buchstäblich verzweigen und in Einzelheiten begeben. Das Gesamtbild

¹ W. P. Ker, *Epic and Romance*, London 1908, p. 202.

² A. Jolles, a. a. O. S. 74.

³ Man vergleiche dazu die Ausführungen von C. F. P. Stutterheim, *Problemen der literatuurwetenschap*, Antwerpen, Amsterdam 1953, blz. 42.

der einzelnen beschriebenen Elemente lässt dann letzten Endes erkennen, ob wir es mit einer Buche oder mit einer Eiche zu tun haben. Zugleich sehen wir hier deutlich den Unterschied zwischen Struktur und Komposition: ob an einem Baum die Äste niedrig oder hoch aus dem Stamm wachsen, ist für die Struktur nicht von Bedeutung; dies betrifft die Komposition, die letztlich den Schönheitsgehalt bestimmt, denn einen zu kurzen oder zu langen Stamm empfindet man als hässlich. Die Strukturelemente 'Stamm' und 'Äste' an sich haben mit diesem Schönheitsgehalt nichts zu tun; nur die Weise, wie sie zusammengefügt sind, ist dafür entscheidend. Ebenso hat in der Saga die Komposition nichts mit der Struktur zu tun. Dass in der Hønsna-Þóressaga eine Passage aus Aris Isländerbuth interpoliert worden ist, führt uns zur Untersuchung der Kompositionsfrage dieser Saga. Dass wir die Interpolation als störend empfinden, hat mit der Struktur der Hønsna-Þóressaga selbst nichts zu tun, ebensowenig wie die Eintönigkeit der Ánssaga bogsveigis oder der Hrómundarsaga Gripssonar von ihrer Struktur bedingt ist; nur die Komposition ist nicht geschickt. Durch eine Häufung ähnlicher Strukturelemente — in letzterem Fall identische Erzählphasen und zwar immer Kämpfe und Kraftproben — ist die Funktion, die für das Strukturelement grundlegend und kennzeichnend ist, zunichte gemacht worden. Eine unpassende Komposition kann also eine Wirkungslosigkeit funktioneller Elemente verschulden.

Mit dem Erwähnen der Funktion berühren wir ein wesentliches Merkmal der Struktur. Ebenso wie die Rinde und die Blätter beim Leben des Baumes einen anderen Dienst leisten als das Holz des Stammes oder die Wurzeln, haben die Phasen des Erzählkunstwerks eine andere Funktion als die Raffungen, allesamt Elemente, über die wir noch zu sprechen haben. Ihrem Auftreten nachzugehen und sie nach ihrer Bedeutung zu beschreiben, sei unsere nächste — und eigentliche — Aufgabe.

Man könnte die Saga als isländische Prosaerzählung definieren. Dass sie isländisch ist, darf man für das Vorkommen des Phänomens 'Saga' als wesentlich bezeichnen, denn es gibt keine anderen Sagas als isländische — wenigstens im Sinne, in welchem wir sie jetzt auffassen. Für die Struktur ist jedoch diese isländische Herkunft nicht wesentlich, denn eine übersetzte Saga bleibt eine Saga; sie verliert ihre Merkmale nicht, vorausgesetzt, dass sie gut übersetzt ist. Ob die typische literarische Form der Saga indessen doch nicht von der Sprache und von dem Volksgeist Islands geprägt ist, bleibe hier unentschieden. Diese mutmass-

lichen Zusammenhänge entziehen sich unserer Kenntnis, und wir verlieren uns in dieser Richtung lieber nicht in vagen Spekulationen.

Die Feststellung, dass wir es mit Prosa zu tun haben, ist wichtiger: die Saga zeichnet sich dabei als Erzählkunstwerk aus. Die Tatsache, dass die Saga uns in geschriebener Form überliefert ist, widerspricht dieser Bezeichnung als Erzählung nicht. Auch die Möglichkeit, dass Sagas etwa aus mündlichen Überlieferungen entstanden sind, ist dabei ohne Belang. Auch ein Roman, der nie buchstäblich 'erzählt' worden ist, betrachten wir als Erzählung. Die Feststellung, die wir dabei machen, ist, dass die Erzählung, mithin auch die Saga, einen temporal-linearen Charakter aufweist; anders gesagt: sie zeigt einen sukzessiven Aufbau. Deutlich zeigt sich das, wenn man einsieht, dass jedes etwaige Nebeneinander in der Geschichte in der Erzählung nur durch ein Nacheinander wiedergegeben werden kann. Bei Zwei- oder Mehrsträngigkeit der Handlung wird das am klarsten bemerkbar.¹ Die Erzählung steht hier prinzipiell im Gegensatz zu dem Drama, in dem man wohl zwei Handlungen zugleich hervorbringen kann, wenn es auch selten vorkommt. Die Erzählung, und somit die Saga, muss im Falle eines Nebeneinanders an späterer Stelle nachholen: »als A dies erlebte, geschah mit B folgendes«.

In der *Víglundarsaga* ist erzählt worden, wie Þorgrímr die Braut seines Gegners Ketill raumr entführt und mit nach Island genommen hat. Er heiratet sie und bekommt drei Kinder: Trausti zuerst, dann Víglundr und später noch ein Mädchen Helga. In sechs Kapiteln wird nun geschildert, wie diese Kinder aufwachsen und leben, wobei besonders Víglundr von sich reden macht. Als die Geschichte nun doch wenigstens 12 bis 13 Jahre weitergerückt ist— vorher ist mitgeteilt: *Víglundr var tíu vetra, en Trausti ellífu* —, lesen wir im Anfang des 12. Kapitels: *Nú er þar til at taka, er fyrr var frá horfit, at Ketill raumr unir illa við málalyktir þær, er urðu með þeim Þorgrími hinum þrúða*, und die Erzählung setzt wieder eine beträchtliche Zeitstrecke früher an, um schliesslich den Hauptstrang der Handlung wieder zu erreichen.

Raffinierter macht es der Verfasser der *Gíslasaga*. Als Eyjólfur im 31. Kapitel dieser Saga mit Gíslis Frau Auðr unterhandelt, scheint es der Pflgetochter Guðríðr, dass Auðr auf Eyjólf's schroffes Angebot eingehen will. Sie läuft hinaus und sucht Gíslí in seinem Versteck auf. Dort spricht sie mit ihm, er beruhigt sie und spricht eine Strophe, und darauf geht das Mädchen zurück. Zu Hause zeigt sich, dass: *Eyjólfr hefir þá talit*

¹ In meinem Aufsatz über die Saga als literarische Form in APhS 24,2 habe ich Einsträngigkeit und Gradlinigkeit nicht klar unterschieden, was ich an dieser Stelle berichtigen möchte.

silfrit, d. h. dass er diese ganze Zeit mit dem Zählen des Silbers verbracht hat, denn als Guðríðr das Haus verliess, war es auch schon so: *Hann steypir nú fénu í kné henni, ok hefir hon hönd í, en hann telr ok tjár fyrir henni*. Wie viel Zeit Guðríðr für ihre Fahrt benötigt hat, lässt sich nicht genau ermitteln; jedenfalls spricht sie eine Weile mit Gíslu und er findet Zeit eine Strophe zu sprechen. Während dieser Vorgänge hat Eyjólfur nur Geld gezählt. Wir können kaum glauben, dass er sich damit so lange hat beschäftigen können; viel wahrscheinlicher ist, dass der Erzähler die Handlung einfach still stehen lässt, sich einer Nebenhandlung widmet, und wieder zu seinem Gegenstand zurückkehrt; und das alles deswegen, weil es unmöglich ist, zwei Handlungen zu gleicher Zeit zu erzählen: das Nebeneinander wird in ein Nacheinander, bzw. Zwischeneinander umgewandelt. Andere Beispiele dieses Verfahrens erübrigen sich.

In der Erzählung überhaupt können bekanntlich die Handlungsstränge, falls es mehr als einen gibt, auf verschiedene Weise gegliedert und verknüpft werden. Lämmert, dessen Ausführungen über die Bauformen des Erzählens wir viel verdanken, unterscheidet dabei drei Formen der Verknüpfung verschiedener Handlungsstränge.¹ Grundlegend ist dafür, dass es sich jedes Mal um verschiedene Handlungszeit, verschiedenen Schauplatz und verschiedene Personen handelt. Als erste Art sieht er die additive Verknüpfung; hier wird eine Vorzeithandlung oder ein Bericht über frühere Ereignisse an einem gewissen Punkt der Erzählung einfach eingefügt. Das gegebene Beispiel liefert die Rahmenerzählung, aber zum gestaltgebenden Prinzip werden derartige Beigaben erst, wenn sie auf die Haupthandlung bezogen werden. In der Saga ist ihr Vorkommen selten; nur in den späteren literarischen Produkten kennt man diese Beigaben als *aefisögur*.² So schildert die Egilssaga einhenda ok Ásmundar berserkjabana, wie jeweils Egill, Ásmundur und Arinneyja ihren Lebenslauf erzählen. Dabei werden die verschiedenen Stränge schliesslich so aufeinander bezogen, dass durch die aus ihnen herbeigeführten Klärungen Egill seinen einst verlorenen Arm wiederbekommt.

Eine zweite Verknüpfungsform ist die korrelative. Hierbei werden verschiedene Handlungsstränge auf den Gesamtvorgang abgestimmt, und zwar durch eine allegorische Nebenerzählung, die die Vorgänge der Haupthandlung spiegelt, oder durch eine Parallelität der Ereignisse in verschiedenen Handlungsebenen.³ Die korrelative Verknüpfung unter-

¹ E. Lämmert, *Bauformen des Erzählens*, Stuttgart 1955.

² Eingehend behandelt von M. Schlauch, *Romance in Iceland*, Princeton, New York 1934.

³ Lämmert, a. a. O. S. 53.

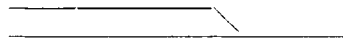
scheidet sich von der additiven dadurch, dass dem Leser bzw. Hörer zugemutet wird, sich vergangener Ereignisse zu erinnern und Zukünftiges zu antizipieren. Soweit wir sehen, ist diese korrelative Verknüpfung der Saga völlig fremd.

Anders ist es mit der dritten Verknüpfungsart, der konsekutiven oder kausalen. Kausalzusammenhänge eines Vorgangs werden hierbei am Schluss der Geschichte durch nachträgliche Berichtigung aufgeklärt. So wird in der Víglundarsaga berichtet, wie Víglundr sich längere Zeit bei einem Bauern in Gautavík aufhält, der mit Víglunds Geliebten, Ketilríðr, verheiratet ist. Víglundr ist daher *hardla ógladr*, aber *bóndi var hinn kátasti*. Die Neigung, den Bauern zu töten, wird von Víglundr unterdrückt, nicht ohne moralische Unterstützung seines Bruders übrigens. Eine schwerere Probe hat Víglundr jedoch zu bestehen, als der Bauer verreist und seinem Gast die Aufsicht über seinen Hof überlässt. *Þat þykki mér ráð*, sagt Víglundr alsdann zu seinem Bruder, *at vit ridim heiman ok sém eigi heima, á meðan bóndi er í burtu, því at þat mun ellegar aetlat, at ek fíflí konu hans, ok er þá mikill mannamunr okkar bónda*. In der Tat verbringt Víglundr die Zeit während der Abwesenheit des Bauers in der Nähe des Gehöfts; Ketilríðr sieht er nicht, und er benimmt sich überhaupt mustergültig. — Nach gewisser Zeit kehrt der Bauer zurück, aber er bringt neunundvierzig Gäste mit, unter denen sich viele Verwandten von Víglundr und Ketilríðr befinden. *Enn er þeir sátu í stofu allir, stóð bóndi upp ok maelti*, und dann folgt eine lange Rede, in der alles Rätselhafte, das dem Aufenthalt in diesem Bauernhof anhaftete, erklärt wird. Einen Kernpunkt bildet hierbei des Bauers Aussage: *Nú skal ek ekki leyna þik lengr at ek heitir Helgi, ok er ek son Eiríks jarls, enn fǫðurbróðir þinn*. Die Frau Ketilríðr sei unberührt geblieben und Helgi habe sie sozusagen für seinen Neffen aufbewahrt; nur habe er Víglundr auf die Probe stellen wollen, weshalb er ihn mit dem Gegenstand seiner Liebe allein gelassen habe, eine Probe, die Víglundr glänzend bestanden habe. Der Weg zu einer baldigen Heirat mit Ketilríðr ist also jetzt endlich frei für Víglundr, und mit dieser Hochzeit endet die Saga.

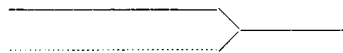
Diese Geschichte ist in ihrer Entwicklung nicht identisch mit bekannten Vorgängen in der Droplaugarsonasaga und in der Eyrbyggjasaga, obwohl sie Ähnlichkeiten besitzt. Wir zielen hin auf das Gespräch von Helgi, Droplaug und Þorgils, während dessen offensichtlich der Totschlag auf Hallsteinn geplant wird, und das Gespräch zwischen Snorri gödi und Styrr, nach welchem die beiden unheimlichen Berserker durch eine List aus dem Wege geräumt werden (Dropl. Kap. 7; Eyrb. Kap. 28). Hier bleibt es bei lauter Vermutungen und der Schleier, der über den rätsel-

haften Gesprächen liegt, wird nicht aufgehoben. Der Leser bzw. Hörer kann nur ahnen, was verabredet worden ist, und durch das Unterbleiben der Motivation wird der Wirklichkeitsgehalt gesteigert.¹ In der *Víglundarsaga* hingegen wird die Motivation von Helgis Handlungen nachträglich von ihm selbst herbeigeführt. Das Vergangene, die Vorzeithandlung, wird nun mit dem Gegenwärtigen, der Gegenwartshandlung, verknüpft und dadurch erklärt. Freilich ist diese Verknüpfung einfach, wie sie auch im Märchen erscheint; in späteren Literaturformen, z. B. im Roman, kann sie eine hochentwickelte Form erreichen und sehr raffiniert sein. In der *Víglundarsaga* ist dem nicht so; die Verknüpfung ist deswegen als einfach zu bezeichnen, weil sie sich innerhalb eines Handlungsstranges befindet. Wohl ist von zwei Handlungsphasen die Rede; Ort und Personen haben nicht gewechselt, im Gegensatz zu der Handlungszeit. Die kausale Verknüpfung ist daher nur teilweise als solche zu betrachten; sie enthält aber den Keim für die Verknüpfung wirklicher Stränge, zu der es in der Saga nicht gekommen ist. Statt Verknüpfung finden wir in der Saga — und damit berühren wir einen wichtigen Unterschied zu vielen anderen Erzählformen — gewöhnlich gradlinige Abwicklung der Stränge.

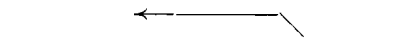
Diese Abwicklung zeigt sich dadurch, dass der eine Vorgang aus dem anderen logisch folgt, mit dem Vorbehalt, dass ein Nebeneinander immer in einem Nacheinander aufgelöst wird, wie wir oben festgestellt haben. Verbindungen zwischen den verschiedenen nacheinander folgenden Teilen der Erzählung gibt es freilich dabei, muss es sogar geben, wenn überhaupt von Zusammenhang die Rede sein soll; Verknüpfungen der Stränge, wie sie für andere Erzählformen herausgearbeitet worden sind, kommen dabei aber kaum oder auch gar nicht vor. Wenn es erlaubt ist, die drei Verknüpfungsformen graphisch zu veranschaulichen, würde man die additive Verknüpfung folgendermassen darstellen können:

Die obere Linie bezeichnet hier die Beigabe der Erzählung. Die korrelative Verknüpfung gestaltete sich etwa, wie die folgende Skizze zeigt:

Die Parallelerzählung ist hierbei durch Punkte angegeben. Die dritte Verknüpfungsweise, die kausale, sähe dann so aus:

¹ Vergl. dazu meinen Aufsatz in ANF 72 (1957), 193—205.

Der Pfeil bezieht sich dabei auf die Entschleierung einer Vorzeithandlung. Während nun die zweite Art der Verknüpfung in der Saga fehlt, kommt die erste nur vereinzelt vor, und die dritte nur unvollständig, wie wir oben darzulegen versucht haben. Die gradlinige Abwicklung der Saga-erzählung liesse sich dann schliesslich auf diese Weise veranschaulichen:

Die verschiedenen Ebenen deuten hier die verschiedenen Stränge der Erzählung an; diese sind jedoch nicht verknüpft, sondern direkt mit einander verbunden, so dass man von Abwicklung sprechen kann. Während die Verknüpfung nicht kennzeichnend für die Saga ist, glauben wir, dass die Abwicklung wohl als Strukturprinzip betrachtet werden darf. Der sukzessive Aufbau, über welchen wir im Anfang sprachen, wird also nicht zugunsten anderer Gestaltungsprinzipien aufgegeben und auf gradlinige Entwicklung der Handlung oder der Handlungen wird nicht verzichtet.

Nach diesem Prinzip der Abwicklung könnte man die Sagas in zwei Gruppen einteilen. Diejenigen Sagas, die eine reine Abwicklung der Handlungsstränge aufweisen, möchten wir als »Entwicklungssaga« bezeichnen; sie bildet mithin ein Gegenstück zum Entwicklungsroman, in dem auch eine einlinige Verlaufsform vorherrscht, wobei der Schwerpunkt auf einer (Haupt-)Person liegt.¹ Es ist nicht von ungefähr, dass der Name der Hauptperson bei diesen Sagas schon im Titel enthalten ist: Hrafnkelssaga Freysgoda, Víga-Glúmssaga, Gíslasaga Súrssonar, Hávarðarsaga Ísfirdings u. a. m. Nicht selten sind diese Sagas novellenartig: ein Konflikt bildet den Ausgangspunkt für eine gradlinige, auf ihr Ende hin komponierte Handlung. Indessen können wir auch viele der Königssagas aus der Heimskringla zu diesem Typ rechnen, weil in ihnen das Leben einer Hauptperson Schritt für Schritt verfolgt wird.

Als Muster für die Entwicklungssaga kann mit Recht die Hrafnkelssaga angesehen werden. Sie stellt eine mustergültige einlinige Abwicklung der Erzählung dar: Hrafnkell erschlägt den jungen Einar, weil er Freyfaxi beritten hat. Sein Vater Þorbjörn und dessen Neffe Sámr erheben die Klage gegen Hrafnkell und mit Hilfe der Þjóstarsynir gelingt es ihnen, den mächtigen Hrafnkell zu stürzen. Er wird bestraft und vertrieben; nach längerer Zeit gelangt er jedoch wieder zu Ansehen und rächt sich an Sámrs Bruder Eyvindr. Nun vertreibt er Sámr und nimmt seine frühere Stellung auf Adalból wieder ein. Gradliniger kann es nicht sein;

¹ Vergl. G. Müller, Aufbauformen des Romans, Neoph. 37 (1953), 1—14. Hierbei zielen wir nicht etwa auf eine geistige Entwicklung des Helden.

Nebenhandlungen kommen nicht vor; alles ist auf die Haupthandlung abgezielt.

Im Gegensatz zu dieser Art Entwicklungssaga steht die Art, die wir am liebsten als »Panoramische Saga« bezeichnen möchten. Günther Müller unterscheidet neben dem Entwicklungsroman noch zwei Aufbauformen: den Roman des Nebeneinander und den Roman des Bewusstseinsflusses.¹ Letztere Art, bei der die chronologische Folge der Geschehnisse in grossen Partien umgestellt wird, ist in der Sagaliteratur unbekannt. Die zweite Art hingegen ist häufig vertreten; nur sprechen wir lieber nicht von »Saga des Nebeneinander«, eben weil wir festgestellt haben, dass alles Nebeneinander sowieso in ein Nacheinander umgewandelt wird. Wir ziehen daher den Ausdruck »Panoramische Saga« vor und meinen damit diejenigen Sagas, in denen verschiedene selbständige Kraftfelder aufgefunden werden können. Die Abwicklung geschieht hier nicht so gradlinig wie in der Entwicklungssaga; entweder wird sie ab und zu von anderen selbständigen Handlungssträngen unterbrochen, oder ein Strang wird zu seinem Ende geführt, nach welchem ein neuer Strang einsetzt. Als Beispiel für den Roman würde hier »Vanity Fair« genannt werden können; der Untertitel »A Novel without a Hero« ist hier bezeichnend. Auch in den panoramischen Sagas ist nicht von einer Hauptperson die Rede; man könnte hier lediglich von Hauptpersonen sprechen und in dem Titel dieser Art Sagas ist ihr Charakter schon enthalten: wir denken an die Eyrbyggjasaga und die Laxdoela. In letztgenannter Saga ist schwer zu entscheiden, ob man Bolli, Kjartan oder Gudrún als Hauptfigur ansehen soll, und für die Eyrbyggja genügt ein Blick in ihr Inhaltsverzeichnis (wofür die bewährten Ausgaben in der Altnordischen Sagabibliothek aufschlussreich sind), um einzusehen, wie viele Handlungsstränge, Kleingeschichten und Anekdoten diese Saga, die man mit Recht eine Landschaftschronik nennen darf, umfasst. Wir glauben denn auch, dass der Titel der deutschen Übersetzung in der Sammlung 'Thule' »Die Geschichte vom Goden Snorri« dem Wesen dieser Saga kein Recht widerfahren lässt. Snorri ist eine Hauptperson, nicht die Hauptperson, einfach weil es diese nicht gibt.

Mit diesem Unterschied sind keine festen Schemata angegeben, sondern Gestaltstypen, die in jeder einzelnen Saga ihre besondere Ausprägung bekommen. Die Njála z. B. würden wir am liebsten als eine Mischform der beiden Arten auffassen. Einerseits stellt sie eine Entwicklungssaga dar: die Haupthandlungslinie mit Njáll, Gunnar und Skarphedinn kennzeichnet sie. Daneben kommen aber so viele verschiedene Abwick-

¹ G. Müller, Neoph. 37.

lungen und Wechslungen von Handlungssträngen vor, dass wir sie auch zu dem Bereich der panoramischen Sagas rechnen möchten.

Während nun die beiden Arten von Sagas, Entwicklungssagas und panoramische Sagas, in der Abwicklung der Handlungsführung Unterschiede aufweisen, haben sie ein anderes Strukturmerkmal gemeinsam: den Erzählablauf. In jedem Erzählwerk — ob einsträngig oder mehrsträngig — wird dieser Ablauf durch verschiedene Phasen charakterisiert. Lämmert definiert diese Phasen, die wir schon gelegentlich erwähnt haben, als Erzählstücke, »die durch Übereinkunft von relativ geringer Zeiterstreckung und relativ einlässigem Erzählen die Sammelbecken der erzählten Einzelereignisse darstellen«.¹ Er reserviert den Terminus für die Kategorie der Wochen- und Tagereihen, kurzum für eindeutig markierte Zeitabschnitte innerhalb der Erzählung. Diese Teilverläufe nun kennt die Saga so gut wie jede Erzählung, dennoch misst sie ihre Zeit nicht scharf, wiewohl sie die Handlungen immer historisch-temporal zu bestimmen versucht, so dass man für viele Sagas sogar eine innere Chronologie aufstellen kann. Einzelne Tage, geschweige Stunden, werden aber selten explizite angegeben und das Mass der Ausführlichkeit, mit der die verschiedenen Zeitphasen erzählt werden, wechselt in der Saga sehr stark. Die Hrafnkelssaga Freysgoda z. B. fängt mit einer allgemeinen Datierung an: *Þat var á dögum Haralds konungs íns hárfagra* ... In dieser Zeit kommt Hallfredr nach Island und siedelt sich an. *Um vetrinn andadisk útlend ambátt, er Arnþrúdr hét*, so geht es weiter, und der nächste Abschnitt fängt an mit: *En um várit foerdi Hallfredr bú sitt norðr yfir heiði ok gerði bú þar sem heitir í Geitdal. Ok eina nótt dreymdi hann, at maðr kom at honum ok maelti: »Þar liggir þú, Hallfredr, ok heldr óvarliga. Foer þú á brott bú þitt ok vestr yfir Lagarfljót; þar er heill þín ollk. Eptir þat vaknar hann ok foerir bú sitt út yfir Rangá í Tungu, þar sem síðan heitir á Hallfredarstöðum, ok bjó þar til elli.*

Hier werden auf einer halben Seite Vorgänge erzählt, die sich wenigstens über ein halbes Jahr ausstrecken. Wenn wir annehmen, dass Hallfredr nicht im Herbst, sondern im Frühjahr schon nach Island gekommen ist, würde die erzählte Zeitspanne sogar ein Jahr umfassen. Gleich darauf wird ein Traum wiedergegeben, der an sich wahrscheinlich einige Sekunden in Anspruch genommen hat, obwohl Hallfredr wie auch der Verfasser der Saga diesen Traum als länger empfunden haben kann. Jedenfalls zeigt dieses kleine Stück, wie stark der Phasenwechsel hier ist. Gerade dies erscheint uns als ein Gegensatz zu anderen Erzählarten, in denen die Phasen nicht so schnell wechseln und sich wenigstens

¹ Lämmert, a. a. O. S. 73.

über längere Stücke der Erzählung ausstrecken. Es kommt noch hinzu, dass die äussere Einteilung in Kapiteln sich in der Saga zu der Phasenbildung oft sehr arbiträr verhält; eine einheitbildende Phase, wie ein Gespräch z. B., wird durch eine Kapitelgrenze unterbrochen, und offensichtlich verschiedene Phasen werden einander ohne Unterbrechung angereiht. Es ist wohl ein Zeichen dafür, dass die Schreiber der Sagas und auch die späteren Herausgeber dieser Werke die Phasenbildung im allgemeinen nicht als besonders deutlich markiert empfunden haben.

Um diese Beschaffenheit der Phasenbildung einzusehen, müssen wir zuerst auf ein anderes Phänomen, die Raffung, näher eingehen. Als eigentliche Zeitraffung bezeichnet man die Unterschreitung der Zeiterstreckung der Geschehensverläufe durch die Wiedergabe derselben. Die entsprechende Überschreitung bedeutet Zeitdehnung und zwischen den beiden liegt die Zeitdeckung, die wir in der Saga bei Dialogen antreffen, weil hier die Wiedergabe des Dialogs genausoviel Zeit beansprucht wie der Dialog selbst in der angeblichen Wirklichkeit.¹

Man kann dabei zwischen verschiedenen Arten von Raffungen unterscheiden. Die eigentliche Zeitraffung kann zunächst sukzessiven Charakter besitzen. In dieser Form ist sie jeder Erzählung geläufig und die Saga verwendet sie häufig. Als Beispiel diene die obenerwähnte Fahrt von Hallfredr nach Island: in einigen Sätzen wird ein Geschehen wiedergegeben, das an sich mehrere Wochen gedauert hat. Auch als Bjargey mit ihrem Knecht zu ihrem Bruder Valbrandr rudert, lesen wir im 8. Kapitel der Hávardarsaga Ísfirdings: *Þau létta eigi fyrr en þau koma þangat*. Auch hier wird eine Zeitstrecke gerafft. Daneben kommt iterative Raffung vor, bei der regelmässig sich wiederholende Begebenheiten durch eine einzelne Angabe wiedergegeben werden. In derselben Hávardarsaga steht z. B.: *Þorbjörn Þjóðreksson reid hvert sumar til þings með menn sína* (Kap. 4) oder: *En Bjargey tók þat ráð, at hon rerí á sjó hvern dag með Þórhalli, en hon vann um naetr þat, er hon þurfti* (Kap. 5).

Während nun diese Zeitraffungen und das zeitdeckende Erzählen bei der Wiedergabe direkter Rede gleichfalls am Aufbau der Saga beteiligt sind, kommt das zeitdehnende Erzählen, soweit wir sehen können, nicht vor. Die Zeitdehnung ergibt sich nämlich bei der Wiedergabe von Gedanken und Bewusstseinsvorgängen, auf die die Saga bekanntlich verzichtet. Bei der Wiedergabe von Träumen jedoch könnte man Zeitdehnung geltend machen, doch haben wir schon darauf hingewiesen, dass ein Traum nicht als so kurzfristig empfunden wird wie er in der Wirklichkeit wohl ist. Daher wäre es vielleicht nicht gerecht, in diesem Fall von

¹ Vergl. Lämmert, a. a. O. S. 83.

Zeitdehnung zu sprechen, eben weil man von einem Traum das exakte Zeitmass nie bestimmen kann. Bei den viel bewussteren Gedanken kann man freilich auch die exakte Dauer nicht feststellen, doch leuchtet es eben durch die grössere Bewusstheit ein, dass die Wiedergabe von Gedanken mehr Zeit beansprucht als der Gedankenvorgang selbst. Aber wie gesagt: Letzteres fehlt in der Saga.

Um einzusehen, wie stark die Raffungen den Erzählablauf einer Saga bestimmen, sei an dieser Stelle die *Hávardarsaga Ísfindings* unter diesem Aspekt der Zeitraffung untersucht.

- Kap. 1. Einführung der Personen (zeitlos);
2. zweiundeinhalb Jahr; darunter eine Vormittagsstunde und zwei Abende ausführlicher hervorgehoben;
 3. zweimal ein Abschnitt eines Tages; der Winter vergeht, der Frühling kommt;
 4. ein Teil eines Sommers; darunter ein Tag ausführlicher wiedergegeben;
 5. zweimal zwölf Monate; ein Teil eines Vormittags;
 6. Teil einer Stunde;
 7. einige Tage; anschliessend zwölf Monate;
 8. ein ganzer Tag;
 - 9.—12. ein Tag und ein Abend;
 13. anschliessend Teil eines Tages; dann unbestimmte Zeit;
 14. Einführung neuer Personen (zeitlos); ein Tag oder zwei;
 - 15.—16. Teil eines Tages; der Winter vergeht;
 17. Teil eines Tages im selben Winter;
 - 18.—19. unbestimmte Zeit, wahrscheinlich ungefähr zehn Tage;
 20. Teil eines Vormittags;
 21. Teil eines Tages;
 22. Teil eines Tages mit unbestimmter Zeit;
 - 23.—24. einige Jahre, wahrscheinlich drei bis fünf.

Aus dieser Übersicht geht hervor, wie stark die Erzählung über *Hávadr* gerafft ist. Bei einem Vergleich von erzählter Zeit und Erzählzeit macht sich das am deutlichsten bemerkbar.¹ Die erzählte Zeit umfasst nach unserer Rahmung 11 bis 12 Jahre, die Erzählzeit dagegen wird von dem Umfang von 24 Kapiteln bestimmt. Diese Kapitel enthalten insgesamt 22401 Silben, die in ungefähr zwei Stunden erzählt werden

¹ Vergl. G. Müller, *Neoph.* 37.

können. Viele Kapitel enthalten die Vorgänge eines Tages oder sogar einiger Stunden; darunter fallen alle gesprochenen Worte, deren Wiedergabe sich in der Zeit mit den Worten selbst deckt. Sie umfassen 7307 Silben oder ungefähr eine halbe Stunde. Die ganze Erzählzeit abzüglich zeitdeckender Partien beträgt mithin ungefähr anderthalb Stunden; in dieser Zeitstrecke werden die Begebenheiten von mehr als einem Dezenium erzählt. Es ist unschwer einzusehen, wie sehr da zusammengerafft worden ist.

Bei näherer Betrachtung zeigt sich nun, dass von den ausführlicher beschriebenen Tagen der grössere Teil der ersten vier Kapitel der Person des Óláfr Hávardarson gewidmet ist. Vom vierten Kapitel ab, also nachdem Óláfr getötet worden ist, sind alle ausführlicheren, d. h. also weniger gerafften Teile, auf die Rache des alten Hávardr abgezielt. Freilich kommt im 14. Kapitel ein neuer Strang hinzu, aber auch dieser wird bald auf Hávardr abgelenkt. Diese Linienführung wird also dadurch gekennzeichnet, dass sie auf einen Hauptvorgang und eine Hauptperson bezogen ist; mit anderen Worten: wir haben es mit der gradlinigen Abwicklung zu tun, die bezeichnend für die Entwicklungssaga ist.

Oben haben wir behauptet, dass die Phasenbildung in den Sagas nie sehr stark hervortritt. In der reinen Entwicklungssaga macht sie sich noch am meisten bemerkbar, genauso wie der Entwicklungsroman seine Phasen gewöhnlich stärker markiert als andere Romanarten.¹ Wie gesagt, misst die Saga ihre Zeit aber nicht so scharf, und deutlich zeigt sich das in einer panoramischen Saga, wie der Eyrbyggja, in der die Phasen allerdings noch viel weniger markiert sind. Auch in einer Mischform, wie der Egilssaga Skallagrímssonar sind die Phasen, mit Ausnahme von Egils Auslandsreisen, nicht scharf zu trennen. Bezeichnend ist, dass die Phasengrenze zwischen Egils erster und zweiter Reise durch die Kapiteleinteilung durchkreuzt wird. Die Phasen sind offenbar auch hier kaum als Aufbauelemente empfunden worden; die starke Raffung lässt sie dann auch kaum zur Geltung kommen. Die Eígla enthält 93828 Silben, die in ungefähr sieben Stunden gesprochen werden können; davon werden 20768 Silben von der direkten Rede eingenommen; als zeitdeckende Erzählung kommt das mit ungefähr anderthalb Stunden überein. In der fünf bis sechs Stunden reiner Erzählung werden aber die Begebenheiten von drei Generationen in etwa 165 Jahren kundgetan. Wenn man den am Schluss erwähnten Schädelfund mitzählt, sind es sogar 310 Jahre. Über die Intensität der Raffung brauchen wir in diesem Fall wohl nicht mehr zu sprechen!

¹ Vergl. G. Müller, Neoph. 37.

Indessen nötigt alles in einer Saga Mitgeteilte — die »realen« Begebenheiten, die wir mit Günther Müller und Lämmert als geschichtliche Folie bezeichnen — gar nicht immer zu der Aufteilung, die wir in der Saga finden.¹ Der Verfasser bezweckt mit seiner Aufteilung etwas Spezielles: er erschafft eine künstlerische Gestalt, indem er sich persönlich an dem Aufbau der Saga beteiligt. Damit berühren wir nicht das Unwichtigste dieser Untersuchung: die Frage nach der Erzählergegenwart und der Perspektive.

Die Erzählergegenwart ist an sich eine Zeitschicht, die sich von den Handlungsschichten unterscheidet, indem sie mit diesen kollidiert. In der Saga wird sie nie zum selbständigen Handlungsstrang, sondern sie macht sich durch kollidierende Zeitangaben bemerkbar. In der schon mehrfach zitierten Hávardarsaga Ísfindings lesen wir z. B. im vierten Kapitel, dass Þorbjörn Þjóðreksson zum Thing reitet. *Í þann tíma bjó Gestr Oddleifsson í Haga á Bardaströnd*, fährt die Saga dann fort, und mit dieser kleinen Angabe: *í þann tíma* nimmt der Verfasser Abstand von seinem Erzählgegenstand, indem er die Zeit, in der er erzählt, von der Zeit, von der er erzählt, unterscheidet. Und wenn in der Hervararsaga die Rede ist von: *Reidgotaland, þat heitir nú Jútland*, nimmt der Erzähler durch Einschaltung des Wörtchens *nú* einen ähnlichen Abstand.

Derartige Angaben sind nicht selten in der Saga; es ist aber bezeichnend, dass sie nie mehr als diese Kleinigkeiten umfassen. Zu kommentierenden Einflechtungen, in denen die Handlung »von späterer Warte aus« erklärt wird, kommt es in der Saga nie. Das hängt damit zusammen, dass der Sagaerzähler sehr weit hinter seine Figuren zurücktritt und sich selbst nicht an der Handlung beteiligt. Als Erzähler ist er allwissend; sein Erzählerstandort befindet sich weit ausserhalb der Geschichte, die er wirklich überblicken kann. Er ist jedoch so bescheiden — und so gescheit —, dass er seine Allwissenheit nie bemerken lässt: er teilt nur das Gegenständliche mit, und dabei dringt er nicht in die Gedanken und seelischen Regungen seiner Figuren hinein. Lediglich das Hörbare und Wahrnehmbare, also das Äussere, wird erzählt, und damit wird indirekt die innere Welt der Personen aufgeschlossen. Es ist, als ob der Erzähler aus einem Versteck zuschaut, und seine Perspektive unterscheidet sich in dieser Hinsicht von dem »Olympian viewpoint«, der sonst vielfach mit der Allwissenheit zusammengeht. Bei der szenischen Darstellung, die ihrer Natur nach eine nahe Erzählerperspektive erfordert, zeigt sich, wie sehr

¹ Vergl. G. Müller, Über das Zeitgerüst des Erzählens, Dt. Vjs. 24 (1950), I—31; Lämmert a. a. O. S. 26.

der Verfasser seinen Personen das Handeln überlässt, ohne selbst daran teilzunehmen. In der *Gíslasaga* findet im neunten Kapitel das verhängnisvolle Gespräch der Frauen statt, das von Þorkell belauscht wird. Von den beiden Frauen Audr und Ásgerðr wird erzählt, dass: *sátu þær þar ok saumudu. En er Þorkell vaknar, gengr hann til dyngjunnar, því at hann heyrði þangat mannamál, ok leggsk þar niðr hjá dyngjunni*. Darauf hört er das Gespräch. U. E. ist hier bezeichnend, das der ganze Vorgang von Þorkell aus dargestellt wird, indem der Erzähler sagt: *því at hann heyrði þangat mannamál* und nicht etwa, von seiner eigenen Perspektive aus: *því at þar var mannamál*. Indem er den Vorgang vollständig auf die Figur des Þorkell bezieht, verzichtet er auf eine Darstellung seiner eigenen Anschauung. Nicht nur verbindet er dadurch diese Angabe direkt mit dem Satz nach Ende des Gesprächs: *En Þorkell heyrir hvert ord, þat er þær maeltu*, sondern er macht auch den Vorgang direkter und anschaulicher, so dass es dem Hörer, bzw. Leser zu Mute wird, als ob er selbst Zuschauer ist. Dieser kleine Zug ist beim flüchtigen Lesen kaum auffallend; für die Auffassung der Perspektive ist er aber wesentlich.

Wie sehr aber der Autor hinter seine Figuren zurücktritt, d. h. ihnen fern bleibt und sie trotzdem direkt darstellt, ohne sich in ihre Seele zu versetzen, so gibt es doch Stellen, aus denen die Allwissenheit — oder besser die Verfasserbeteiligung — deutlich hervorgeht: es sind die kleinen erzählerischen Einflechtungen, die sich in jeder Saga finden. Bei Neueinführung von Handlungssträngen begegnet häufig der Ausdruck: *Nú er þar til máls at taka, at ...* oder: *Hverfum nú frá ...* u. ä. Bemerkungen wie: *sem ritat er* oder: *sem fyrr var sagt* befinden sich auf derselben Ebene, d. h. auf der Ebene, auf der sich der Erzähler befindet.¹

In engem Zusammenhang mit dieser Perspektive und der Erzählereinstellung überhaupt steht die Auffassung der Zeit und ihre Wiedergabe durch verschiedene Tempora. Als Exponent der Epik verwendet die Saga, wie es uns scheint, als Grundtempus das Präteritum. In der *Hávarðarsaga Ísfríðings* als Beispiel für eine kleinere Isländersaga finden wir in dem erzählenden Teil der Saga (also abzüglich direkte Rede):

1350 Präterita gegenüber 570 Präsensformen, oder 70.3 % zu 29.7 %. In einer grösseren Isländersaga, der *Egilssaga Skallagrímssonar*, ist das Verhältnis:

7401 Präterita gegenüber 661 Präsensformen, oder 91.8 % zu 8.2 %. In einer *lygisaga*, der *Egilssaga einhenda ok Ásmundar berserkjabana*:
1268 Präterita gegenüber 198 Präsensformen, oder 86.5 % zu 13.5 %.

¹ Vergl. dazu noch die Beispiele in ANF 72, 193—205.

Schliesslich in der Ólafssaga Tryggvasonar als Beispiel für eine Königs-saga:

3163 Präterita gegenüber 695 Präsensformen, oder 82.0 % zu 18.0 %. Als Stichproben dürften diese Zahlen vorläufig genügen, um deutlich zu machen, dass das Präteritum als Erzähltempus überwiegt.

Nun hat Käte Hamburger dargelegt, dass in der epischen Dichtung das Präteritum keine Vergangenheitsaussage bedeutet, sondern die Absicht hat, die Welt der Erzählung als eine fiktive darzustellen. Das Vorkommen von zeitlichen und räumlichen Adverbien, die an sich gegen die durch das Präteritum ausgedrückte Zeit verstossen müssten und das trotzdem nicht tun, bürgt für diesen zeitlosen Charakter des Präteritums, das eine Vergangenheitslosigkeit der Erzählung bewirkt.¹ Für einen Roman, in dem ein Satz wie »Heute war der Tag gekommen« begegnet, ist das alles sicherlich zutreffend formuliert. In der Saga fehlen aber derartige 'literarische' Sätze; wir glauben denn auch, dass die epische Haltung der Sagaerzähler ihrem Ursprung gemäss noch wohl Vergangenheitsaussage bedeutet. Eine Scheidung zwischen Wirklichkeitsbericht und fiktivem Erzählen ist hier nämlich nicht zu machen. Bei einem Vergleich zwischen den beiden Sätzen: »Gestern traf Präsident B. in der Hauptstadt ein« und »An einem heissen Julitag stiegen zwei Männer den Weg nach A. hinunter« lässt sich unschwer einsehen, dass der erste Satz einen Wirklichkeitsbericht darstellt, der zweite aber eine Fiktion. In der Saga ist der Wirklichkeitsgehalt aber so gross, dass selbst reine Fiktion als Wirklichkeit dargeboten wird; der Verfasser meint, dass er Wahres mitteilt oder er verhält sich dementsprechend.² Dadurch ist für ihn das Präteritum das Tempus, um die Vergangenheit auszudrücken. Gewöhnlich wird in der epischen Dichtung während des Fortschreitens der Erzählung das Vergangensein der Geschehnisse vergessen. Das zeigt sich im Gebrauch der Verben der inneren Vorgänge: so bald der Erzähler von einer Figur mitteilt: »er dachte« oder »er fühlte«, versetzt er sich in die Lage, ja in die Seele (die Ich-Origo nennt es Käte Hamburger³) dieser Figur, und damit wird er zum Erzähler von Fiktion. Die Saga nun kennt dieses Verfahren kaum. Es ist bezeichnend, dass die sogenannten inneren Vorgänge hier durch das Erwähnen äusserer Vorgänge kenntlich gemacht werden, und wenn sie einmal auf mehr direkte Weise wiedergegeben werden, geschieht das am häufigsten mittels des Verbs *þykkja*, das

¹ K. Hamburger, Zum Strukturproblem der epischen und dramatischen Dichtung, Dt. Vjs. 25 (1951), 1—26; Das epische Präteritum, Dt. Vjs. 27 (1953), 329—358.

² Vergl. wieder ANF 72, 193—205.

³ K. Hamburger, Dt. Vjs. 27.

impersonal ist! Dadurch braucht der Erzähler sich nicht — oder nur teilweise — in die Ich-Origo seiner Figuren zu versetzen, und er bewahrt sich damit seine reale, dem Wirklichkeitsbericht entsprechende und ihm gebührende Ich-Origo seiner eigenen Person.

In der Saga finden wir also Wirklichkeitsbericht und Wirklichkeits- bzw. Vergangenheitstempus, auch wenn die Wirklichkeit nur angeblich ist und sich nachträglich als Fiktion determinieren lässt, wofür die Einflechtungen der Verfassers (*nú er þar til at taka* u. ä.) mitunter einen Anhaltspunkt bieten. Dass aber das Wirklichkeitstempus allmählich zum Erzähltempus wird, zeigt sich, sobald das Präteritum durch Präsens historicum gekreuzt wird. Durch das Präsens tritt der Erzähler tiefer in die Erzählung hinein. Dabei muss man jedoch wohl annehmen, dass die Tempora in der Saga nicht dieselbe scharfumrissene Bedeutung gehabt haben wie jetzt. Einen so bequemen und schnellen Tempuswechsel, wie er in der isländischen Saga vorkommt, kennen wir heutzutage nicht. Sätze wie *Ok er þeir váru búnir til ferðar, þá þakka þeir henni þarvist sína* usw. (Fóstbroedrasaga c. 5) und *Ok er hann gengr í brott, þá gengu menn í móti honum* (Hávardarsaga Ísfirdings c. 7) sind daher wohl schwierig zu deuten.¹ Versuche um diese merkwürdige Erscheinung des Tempuswechsels zu erklären, sind denn auch nicht selten gänzlich oder teilweise gescheitert. Die Annahme, dass das Präsens als dramatisches, realistisches Tempus den Höhepunkt der Handlung trägt, darf für viele Szenen in der Gíslasaga, in der das Präsens sehr häufig gebraucht wird, zutreffen. Wenn man aber dabei berücksichtigt, dass bei den *verba dicendi* nicht die Stellung im Satz, sondern die Verbwahl den Tempusgebrauch beeinflusst, wird erst recht deutlich, wie kompliziert das Problem der Tempora in der Saga ist.² Dass zwischen Präteritum und Präsens historicum lediglich stilistische Unterschiede bestehen, ist indessen wohl anzunehmen;³ wie sich diese Unterschiede gestalten, muss von Fall zu Fall einzeln untersucht werden. Ob der spezielle Tempusgebrauch für die Struktur der Saga grundlegend ist, bleibe vorerst fraglich, es sei denn, dass der bequeme Tempuswechsel an sich bezeich-

¹ Man vergleiche die Äusserung von Margaret Jeffrey, *The Discourse in Seven Icelandic Sagas*, Bryn Mawr, Pennsylvania 1934, anlässlich des Satzes: *Sámr maelti ok segir* (p. 36): »If we consider the impossibility of the English translation: »he spoke and says«, it will seem plausible that the temporal aspect of these verbs was not strongly in the minds of the saga tellers or their hearers«.

² I. Netter, *Die direkte Rede in den Isländersagas*, Leipzig 1935, S. 37.

³ Vergl. dazu T. A. Rompelman, *Form und Funktion des Präteritums im Germanischen*, Neoph. 37 (1953), 65—83.

nend für sie ist. Im allgemeinen ist dies ein Problem, das noch der Lösung harret.

Wir haben bisher das Erzählgerüst der Saga einigermaßen betrachtet und versucht, die Struktur näher zu bestimmen. Von einer vollständigen Beschreibung aller Merkmale sind wir indessen noch weit entfernt. Dass dafür eine Reihe Einzeluntersuchungen verschiedener Sagas und verschiedener ihnen anhaftenden Probleme erwünscht ist, leuchtet ohne weiteres ein. Trotzdem glauben wir, dass ein vorläufig aufklärender Überblick seinen Nutzen haben kann; dabei muss man etwas verallgemeinern, weil es unmöglich ist, jede Saga in eine Untersuchung begrenzten Umfangs miteinzubeziehen. Die gewählten Beispiele dürfen aber als Stichproben mit grösserer Gültigkeit aufgefasst werden. In diesem Zusammenhang sei an das von Günther Müller zitierte Goethesche Wort erinnert:¹ Um zu begreifen, dass der Himmel überall blau ist, braucht man nicht um die Welt zu reisen.

Als Erzählkunstwerk haben wir die Saga mehrfach gegen andere Formen der Erzählkunst abgegrenzt und sie sozusagen bald positiv, bald negativ eingekreist. Ihr Aufbau dürfte dadurch verdeutlicht worden sein, die einzelnen Bausteine, die Strukturelemente niedrigeren Ranges, sind dabei noch nicht berücksichtigt worden.

II.

Als Strukturelemente, die für den Aufbau der Saga wesentlich sind, glauben wir zunächst Bericht und Szene auffassen zu dürfen. Der Bericht enthält in gedrängter Form geordnete Mitteilungen, die für ein Verstehen der ganzen Erzählung notwendig sind; die Szene dagegen hebt in ausführlicher Form Gipfelpunkte der Handlung auf anschauliche Weise hervor. Oft enthält sie vornehmlich Reden, gibt aber auch meistens zugleich Taten und Betätigungen und dient zur Charakteristik einzelner Figuren und zur Erläuterung bestimmter Situationen.² Eine Erzählung könnte an sich aus Berichten allein aufgebaut sein; eine Erzählung, die nur Szenen aufweist, ist jedoch unvorstellbar, weil die einzelnen Szenen doch wenigstens durch Berichte verbunden sein müssen.

In der Landnámabók finden wir den Bericht in der einfachsten denkbaren Form, wie auch in Aris Isländerbuch. Die Sätze und auch die

¹ G. Müller in Dt. Vjs. 24.

² Vergl. R. Petsch, Wesen und Formen der Erzählkunst², Halle/Saale 1942, S. 346.

einzelnen Berichte werden mit *ok-ok-ok* und *sídan-sídan-sídan* aneinandergereiht; Vogt schliesst daraus auf »eine zerstörte Form«, was uns eigentlich nicht ganz berechtigt scheint.¹ Wenn er von einer »vorsagamässigen Form« spricht, können wir ihm eher beipflichten, weil die einfache Sukzession von *ok-ok-ok* für eine frühe, nicht vollentwickelte Erzählkunst spricht. Indessen zeigt die *Landnámabók* auch schon die Ansätze zur szenischen Darstellung in kleinen Erzählstücken anschaulicher Art. In der Saga sind sie vollends zu Szenen herangewachsen, die in stetiger Abwechslung mit Berichten ein Hauptmerkmal der Saga darstellen.

Als Beispiel führen wir das sechste Kapitel der *Gíslasaga* an. Am Anfang heisst es: *Gestr hét maðr ok var Oddleifsson; hann var kominn til þings ok var í búð hjá Þorkeli audga*. Dies ist ein reiner Bericht, der aber sofort im nächsten Satz schon von einer szenischen Darstellung abgewechselt wird: *Nú sitja þeir við drykkju, Haukdoelir, en aðrir menn váru at dómum, því at sóknarþing var*. Der zweite Teil dieses Satzes ist wieder berichtend, aber dann folgt eine längere Szene: *Þá komr maðr inn í búð þeira Haukdoela, gassi mikill, er Arnórr hét, ok maelti: »Allmikit er um yðr Haukdoela ...«* usw. Es folgen dann ein Dialog und anschliessend die Erzählung vom Schliessen der Blutsbruderschaft. In der Ausgabe der Altnordischen Sagabibliothek zeigt sich, dass in diesem Kapitel nur ein Paragraph Bericht, dagegen vierzehn Szene enthalten. Diese Verteilung ist gleichsam bezeichnend für das Verfahren der Saga. In der *Friðþjófs saga* kommen z. B., nach der Einteilung der ASB-Ausgabe, 36 Paragraphen mit Bericht und 92 Paragraphen mit Szene vor. Künstlerisch steht die *Friðþjófs saga* weit hinter der *Gíslasaga*; trotzdem zeigt sie dieselbe Vorliebe für die szenische Darstellung, die sich auch in Einzelheiten bemerkbar macht.

So wird im Kap. VI erzählt, wie *Friðþjófr* in den Mast klettert um auszuspähen. Was er sieht, hören wir nicht vom Erzähler, sondern von *Friðþjófr* selbst: *Ek leit mjök undarlíga sýn* usw., und: *Konur sé ek II á baki hvalnum* usw. Hieraus zeigt sich nicht nur, dass die Erzählerspektive sozusagen »neutral« ist: der Verfasser tritt hinter seine Figuren zurück und lässt sie selbst zu Worte kommen, sondern auch, dass die ganze Darstellung rein szenisch gehalten ist.

Noch charakteristischer ist die Szene am Ende der Saga, die der Herausgeber, Ludvig Larsson, in der Einleitung folgendermassen wiedergibt:² »Eines tages reiten der könig und *Friðþjófr* in den wald hinaus.

¹ W. H. Vogt, *Die frásagnir der Landnámabók*, *ZfdA* 58 (1921), 161—204.

² In der Ausgabe der ASB 9, Halle a. S. 1901, S. V.

Plötzlich erklärt der König, er sei schläfrig, und legt sich auf den Boden schlafen, obgleich Fridþjófr ihn eifrig bittet, nach Hause umzukehren. Fridþjófr sitzt neben dem schlafenden. Er hätte jetzt die beste Gelegenheit gehabt, seinen Nebenbuhler zu töten, aber er widersteht der Versuchung und schleudert sein Schwert weit von sich. Als bald erwacht der König. Er sagt Fridþjófr, dass er sehr wohl gemerkt habe, welche Gedanken seine Seele erfüllt hätten, und dass er ihn bereits am ersten Abend erkannt habe«, usw. Bis soweit der Bericht eines modernen Menschen. Die Saga erzählt diese kleine Geschichte aber ganz anders (XII, 2—3):

Svá hagadiz til, at þeir konungr ok Fridþjófr urðu báðir til samans tveir einir í skóginum fjarri öðrum monnum. Konungr segir, sik hófgi, »ok verð ek at sofa«.

Þjófr svarar: »Farid heim, herra! því þat sómir betr tignum manni heldr en úti at liggja«.

Konungr maelti: »Ekki má ek þat«. Síðan lagðiz hann niðr ok sofnar fast ok hraut hátt.

Þjófr sat naer honum ok dró sverdit ór slíðrum ok fleygði því langt í brott frá sér. Stundu síðar settiz konungr upp ok maelti: »Var ei svá, Fridþjófr! at mart kom í skap þér ok var vel ór ráðit? Skaltu nú hér hafa góða virðing með oss. En þegar kenda ek þik it fyrsta kveld, usw.

Absichtlich haben wir beide Darstellungen ausführlich wiedergegeben. Der Unterschied zwischen beiden ist erheblich. Der Bericht des Herausgebers ist knapp formuliert, deutlich in den Kausalzusammenhängen und objektiv. Dieselbe Geschichte wird in der Saga nur teilweise berichtet und sonst überhaupt in szenischer Form dargeboten; die Darbietung ist gleichfalls knapp, aber weitaus objektiver: der Verfasser teilt nur mit, was er sieht: Fridþjófr wirft sein Schwert von sich, und was er hört: der König begreift, welche Gedanken bei Fridþjófr aufgekommen sein müssen. Larssons Interpretation ist durchaus richtig, aber sie ist die Interpretation eines modernen Betrachters. Der Sagaerzähler kennt die Gedanken seiner Figuren nicht, von einer »Versuchung« weiss er nichts, er kann nur den äusseren Vorgang mitteilen und auf diese verhaltene Weise Aufschluss über das Innere seiner Figuren geben. Das kann er aber nur, indem er den Vorgang dramatisch darstellt, so dass er sich selbst nicht einzumischen braucht. Vor allem ist natürlich auch die direkte Rede ein beliebtes Mittel dazu: nirgendwo wird erzählt, dass Fridþjófr den König »eifrig« bittet, heimzukehren. Fridþjófr spricht seine Bitte aus, und aus der Art und Weise, wie er dies tut, vermögen wir nachträglich abzuleiten, dass er das in der Tat eifrig getan hat.

Einerseits hat also die Einstellung des Erzählers, der »Wirklichkeit« mitteilen will, zur Folge, dass er zur szenischen Darstellung neigt; andererseits steigert diese Darstellung wieder den Wirklichkeitsgehalt. Beides greift eigentlich ineinander, und bei näherer Betrachtung scheint dieses Verfahren sehr raffiniert; so raffiniert, dass es dem Menschen von heute fremd ist, und dass er bei der Wiedergabe einer Saga zwangsläufig von dem Sagastil abweichen muss, auch wenn er noch so genau — wie Larsson — den Inhalt wiedererzählt.

Die Feststellung, dass die Saga aus Berichten und Szenen aufgebaut ist, wobei die Szenen überwiegen, ist von Bedeutung für das bereits früher erwähnte Problem des Tempusgebrauchs, weil es dieses Problem näher umreisst und einschränkt. Der Bericht kennt nämlich nur das Präteritum; seiner Natur gemäss ist es hier das Tempus der historischen Wirklichkeitswiedergabe. Das Präsens würde in einem Bericht seinen Sinn verlieren, weil es sich dann zum Tempus der allgemeingültigen Aussage ändern würde: nur in einem Résumé für wissenschaftliche Zwecke würde man sagen: »Fridþjófr ist ein grosser Recke. Er besucht König Hringr ... usw«. Dieses letzterwähnte »allgemeingültige« Präsens ist aber grundverschieden vom szenischen Präsens, das neben dem Präteritum nur in Szenen verwendet wird. Hier zeigt sich erst das Tempusproblem in voller Grösse, wobei verschiedene Sagas sich entsprechend verschieden verhalten.

Mit dem Terminus 'Bericht' ist ein Strukturelement der Saga gemeint. Dass nun die Saga zum grösseren Teil aus Szenen aufgebaut sein kann, widerspricht nicht unserer Feststellung, dass die Saga 'Wirklichkeitsbericht' ist. Diese Bezeichnung ist nur eine Charakterisierung der ganzen Sagastruktur, während Bericht in engerem Sinne nur als Element gedacht ist. Das häufige Vorkommen des anderen Strukturelements, der Szene, erklärt das zeitdeckende Erzählen, das grössere Partien mehrerer dialogreichen Sagas bestimmt. Die starke Neigung zur szenischen Darstellung ist ein hervorstechender dramatischer Zug der Saga, auf welchen wir unten noch zurückkommen.

Als nächstes Strukturelement betrachten wir die Rückwendung. Soweit wir sehen können, ist sie in der Saga sparsam vertreten. Im allgemeinen verlässt der Erzähler hierbei die Gegenwart seiner Erzählung nicht, sondern er führt ausholend ein Stück Vergangenheit in die Gegenwart ein.¹ In dem früher erwähnten Beispiel der Víglundarsaga fanden wir eine nachgeholt Exposition am Schluss der Saga, die man als »auflösende

¹ Vergl. E. Lämmert, *Bauformen des Erzählens*, Stuttgart 1955, S. 100—2.

Rückwendung« bezeichnen könnte, weil sie vorher Unklares verdeutlicht und das Ende der Geschichte vorbereitet. Wir haben diese Episode auch als eine unvollständige Form der kausalen Verknüpfung gekennzeichnet; die Grenzen zwischen Rückwendung und kausaler Verknüpfung verwischen sich hier, weil in der *Víglundarsaga* kaum von zwei Strängen die Rede ist, die wenigstens notwendig wären, um von Verknüpfung sprechen zu können, andererseits aber doch eine Vorzeithandlung derart nachgeholt wird, dass sie nicht als einfache Rückwendung dargestellt werden kann, eben weil die Einsträngigkeit nicht vollkommen ist. Der Schluss der *Víglundarsaga* ist somit ein Zweifelfall; wichtig scheint uns das aber nicht, weil die *Víglundarsaga* sowieso einen Einzelfall bietet. Rückwendungen, ob sie auflösend sind, wie hier, oder aufbauend, wodurch die Entfaltung künftiger Phasen unterbaut wird, sind selten in der Sagaliteratur, wenn sie nicht gänzlich fehlen.

Auch die eingeschobenen Rückwendungen, unter denen Lämmert »Rückschritt«, »Rückgriff« und »Rückblick« unterscheidet, sind u. E. nicht so häufig vertreten, dass wir sie als für die Saga charakteristische Aufbauelemente betrachten müssten. Der Rückschritt enthält die besondere Geschichte eines Gegenstandes oder einer Person, die nachholenderweise in die Erzählung eingeschoben wird. In der *Hrafnkelssaga* Freysgoda wird z. B. im dritten Kapitel, nachdem Hrafnkell selbst schon längst eingeführt worden ist, erwähnt: *Hrafnkell átti þann grip í eigu sinni er honum þótti betri en annarr. Þat var hestr, brúnmóálóttur at lit, er hann kalladi Freyfjasa. Hann gaf Frey vin sínum þann hest hálfan. Á þessum hesti hafði hann svá mikla elsku, at hann strengdi þess heit at hann skyldi þeim manni at bana verða sem honum ríði án hans vilja.* Der Unterschied mit dem Rückgriff, der ein isoliertes Stück Vergangenheit erzählt, ohne dass er eine eigene Geschichte in engerem Sinne zum Inhalt hat, ist sehr klein. Zwischen Rückschritt und Rückgriff ist hier kaum zu scheiden, genau so wie bei den anderen, ganz wenigen Fällen, in denen von dieser Art Rückwendungen die Rede ist, wie z. B. beim rückschauenden politischen Überblick in Kap. 73 der *Eigla*. Heinzel führt in seiner Beschreibung der isländischen Saga knapp zehn von diesen Rückwendungen auf, von welchen uns einige Beispiele nicht als eindeutig erscheinen wollen.¹

Auch der Rückblick, die dritte Form der eingeschobenen Rückwendungen, ist selten. Im Rückblick »werden keine 'Requisiten' der Vergangenheit der Handlung beigefügt, die Haupthandlung selbst schrumpft

¹ R. Heinzel, Beschreibung der isländischen Saga, Wien 1880, S. 177.

zurückblickend zusammen zu einem Augenblick, der den wesentlichen Extrakt aller Vorgänge gibt.¹ Ein Rückblick, der von einer Person in der Erzählung ausgeht, ist in der Saga sowieso undenkbar, weil der Erzähler sich dazu in die Seele seiner Figur versetzen muss, was ja der Sagaautor bekanntlich nie tut. Ein Rückblick vom Verfasserstandpunkt aus ist hingegen wohl möglich, obgleich selten. Wir finden ihn, wenn der Verfasser anlässlich eines erwähnten Vorgangs zeitlose Reflexionen oder Sentenzen von sich gibt. So z. B. in der Fóstbroedrasaga, in der der Verfasser im dritten Kapitel nach der Schilderung von Þorgeirs Tapferkeit sagt: *Ok af því at allir gódir hlutir eru af gudi gorrvir, þá er oruggleikr af gudi gorr ok gefinn í brjóst hvotum drengjum ok þar með sjálfraedi at hafa til þess, er þeir vilja, góds eða ills, því at Krístr hefir kristna menn sonu sína gort, en eigi þraela, en þat mun hann hverjum gjalda, sem til vinnr.* Die Fóstbroedrasaga ist überhaupt verhältnismässig reich an derartigen Sentenzen und Urteilen des Verfassers, aber auch in anderen Sagas kommen mitunter ähnliche Rückblicke vor. So erwähnt der Verfasser der Gunnlaugssaga Ormstungu im Anfang des vierten Kapitels: *Þessu naest urðu þau tíðendi, er þezt hafa orðit hér á Íslandi, at landit varð alt kristit, ok alt fólk hafnaði fornum átrúnadi.* Ein eigentlicher Rückblick ist das kaum, doch sind die Ansätze dazu in den Worten *er þezt hafa orðit* usw. enthalten. Dass diese nicht ganz zum Rückblick ausgebaut werden, hängt wohl mit der Einstellung des Verfassers zusammen, der nicht gerne bei Einzelheiten verweilt, die für den Verlauf der weiteren Geschichte von keiner Bedeutung sind. Es dürfte wohl hieraus hervorgehen, dass der Gegensatz zur Rückwendung, die Vorausdeutung, dagegen viel stärker vertreten ist.

Die Vorausdeutungen kann man in zwei Gruppen, zukunftsgerisse und zukunftsungewisse, zerlegen.² Bei der zukunftsgerissen Vorausdeutung hat der Erzähler seinen Standort ausserhalb der Handlungsgegenwart; dadurch kann er ohne weiteres zukunftsgerisse Randbemerkungen in seine Erzählung einflechten. Nach allem, was wir bisher erörtert haben, braucht es nicht wunderzunehmen, dass der Sagaerzähler auf diese Art der Vorausdeutung verzichtet. Theoretisch betrachtet, sind die einzigen zukunftsgerissen Vorausdeutungen die einführenden und die abschliessenden, die eigentlich den meisten Erzählungen inhärent sind. Die einführende Vorausdeutung liegt nämlich in dem Titel beschlossen und ist somit in jedem Erzählwerk vorhanden. Dass die Titel der Sagas

¹ E. Lämmert, a. a. O. S. 129.

² Vergl. (auch für das folgende) Lämmert a. a. O. S. 139 ff.

keine späteren Erfindungen sind, zeigt sich aus ihrem Gebrauch: in der Laxdoelasaga finden wir in Kap. 69 die Bemerkung: *sem segir í sögu Njardvíkinga*, und die Njala beschliesst: *Ok lýk ek þar Brennu-Njáls sögu*. Weitere Beispiele erübrigen sich; die erwähnten Zitate zeigen, dass die Titel als solche von vornherein existierten. Zu einem gewissen Grade sind diese Titel, wie einfach und eindeutig sie auch sind, Vorausdeutungen auf Künftiges. Beim Lesen, bzw. Zuhören der Brennu-Njáls saga wird die Aufmerksamkeit erst recht gespannt, sobald Njáll selbst aufgeführt wird; das geschieht übrigens erst im 20. Kapitel! Erst dann hat der Leser das Gefühl, dass die wirkliche Handlung beginnt. In der Laxdoelasaga kommt dieser Wendepunkt im 5. Kapitel, als das erste Mal das Laxárdalur erwähnt wird. Der Titel der Gíslasaga ist sogar irreführend, denn der erste Gísli ist nicht »der richtige«; erst der zweite wird die Hauptperson der folgenden Geschichte. Es ist eine Merkwürdigkeit, die übrigens nur dem unbefangenen Leser, der zum ersten Male mit dieser Saga Bekanntschaft macht, auffällt.

Die Sagas haben immer deutliche Titel, die sofort Aufklärung über den zu behandelnden Stoff geben; dies im Gegensatz zu vielen Romanen, deren Titel des öfteren auf äusserliche Effekte hin berechnet sind. Die Saga verfährt hier auf die denkbar einfachste Weise, genauso wie bei den sogenannten abschliessenden Vorausdeutungen. Diese können weit über das Ende der vergegenwärtigten Handlung hinausgreifen; am häufigsten finden wir sie in der Form einer abschliessenden Ausführung aller wichtigen Personen der Handlung, mit Ausblicken in ihr zukünftiges Leben. Neue Perspektiven werden dadurch eigentlich nicht eröffnet und diese Art Vorausdeutung steht denn auch in schärfstem Gegensatz zu der einführenden. Durch die abschliessende Ausführung wird die Erzählung erst recht »gerundet«, und man bekommt den Eindruck, dass die Geschichte nun vollständig ist. So können die meisten Sagas nicht schliessen, bevor Auskunft erteilt ist über die Rache, die für die getötete Hauptperson gefordert war. Die Grettissaga und die Njala verfahren in dieser Hinsicht sehr ausführlich, aber auch eine Saga kleineren Umfangs, wie die Gíslasaga, endet nicht, bevor u. a. das Schicksal der Söhne Vésteins, die Umsiedelung Aris und die Abreise Auds erwähnt worden sind.

Die zukunftsgewisse Vorausdeutung macht den Leser zum Mitwisser; sie erfordert aber, dass der Erzähler von aussen her eingreift und seine eigene Meinung kennbar macht. Der Sagaerzähler tut das aber nicht gerne, denn er verkörpert, wie es Nordal ausdrückt: »Flaubert's ideal of a story-teller: to be like God in his creation, present everywhere,

visible nowhere«.¹ Ausser der schlichten Vorausdeutung mittels des Titels und des in Berichtform gegebenen Erzählungsabschlusses finden wir denn auch keine zukunfts-gewissen Bemerkungen in der Saga. Die zukunfts-ungewissen sind hingegen recht häufig, denn sie sind nicht Zutat des Erzählers, sondern selbst Teil des Erzählgegenstandes, der vielfach durch die Rede der Personen ausgedrückt werden kann. Träume, Zeichen, Warnungen, Weissagungen und Ahnungen sind die beliebtesten Mittel, dem in mancher Saga waltenden Schicksal durch Vorausdeutung Ausdruck zu geben.

Eine bemerkenswerte Vorausdeutung dieser Art findet sich z. B. in der Grettissaga. Grettir und sein Bruder Þorsteinn sind zusammen und staunen über den Unterschied ihrer Arme. Grettirs Arme sind nämlich sehr kräftig gebaut, die des Þorsteinn dagegen gar nicht. Grettir sagt nun: »*Eigi þarf at horfa á þetta lengr; kroekt er saman riðjum í þér; ok eigi þykkjumz ek slíkar tengr sét hafa, sem þú berr eptir; ok varla aetla ek þik kvennstyrkan*«.

»*Vera má þat, sagði Þorsteinn; »en þó skaltu þat vita, at þessir enir mjóvu handleggir munu þín hefna; ella mun þín aldri hefnt verða*«. (Kap. 41). Grettir selbst zeigt sich in Anbetracht dieser Tatsache sehr skeptisch gestimmt; trotzdem wird die Vorausdeutung durch die Umstände der Verkündigung beglaubigt. Die ganze Szene ist derart rätselhaft, dass man spürt, dass der Erzähler dies nicht von ungefähr mitteilt. Ausserdem schliesst das Kapitel folgendermassen: *Skildu þeir broedr með vináttu ok sáuz aldri síðan*. Erst am Ende der Saga, in Kap. 86, findet die Erfüllung dieser Vorausdeutung statt: Þorsteinn rächt seinen Bruder in Byzanz.

Eine wichtige Vorausdeutung ist auch in der berühmten Passage in der Njála enthalten, wo die alte Frau Saeunn Skarphedinn vor einem Mordbrand warnt: *Þessi arfasáta mun tekín ok kveyktr við eldr, þá er Njáll er inni brenndr ok Bergþóra, jóstra mín*. Skarphedinn weigert sich jedoch, dieses Zeug vernichten zu lassen und das Kapitel (124) schliesst mit den verhängnisvollen Worten: *Kerling klifadi allt sumarit um arfasátuna, at inn skyldi bera, en þó fórsk þat ávallt fyrir*. Durch ihre Stellung am Ende des Abschnittes wird diesen Worten eine starke Prägnanz verliehen. Wir wissen, wie schliesslich der Mordbrand stattfindet.

Tragisch ist eine Vorausdeutung in der Gíslasaga. Bekanntlich ist das Verhältnis zwischen Gísli und Auðr äusserst gut. Gísli meint sogar, at

¹ S. Nordal, *The Historical Element in the Icelandic Family Sagas*, Glasgow 1957, p. 32.

eigi mun mér þat at fjörlesti verða, at Auðr sé ráðbani minn (Kap. 31). Später, als Gísli sich in sein Versteck begeben will, gehen die Frauen Auðr und Guðríðr mit ihm. Es hat stark gereift und: *eru þær í kyrtilum, ok drepa kyrtilarnir doggslóðina* (Kap. 33). Kurz darauf kommen Gíslis Feinde *ok sjá doggslóðina, sem visat vaeri til*. Diese Begebenheit führt zu Gíslis Tod. Vorher aber hat Gísli schon in einer Reihe Traumstrophen sein Geschick geahnt; das Ende der ganzen Saga bildet eine Kette verschiedener Vorausdeutungen.

Auffallend ist immer, dass diese zukunftsungewissen Vorausdeutungen nie von dem Erzähler bestätigt werden. Sie walten nur innerhalb der Handlung und auf deren Ebene. Trügerische Vorspiegelungen kommen nicht vor; jede Vorausdeutung ist ernsthaft und korrespondiert später mit einer ebenso ernsthaften Erfüllung. Durch dieses alles bekommt die Saga einen ausgesprochen vorwärtsdeutenden, ja vorwärtsstrebenden Charakter, der den Ablauf der Erzählung dramatisiert und sozusagen psychologisch beschleunigt.

Ein weiteres Strukturelement, das zu diesem vorwärtsstrebenden Charakter passt, ist die Rede. In ihr und durch sie erreichen viele Sagas ihre vollendete dramatische Gestaltung, denn die Rede, die oft zum Dialog, mitunter zum Polylog ausgedehnt wird, ist fast immer von grosser Bedeutung für die Handlung und somit für den Gang der Geschichte. Bezeichnend ist, dass dabei das Schwergewicht auf die geäusserten Worte fällt; die Einführungen der direkten Rede bleiben sozusagen im Hintergrunde und bestehen nur aus einfachen Angaben wie: *hann segir; svarar hon*, usw. Einführungen wie *hann svarar brosandí* oder *hon maelti þá með gráti* sind wegen ihrer Seltenheit mit Recht auffällig zu nennen.¹ Normalerweise lenkt die Redeeinführung nicht von dem Inhalt der gesprochenen Worte ab, so dass diese zur vollen Geltung kommen können.

Die drei wichtigsten Funktionen, die die Rede in der Saga erfüllt, sind nach Margaret Jeffrey, die diesem Gegenstand eine Monographie gewidmet hat:²

- Importance for the action
- Importance for the character portrayal
- Importance for the creation of atmosphere.

¹ Vergl. M. Jeffrey, *The Discourse in Seven Icelandic Sagas*, Bryn Mawr, Pennsylvania 1934, p. 31.

² M. Jeffrey, *op. cit.* p. 37 ff.

Sie kommt dabei zu dem Ergebnis, dass die Rede in den Sagas selten oder nie zurückblickend oder beschaulich ist, sondern aktiv, vorwärtstossend und handelnd. Das macht sich genügend bemerkbar in den drei Formen der »active speech«, die Margaret Jeffrey unterscheidet: Die redende Person fordert auf oder befiehlt, sie drückt ihren Willen aus, oder sie drückt einen Wunsch aus. Die prägnanteste Weise, auf die jede der drei Formen zur Geltung kommt, ist wohl die Hetzrede, die in vielen Sagas vertreten ist.

Als Mittel zur Personengestaltung durchkreuzt die Rede die obenerwähnte Funktion, genauso wie auch die dritte Funktion mit den beiden anderen vorkommt: eine Rede kann also wichtig für die Charakterdarstellung sein, zugleich aber die Handlung vorwärtsschieben und dazu noch die Atmosphäre näher bestimmen. Erzählungen, die vorwiegend auf Charakterdarstellung abgezielt sind, zeigen einen grossen Redeanteil — man denke für ein modernes Beispiel an die Romane Theodor Fontanes — und sind darin von der 'fabulierenden' Epik verschieden.¹ Bezeichnend ist auch, dass die meisten Sagas sehr viel direkte Rede aufweisen, variierend von 7 bis 48 % des ganzen Wortbestandes der Saga.² Das grosse Mass der Zeitdeckung, das hierdurch bedingt ist, spricht wieder entschieden für den dramatischen Charakter der Saga.

Mit der dritten Funktion, Schöpfung und Prägung der Atmosphäre, befinden wir uns wieder auf der Ebene der Vorausdeutung, denn vor allem wird dem Schicksalsgedanken in der Rede Ausdruck gegeben. Die drei Funktionen der Rede tendieren also alle mehr oder weniger in dieselbe Richtung: die Rede ist Handlungsfördernd, dramatisch und vorwärtsdeutend, und dadurch wirkt sie mit, die Spannung der Geschichte zu steigern.

Die indirekte Rede steht hinter der direkten zurück. Sie hebt die Personenaussage in den Erzählervortrag hinein³ und ist somit epischer als die direkte Rede. Mit wenigen Ausnahmen, namentlich in der Reykdoelasaga, ist die direkte Rede viel stärker vertreten, was auch wohl dadurch bedingt ist, dass der Erzähler dann erst recht hinter seine Figuren zurücktreten kann, was bei der indirekten Rede, die ja zum Erzählervortrag gehört, nicht möglich ist. Da von der Aussenseite zugeschaut wird, und Gefühlen und Gedankenvorgänge nie auf direkte Weise vermittelt werden, fehlt die erlebte Rede als Mittel zur Gedanken-

¹ Vergl. Lämmert a. a. O. S. 204.

² Vergl. I. Netter, Die direkte Rede in den Isländersagas, Leipzig 1935, S. 17—18.

³ Vergl. Lämmert a. a. O. S. 234.

wiedergabe, wie auch der oft zum selben Zwecke dienende Monolog kaum vertreten ist. Die Ausnahme bilden hier die Worte Jökulls im Anfang der Vatnsdoelasaga. Die Skaldenstrophe schliesslich ist u. E. nur als Strukturelement zu betrachten, insofern sie direkte Rede ist. Wir können uns nicht einverstanden erklären mit der Annahme Irmgard Netters, dass die lausavisur nicht zur Rede gehören, weil sie schon vorhanden seien, während die Rede von dem Autor gebildet werde.¹ Für eine nachträgliche historische Betrachtung möge das zutreffen, für die Struktur jedoch ist dieser Unterschied irrelevant. Als Aussage einer Person ist die lausavisa direkte Rede, wobei wir bemerken müssen, dass sie, wie merkwürdig sie übrigens auch sein möge, vielleicht weniger charakteristisch für die Saga ist als die prosaische Rede. Sagas ohne Strophen gibt es wohl, Sagas ohne direkte Rede aber kaum, und was mehr besagt: Sagas ohne Rede könnte man sich nicht vorstellen, weil die Rede mit der szenischen Darstellung zusammengeht, und die Szene ein wesentliches Element beim Aufbau der Saga ist.

Im Spiel der Kräfte von Bericht und Szene, von Rede und Erzählung, von Raffung und Zeitdeckung, von Vorausdeutung und Auflösung der erweckten Spannung zeichnet sich die Saga als eine bestimmte Art der Erzählkunst aus. Viele Merkmale hat sie mit anderen Erzählweisen gemeinsam, andere Merkmale jedoch fehlen ihr. Es will uns scheinen, dass nicht nur das Vorkommen gewisser Elemente, sondern ebenso das Fehlen anderer und die Distribution der vorhandenen Merkmale den Aufbau der Saga charakterisiert. Wir haben sie vorhin als vor allem dramatisch gekennzeichnet. Dafür spricht der grosse Anteil der Rede mit der durch diese bedingte Zeitdeckung, sowie die Vorliebe für szenische Darstellung, die mit dem Auftreten zukunftsungewisser Vorausdeutungen zusammengeht und im Einklang ist. Rückwendungen im erzählerischen Sinne dagegen würden einen Bericht erfordern, was möglichst vermieden wird. So zeigt sich, dass die verschiedenen Elemente, bzw. ihr Fehlen, eine einheitlich dramatische Struktur gewähren, die so ausgeprägt ist, dass man die Saga nur noch episch nennen kann, insofern sie letzten Endes »Erzählung« ist und bleibt.

Der meistens tragische Gehalt der Saga schmiegt sich dieser dramatischen Formgebung gut an. Namentlich in den meisten Isländersagas macht sich das bemerkbar. Die Fornaldarsagas sind gewöhnlich nicht sehr tragisch von Gehalt— wir denken an weniger glücklich gelungene Sagas, wie die Orvar Oddssaga, in der sich deswegen eine Diskrepanz

¹ I. Netter a. a. O. S. 19.

zwischen Gehalt und Form zeigt —, und wenn sie es wohl sind, fehlen zu oft die Bedingungen für eine adäquate Formulierung. Bezeichnend hierfür ist die Ausarbeitung des Hildebrand-Motivs in der Ásmundarsaga kappabana. Hildebrands Sterbelied passt nicht in den Zusammenhang der Saga; und um die Strophe mit der Saga in Einklang zu bringen, greift der Autor zum Bericht. Im achten Kapitel lesen wir lediglich: *pá sá hann son sinn ok drap hann þegar*. Der Stoff einer der tragischsten Geschichten der germanischen Heldendichtung bleibt in dieser Weise sozusagen in Rohform liegen. Es zeigt, wie sehr der Bericht in seiner dramatischen Kraft hinter der Szene zurückbleibt, und wie ungeschickt dieses Verfahren ist, wenn man es im Gedanken vergleicht mit einer Sagadarstellung, die eine Szene daraus gemacht hätte.

Die Königssagas können ihrem geschichtlichen Gehalt nach etwas mehr zum Bericht neigen als die oft lebhafteren Isländersagas. Im Grunde genommen weisen sie keine andere Struktur auf, ebensowenig wie die Fornaldarsagas. Die Unterschiede zwischen den verschiedenen Sagatypen hat man wohl, ausser im Stoff, in der Komposition zu suchen. Strukturell erscheinen uns die Sagas gleich.

Damit wären wir am Ende dieser Untersuchung der Struktur der Saga, eine Untersuchung, die einen vorläufigen Charakter hat, denn wir möchten die erreichten Ergebnisse am liebsten als Versuche bezeichnen.

»The literature fashioned out of the form and substance of a language has the color and the texture of its matrix«, sagt Edward Sapir mit Recht.¹ Wir dürfen schliesslich nicht vergessen, dass es die Isländer gewesen sind, die die Saga geschaffen haben und sie gemacht haben zu dem, was sie jetzt ist. Die isländische Sprache hat daran einen wirksamen Anteil gehabt. Es ist darum möglich, dass viele strukturelle Eigenartigkeiten der Saga Analoga in der Sprache haben oder von dieser Sprache bedingt sind (wir denken dabei an unsere Ausführungen über das impersonale *þykkja*); der interessanten Aufgabe, diese Zusammenhänge aufzudecken, fühlen wir uns jedoch nicht gewachsen, bevor entschieden mehr über die Struktur der Saga selbst bekannt geworden ist. Der vorliegende Aufsatz möge als ein Beitrag zur Aufklärung dieser Struktur gelten.

¹ E. Sapir, *Language, An Introduction to the Study of Speech*, New York (Harvest Books), p. 222.

PIERRE NAERT

Önordiska ordförklaringar.

Termen »önordisk», som torde vara ny, tarvar väl knappast någon förklaring: härmed avser jag givetvis inte något som har med Anholt eller Gotska sandön att göra, utan termen hänför sig till den stora ön respektive ögruppen i väster, Island och Färöarna. Att jag även kommer in på fastlandsnordiska förhållanden ligger i sakens natur.

Fisl., nisl. *fóarn* n. 'krås, muskelmage'
och släktingar

Detta ord, samt dess östligare motsvarigheter: fär. *fógverni*, *fógvevni*, *fóati* och *fógvati* n.; nno. (öst.) *fån*, *få* m., *fånn* f.; sv. dial. (Häls.) *fur* m., med avledningen *föringe* och sammansättningen *förükuppä* (Dal.) (om dessa former se, utöver ordböckerna, M. Olsen i ANF XXXIX, s. 309, not 2), väntar ännu på sin förklaring.

Med tanke på att en naturlig benämning på kråset är, just som i svenskans *krås* (lty.), »det krusiga», nämligen efter den fårade ytan av organets i fråga innersida, förefaller det mig som om man kan komma till en rätt acceptabel tolkning om man utgår från ett annat ord för samma idé: urn. **furhana-*, en *-ana*-avledning, närmast med participial karaktär, till roten i fvn. *for* f., sv. *fåra*, här närmast med verbal karaktär, alltså »det fårade». Till denna bildning jfr fvn. (poet.) *grjúpan* n. 'korv', väl att föra till nno. *grupa*, *grjupe* 'male grovt, knuse, grutte' (jfr Holthausen) och då närmast som en participliknande avledning av motsvarande urn. verb. Annars äro de nordiska *-ana*-avledningarna, i den mån de låta sig analyseras, oftast av denominal natur. Ett **furhana-* ger nu **forhan* (*a*-omljud), som kan ge **förhan* (förlängning framför *rh*, jfr sv. *snår* < **snarha-* och Noreen, Altisl. Gr., § 124, 2; att *for* inte fått denna förlängning [jfr dock *för* i nsv. dial.] är ingen motinstans: förlängningen i fråga är endast sporadisk och mycket nyckfull), som ger **föran*, som

kan ge *fóarn* genom metates som i *akarn* mot got. *akran* (Noreen, § 315). (Man kunde även tänka på en tidigare och mera långtgående metates: **forhan* > **foharn* > *fóarn* och behöver heller ingen förlängning framför *rh*: ett ur **foran* [<**forhan*] uppkommet **foarn* blir givetvis *fóarn*.)

De färöiska formerna äro — bortsett från utgången *-erni* som väl föreställer en *-iia*-utvidgning av grundformen, och *-gv*-elementet som är ett ljudlagsenligt inskott — uppenbara förvrängningar av ett ord som genom sin ljudgestalt kommit att verka främmande (om förvanskningen till *fógvevni* jfr *kvíggjevni* 'Tvetulle [semimas], en Ko, som er Tvetulle eller ikke kan tage Tyr' mot nisl. *kvígini* n. 'Kvie, der stadig løber, men ikke bliver drægtig' [av *kvígin* n. pl. 'Kalve af forskelligt Kön, fødte som Tvillinger (man mente at en saadan Kvie aldrig blev drægtig)']; förvanskningen till *fóati*, *fógvati* — där *-ati* uttalas [æatı] — har väl skett som en folketymologisk anslutning till *æti* [æatı] n. 'hvad der kan spises el. tjene til Føde; osv.' och orden borde hellre skrivas med *æ*). En förvrängning är kanske även den ovan antagna förändringen **fōran* > *fóarn* (eller en ännu äldre liknande omkastning), som alltså inte skulle vara någon egentlig, dvs. fonetiskt betingad, metates. Vad beträffar *å*-et i de nno. formerna, bör det väl med A. B. Larsen citerad av M. Olsen, a. st., förklaras som uppkommet genom aksentomkastning: *fóarn* > **f(o)árn*. Det felande *r*-et beror på assimilation (formerna äro från assimilationsområdet), och i formen *få* har väl *n*-et uppfattats som bestämd artikel och kapats bort (jfr nedan om de svenska formerna).

Vad beträffar sv. dial. *fur*, *för*-, *förn*-, föreställa de antingen ett **furh*- som aldrig fått något *-ana*-suffix (jfr det endast vokalsuffigerade sedermera *krås*), eller det ovan ponerade **furhana* där *a*-omljudet enligt god ljudgeografisk ordning uteblivit och där ändelsen, liksom på sina håll i Norge, kommit att uppfattas som bestämd artikel och skalats bort.

Nisl. *hampi* m. 'Uleilighed'.

fär. *hampa* adj. 'ordentlig, proper', m. fl.

Ett ytligt betraktande av detta ordpar skulle kanske kunna leda till att däri se ett exempel på semantiskt neutrala ords betydelseförsämring eller -förbättring (se härom senast min skrift i ANF LXXII, s. 30 ff.) eller liknande semantiska kuriositeter. Orden äro emellertid av allt att döma helt obesläktade. Nisl. *hampi* måste sammanhållas med de många *h*-lösa synonymer eller kvasisynonymer som Torp anför under *ama*, t. ex. fär. *ampi* m. 'hinder, uro, hast', allt ord av dunkelt ursprung (den nisl. formen skulle ha fått sitt *h*- av *hemja*, *hemill*, osv.?), medan

fär. *hampa*, med samhöriga *hampa* (-*aði*) 'gøre i Stand, gøre i Orden, fikse op' och *hampiligur* 'ordentlig; velopdragen', *hampiliga* 'ordentligt' (ofta uttalade som *hampuligur*, etc.) måste sammanhållas med nno. *hampa seg*, *hempa seg* 'ta sig op, komme sig', som Torp sammanställer med *hamnast* 'lægge paa sig, bli fyldigere', *hamsa seg* = *hampa*, *hempa seg*, vidare *hæma seg* och *hema seg* 'faa sit rette utseende igjen, komme sig, pynte sig, ordne dragten' och *hama*, *hema* 'gi tingen sin »ham», sin skik, ordne, pynte, bruke formaning, tale til rette'. Som glosseringen 'gi tingen sin »ham»' visar, ser Torp, utan tvivel med rätta, i dessa ord avledningar av fvn. *hamr*. Hit hör även sv. dial. *hamma* 'ordna, städa, hyfsa; laga, reparera' (Rietz). Sv. dial. och vard. *hampa sig* däremot för Hellquist samman med *happa sig* till *happ* 'lyckträff', jfr eng. *happy*, utan att kunna uppställa någon etymologi för denna stam. Dessutom anför Torp ett sv. dial. *hampa* 'være en voksen', som han för till nno. *hamla* 'arbeide (sig frem) møisomt, slite og slæpe med noget', »med paavirkning av *ampa* ['besvære, plage, uleilige']». Detta sista ord har jag inte kunnat identifiera, och vad beträffar det föregående (sv. dial. och vard. *hampa sig*) bör det anmärkas att Hellquist glider lite väl hastigt förbi den semantiska sidan av problemet: *hampa sig* förekommer nämligen (enligt Rietz, s. 243a) även i bet. 'forma sig, blifva skaplig, likna sig att blifva något, hvartill det är ämnadt' (Vb.), där man måste hålla med Rietz om att man snarare har en avledning av *hamr*. Då en tredje betydelse, näml. 'passa sig, passa för tillfället, komma till pass, bära sig' (Rietz) utan vidare låter sig avledas av denna sistnämnda, anser jag, fortfarande i likhet med Rietz, att man även för denna betydelse måste räkna med *hamr* som grundord. Endast för betydelsen 'oförmodat ske, slumpa till' (Rietz) och kanske även men ej säkert 'lyckas' (Rietz) måste man anta sammanhang med *happa sig*, men detta sammanhang behöver inte vara etymologiskt, utan *happa sig* kan ha fått ett oetymologiskt *-m-* genom inverkan av *hampa sig*, som i många situationer måste ha varit kvasisynonymt (jfr att fär. *bera til* betyder både 'rime sig, stemme, passe; være tilpas, bekvemt' och 'hænde sig, indtræffe, lykkes'). Vad beträffar *hampiligur*, är det, bortsett från *-p-*morfemet, samma som nno. *hamleg* 'vakker, tækkelig', sv. dial. (Rietz) *hammelig* 'hyfsad, städad, väl klädd'.

Fisl., nisl. *hoska*, fär. *hóska*

»*hoska*, v. forslaa, være tilstrækkelig, lat. *sufficere*» står det hos Fritzner, som anför ett exempel (det enda som finns i fornskrifterna?) ur Heilag. II, s. 27² (isl. hds. från 1300-talets slut): *þeim mundi eigi hoska ollum*

dryckr sa. Ordet har åkt in i Holthausens etymologiska ordbok, där det stämplas som »Dunkel». Det återfinnes i nisl., jfr Blöndal *hoska* 'gavne, nytte, være tilstrækkelig; *hvað sem hoskar*, hvad der end kan ske; *hoskast*, blive berømt' (de två sista användningarna efter Björn Halldórsson). Vid sidan av dessa nyisländska former ha vi också uttal med *-r-*: *horska*, etc. Dessa former äro emellertid enligt min mening, i de två första betydelseerna, antingen hyperkorrekta former (jfr att *horskur*, med etymologiskt *-r-* ofta uttalas *hoskur*) eller uppkomna genom folketymologisk anknytning till detta sistnämnda *horskur*, eller båda delarna; i den sista betydelsen ha vi säkert en direkt avledning av detta ord som, redan av semantiska skäl, inte kan ha att göra med ett ord som betyder 'räcka till, o. dyl.'. Utgår man från en form med *o*: *hoska*, måste dock ordet förbli rätt länge oförklarad. Detta ord måste nämligen vara identiskt med fär. *hóska* [höska, sydfär. háska] 'passe, falde rigtig ind, passe sammen, harmonere', vars rotvokal otvetydigt pekar på äldre *ō*. Utgångsformen är alltså *hóska*, av vilket *hoska* är förkortning framför konsonantgrupp (jfr *proskast* mot *próast*), en förkortning som kanske inte inträtt i det av Fritzner anförda belägget (texten i fråga har ingen kvantitetsbeteckning alls). Vilken förklaring kan man nu ge detta *hóska*? Det finns en som åtminstone på mig verkar evident, nämligen ansättandet av en grundform urn. **hōhskōn*, avledning av ett adj. **hōhska-* 'passande' till roten **hōh-* i vernersk växling med **hōg-* i fvn. *hógri*, sv. *höger*, eller kanske av det utvidgade adj., som fvn. **hreinska*, förutsatt av *hreinskan* = *hreisan*, fär. *reinska*, till fvn. *hreinn* 'ren'. Till bildningen av adjektivet (primär avledning utan bindevokal) jfr *proskr* < **prōskr* till *próast*, och till bortfallet av *h háski*, jfr got. *hahan* 'hanga'.

Att tänka på en avledning av **hōb-* 'passa' (jfr *hóf* n. 'hvad der passer, osv.', *hófa*, osv.) är uteslutet: **b* hade inte fallit i denna ställning; jfr *þýfska* till *þiófr*.

Fär. *hoyni* m. 'Høbjærgningstid,
den 'Tid, da Høet indhøstes'

Detta ord är säkert inte någon avledning av *hoy* (fvn. *hey* 'hö') med ett i övrigt okänt suffix **-nan-*. Inte heller torde det kunna vara ett äldre **heyni* f. med senare genusbyte. Övergång till maskulint genus *hos-(n)in-*stammar är väl betygad i fär. — jfr *blíðni* 'blidhet', *hvíti* 'äggvita', etc., maskulina — men dessa stammar äro nästan alltid avledningar av adjektiv eller bildade efter mönstret av andra av adjektiv avledda *-(n)in-*stammar, vilket inte kan vara fallet här. Troligast är i stället att ordet är nybildat till en genitiv **heynar* < **heynaðar* av **heynaðr*, bildat

som *trúnadr*, vars genitiv *trúnadar* också sammandragits till *trúnar* (i sammansättningar), som i sin tur givit upphov till *trúni*, samma betydelse. Jfr äv. *búni* = och <*búnadr*, *skilni* = och <*skilnadr*.

En bildning som **heynadr* 'höbärgning' är inte ägnad att förväna; jfr fsv. *brónaper* 'broars byggande och underhåll', *thvætnadher* 'tvagning', fvn. *vefnadr*, fsv. *væfnadher* 'vävning' (E. Olson, Appell., s. 489 ff.). Som dessa sistnämnda ord — och många andra av samma typ — anser jag **heynadr* vara bildat till det motsvarande verbet, nisl. *heyja* 'bärga hö' (ej betygat i fornspråket), fär. *hoyggja* 'ds.'. Att det skulle föreligga en bildning till substantivet (*hey*, *hoy-*) är praktiskt taget uteslutet: *-nad*-bildningar som se ut att vara avledda av substantiv äro mycket få, och ingen av dem är säker (se E. Olson, a. a., s. 493).

Fär. *húni* m. 'Trækrampe, Haandfang
(f. Eks. om Haandfang paa Skrinlaag og Bøttelaag);
Øre paa (Midten af) *bidi* ['Mælkekar, Mælkebøtte'],
hvorigennem Bærebaandet (*fetil*) gaar'

Detta ord är otvivelaktigt en *-an*-utvidgning av fvn. *húnn* 'masttopp, osv.', som i fär. övergått till feminint genus och kommit ur bruk (se ordb.). Det är som bekant vanligt att *-an*-utvidgningar dubblera annorledes bildade ord; jfr *hanki* 'ring, ringformigt handtag; spec. segelringar' ~ *hønk*, för att begränsa oss till en kvasisynonym, och nisl. dial. (Västfjordarna) *húni* = *húnn* i betyd. 'pojkvasker', för att nämna samma ord i en annan betydelse. Till det färöiska ordets semantiska innebörd jfr nisl. *húnn* bl. a. 'invendig Benbeklädnad af en Trisse i en Mastetop' och 'Knap (paa Enden af en Stok el. desl.); Dörgreb, Haandgreb'. Ordet har uppenbarligen från början betytt 'kubbe, knubb, o. dyl.'

Detta redan delvis hos Torp, *hun* 2.

Om suffixets exakta innebörd jfr nästa ord in fine.

Fisl., fär. *húsi* m. 'fodral'

Ordet förefaller att vara belagt endast på ett ställe i fisl.: Þorsfirðinga saga (= Gull-þóris saga), kap. 14: *þorir snerizt við fast ok laust Blíug með skæra hvsanvm ok kom i ænnit. æn hann fiell aa bak aptur ok varð hola fyrir hvsanum* (s. 30 f. i utg. för Samfund til Udgivelse...) (hänvisningen hos Fritzner: »*húsi*, m. = *hús* 4» är felaktig: det skall stå *hús* 5). Varifrån Hægstad o. Torp, och efter dem Holthausen, fått bet. 'huse, haus, hovud paa ambod' vet jag inte. I nisl. tycks ordet ha försvunnit,

men det är däremot levande i fär., där det betyder 'Gemme, Hylster, Foderal'.

Om ett homonymt ord (dvs. *huse*) i nno. skriver Torp: »(hjerneskal paa fisk=*haus*, No, hode paa redskap=*haus*, f. e. pipehode ...). Samme ord er gno. *húsi* m futteral, som ikke likefrem hænger sammen med det tyske kollektiv *Gehäuse* n som kan ha væsentlig den samme betydning. Avlydende til *haus*.» Det är alldeles klart att, om man tänker på bildningen, *huse* inte kan »likefrem» hänga samman med ty. *Gehäuse*, men det är säkert inte det som Torp menat, utan själva roten, och då är hans påstående minst sagt utan grund. Det faller ingen in att kalla ett fodral för en skalle, under det att det är lika naturligt som rikligt betygat att kalla det för ett hus, eller ett litet hus; jfr lty. *huske*, osv. (>no. *husk*), fvn., nisl. *hús* (se Fritznér, *hús* 5, Blöndal, *hús* III) (detta redan delvis observerat av Torp, under *hus*). Att det å andra sidan är sannolikt att *hus* ytterst sammanhängar med *haus(s)* (sv. *hös*) är en helt annan sak.

Vad beträffar suffixet — formellt lika med föregående ords — har man svårt att värja sig för misstanken att det haft diminutiv valör. Detta gäller även i viss mån föregående ord.

Fär., nisl. dial. *hyggja*='se, titta'

En av de första semantiska egenheter som frappera Färöbesökaren är användningen av *hyggja* i betydelsen 'se, titta'. *Hygg!* säga ständigt färöiska barn till varandra i situationer där svenska barn säga *Titta!* Av ordböckerna att döma är denna användning okänd utanför Färöarna¹. Så är emellertid inte helt fallet. Betydelsen i fråga har jag antecknat sommaren 1956 i Húsavík, nordöstra Island, efter människor från byn och trakten däromkring: *hyggja um gluggann* 'titta genom fönstret', *lofa mér að hyggja* 'låt mig se' (en liten pojke som ber en äldre att lyfta honom upp så att han kan se genom ett fönster), *hyggðu* eller *hyggðu á* 'se, titta'. I alla dessa fall användes annorstädes på Island *sjá* eller *lita*.

Även *hyggja að* 'se efter, undersöka, osv.', som är allmänisländskt, användes mera i Húsavík-trakten än annorstädes.

Fär. *hyggja inn* 'trænge ind (om fin Sne)'

Jfr *hyggjakavi* m. 'fin Sne, som gennem Sprækker trænger ind i Husene'.

Detta verb är säkert en avledning av fvn. *hý* n. 'tynde Haar, Dun' =nisl. ds. 'Dun, bløde Haar (paa Mennesker, Fugle, Dyr og Planter);

¹ I Blöndals exempel *hyggja að vedri* eller *tíl vedurs* är betydelse 'se, titta' inte så renodlad.

tyndt Haar el. Skæg; Fnug, Vingestøv', som i nfär., under den ljudlagsenliga formen *hýggj*, fått betydelsen 'tyndt Lag af noget, helst fugtigt, Skimmel, Mug'. Till bildningen och betydelsen jfr sv. *damma* intr. ochopers.: *det dammar in genom dörrspringan*.

Nisl. *kjóí*, fär. *kjógvi*, m. m.

Fågeln *Stercorarius parasiticus*, som på svenska heter vanlig labb, heter på nisl. *kjóí* och på fär. *kjógvi* [tšægvi], vilket är den ljudlagsenliga fär. utvecklingen av *kjóí*. Innan det färöiska namnet fick sin nuvarande form lånades det in i danskan där det fått formen *kjove*.

I norskan heter fågeln *kive* eller *jo*.

Jo, som även torde kunna beteckna andra labbarter, motsvarar fär. *jói*, ett namn om vilket det råder oenighet hos färingarna vilken labbart det betecknar (jfr Mikkjal á Ryggi, Fuglabókin, s. 66: »Navnid jói er gamalt føroyskt; men nú eru menn ósamdir um, hvør fuglur tað er. Einstakir meina, at tað bara var eitt annað navn á hvítkjógva. Men *henda fuglin* [dvs. den bredstjärtade labben, *Stercorarius pomarinus*] havi eg hoyrt útróðrarmenn nevnt jói»).

Om dessa namn skriva Falk och Torp (1903):

»*Jo* ... har — ligesom isl. *kjóí* og færøisk *tjóí* ... — sit navn efter fuglens skrig.»

»*Kjove* ... er den færøiske form for isl. *kjóí*. Det norske navn for 'rovmaagen, *stercorarius parasiticus*' er *Kive* (s. d.), hvilket forholder sig til isl. *kjóí* som vb. *kive* til n. dial. *kjoa* 'kives'.»

»*Kive* ... egentl. 'den kivagtige', se foregaaende ord [dvs. *kiv* och *kives*=sv. *kiv* och *kivas*] og det ensbetydende *kjove*».

Detta hänger inte ihop: antingen är *kjóí* ljudhärmande eller det är en fonetisk motsvarighet till *kive*; det kan inte vara båda delarna på en gång, då ingenting tyder på att detta sista ord skulle kunna vara ljudhärmande också.

Troligare besked får man hos Torp (1919):

»*Jo* ... Er vel lydefterlignende (efter dens skrik), som vel og *kive* ds. ... og nisl. *kjóí* som minder i lyd om *jo*.»

»*Kive* ... Vistnok lydord (se *jo*). I nisl. er navnet *kjóí*, fær. *kjógvi*.»

Att alla dessa benämningar äro ljudhärmande är höjt över varje tvivel. Jfr (om *Stercorarius parasiticus*) »Det mycket karakteristiska lätet brukar återgivas med 'ioh ioh' eller 'je-åh je-åh'» (Hjalmar Rendahl, Fågelboken, s. 284), »ett gällt, tvåstavigt, nästan jämrande *je-åh je-åh*» (Rudolf Söderberg, Våra fåglar II, s. 81) samt det finska namnet: *kihu*

och det sätt varpå finska öron uppfatta fågelns läte, nämligen »kiuu, kiuhu, kiho, kiaua, iiju» (Kalevi Raitasuo, Käytännön lintuopas, s. 170).

Från den vanliga labben har sedan namnet överflyttats till andra arter med helt andra läten, som *jói*, *jo* om *Stercorarius pomarinus* (bredstjärtad labb), som enligt den nyssnämnda finska fågelboken säger »toby toby» och »i-jääh», samt i finskan till samtliga andra labbarter, som då, åtminstone i riksspråket, differensieras med förleder, samtliga översatta från svenskan: *isokihu* 'storlabb' (*iso*='stor'), vars läte, fortfarande efter samma finska fågelbok, är »ag ag ag ...» och »jia-jia», *tunturikihu* 'fjälllabb' (*tunturi*='fjäll'), läte »kri-kri-kri, krii-krii, kä-kä-kä ...», *leveäpyrstö-kihu* 'bredstjärtad labb' (*leveä pyrstö*='bred stjärt'), läte se ovan.

Observera till slut att fär. *kjógvi* (i norr [tšægvi], i söder [tšågv1]) genom den fonetiska utvecklingen i det närmaste förlorat sin ljudhärmande karaktär. Namngruppen är sålunda en intressant illustration av de öden som imitativa ord kunna få.

Fär. *kombikk* n., *kombikki* m. 'spigg'

Detta namn synes kunna förklaras såsom representerande äldre **kám*bikk, **kám*bikki, där **kám*- betytt 'smuts, grumlighet' (jfr nisl. *kám* n. 'Smuts, is. omkring Munden, naar en spiser griset', vartill fär. *kámur* adj. 'mörkladen, dunkel, mat, falmet, utydelig', nno. *kaam* 'dunkel, mörkladen, med falmet farve', grundbetydelse enligt Torp troligen 'smuts') — spiggen håller helst till i stillastående ofta mycket små och mer eller mindre gyttjiga vattensamlingar — och *bikk*, *bikki* betytt 'tagg' och är, ljudsymboliskt om inte genetiskt, lika med subst., nht. *bicke* 'Spitzhacke', feng. *becca* 'ds.', etc. (se Kluge/Götze under *Bicke*) (även sv. *spigg* är huvudsakligen en ljudsymbolisk bildning).

Att spiggen i äldre nysvenska kunnat kallas »skit-spigg» (så P. Erici, *Musæus* 2 [1582/1606], s. 176 c¹, *BokwettsgP* [1723], s. 92, *Broman*, *Glys*. 3 [ca. 1740], s. 632, *Linné*, *Syst. nat.* [1740], s. 53 [dessa hänvisningar efter SAOS]) torde inte vara någon parallell till den färöiska benämningen: i detta svenska namn har *skit*- troligen pejorativ (depreciativ) betydelse, ej vistebeskrivande.

¹ Detta belägg återges av Hellquist (art. *spigg*) som *skituspigg*. Detta är felaktigt: i texten står *skitopigg*, som givetvis måste vara tryckfel för *skit-spigg* — ehuru *sp* i ifrågavarande arbete tryckes med »långt s», så nästa sida mittpå: *Stekefpett*.

Fär. *lesull*

Ett karakteristiskt inslag i den färöiska och isländska landskapsbilden äro de ulltottar som lossna från fåren och ligga på marken överallt där sådana gå. Dessa tottar kalla islänningarna *hagalagðar* och färingarna *lesull* f. Det färöiska namnet innehåller otvivelaktigt verbet *lesa* i den gamla betydelsen 'plocka'.¹ *Lesull* står det nämligen allom fritt att plocka, och förr i tiden brukade åtminstone tjänstefolket ge sig ut på formliga insamlingsfärder efter den. Denna betydelse lever i övrigt endast i viss mån kvar i färöiskan i uttrycket *lesa seg upp* eller *níður* 'hæve sig op el. lade sig glide ned i Line (spec. Bjergline, ved Fuglefangst)'. På Island finns den, bortsett från uttryck liknande det nyssnämnda färöiska, inte längre i talspråket (man säger *tína* i stället) — vilket i förbigående sagt inte går att läsa ut ur Blöndals artikel *lesa* —, men det finns gott om litterära belägg på den fram till åtminstone mitten av förra århundradet. Jag anför några exempel ur excerptsamlingarna till *Orðabók Háskólans: nema at lesa i burt allt ill-grese*. Stutt agrip ur *Lachanologia eda Mat-urta-Bok, ... Eggerts Olafs Sonar ...*, Kaupmannahöfn 1774, s. 67; *fundu [þeir] mikid af máfaeggjum og lásu þau til qvöldverdar sér*. Magnús Stephensen, *Skémtileg Vina-Gledi I, Leirárgörðum* 1797, s. 194; *kváðust lesið hafa ber úti í haga í brennivín*. Landsyfir-rjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum 1802—73 (Sögurit XV), s. 246 (1828); *Bregða vil eg mér / blóm að lesa*. Bjarni Thórarensen, *Ljódmæli I*, s. 65. Det finns även gott om belägg på *lesa saman*, *lesa til samans* ('sätta ihop') och *lesa úr* ('rensa, luka').

Vad beträffar sammansättningstypen hos *lesull* jfr sv. *plockmat*, *plockved*.

Färingarna ha ingen känsla av denna härledning av ordet, och när man frågar dem varför *lesull* heter så, bruka de med slående enighet svara att det är därför att det är ull som fåret *losar* ('fäller'), eller som *losnar* ('lossnar') från fåret, eller som är *leys* ('lös'), vilket ju är fonetiskt alldeles omöjligt.

Fär. *madkappirra* f. 'ung Ørred el. Forelle'

Ordets första del är uppenbarligen gen. pl. av *madkur* m. 'mask'. Denna genomskinlighet gör att färöiska forellmetare gärna fråga sig vad

¹ Bet. 'läsa' antages allmänt ha utvecklats sig i tyskan under inflytande av lat. *legere* och därifrån ha inkommit i de nordiska språken.

sista leden, *pirra*, kan vara, och finna ingenting bättre än att associera den med *pirra* f. 'en lille Ting, spec. a) lille Gevækst (i Ansigtet el. paa Kroppen), b) en (meget) lille Sten'. Denna sammankoppling kan inte vara riktig. Ett så bildat *madkapirra* skulle ju betyda 'en (mycket) liten mask'; jfr *steinpirra* '(meget) lille Sten'. Vi torde här i stället ha att göra med en substantivisk motsvarighet till nno. *pirra*, da. *pirre* 'peta på; reta, irritera'. Vilken forellmetare har nämligen inte retat sig på dessa decimeterlånga kryp, som jämt och ständigt peta på och förstöra masken som de äro för små för att svälja och som de tvinga fiskaren att byta ut! En reflex av denna betydelse 'peta, o. d.' ha vi kanske i fär. *tjövspirra* 'tyvagtig Kvinde': man kan tänka sig att *pirra* en gång betytt 'peterska, fingerska' och blivit förtydligat med förleden *tjövs-*. Att nu *pirra* 'en lille Ting' också torde sammanhänga med det ovannämnda verbet är en annan sak.

Fär. *nátíl* m. 'Hanekro (galeopsis tetrahit) [dvs. *då, dân* på svenska]

Ordet torde inte kunna vara någon avledning (diminutiv) av fär. *náti* m. 'ung Stormfugl (*havhestur*)', ett ord som jag förresten inte kan förklara. Det för i stället tankarna till sv. *nässla* — örten i fråga liknar mycket denna växt — med dess kända motsvarigheter i andra språk = germ. **natilōn*, som allmänt förklaras som en avledning av **natōn* med samma betydelse och bildat till den troligen av ie. **(s)nē-* i lat. *nēre* 'spinna' utvidgade germ. roten **nat-* 'binda, knyta', som återfinnes i bl. a. sv. *nät* och *not*. Det färöiska ordet skulle representera det ie. *ē*-stadiet, som givetvis knappast kan vara av ie. ålder utan snarare uppstått genom analogi eller ännu levande avljud i den äldsta färöiskan (jfr, om färöiskans förkärlek för långstadium i bildningar av denna typ, *stápil*, *stápul*, mot kort vokal överallt annorstädes — fvn. *stopull*, osv. — utom i feng.: *stōpel*, med annan betydelse, näml. 'fotspår', och annat kvalitativt avljudsstadium; jfr även *ē*-stadiet i ett ord av helt annan typ, *sáma* 'passa', i min skrift i ANF LXXII, s. 30 ff.). Det uteblivna *i*-omljudet finner jag ingen annan förklaring för än suffixväxling; jfr gotl. *natul* och ovannämnt fär. *stápil* ~ *stápul* (i gengäld har sv. *nässla* som bekant oljudlagsenligt *i*-omljud, som har förklarats så att hela ordet skulle vara lån från feng. *nete* [se Hellquist]).

Det ovan omtalade **natōn* (i nno. *-nata*, i ssgar, sv. dial. *natü*, osv.) återfinnes i fär. *nota* f. (och *not* f.) 'Nælde, Hedenælde (*urtica dioica*)' med något oväntat *o* i stället för *ø*, nämligen efter kasus obl. som oftast i

ön-stammar (*göta, kōka*, etc.) (detta *o* torde bero på det föregående *n*-et; jfr med efterföljande *n fon* n. 'Støv, Støvdække, Fnug, Dun' för äldre **fon* f. förutsatt av fvn. *tálknfanir* f. pl.).

Fär. *oman* = fvn. *ofan*

Om denna förändring skriver Håkon Hamre (Færøymålet i tiden 1584—1750, s. 43) med hänvisning till Marius Hægstad (Vestnorske maalføre fyre 1350 II:2,2, s. 118): »*f* > *m* i *oeman*, *oemanåa*, *oemanfyri* o. fl. < *ofan*, *ofaná*, *ofanfyri*. (Lignende former i Telemålet.) Hægstad mener at overgangen kan ha begynt i ord som *ofanfyri*, *ofanfrá*, ved dissimilation. — I [Vår- og lagtings] P[rotokoll] 5 1672 skrives 'ófmen', 'de smaa hunde -- schall kastis ófmen' (ó i ófmen skal vel neppe leses som ø, som ellers er skrevet ö (söen) i samme stykke)». Detta antagande av dissimilation i sammansättning med efterled på *f*- är en typisk skrivbordskonstruktion, av den typ som det vore på tiden att vår vetenskap befriade sig från. Här föreligger uppenbarligen ingen dissimilation, utan tvärtom en assimilation, nämligen till det utljudande *n*-et, möjligen förmedlad av en (svag) nasalering av det mellanliggande *a*-et, alltså en företeelse av samma art som då **neba* blivit fvn. *nema*, **neb* östn. **nem* > *num* 'om icke' (se bl. a. Brøndum-Nielsen, Gammeld. Gr., § 240), med den enda skillnaden att det assimilerande ljudet i dessa sistnämnda ord står före och inte efter som i fallet *oman*. Det är dessutom kanske inte helt opåkallat att erinra om att det som assimilerats inte varit »*f*» (bokstaven *f*) utan ljudet som denna bokstav betecknar, och då hellre det gamla [b̥] än det nya [v]. Praktiskt taget samma förändring har ägt rum i baskiskan (den enda skillnaden är att vi där har att utgå från [u] i st. f. [b̥]), nämligen i ordet för 'här' (adv.); jfr R. Lafon i Word 7 [1951], s. 240 f.: »l'adverbe signifiant 'ici', soul[etin] *hében*, ailleurs *hemen*, *emen*, repose, comme Schuchardt le pense, sur *(*h*)*au-e-n*, forme d'inessif archaïque obtenue en ajoutant au thème (*h*)*au-* le suffixe d'inessif -*n* (avec insertion d'un *e* entre la diphtongue et la consonne); on trouve dans un proverbe biscayen du XVIIe siècle (le n° LIV de Garibay) la forme *even* (avec *v* notant sans doute *b* bilabial[?? — väl fel för »*v* bilabial»]), qui est très proche de la forme primitive». Här kan det inte vara fråga om någon dissimilation i sammansättningar med efterled på *f*-; sådana finnas nämligen inte. Tacknämligare än spekulationer omkring *ó*-et i *ófmen* 1672 hade det varit att kommentera *-fm-*. Det skulle nog vara för långsökt och verklighetsfrämmande att i denna skrivning se en återgivning av ett mellanstadium med [b̥] (nasalerat [b̥]) av det färöiska uttalet —

skrivaren skriver ju på danska! Troligare är att vi här ha ett utslag av tvekan om den »rätta» stavningen av ett ord som på danska hette [ɔ̥(ə)n] men på färöiska [o(ə)man], detta efter mönstret av växlingar ä. da. *stæfnt* ~ *stæmnt*, *stæmt*; *iæfnt* ~ *iæmfnt*, *iæmt*; etc. (se Brøndum-Nielsen, § 290. 1), med motsvarande dubbelformer i färöiskan (se Hamre, s. 40; med diplomatariskt färöiskt belägg från ca. 1600: *jamgodan*). Att dessa växlingar förekomma endast framför konsonant behöver skrivaren givetvis inte ha tänkt på.

Fär. *ódn* f.

Denna egendomliga homonym till *ódn* 'oväder; raseri', som betyder '1) afmärket Sted paa *teigur* (opdyrket Strimmel Jord med Grøfter paa begge Sider); 2) en Faareflok, som gaar paa et bestemt Sted; 3) det Strøg, en »Fjeldmand» (*fjallmaður*) har at gaa, naar han driver Faar, for at mødes med andre og saaledes fra flere Steder samle Faarene i en stor Flok', detta ord alltså torde inte, trots den delvis slående semantiska likheten, vara samma som nno. *one* m. 'skogstykke, begrænset rute el. strimmel av skog, markstykke=*teig*, især med hensyn til slaatt og skjæring', shetl. *ón* (*on*, *ån*) 'stykke av en akerstrimmel, især firkantet stykke, stykke som spadegraves el. høstes av en enkelt arbeider', sv. dial. *ån* f., *åne* m. 'litet akerstykke el. engstykke som en enkelt arbeider skal slaa, i ljaadrag's bredde, den del av teigen som en slaattekar slaar efter som han gaar frem', ord som med rätta identifierats med nht. *Jahn* m. »'Reihe gemähten Getreides', erst frühnhd. belegt, doch sicher alt, über ganz Süddeutschland und Hessen verbreitet. Dazu langob.-lat. *janus* ... und (aus dem Germ. entlehnt) finn. *jana* 'Reihe, Linie' [en sammanställning som egendomligt nog inte återfinnes i den senare litteraturen om de germ. lånorden i finskan]. Schweiz. 'das geht in einem Jahn' zeigt die Bed. '(Arbeits-) Gang'» (Torp, Kluge/Götze), och som säkert med rätta också blivit förklarade som avledningar av den ie. basen **iē⁻¹*, en utvidgning av den välkända roten **ei-* 'gå'. *d*-et i det färöiska ordet kan inte ha uppstått ur intet, utan förutsätter ett äldre *ḍ*, och om de övriga nordiska orden kunna ha förlorat ett *ḍ*, så torde det inte kunna vara fallet med den tyska formen med vilken man ju måste sammanhålla den (annars skulle alla dessa ord, det färöiska inbegripet, kunna gå tillbaka på en utvidgad verbstam **iēt-/iāt-*). Det låter sig emellertid mycket lätt förklaras, nämligen utifrån den synonyma roten

¹ Så ordböckerna. Den nno. formen med sitt *ō* representerar väl snarare det även annorstädes ifrån kända **iā-*. De shetl. formerna äro tvetydiga.

**at-* (här i förlängningsstadium) i find. *átati* 'geht, wandert', lat. *annus* 'år', osk.-umbr. *akno-* < **atnos* = got. dat. pl. *aþnam* 'ds.', etc. (Pokorny, s. 69). Bildningsmässigt är allt i bästa ordning: *-ni* bildar verbalabstrakter, i germ. oftast med starkstadium av roten när det är fråga om starka verb, och det fonetiska är också som det skall vara: jfr om båda sidorna av saken homonymen *ódn* 'oväder; raseri' (jfr lat. *vātēs* 'spåman; skald'), också det ett ord som i Norden inte är betygat utanför färöiskan, och, endast om den fonetiska sidan, *idni* < *idni*, *eydna* < *audna*, etc. (se Hamre, Færøymålet, s. 46).

Den semantiska sidan gör ingen svårighet. Den ursprungliga betydelsen har varit 'gång', varifrån man kommer till bet. 1 på samma sätt som i nno. *one*, etc., till bet. 2 som i fär. *gonga* f. 'gång, det att gå till fots' och 'Flok Faar, der græsser sammen paa eet Sted og drives i Fold paa een Gang', och till bet. 3 på ett sätt som inte behöver förklaras.

I och för sig kunde givetvis nno. *one* representera detta ie. **ātn-*, men då det sammanhänger geografiskt med *å*-former som inte kunna det utan förutsätta ie. *ē*, en vokalism som åtminstone i äldre tid inte kan ha förekommit i avljudet av **at-*, är det metodiskt riktigast att hålla det samman med dessa former = ty. *Jahn*, med ovan refererad etymologi.

Fär. *sársaki* m. 'Smerte af Saar'

Ivar Lindquist har i en uppsats i Meijerbergs arkiv (del 3. 1941, s. 122 ff.) behandlat en del nordiska ord för smärta och för klagan avledda av en i de nordiska språken förut ej observerad rot **ak-/ök-*, jfr feng. *acan*, neng. *to ache*, och i samband härmed förklarat isländskans *sárauکی*, *sársauکی* 'smärta' — obs. ej 'ökning av smärta'! — som folketymologiska ombildningar av ett äldre, ej längre förstått, *saróki*, vars efterled varit lika med fsv. *ōke* 'skada', sv. dial. *ōke* 'besvär, bråk, möda', av ett urn. **ōkiŋa* n. 'smärta', en genomskinlig bildning till roten i fråga. Likaså skulle de i och för sig tvetydiga fsv. *sārōke*, fda. *sārōkæ*, osv. innehålla detta ord och ej någon avledning av *auka* 'öka'.

Detta är evident, men det är dock högst intressant att se hur det finner en glänsande bekräftelse i ett färöiskt ord som undgått Ivar Lindquists forskaröga, nämligen ovanstående *sársaki*, som Jacobsen-Matras' ordbok tycks känna endast från Lexicon færøense men om vars (tidigare) existens man ej kan tvivla. Det *-aki* som detta ord uppvisar kan naturligtvis inte sättas i samband med *auka*, och det är dessutom ett nytt nordiskt ord för smärta att tillägga den lindquistska listan: urn. stam **akan-* m., bildad på pres.- och perf.-ptc.-stadiet av roten, vilket är det

normala vid verb av denna kategori (VI:e klassen); jfr *agi* till **agan* 'frukta', *skadi* till *skada*, urspr. starkt (got. *skapjan*, *skōþ*), etc.

Nisl., fär. *semingur*, nisl. *sems*, *semsa*

De enda nordiska ord som de etymologiska ordböckerna veta att med någon säkerhet anföra som derivat av den ie. roten **sē(i)-*, osv. i betydelsen 'långsam, sen, o. d.' äro fvn. *sīdr* 'weniger', *síz* 'nachdem' (<*sīdes*), *sīð* 'spät', superl. *sīzt*; *seinn* 'langsam, spät'; sv. *sina*; nor. *seimen* 'saumselig, langsam' (citerat efter Pokorny), samt dessa ords moderna avläggare eller motsvarigheter i andra nordiska mål. Det finns emellertid säkert fler, nämligen de i överskriften nämnda orden: *semingur*, nisl. 'Nølen, Sendrægtighed', t. ex. i *gera e-d med semingi* 'göre n-t sendrægtig el. trevent', *svara með semingi* 'svare långsamt og med Uvilje, trække paa Ordene' (Bløndal), fär. 'jævn, maadelig Roning'; nisl. *sems* n. 'Langsomhed, Sendrægtighed; spec. langsom Spisen', *semsa* (-*aði*) 'forhindre, forsinke; nøle; spise långsamt', det förra »rückbildung» till det senare (jfr *kalls*, *rifs*, etc.). *e*-et i dessa ord kan lika väl vara det *a*-omljudda ie. *i*-stadiet (i lat. *silēre* 'ruhen, aufhören [z. B. vom Winde], schweigen'=got. *anasilan* '[vom Winde:] aufhören, verstummen', feng. *siomian* [<**simian*] 'zögern, hängen, sich senken', fht. *gi-semōn* [*a*-omljud], etc.) som *i*-omljudt urn. *a*<ie. *ə* (i lat. *satus* [<**sātós*] av *serere* 'så' [samma rot ie. **sē(i)-*). Varifrån *i*-omljudet i *semingur* skulle utgå är självklart; för *semsa* skulle grundformen vara **sam-isōn* (jfr *glöfsa*=sv. *gläfsa*, av germ. **glap[p]*-).

Fär. *tygum* 'Ni'

Färöiskans hövliga tilltalsord, *tygum*, dat. och ack. lika, gen. *tygara* [tījūn, tījara], skrives med *g*. Denna skrivning är nästan säkert felaktig. Formerna förklaras nämligen naturligast som äldre **tyðr*, **tyðar*=fvn. *yðr*, *yðar* med *t*- från nominativen: *tær*<*pér* — även i denna form är uddljudet som bekant sekundärt — och *-r*, *-ar* utbytta mot *-um*, *-ara* efter känt mönster (t. ex. *okkum*, *okkara* mot fvn. *okkr*, *okkar*). Så tolkade äro formerna fullständigt parallella med *tykkum*, *tykkara* i stället för äldre *ykkur*, *ykkar*. Den enda skillnaden är att dessa senare bevarat sin nominativ: *tit*, medan *tær* försvunnit, dock inte alls för länge sedan (se Hammershaimb, Færøsk Anthologi I, s. XC). Att **yðum* inte är betygat, utan endast *yðrum* (dat.) och *yður* (ack.), nämligen i kväderna, behöver inte betraktas som en motinstans: det är naturligt att novationen

-um mot äldre -r slagit igenom endast i den talspråkliga formen med sekundärt uddjudande *t*.

Vad beträffar uttalet med [j] i stället för *đ*, är det mellan ifrågasvarande vokaler helt ljudlagsenligt.

Skrivningen med *g* beror väl på att man föreställt sig något sammanhang med *tykkum*, som på de södra öarna uttalas med endast ett *k*, som dessutom låter som [g], men det finns alltså mer än goda skäl för att på den punkten ändra den färöiska ortografien och skriva *tydum*, *tydara*.

Fär. *tægingur* el. *tægunur* m.

Den knappa översättningen i den jacobsen-matrasska ordboken, 'en Slags Tørv', gör att man endast kan ana ordets etymologiska sammanhang. I själva verket betecknar det en (sämre) sorts torv med rötter i. När man väl fått detta klart för sig, ger sig etymologien själv: ordet är en avledning av fvn. *tág* f. 'Rodtrevle, Sugerod' (ordet tycks inte finnas kvar i fär.) eller fär. *tága* f. 'fine, seje Rodtrævler i Tørv', som *hyrningr* 'Gjenstand, Person som har Horn' är avlett av *horn*, -*æringr*, i *sexæringr* 'sexaaret Fartøi', etc. är avlett av *ár*, etc. Jfr fär. *tæga* f. 'lille flettet Kurv, Kurv af flettet Straa', m. m.

Fär. *ursi* m. 'gammel Tyr'

Man torde kunna ta för tämligen givet att detta ord innehåller någon form av roten i sv. *ur-* i *uroxe*, fvn. *úrr*, etc., dvs. urg. **ūru-* (lånat i lat. *ūrus*). Om betydelseväxlingen 'uroxe' ~ 'tjur' jfr nämligen sv. dial. (Vrml. m. fl. [Rietz]) *ure* 'arg, folkilsken tjur'. Det torde dock långt ifrån sakna betydelse att dra fram detta ord, som ännu ingen tycks ha observerat. Utöver stort intresse i sig självt har det nämligen sitt bidrag att lämna till frågan om den exakta härledningen av det nyssnämnda urg. **ūru-*.

Vid den närmare bestämningen av det färöiska ordets bildning stå två tolkningar till buds. Den närmast liggande är att i detta ord se en nordisk -*si*-avledning av *úrr*, en avledning av samma slag som *bersi*, *kausi*, etc. Om det inte fanns någon annan förklaringsmöjlighet, finge man nöja sig med denna, men skulle inte undgå att känna sig störd av icke mindre än tre oväntade omständigheter: för det första betyder inte *ursi* en sorts uroxer, utan en sorts tjur, för det andra borde det närmast betyda en liten »ur» (översättningarna i de fornspråkliga ordböckerna säga ofta ingenting om den exakta betydelsen, eller valören, av -*si-*

bildningarna, men de nya språken, icke minst nyisländskan ge besked, och man torde kunna säga att dessa bildningar normaliter ha diminutivisk eller smeksam betydelse [jfr E. Olson, Appell., s. 122; Torp i Gamalnorsk ordavledning, § 47. 1]; — de av Torp nämnda *hrognkelsi* och *uſsi*, som inte tyckas kunna ha denna valör, äro båda av osäkert ursprung), för det tredje skulle man närmast ha väntat **úrssi* och inte *ursi* (det färöiska uttalet lämnar inget tvivel om att här föreligger gammalt kort *u*) (de ord som visa förkortning av basens vokal äro inga *-si*-avledningar, utan hypokoristiska bildningar med det ursprungliga *-ssi*-suffixet; sålunda *kussi* m. 'kalv' ~ f. *kussa*, till *kú-*; annars heter det — nisl. — *hrútsi*, *hrússi* 'Dim. af *hrútur*, Væder' och — fvn. — *Grímsi*, *Iónsi*, och, med ett annat *-si*, *hírssi*, *iátsi*; — i fär. ha vi visserligen *hirs* m., *irsa* vb [jfr nisl., även det förkortat, *hissa* 'förvånad', mot nyssnämmt fvn. *hírssi*], men här är, på grund av ordens betydelse ['pludselig Træk, Ryk', 'trække, hale med pludselige Ryk'], en expressiv förkortning helt naturlig). Den andra förklaringsmöjligheten är att i det färöiska ordet se en reflex av någon av följande två ie. stammar: 1) **úrssen-* i find. *vŕšan-* 'männlich; männchen, Mann, Hengst', *vŕša-* 'Stier', och ytterligare några indo-iranska ord: rot ie. **ay(e)-*, **auer-*, osv. 'benetzen, befeuchten, fliessen' (>'befrukta'), 2) **ŕssen-* i av., fpers. *aršan* 'Mann, Männchen', gr. hom. *ἄσσην*, att. *ἄσσην* 'männlich' (jfr med annat suffix find. *ŕšabháh* 'Stier'): rot ie. **ere-s-*. Med hänsyn till de tre ovannämnda betänkligheterna vid den förra härledningen, torde det knappast vara någon fråga att man bör ge denna sista förklaring företräde. Frånvaron av *a*-omljud av *u*-et i ifrågavarande ord är inget hinder: *a*-omljud är som bekant inte genomfört i någon kategori av substantiv (jfr fär. *tussi* m. 'Turse, Jætte', osv., samt Noreens anmärkning, § 61, Anm. 1, att *nu* statt sonstigen *o* ist besonders in dem färöischen dialekt beliebt, z. b. *brut* bruch, *mula* zermalen, *turf* torf u. a., s. Bugge, Aarbøger 1875, s. 40). Den uteblivna assimilationen *rs*>*ss* är inte heller utan parallell; jfr *arsur*=fvn. *ars*, *rass*; *byrsa* 'bössa' (oetymologiskt *r*); *hirs*, *hirsra*, jfr fvn. *hírssi*; *hors*=ross 'häst'; *hvørs* gen. av *hvör*; *irskra(st)* 'gyse'; *karsi* 'rosetbladet Springklap'=da. *karse* 'krasse'; etc. — mot assimilation i *fossur*; *kirsiber* [tŕissibeør]; *tussi*, jfr fvn. *purs* eller *puss*; etc. (*rs*-assimilationen är alltså lika oregelbunden i fär. som i fvn. och nisl.). Men om nu *ursi* hör till någon av de nyssnämnda rötterna, så måste även *ur* göra det (jfr ovan). Detta sista ord kan emellertid med sitt urg. **ū-* inte höra samman med ie. **ere-s-*. Det måste alltså — och i och med det även *ursi* — höra till roten **ay(e)-*, etc., vilket inte stöter på någon ljudhistorisk svårighet (jfr fvn. *úr*, sv. *ur* i »i ur och skur», sedan länge förklarad som represen-

terande denna rot) och är semantiskt mera tilltalande: det finns fler ord för 'tjur' av denna rot än av den andra (se Pokorny).

Härmed förefaller det mig som om de tvivel som på sina håll kommit till uttryck om Hellquiists härledning av *ur*, nämligen av ovannämnt ie. **ay(e)*-, etc., borde vara skingrade. Om dessa tvivel jfr senast Pokorny i Indogerm. etym. Wb., s. 80: »anord. *ūr* 'feiner Regen' ... vielleicht [min framhävsn.] anord. *ūr* ... 'Auerochs'». Nordiskan kan inte gärna ha två ord av olika ursprung för så närstående begrepp.

Det isländska sjönamnet *Pveit*

Ett unikum i den isländska toponymien är *Pveit*, ofta med best. art.: *Pveitin*, namnet på en mindre insjö några kilometer norr om Höfn i Hornafjörður. Härom skriver Einar Ólafur Sveinsson i Landnám í Skaftafellspingi, s. 125 f.: »Vatn eitt fagurt í Nesjum heitir Þveit — það nafn er algengt á engiteigum eða grasblettum í Noregi; vera kynni, að þessu nafni hefði engiteigurinn vestan vatnsins heitið, þó er varlegast að fullyrða ekkert um það».¹ Denna identifikation är säkert riktig och jag tror att man kan komma den egentliga betydelsen närmare och uttrycka sig mindre tveksamt.

O. Rygh, Norske Gaardnavne, Forord og Inledning, s. 83, skriver om det norska namnet: »Nu bruges Tveit i endel Bygder bl. a. om en Græsplet mellem Skov eller Klipper, en Slaateng i Skoven, en Rydning (se Aasen og Ross)». (Som framgår av Sigurd Fries' nyutkomna avhandling, Studier över nordiska trädnamn, s. 43, innehålla de norska *tveit*-namnen ej så sällan — om ock »ej så ofta» — trädnamn som förled.) Bortsett från bet. 'Rydning' passar denna definition till punkt och pricka till topografien av den isländska sjön. Den är nämligen omgiven av låga, men i den låglänta omgivningen och mot vattenytan tydligt framträdande klippor med äng- och sumpmarkssträckor emellan, ej endast på västsidan, utan runt hela sjön och särskilt på sydsidan. När man därtill betänker att trakten i landnamstiden säkert varit skogsbevuxen (jfr *Skógey*, namnet på den största ön i fjorden, och *Vidhöfði*, namnet på en av klipporna vid insjön, samt de trädrester som traktens alla invånare funnit vid plöjning och grävning), dock så gott som säkert med undantag av de nyssnämnda ängssträckorna, får man en landskapsbild som vad beträffar stränderna helt överensstämmer med Ryghs definition.

¹ En annan islänning, Árni Óla, har också observerat *Pveit*, dvs. *Tveit*-namnen i Norge och skriver, Lesbók Morgunbladsins, 24 júlí 1955, s. 398 b: »Það merkir lítið vatn, 'stærri en tjörn, en minna en vatn', var mér sagt þar». Denna uppgift torde bero på okunnighet; jfr forts.

I samma riktning, nämligen en betydelse grovt sagt 'glänta', pekar även det förhållandet att det i trakten ofta, om inte oftast, heter *ad fara í Þveitina*, med *í* som i fråga om slutna rum. Betydelsen 'glänta' behöver emellertid inte innebära att vi ha haft överflyttande av namnet från ängssträckorna till vattnet eller, som Einar Ólafur Sveinsson muntligt meddelat mig att han tänker sig, att detta vatten en gång hetat **Þveitarvatn*, som sedan förkortats till *Þveit*. Hela öppningen i skogen, nämligen ängssträckorna och sjön, kan mycket väl ha kallats 'Gläntan', *Þveitin*, detta så mycket mer som ängarna förr i tiden säkert haft större ekonomisk betydelse än nu — då det finns sådana överallt runt omkring —, och större ekonomisk betydelse än sjön — fisk finns det ju nog av i havet och flera vattendrag alldeles intill, medan den forell som finns i sjön är, åtminstone idag, dålig, ja t. o. m. som det heter där »óætur».

Namnet är givetvis identiskt med *Tvet*, *Tveten*, *Tveta* i Sverige och *Tved* i Danmark, alla i sin tur identiska med bl. a. sv. dial. *tvét*, *tveit* 'huggspån; skåra; etc.', varom se de etymologiska ordböckerna.

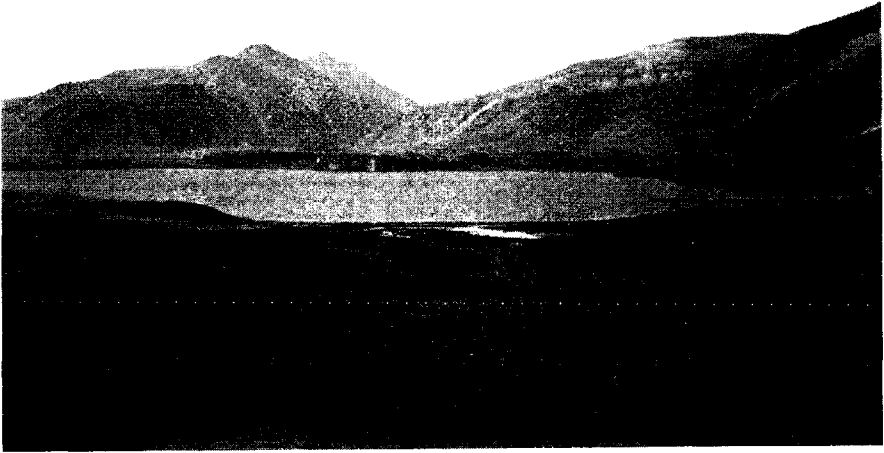
Fär. *øna* (-*adi*) 'strippe om' och
øni n. 'mindre Flok Faar, som græsser sammen'

Torp har inte observerat dessa ord. Verbet måste dock vara identiskt med det av honom anförda nno. *øna* (<**ōnijan*) bl. a. 'gaa omkring utan maal', jfr *ōna* 'stirre (og vente) længselsfuld efter noget', i avljud till *ana* 'gaa blindt hen, tumle avsted; staa stundende og stirre' = got. (*uz)anan* '(aus)hauchen'¹, vartill substantivet (*øni*) låter sig föras utan större semantiska svårigheter. Detta substantiv har alltså, trots den semantiska släktskapen, ingenting att göra med sv. dial. *øna* 'lamma', som är bildat till roten i lat. *agnus*, etc. (se Hellquist). Frånvaron av vidare etymologisk omgivning gör det emellertid omöjligt att säga till vilket ord (verbet *øna* eller något annat numera förlorat ord) detta substantiv är bildat.

*

Flera av de ord som vi nyss sett — *hóska*, *nátill*, *ódn*, *ursi*, och kanske t. o. m. fler — inbjuda till en reflexion av metodisk karaktär: Sent omsider ha nordisterna insett att det inte går att bedriva t. ex. svensk ordforskning och ignorera nyisländskan; det går inte heller att ignorera färöiskan, strängt taget inte en gång i allmän indoeuropeisk språkforskning!

¹ *ana* finns i fär. med betydelseförskjutning til 'lyse el. brände svagt; være endnu i Live, skønt svag og skrøbelig (om Mennesker)'.

Dveitin med Vindhöfði vid borte (östra) stranden.

(Foto törf.).

SVEN EKBO

Om ortnamnet Roden och därmed sammanhängande problem.

En översikt från nordisk synpunkt.¹

Den översikt av de språkliga problemen rörande ortnamnet Roden och därmed sammanhängande ord, som här skall ges, är ursprungligen tillkommen mot bakgrund av den tolkning av ortnamnet, som Gerhard Hafström publicerat i Svenska Dagbladets understreckare 28/8 1956: Roden och Roslagen. Översikten avser i första hand att ur språklig (företrädesvis nordisk) synpunkt granska de av forskningen framlagda teorierna. Det moderna huvudarbetet härvidlag är den skarpsinniga utredning, som publicerats av Erland Hjärne i Namn och bygd 1947, s. 1 ff., där hithörande frågor på bred basis utförligt diskuteras och där en utmärkt orientering ges rörande problemläge och tidigare forskares insatser. I följande översikt behandlas först de ord, som i nordiska språk uppträder under formen fvn. *ródr* eller fsv. *roper* med appellativisk betydelse, sedan behandlas namnet *Roden* (företrädesvis från formell synpunkt), och till slut diskuteras de frågor, som anknyter sig till finska *Ruotsi* 'Sverige', ryska *rus*', gr. 'Ρῶς, arab. *rūs* såsom beteckning för en kategori av svenskar.

I formen fvn. *ródr*, fsv. *roper*, kan teoretiskt sett ett flertal urgermanska ord uppträda. Såsom en första möjlig utgångspunkt för ett sådant nordiskt ord kan man ansätta urgerm. **rōpuz* eller **rōđuz*, en germansk representant för den ordbildningstyp, som kan kallas ieur. *-tu*-stammar. Detta ord är då ett verbalabstraktum till verbet *ro*, med ursprunglig betydelse 'roende, rodd'. Det återfinnes, så vitt jag vet, inte utanför de nordiska

¹ Föredrag i Filologiska sällskapet i Lund den 1/11 1956 (senare även, i något bearbetat skick, vid slavistmötet i Uppsala i aug. 1957). Föredraget har före publiceringen bearbetats varvid vissa utslutningar och tillägg gjorts.

språken, men ordbildningstypen är välkänd även i andra germanska språk. Exempel är bland andra ordet *fred*, *frid*, fsax. *frithu*, fht. *fridu*, feng. *fridu*, fvn. *fridr*, vidare got. *wahstus*, fvn. *vøxtr* 'växt', got. *flodus* 'flood' m. fl. Från nordiska språk kan ytterligare nämnas (i fvn. form) *groftr* 'grävning, grav', *mótttr* 'makt', *þvótttr* 'tvätt', *gródr* 'grodd, växt', *blóstr* 'blåst'.

Det fsv. *roper* 'rodd' har uppenbarligen denna stambildning. Detta framgår av sammansättningarna *roparum* 'utrymme för rodd' (SödermL) och *roparætter* 'ledningsträtt, sjörätt' (UL, SödermL m. fl.) och motsäges icke av övriga beläggställen i de fsv. lagarna. I fvn. heter ordet 'rodd' *rodr*, m., gen. *ródrar*. Den form, som ordet här har, är utan tvivel sekundär. Vid sidan av ordet *ródr* som exponenter för ord, som antagit sådan sekundär form, står flera andra, t. ex. *blóstr* 'blåst', *groftr* 'grävning, grav', *gródr* 'grodd, växt'. Uppkomsten av denna sekundära ordtyp diskuteras utförligt av Wilhelm Cederschiöld i Studier över genusväxlingen i fvn. och fsv. (1913); se vidare s. 4.

Möjligen finns den ursprungliga *-tu*-stambildningen bevarad i oförändrad form i västra Norden i ett enstaka exempel, nämligen i Fornmannasögur IX: 36, där det heter: *stóð þá upp annarr búandi ok dæmdi leiðángr, ród ok reidu*. Tillägget *ród ok reidu* återfinnes blott i handskriften Eirspennil. Formen *ród*, ack., är ensamstående i den fvn. litteraturen och kan bedömas på olika sätt. Det torde inte vara omöjligt att uppfatta den såsom relik av ett äldre språkskikt, vari ordet fvn. *ródr* i sin böjning överensstämde med fsv. *roper*. Orsaken till bevarandet av den ålderdomliga böjningen skulle då vara den, att den fras, vari ordet ingår, utgjort en fast formel, som oförändrad bevarats i den muntliga traditionen (jfr UL *biupær utt rop ok rep*). Emellertid kan även skrivfel föreligga (*ród* i st. f. *ródr*); jfr Frostatingslagen IX: 22: *gera fyrir hann ródr oc reidu*, Därs. XI: 5: *gera fyrir þau ródr oc reidu*. Ett säkrare belägg för tillvaron av en äldre fvn. (eller kanske snarare samnordisk) *-tu*-stam *ródr* är *ia*-avledningen *ródi* med betydelsen 'redskap för rodd, åror o. d.' Detta ord är bl. a. belagt i Hymiskvida. Även det fvn. *andródi*, m., 'rodd mot vinden' (synonymt med *andródr*, m.) torde utgå från den oförändrade *-tu*-stammen *ródr* 'rodd' (jfr Hjärne i NoB 1947, s. 33 med litt.-hänv.).

En annan tänkbar utgångspunkt för ett nordiskt *ródr* är ett urgerm. **rōpaz* eller **rōdaz*, som då skulle representera den typ av verbalabstrakter, som ur ieur. synpunkt kan kallas *-to*-stammar (jfr Ekvall i Upps. univ. årsskr. 1904, s. 68). Sådana verbalsubstantiv är kända i germanska språk, men bildningen tycks inte vara produktiv i historisk tid. Exempel är sådana ord som fvn. *brandr* 'brand', möjl. *eidr* 'ed (got. *aips*) m. fl.

Denna möjlighet framstår med hänsyn till ordet *ródr* såsom rent teoretisk, eftersom ingen enda form på nordiskt (eller överhuvud germanskt) område är belagd, som betygar tillvaron av ett sådant ord. Icke heller motsvarande, teoretiskt tänkbara neutrala ord, urgerm. **rōpaⁿ* eller **rōðaⁿ*, fvn. (obelagt) **róð*, n.¹, synes vara anträffat i germ. språk.

Ett fvn. *ródr*, nom. sg., kan även utgå från en avledning av verbet *ro* med det suffix, som i ieur. tid skulle ha hetat *-tro-* och som urspr. mest förekommer i neutrala ord. Vi skulle då få ett fvn. *ródr*, n., gen. *ródrs*, och i likhet med en rad andra urspr. neutrala *-tro-*avledningar skulle ett sådant ord sekundärt kunna uppträda med maskulint genus *ródr*, m., gen. *ródrs*. Bland ord, som antagit sådant sekundärt genus i fvn., kan nämnas *aldr* 'ålder', *galdr* 'galder', *arðr* 'årder' m. fl. (se Cederschiöld Genusväxlingen s. 7). Ur germansk synpunkt är det här ifrågavarande ordet **rōpra-* väl känt. Det föreligger bl. a. i fht. *ruodar* (t. *ruder*), feng. *rōpor* (eng. *rudder*), 'åra, styråra, roder'. Av den mlt. motsvarigheten härtill *rōder*, *rōr* 'roder' är det svenska ordet *roder* (fsv. *rodher*) lånat under senare delen av medeltiden. Frågan är nu, om någon inhemsk motsvarighet till detta ord funnits i Norden. I de övriga germanska språken är grundbetydelsen 'det som man rör med, åra', och för detta begrepp användes i Norden ett annat ord, fvn. *ár*, vårt *åra*. Detta skulle kunna förklara, att ordet *ródr*, n., 'åra' i Norden utträngts i förlitterär tid.

Emellertid är genitiven *ródrs* belagd en gång i fvn., i en dråpa av islänningen Thord Særeksson i början av 1000-talet: *pás settusk | sinn ródrs við þrom stinnan*. Betydelsen har fattats olika; den äldre forskningen har antagit betydelsen 'rodd, roende' (t. ex. Finnur Jónsson i *Lexicon poeticum* m. fl.), Erland Hjærne anser betydelsen vara '(rodd)skepp' (NoB 1947, s. 44 ff.). Den vanligaste betydelsen hos *-tro-*avledningar är den av nomina instrumenti, t. ex. *arðr* 'det som man ärjar med, årder', men även betydelse av nomina actionis förekommer, t. ex. fvn. *fóstr* 'uppfödande, underhåll', feng. *hléopor* 'hörsel'. Sammanhanget i den isländska dikten ger inte något säkert utslag med hänsyn till betydelsen av formen *ródrs*. Den äldre tolkningen 'roddens kant' för 'reling l. årfäste l. dyl.' kan ställas vid sidan av sådana kenningar som *hiörva gnijs ský* eller *viga ský* eller *hildar bord* för 'sköld' (jfr Hjærne i NoB 1947, s. 46). Hjærne har (a. a., s. 44) angivit grundade skäl för meningen, att en *-tro-*avledning till verbet *ro* skulle kunna få en konkret betydelse 'det som ros' eller 'rum där man rör', vilken innebörd skulle bli liktydig med '(rodd)skepp'.

¹ Jfr Hjærne i NoB 1947, s. 33 med litt.-hänv.

Ett kompositum *róðrgoltr* 'ett slags ramm på fartyg' anföres av Hjärne (a.a. s. 47) som ett ytterligare möjligt stöd för existensen av ett nordiskt ord *róðr*, n. 'skepp', men ordet kan även tolkas såsom innehållande det vanliga fvn. (från en *tu*-stam utgående) *róðr*, m. 'rodd' (kanske snarast i betydelsen *atróðr* 'åtrodd, angrepp till sjöss medelst rodd').

Ett annat indicium för förekomsten av ett nordiskt *róðr*, n., i äldre tid är vidare den böjning *róðr*, m., gen. *róðrar*, 'rodd, roende' som utmärker den urspr. *-tu*-stammen i fvn. Som Cederschiöld visat (s. 6 ff.), måste omdaningen av sådana ord som *blóstr*, gen. *blástar*, *groftr*, gen. *graftar*, till den yngre typen *blóstr*, gen. *blástrar*, resp. *groftr*, gen. *graftar*, (en omdaning som delvis kan studeras i litterär tid) sättas i samband med förekomsten i språket av (urspr. neutrala) *-tro*-avledningar med likartad betydelse, med vilka sammanblandning ägt rum. Om man från denna synpunkt ser på frågan om vad den på 1000-talet i Västnorden ännu förekommande *-tro*-stammen *róðr* kan ha betytt, förefaller det kanske mest sannolikt, att den haft en betydelse som legat så nära *-tu*-stammens, att detta förhållande underlättat de båda ordens sammansmältning i ett. Sådana förhållanden tycks ha förelegat för andra på likartat sätt uppkomna hybridböjningar, t. ex. *blóstr*, gen. *blástrar*, *groftr*, gen. *graftar* (se Cederschiöld a.a. s. 11 ff.). Möjligen skulle sålunda sådana överväganden tala för att *-tro*-stammen åtminstone har kunnat användas i en abstrakt betydelse 'rodd, roende' och att en eventuellt förekommande betydelse '(rodd)skepp' icke haft särskilt fast hävd i språkkänslan.

I en nyligen av R. Ekblom publicerad uppsats Roslagen — Russland i Zeitschrift für slavische Philologie 1957, s. 47—58, uppfattas den fvn. gen. *róðrs* hos Thord Særeksson (i anslutning till Finnur Jónssons översättning i textbandet i Den norsk-islandske Skjaldedigtning) såsom betydande 'årtull', och som stöd för denna betydelse åberopas nor. dial. *ro*, n. 'rum mellan pinnarna i årfäste' och gotl. dial. *rodur* 'årfäste'. Det synes a priori icke helt uteslutet, att dessa dialektord skulle kunna åter spegla en gammal *-bra*-stam, i vilket fall ordet i nordiska språk mycket tidigt skulle ha antagit specialbetydelsen 'årfäste' i stället för den i västgerm. språk betygade bet. 'åra', eftersom ju begreppet 'åra' uttrycktes med ett annat ord i nordiskan. Denna tolkning 'årfäste' kunde man då även inlägga i den isländska skaldeversen.

Ett närmare studium av de båda dialektorden talar dock mot ett sådant antagande. Det gotländska ordet *rodur*, *rodar* etc. synes vara maskulinum i bet. 'årfäste, årtull' men neutrum i bet. 'roder' (i sistnämnda användning är ordet säkerligen — liksom i svenskt riksspråk — lånord från mlt.). Endast såsom neutrum uppges det av P. A. Säve från Vam-

lingbo 1871 i formen *rodur*, vilket ord anges ha bet. 1) roder 2) = *roning*. (se strax nedan) [ULMA]. Då ordet f. ö. är väl känt i bet. 'årfäste' från olika trakter av Gotland och i denna bet. alltid uppträder såsom maskulinum, synes det sannolikt, att Säves uppgift om genus är onöjaktig och endast riktigt för ordet i bet. 'roder'.

En synonym är på Gotland ordet *roning*, som (förutom i abstrakt bet. 'rodd') är mycket spritt på ön med den konkreta betydelsen 'trälipp (hvari tullarna sitta) hvarpå åran hvilar S[äve]; träbit af hårdare slag, inlagd i båtkanten hvarpå åran hvilar' (Gotl. ordb.), alltså 'årfäste (av viss typ)'. Även formen *rolingar*, pl., är antecknad (B. Ytterberg 1934 [Burs; ULMA]) men kan bero på hörfel av upptecknaren.

Utanför Gotland användes för motsvarande detalj på en roddbåt i stor utsträckning ordet *rodd*, m. (Öland [Lindroth Ölands folkhäl 1: 326], Södermanland [Rietz 287a], Finland [Vendell, Wessman], Estland [Vendell, ULMA]). Ordet *rodd*, som numera icke torde brukas på Gotland annat än såsom lånord från riksspråket (enligt uppgift av förste arkivarie Herbert Gustavson), bör efter all sannolikhet i äldre tid även ha tillhört gutniskans ordförråd. Eftersom verbalsubstantivet *roning* på Gotland användes i stället för riksspråkets *rodd* i abstrakt bemärkelse och då *roning* på Gotland även har bet. 'årfäste', kunde man tänka sig, att *rodd* i båda betydelserna ersatts av ordet *roning*. I bet. 'årfäste' kan då de gamla *rodd* fakultativt ha levat kvar men ombildats till de former (med maskulint genus) *rodar* o. d., som vi möter från olika trakter av Gotland. Förutom *rodar* och Säves *rodur* har ordet även formerna *rodre*, best. -n (Klintberg 1876 [Lau, ULMA]), *rodare* (GotlOrdb.). Oftast synes ordet användas i pl. *rodtrar* om båda årfästena, t. ex. — förutom belägg i Gotl. ordbok — Klintberg 1876 [Lau], B. Ytterberg 1934 [Eksta, Hablingbo, Hamra, Grötlingbo, Burs; ULMA]. Den supponerade ombildningen har tydligen inneburit en anslutning till ordgruppen på -are. Orden på -are utgör i gotl. dialekter en stark mönsterbildande grupp, som haft förmåga att attrahera och till likhet med sig omskapa ord med ursprungligen annan bildning. Exempel är bl. a. *rodurkoltare* 'rorkult' (Fårö, ULMA), *felare* ~ ä. *fele* m. m. 'löt'¹, *tylare* 'törel', *stenbitare* ~ *stenbit* m. fl.

Hur detaljerna i den här antagna ombildningsprocessen ägt rum, låter sig måhända inte med säkerhet fastställas, men det synes avgjort mera sannolikt — icke minst ur dialektgeografisk synpunkt — att anta, att

¹ Se härom Långström Svenska fordonstermer (=MASO 10) s. 124 ff. med litteraturhänvisningar. Ytterligare exempel på ombildningar med anslutning till orden på -are ges därs. s. 134 f.

det gotländska *rodar(e)* etc. är en i nyare tid uppkommen ombildning av ordet *rodd* (urspr. mask. *-tu-stam*) än att anse det vara ett relik av en urnordisk neutral *-pra-stam*, som i Sverige endast bevarats på Gotland.

Nor. dial. *ro*, n. 'Toldegang i Baad' (Odal, NSmaal.) [Ross] torde icke heller med någon säkerhet kunna anses såsom en representant för en urnordisk *-pra-stam* *ródr*, n. Torp ansätter för *ro*, n., i Nynorsk etymologisk ordbok en utgångsform *ród* med frågetecken. Ordet finnes — enligt benägen upplysning av förste arkivarien Ingeborg Hoff — icke i Norsk målförearkivs samlingar. Vid särskilda efterfrågningar efter ordet från Norsk målförearkivs sida i de berörda trakterna har det icke heller kunnat beläggas. Under sådana förhållanden synes det djärvt att överhuvud inlåta sig på något försök till förklaring av ordet. En oviss möjlighet skall dock antydast här. Man kan tänka sig, att det neutrala genus är sekundärt och beror på inflytande från sådana synonyma beteckningar som *roskjibb*, n. (Östfold), *rolag*, n. (Aust-Agder) [enligt meddelande från förste arkivarie Ingeborg Hoff, Norsk målförearkiv]¹. I så fall skulle man tänka, att ordet ursprungligen varit maskulinum och att det vore etymologiskt identiskt med nor. *ror* 'rodd', äv. *ro*, m. 'Rum i en Baad, Sæde med et Par Aarer' (Innherad) [Aasen]. Just denna sistnämnda betydelse återfinner vi i finlandssv. dial. (Replot) *rodd*, m. 'roddbänk och därtill hörande tullpar' (Vendell). Betydelsen 'årfäste' är ju, som ovan påpekats, välkänd för ordet *rodd* i flera svenska dialekter.

Den föregående diskussionen torde ha visat, att inga säkra stöd finns för antagande av ett nordiskt *ródr*, n., (*-pra-stam*) med bet. 'årfäste'.

Sammanfattningsvis kan man sålunda säga, att ett *ródr*, n. (sekundärt eventuellt m. med *a-stamsböjning*), under århundradena före år 1000 sannolikt existerat i (åtminstone västra) Norden och att detta ord väl kan tänkas ha haft betydelsen 'rodd', eventuellt en konkretare 'det som man ror med', mindre troligt '(rodd)skepp' eller 'årfäste'.

Ortnamnet Roden, som tidigast synes vara säkert betygat i Upplandslagen och Östgötalagen, uppträder i äldre tid praktiskt taget överallt som ett otvetydigt mask., oftast i best. form med suffigerad artikel (t. ex. UL Pingmalab. XIII, *de ropinum* 1312, *in Rodhinum* 1316 m. fl.). Då det i den svenska versionen av Upplandslagens kungliga stadfästelsebrev 1296 heter *hwar um sik ær byggæ i nyræ ropin* (med motsvarigheter i Codex Ängsö och Codex Esplunda), är det tydligen fråga om det sekun-

¹ Även morfologiska förhållanden av samma art som de, som av D. O. Zetterholm framdragits för förklaring av det neutrala genus i vissa sv. dial. av det urspr. maskulina ordet *hå* (se Ordgeografi och språkhistoria, s. 51, 53, 57), kan ha förelegat i vissa östnorska dialekter.

dära bruk av *ack.* i *st. f.* dativ efter prep., som börjar uppträda i den klassiska fornsvenskan för att senare bli allt vanligare; exempel på sådant sekundärt bruk av *ack.* finns redan i äldre Västgötalagen och sedan bl. a. i Upplandslagens företal. I den latinska versionen av Upplandslagens stadfästelsebrev står ordet i följande sammanhang: *vt omnes et singuli Norræodhrinh inhabitantes sine contradictione qualibet vtantur legibus supradictis*, där det andra *r* i *rodhrinh* möjligen skulle kunna tyckas vara något förvånande såsom nominativ-*r*, då själva lagen har (i PmB) nom. *Ropin* och då ordet i den latinska texten står såsom *ack.*-objekt. Men själva bevarandet av nominativändelsen *-r* vid suffigerade artikeln är vid denna tid det vanligaste, och fsv. ord, som står i en latinsk text, uppträder stundom i nom. oberoende av den syntaktiska ställningen. Man kan jämföra ordet *roper* 'rodd' i följande passage i Svenskt Diplomatarium 1: 519 (1277): *nouerint vniuersi, nos* (dvs. kung Magnus Ladulås) *parochianos de grydbek ab omni rodær ... dimississe liberos*. På samma sätt kan *de roden* (odaterat, SD 1884, 1312?) vara att bedöma i förhållande till det vid denna tid vanligare *de Rodhinum* (t. ex. 1316). Andra exempel finner man hos S. Olsson Nordberg: Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300, I (1926) under *Biorn, Kilboe, spannamale* (även utan nom.-ändelse, se under *Rikvidher, Hælsinger, Hviter*). I obest. form förekommer ett ord *ropzs* i Östgötalagen i uttr. *iarls bryti i ropzs bo*, som enligt vissa forskare (t. ex. C. J. Schlyter: Ordbok till Sveriges gamla lagar; se vidare litteraturhänvisningar hos Hjärne a.a. s. 69 not 36) skulle innehålla ortnamnet; enligt Hjärne (a.a. s. 70) ingår här ett appellativ med betydelsen '(ledungs)rodd' eller '(rodd)skepp'. Obestämd form föreligger även i några yngre belägg utan större principiellt intresse (se bl. a. Hjärne a.a. s. 55).

Namnet Roden har, såvitt känt, av alla forskare satts i förbindelse med något av de ord, som här tidigare behandlats vid diskussionen av fvn. *ródr* och dess östnordiska motsvarigheter. Bortser man nu tillsvidare från den semantiska sidan av problemet, frågar man sig, vilket eller vilka av dessa ord som formellt kan tänkas ingå i namnet. Ingen anmärkning kan från formell synpunkt riktas mot sammanställningen med *-tu*-stammen fsv. *roper* 'rodd'. Genitiven på *-s* i Östgötalagens *ropzs bo* kan antas representera sekundär genitivändelse *-s* i *st. f.* för *-ar*; i både Östgötalagen och Upplandslagen finns det säkra exempel på genitiv på *-s* av gamla *u*-stammar (t. ex. *luz ÖL, sons UL*). Det förtjänar dock att nämnas, att inget beläggställe visar *u*-stamsböjning av namnet *Ropin*, medan t. ex. *utroper* visar sådan kompositionsform ännu i en hamnskrå från 1450 (*uthrodda bååt*) och det enkla ordet *rodd* i de av Hafström framdragna

finländska källorna från nya tiden visar sammansättningstypen *roddewatn* (ej *roddsvatn*). Sammansättningar till namnet *Roden* tycks enbart ha formen *rops-* (tidigast, efter vad det vill synas, vid mitten av 1400-talet *rodskarlar*; se Söderwall och Hjärne a.a. s. 50). Möjligen kan detta förklaras därav, att namnet (som då såsom namn får betraktas såsom relativt ungt) i allmänhet användes i best. form och att dess gen. sålunda enligt fornsv. regler skulle heta *ropsins* (såsom t. ex. *vm ropsins utskyldir* i vissa handskrifter av Upplandslagen).

Den förste, som sammanställt ortnamnet *Robin* med *-tro-*stammen *ródr*, torde vara R. Ekblom i en uppsats i Archives d'études orientales 11 (1915), s. 6 ff. Med annan semantisk motivering upptas denna förklaring av Hjärne a.a. s. 37 ff., särsk. 44 ff. Ur formell synpunkt förefaller denna sammanställning mindre sannolik. Båda forskarna uppfattar namnet ss. urspr. n. pl. (Ekblom i Språkv. sällsk. i Upps. förhandl. 1940—42, s. 149, Hjärne a.a. s. 51). Mot detta kan invändas, såsom Hjärne själv framhåller (a.a. s. 57 ff.), att ordet är otvetydigt m. sg. i Upplandslagen och senare och att inga exempel finns från fornsvensk tid på en motsvarande genusövergång från n. pl. till m. sg.¹; däremot finns exempel från den slutande medeltiden (1400-talets sista del och 1500-talet) på övergång från n. pl. till f. sg. Enligt Hjärne beror den tidiga övergången på anslutning till *-tu-*stammen *roper*, men det synes föga sannolikt, att sådan anslutning skulle ha omdanat ortnamnet. Mera troligt förefaller under sådana förhållanden, att ortnamnet redan från början innehåller *-tu-*stammen *roper*.

Till slut skall här omnämnas ett par runskriftsbelägg, som av vissa forskare ansetts innehålla ortnamnet *Roden*. Det gäller Hovgården, Adelsö (U 11, c:a 1080), som har **ret : lit : rista : toliu : bry(t)i : i rop : kunuki**, och den nu försvunna Nibble, Ekerö (U 16): **han : uas : buta : bastr : iruþi : hakunar**. I en uppsats i Hum. Vetenskapssamfundets årsbok 1946 har Erland Hjärne behandlat dessa runinskrifter, och han har där velat visa, att inget av dessa ställen med någon nödvändighet behöver fattas såsom innehållande ortnamnet. Det första stället tolkar han såsom *ī hrōþ konungi* 'till konungens heder' och det andra *ī rōþi Håkonar* 'i Håkons rodd, dvs. sjötåg'. Skulle något av dessa ställen innehålla ortnamnet, måste — om detta överhuvud skall sammanställas med något av de ord *ródr* som här förut behandlats — antingen *-tu-*stammen fsv. *roper* föreligga eller också skall — enligt min mening föga sannolikt —

¹ Fsv. *tar*, n. pl., i förhållande till *tar*, m. sg., är ej jämförligt med fallet *roper*, eftersom skillnaden mellan n. pl. och m. sg. i sistnämnda fall, där stammen ej slutar på *r*, även skulle framträda i ack.

ombildningen av ett urspr. **roþr*, n. pl., till *roþr*, m. sg., redan ha ägt rum, en möjlighet som Hjärne icke anser vara otänkbar (a.a. s. 24).

Beträffande den semantiska sidan av ortnamnets förklaring anser Hafström, att *-tu*-stammen *roþer* 'rodd' i ortnamnet haft betydelsen 'vattenområden genom vilka utrodden (ledningstågen) löpte fram', och han visar såsom parallell på det i nyare tid i finländska källor förekommande *siäl(a)rod(d)* 'fiskvatten där säljakt bedrevs, farvatten där man jagade säl från roddbåt'. Ekblom antar för den plurala neutrumform *Rõþ(r)in*, som han anser vara ortnamnets ursprungsform, betydelsen 'roddvägarna' (Språkv. sällsk. i Upps. förhandl. 1940—42, s. 149).¹ Liknande betydelseutveckling visas av nor. dial. *ror*, m., 'Vei eller Linie at roe i, såsom i grundt Vand eller nær ved Land' (Aasen). Detta norska dialektord har av vissa tidigare forskare (Cederschiöld a.a. s. 13; jfr Ekblom 1915, s. 9) ansetts reflektera *-tro*-stammen *róðr*, men Hjärne anser — säkerligen med rätta — att det utgår från det vanliga fvn. *róðr*, m. 'rodd' (a.a. s. 35 f.). Utgår man sålunda från *-tu*-stammen *roþer*, synes man på detta sätt tvångsfritt kunna förklara innebörden av ortnamnet Roden. Hjärne ser i ortnamnet urspr. pl. (best.) av *-tro*-stammen **roþr*, n., '(rodd)skepp', och han visar upp goda paralleller till att ord för 'skepp' kommit att användas i betydelsen 'skeppslag' (a.a. s. 51 ff.). Det som gör förklaringen osäker, är inte den förutsatta semantiska utvecklingen utan dels det hypotetiska (och enligt min mening föga sannolika) i att ortnamnet urspr. varit n. pl., dels även det förhållandet, att betydelsen '(rodd)skepp' hos *-tro*-stammen **roþr* icke kan anses vara annat än en — må vara tänkbar — hypotes, som har sin enda hållpunkt i tolkningen av Thord Særekssons gen.-form *róðrs* (se ovan s. 3 ff.).

Återstår så till slut frågan om fin. *Ruotsi* 'Sverige; svenska folket', ryska *rus*', grek. 'Ρῶς, arab. *rūs*, alla betecknande en kategori av svenskar. Enligt den teori, som särskilt utvecklats av V. Thomsen (Saml. Afh. 1: 233 ff.), är bland dessa ord det finska det äldsta, och från finskan har sedan de ryska, grekiska och arabiska orden upptagits. Det finska ordet, som efter all sannolikhet äldst varit en folkslagsbeteckning liksom ryska *rus*' osv., skulle i sin tur ha uppstått genom lån från sådana antagna äldre fsv. sammansättningar som *roþ(r)smæn*, *roþ(r)skarlar*, *roþ(r)sfolk* såsom beteckningar för en kategori av svenskar. Thomsen anför vissa lånord i finskan, som utgår från nordiska sammansättningar, nämligen *riksi* 'riksdaler', *puosu* 'båtsman', *huovi* 'hovman', *timperi* 'timmerman',

¹ I den 1957 publ. uppsatsen anges det neutr. *rõþr* ha betytt 'Bezirk eines Ruderfahrwassers' (s. 53). Stöd synes dock saknas för att anta ett neutralt ord med denna bet. i nordiska språk.

portto 'sköka' (jfr fsv. *portkona*). Man måste till dessa exempel anmärka, att inget av dessa lånord med någon sannolikhet kan antas ha en så hög ålder som måste förutsättas för *Ruotsi*. Emellertid kan ju även i ett äldre skede dylika finska kortord ha bildats vid lån från svenska sammansättningar.

Thomsens teori utgår med hänsyn till de ansatta nordiska formerna från den uppfattningen, att sådana sammansättningar som sv. *roskarlar* principiellt är av hög ålder, och enligt hans mening är den fvn. formen *róðr* 'rodd' med stamslutande *r* primär i förhållande till fsv. *roper* 'rodd' (med stam utan *r*).¹ Det första av dessa antaganden torde vara föga sannolikt (jfr ovan s. 8), och det andra framstår numera som ogrundat. Det är av vikt att observera, att tanken på sammansättningar såsom grundval för det finska ordet hos Thomsen bygger på förutsättningar, som numera i sin oförändrade form inte kan upprätthållas.

Om man nu ställer frågan, vilket eller vilka av de i det föregående diskuterade appellativen *róðr* (*roper*) som kan tänkas ingå i de sammansättningar **rop(r)smæn* osv., som skulle vara utgångspunkt för fin. *Ruotsi*, så måste man först, som flera forskare påpekat, utmönstra *-tu*-stammen *roper*, emedan dess sammansättningar skulle lyda **roparmæn* eller **ropmæn* etc. i det tidiga skede det här är fråga om. Formellt möjligt är, att *-tro*-stammen **roþr* ingått sammansättningar med den form som Thomsen anför. Ekblom har lanserat denna teori (a.a. 1915) och menar, att *-tro*-stammen haft betydelsen 'roddfarled', i pl. 'trakt(er) vid roddfarleder'. Denna tolkning har med rätta kritiserats av Hjärne (a.a. s. 35 ff.; jfr ovan s. 9), och Hjärne menar i stället, att de antagna sammansättningarna innehållit *-tro*-stammen **roþr* i betydelsen '(rodd)skepp'. Såsom förut påpekats, är antagandet av ett ord **roþr*, n., '(rodd)skepp' en mycket osäker hypotes, och ansatta sammansättningar till ett sådant ord framstår givetvis som i ännu högre grad hypotetiska. Man skulle härvid även kunna anföra, att sammansättningsformen *skip-* eller *skipa-* i fsv. är vanligare än *skips-* (jfr t. ex. *skiphærra* 'skeppare, kapt'n', *skipman* 'sjöman', *skipa drænger* 'sjöman').

Vill man vidhålla tanken på nordiska sammansättningar såsom utgångspunkt för fin. *Ruotsi*, skulle man kanske även kunna tänka på sådana sammansättningar med *-tu*-stammen *roper*, som i andra sammansättningsleden börjar med *s*. Med stamkomposition får man då en ljudförbindelse *rop-s-*. Man kan såsom hypotetiska sammansättningar uppställa t. ex.

¹ Den diskrepans, som föreligger mellan fvn. gen. *róðrar* och den förmodade ä. fsv. gen. *roþrs*, har Thomsen icke upptagit till behandling.

**ropsæggjar* 'roddmän' (till det ord som föreligger i fvn. *seggir* 'män, krigare', etymologiskt motsvarande lat. *socius* 'följeslagare, kamrat') eller **ropsæssar* 'män som sitter tillsammans på roddbänken' eller **ropswear* 'roddsvear', möjl. en tänkbar benämning på svenska ledungsmän eller vikingar. Men man är i själva verket nu mycket långt ute på hypotesernas gungfly. Vi vet egentligen intet om dylika sammansättningsars existens på 600- eller 700-talen, och ej heller kan man med säkerhet påstå, att sådana sammansättningar vid denna tid skulle ha återgivits med ett östersjöfinskt **rōtsi*, ehuru väl detta kan vara möjligt.

En annan möjlighet, som kunde förtjäna att övervägas, vore, att det östersjöfinska **rōtsi* utginge från det enkla ordet fsv. *roper* 'rodd' i detta ords äldre form.¹ Man utgår då åtminstone från ett faktiskt befintligt ord, ett ord som dessutom nödvändigtvis måste ha uråldriga anor. Det förefaller mycket sannolikt, att ordet *roper* 'rodd' tidigt kunnat få en speciellare betydelse 'sjötåg, ledungståg' eller konkretare 'vikingaflotta, ledungsflotta', även med tanke väsentligen på det kollektiv av deltagare som ingick i en sådan flotta (jfr Nibble-inskriften ovan s. 8). Man skulle då såsom utgångspunkt för det finska ordet uppställa sådana former som **rōpuz*, **rōduz*, **rōpur*, **rōdur*, (**rōpr*,) **rōdr*. Ändelsen *-i* är ju mycket vanlig i sådana finska lånord från svenskan, som härstammar från medeltiden och nya tiden (se t. ex. Thomsen Saml. Afhandl. 2: 125 f.). Enligt vad Thomsen menar, visar även åtskilliga lånord från perioden 700—1300 sådant *-i*; de ifrågavarande lånorden (t. ex. *paatti* 'båt', *auskeri* 'öskar', *kaupunki* 'stad') är emellertid mycket svåra att tidfästa. Enligt Mägiste torde man emellertid kunna räkna med att *-i*-stammarna under 600- och 700-talen hade en sådan utbredning inom de östersjöfinska språken, att germ. ord vid inlåning mycket väl kunde ansluta sig till denna stamtyp (se Mägistes uppsats i detta häfte av ANF). För att få fram den form **rōtsi*, som förutsattes av fin. *Ruotsi*, får man då utgå från ett äldre svenskt **rōdr*², vars *r* på finska substituerats med *s*, varefter ändelsen *-i* tillagts.

¹ Muntligen har tankar i denna riktning framkastats av prof. K.-O. Falk och fil. lic. B. Loman (oberoende av varandra).

² Vokalen *u* torde ha varit synkoperad efter lång stavelse åtminstone på 700-talet, kanske redan på 600-talet; jfr sådana runinskrifters vittnesbörd som Sölvesborg *asmut* 'Asmund', Björketorp *-sba* 'spådom' (se t. ex. Moberg De nord. nasal-assimilationerna (1944), s. 194 ff.). Sannolikt är, att synkopen (som väl ägt rum vid olika tider på olika områden) föregåtts av ett uttal med recuderad men ej helt bortfallen vokal, och en sådan uttalsform (**rōpər*, **rōdər*) kan även tänkas ha varit utgångspunkt för det finska ordet **rōtsi*. Övergången *p > d* mellan tonande ljud torde vara ungefär samtidigt med synkopen av *u* efter lång stavelse (jfr Noreen

Frågan om möjligheten av en substitution av *r* med *s* sammanhänger intimt med frågan om karaktären av det ljud, som brukar transkriberas *r* och som med en måhända mindre lycklig term vanligen betecknas som »palatalt *r*».¹ Ostridigt är, att *r* historiskt sett utgår från ett tonande *s*-ljud, och det kan i detta sammanhang påpekas, att detta tonande *s*-ljud i ändelser uppträder såsom *s* i det äldsta skiktet av germanska lånord i finskan (t. ex. *ansas* 'ås', *rengas* 'ring', *keihäs* 'spjut'). Allmänt känt är vidare, att *r* så småningom sammanfallit med alveolart *r*. Övergången *r* > *r* är visserligen tidigare efter dentaler än i andra ställningar men torde dock i Svealand icke ha ägt rum förrän på 900-talet (jfr Noreen *Geschichte*³ § 62 med litteraturhänvisningar). Att under en viss period ett mellanstadium existerat mellan tonande *s* och alveolart *r* torde vara en allmän mening (se t. ex. Jiriczek i *Engl. Studien* 60 (1926), s. 217 ff. och där anförd litteratur). Men i fråga om arten av detta mellanstadium är meningarna delade. Stundom har man antagit, att det ifrågavarande ljudet varit ett muljerat *r* (v. Friesen i *Nordisk kultur* 6 (1933), s. 45). Själva det faktum, att ljudet utvecklats ur tonande *s* och senare övergår till alveolart *r* och att denna utveckling äger rum oberoende av det angränsande ljudets karaktär (t. ex. såväl efter främre som bakre vokaler), kan inte sägas stödja en sådan uppfattning. Den utveckling, som det tonande *s*-ljudet genomgår och som för fram till uttal med alveolart *r*, representerar artikulatoriskt sett en tillbakaflyttning av artikulationsstället från gingivodental (postdental) till alveolar (supradental) artikulation och en samtidig förändring av artikulationssättet från frikativ till tremulant artikulation. Ett mellanstadium i denna utveckling behöver ej vara en för alla ställningar gemensam palatal, *j*-haltig artikulation,² snarare innebär utvecklingsgången av ljudet, att tungspetsen under ljudets förändring så småningom flyttas uppåt till tandvallen från tänderna och tandköttet och därvid bringas i dallring. Sådana överväganden gör det sannolikt, att ljudet *r* varit ett frikativt *r*-ljud som legat mycket nära tonande *sj*-ljud (landsmålsalfabetets γ).³ Det synes icke vara omöjligt,

*Geschichte der nord. Sprachen*³ (1913), s. 13, 98); det är dock helt ovisst, om *tu*-stammen urspr. haft tonlös eller tonande dental spirant.

¹ Jfr Heusler *Altisl. Elementarbuch* (1921), § 144 Anm.

² Därmed är icke sagt, att ej ljudet under vissa omständigheter (t. ex. i palatal omgivning) kunde palataliseras; att ljudet i vissa nordiska dialekter under någon period haft palatal artikulation i åtskilliga ställningar, är måhända ej heller utslutet.

³ Den uppfattning, som här framförts, står mycket nära den, som framställts av H. Pipping i *Inledning till studiet av de nordiska språkens ljudlära* (1922), s. 163 ff. Pipping anser, att mellanstadiet varit »ett koronal-alveolart tonande

att ett sådant ljud kunnat substitueras med *s* vid lån till finskan.¹ Frågan om tiden för detta ljuds uppkomst ur tonande *s* synes icke kunna säkert besvaras. Vissa forskare (Jiriczek a.a., v. Friesen a.a.) har ansett tiden c. 550 som den sannolika (åtminstone för inträdd övergång i vissa dialekter). Andra (Pipping a.a., Bremer a.a.) menar att övergången är senare (c. 750 eller ännu senare). Skulle man med dessa sistnämnda forskare mena, att en form **rōdR* på 600- eller 700-talen ännu uttalades med *z*, bör ju givetvis detta ljud på finska ha substituerats med *s*.

Kvar står emellertid, att — såvitt känt — intet motstycke uppvisats till ett nordiskt lånord i finskan, som uppvisar nominativändelsen från den nordiska källan jämte ett tillagt finskt *-i*. Möjligen kan detta förhållande förklaras genom följande omständigheter. Det antal nordiska lån, som införlivats i de östersjöfinska språken under den period, då fornsvenskan hade synkoperad vokal i nominativändelsen (i t. ex. *a-* och *u-*stammar) och samtidigt bevarat *r* i ändelsen, kan ha varit mycket litet (och hithörande ord kan senare ha dött ut eller ombildats). De flesta nordiska lån i finskan torde nämligen höra antingen till en yngre eller till en äldre period. De strukturella förhållandena i de östersjöfinska språken torde under det här ifrågavarande skedet ha varit sådana, att ett fornsvenskt ord, som för en finsktalande närmast kunde återges med **rōts*, för att kunna införlivas med de östersjöfinska språkens ljudsystem måste få ett vokaliskt tillägg, varvid ändelsen *-i* låg närmast tillhands.

Sammanfattningsvis kan man väl säga, att inget nordiskt ord är uppvisat, som utgör en otvetydig källa för det östersjöfinska **rōtsi*. Sätillvida är det ej heller bevisat, att fin. *Ruotsi* och därmed sammanhörande ord är lånade från äldre svenska. Men å andra sidan har dock ett sådant antagande stor inre sannolikhet, och man torde vara berättigad att uppställa hypotesen om svenskt ursprung, så länge inga absoluta formella hinder för en sådan teori framställer sig. Bland hittills framkomna förslag synes man minst röra sig på de luftiga konstruktionernas mark, om man antar, att *-tu-*stammen *roper* såsom självständigt ord i sin äldre form utgjort källan för det östersjöfinska **rōtsi*, som med sådan livskraft spritt sig bland östra Europas folk.

sch-ljud (ryskans ж); jfr vissa modifikationer a.a. s. 166. O. Bremer (Festskrift till H. Pipping (1924), s. 41) anser det ur *z* utvecklade mellanstadiet ha varit »ein am vorderen zahnfleisch artikuliertes zungenblatt-r». I förbigående yttrar Hesselman (i Nordisk kultur 3—4 (1952), s. 334): »*r (vanligen tecknat *z l. *R) var i urnord. tid ett frikativt r-ljud eller ett tonande, möjligen r-liknande s».

¹ Liknande överväganden gör Tryggve Sköld beträffande representationen av nordiskt *r* i lapska lånord i en undersökning i SvLandsmål 1953—54, s. 33 ff. Han anser, att *R* stundom vid inlån kunnat substitueras med *s*.

JULIUS MÄGISTE

Fi. *Ruotsi*, estn. *Rootsi* m.m. i de finsk-ugriska språken.¹

Den av J. A. Sjögren år 1861 antydda (se Gesammelte Schriften I s. 416) och av V. Thomsen år 1879 i Der Ursprung des Russischen Staates (s. 104) närmare motiverade nordiska etymologin av fi. *Ruotsi* »Sverige» och dess anförvanter i de östersjöfi. språken (fsv. **rōpsmæn* resp. *rōpskarlar* »roddare, sjömän, inbyggare i Roslagen») har sedermera enhälligt godtagits av fenno-ugrister och forskare som sysslat med de germ. lånorden i de östersjöfinska språken (se t. ex. Setälä i Bibliographisches Verzeichnis (FUF XIII) s. v. *Ruotsi* och Karsten i GFL ss. 101, 212 och annorstädes, senast i Folkmålsstudier X, ss. 483—4). Men från nordistisk sida har man under senare tid inte varit nöjd med Thomsens bevisföring och alltså betvivlat denna ordförklaring; jfr t. ex. Ekblom i Archives d'études orientales 11 (1915), s. 6 ff., Hjärne i Namn och bygd 1947, s. 32 ff., och senast Sven Ekbo i en utförlig analys av de eventuella fsv. utgångspunkterna för fi. *Ruotsi* m.m. i det föredrag i Filologiska Sällskapet i Lund den 1.11. 1956, som återfinnes på annat ställe i detta häfte av ANF. För att för nordisterna och slavisterna underlätta bedömningen av det fi. ordet *Ruotsi* och dess familj, skulle jag här vilja ge en kort översikt över vad man har att säga om detta ord från finskugrisk, speciellt östersjöfi. ståndpunkt.

Låt oss först bekanta oss med det finsk-ugrisk-samojediska språkliga material som hör samman med frågekomplexet *Ruotsi*. Avläggare av detta ord finns i nästan alla östersjöfi. språk, i lapskan, i de permiska och obugriska språken samt i några samojediska språk, ja eventuellt t. o. m. i ett par icke-uraliska språk i Sibirien.

¹ Föredrag i Filologiska Sällskapet i Lund den 1.11 1956.

Vad det ifrågakvarande fi.-ugr. ordet angår, så synes *det östersjöfi.* materialet inneha nyckelpositionen: fi. (i Lönnrots ordbok) *Ruotsi* »Sverige; svensk, svenska folket; svenska (språket)», *ruotsalainen* »svensk; svensk man l. qvinna», *ruotsakko* »svensk qvinna, svenska», »krustistel (*carduus crispus*) med fl. tistelarter» (även *ruotsalainen* »id.»), kar. (efter Genetz, Suomi II:14) *Ruottši* »Suomi, Suomalainen», »Finland; finne», olon. (efter Genetz, Suomi II:17) *Ruottši* »Suomi; Suomalainen», stammen *Ruottšilaize-* resp. *-ttšalaize-*, nom. sing. *-ine* »Suomalainen», olon. Salmi-dial. (efter P. Pohjanvalo Salmin murteen sanakirja och supplementband) *Ruottšalane* »suomalainen», *Ruottši* »suomalainen», *ruotšikse* »suomeksi», »på finska», *Ruotšakoi* »suomalainen», *Ruotšinkieli* »suomen kieli», »finska (språket)», lyd. (efter J. Kujola Lyydiläismurteiden sanakirja) *ruotš'* resp. *-š'*, partit. sing. *-ttšid*, nom. plur. *-ttšid* osv. »suomalainen, luterilainen mies; Suomi, Ruotsi», »finne, en lutersk man; Finland, Sverige», *ruotšis* »Suomessa», *ruotši vier* »den luterska trosbekännelsen», vot. (i egna otryckta uppteckningar från 1943) *ruotš'i*, elat. sing. *ruotši/ssä*, adess. sing. *-aa* m.m. ~ *rötš'i* »Sverige; (subst.) svensk», estn. (efter Wiedemanns ordbok) *Roots*, gen. *Rootsi*, *Roodzi* »Schweden, schwedisch», *vana R.* »Norwegen» ('das alte Schweden'), *R.-maa* »Schweden», *R.-mees* »Schwede» m.m., *rootsik*, gen. *rootsiku* »halbdeutsches Weib», *Rootslane* »Schwede», liv. (i Kettunens ordbok) *rùotš/li*, plur. *-list* ~ sing. *-niškà* »schwede», *rùotš-mō* »Schweden», ON *nugà-rùotš* gårdsn. i byn Vaid (gårdens ägare har någon gång i tiden kanske flyttat hit från församlingen *Noa-Rootsi* = *Nuckö* i Estland), gårdsnamnen *rōgā-*, *vanā-* och *ūž-rùotš* i samma by. Den östersjöfi. lands- och folkbenämningen *Ruotsi* mm. (med dess avledningar och sammansättningar) är uppenbarligen en urgammal beteckning för »Sverige» och »svensk» på hela det östersjöfi. språkområdet. Att i kar., olon. och lyd. *Ruottši*, *ruotš* m.m. har betydelsen »finne», »finsk» resp. »Finland» har naturligtvis sin förklaring däri, att då Finland tillhörde Sverige även Finland och dess invånare i fjärrkarelarnas ögon voro »Sverige» resp. »svenskar (svenska medborgare)». På vissa denationaliserade östersjöfi. områden har ordet i denna betydelse på ett senare stadium undanträngts av motsvarande synonyma lånord från ryskan resp. lettiskan. Så har jag hos voterna bredvid *ruotš'i* (*rötš'i*) kunnat uppteckna *švētā* resp. *švietā* »svensk» och *švētā-* resp. *švietā-mā* »Sverige ('svenskens land') = ry. *šved* »svensk (subst.)». Eftersom i de i Lund tillgängliga vepsiska tryckta ordförteckningarna inte finns något spår av det östersjöfi. ordet *Ruotsi* m.m., är det sannolikt, att även russifierade vepser använder det ry. ordet i fråga (*šved*) såsom beteckning för Sverige och svenskarna (liksom bl.a. även mordvinerna; jfr ersa-mordv. i

Koljadenkovs och Zyganovs ers.-ryska ordbok *šved* »svensk (substant.)», genit.-adjekt. *švedenī* »svensk»; jfr även i ungerskan *svéd* »svensk» och *Svédország* »Sverige» från slaviska språk). De på 1800-talet slutgiltigt lettifierade livländska liverna i Salatsi (Salisbury) använde (enl. Kettunens och Sjögren-Wiedemanns ordböcker) i stället de lettiska orden *svieder* »Schwede» (=r[uots] m[ō] mies i Kurland) och *Sviedrmā, Svieder mā* »Schweden». Dessa sentida lånord liksom även ett par helt unga beteckningar för svenskar i finskan (jfr t.ex. *hurri, Ruotsin hurrit*, se Asko Vilkuna Vir. 1952 22—30) finns det ingen anledning att i detta sammanhang närmare behandla.

Östersjöfi. *Ruotsi* har en obestriddlig motsvarighet i de lapska dialekternas *ruoš'sā* m.m.; jfr t.ex. i norsk-lapskan (efter Niensens ordbok) *ruoš'sā, -šš-* »Russian», »russer», *Ruoš'sā, -šš-* »Russia», »Russland» ~ *Ruoš'sā- ēnā(m), -ēdnām* »id.», *ruoš'sālāš* »Russian», »russer», ofta i sammansättningar såsom *ruoš'sā-guolle* »Russian fish», »russefisk, skrapfisk...» m.m., i svensk- och finsklapska dialekter (i E. Lagercranz Lappischer Wortschatz II) Enontekiö *rū.šš^a*, Könkämä-Kaaresuvanto *rū.šš^a*, ackus.-gen. *ru.ossa* (*ss* < *šš*), Kvänangen *rū.šš^a*, Nesseby *rū.šš^a* m.m. Ytterligare lapskt dialektmaterial finner man i Erkki Itkonens uppsats i Vir. 1946 ss. 402—403, där även det lapska ordets ursprung närmare behandlas; jfr även Lindahl-Öhrlings svensk-lapska ordbok *russ* »rysse» (<sv.) och norsk-lap. *ruoŧŧā, ruossā* »svenska språket; Sverige», *ruoš'elāš* »svensk» (<fi.) samt Kola-lap. (Kildin) *rū'tts* »finne» (<kar.). Det finns alltså i lapska dialekter även stamfränder till fi. *Ruotsi* m.m., som inkommit i språket senare antingen från svenskan (*russ*) eller från finskan och karelskan (*ruoŧŧā, ruoš'elāš, rū'tts*), såsom även framgår av de ifrågavarande citerade lap. ordens betydelse (»svenska språket, Sverige», »svensk», »finne»; jfr ovan det östersjöfi. materialet). Även lapska *ruoš'sā* m.m. är enl. Itkonen av östersjöfi. ursprung och måste härledas ur östersjöfi. **rōtsi* men tillhör både ljudhistoriskt och semasiologiskt sett ett betydligt äldre låneskikt, i det att detta ord torde ha inlånats redan då lapparna ännu bodde sydligare, vid Ladoga-sjön. Itkonen säger sid. 403 (i översättning): »För lapparna betydde varjagerna ett bestämt folk i Ladoga-trakten, i vars bakland även urlapparnas boplatser har legat. Här har ännu på 800-talet måst vara stark lapsk bosättning, och i dessa trakter har betydelseutvecklingen av ordet *ruoš'sā* från »varjag» till »ryss» gått för sig parallellt med nationalitetsförhållandenas utveckling i varjagstaten», dvs. parallellt med russifieringen av de nordiska varjagerna.

Två år efter Itkonens ställningstagande har även Collinder i Svenska landsmål och svenskt folkliv 71 (1948) ss. 146—148 i polemik mot Wik-

lunds arbete Lapparna, utan att omnämna Itkonen, förklarar lap. *Ruoš'sá* för ett lånord: »... *Ruošša* har kommit in i östlappsken och därifrån till norsklappsken genom karelsk förmedling.» Men han synes hysa den åsikten, att det till grund för *Ruoš'sá* liggande karelska ordet skulle tillhöra »det äldre skiktet av ryska lånord i östfinskan och karelskan» liksom t.ex. fi. *kuomina* »loge», *kuoma* »fadder», *veššälä* »munter», *pläššie* »dansa på ryskt vis» < ry. *pljasat*. I det sistnämnda ordet går kar. -šš- sannolikt inte tillbaka på ry. -s- (jfr *pljasat*) utan låter sig bättre förklaras från ry. -š- i vissa böjningsformer (jfr t.ex. ry. *pljašet* »han dansar» m.m.), och denna parallell är sålunda inte användbar i detta sammanhang. Men det går knappast heller att i fallet *Ruoš'sá* åberopa kar. *veššälä* < ry. *vesjol-*, ty i karelskan saknas varianten **Ruošši* som man med Collinders förklaring måste utgå ifrån och som, enligt vad Collinder synes ha tänkt, skulle ha varit ett äldre kar. lån från ry. *Ruš*. Att varianten *Ruossi* (< *Ruotsi*) förekommer i vissa fi. dialekter, hjälper oss inte. Itkonens ovan refererade förklaring av lap. *Ruoš'sá* är i varje fall att föredra framför den senare av Collinder framställda förklaringen.

Efter vad man allmänt antar, har östersjöfi. **rötsi* gått över även till de båda permiska språken, såväl till syrjänskan som votjakiskan, se t.ex. Uotila MSFOu. 65 s. 49 syrj. *rotš*, *rotš* »russe; russisch», votj. *džutš*, *džuš*, *džutš* m.m. »id.», *d'uš* i *d.-ataj* »taufvater (eig. »russischer vater)», enl. Uotila »lehnw., vgl. fi. *ruotsi* »schwede», russ. *пысь*». Denna gamla låneförklaring (se t.ex. redan Mikkola FUF II s. 74—75), vilken är mycket sannolik, eftersom det i permiska språk finns bortåt ett tiotal ytterligare säkra kar. (-veps.?) lånord (se t.ex. Uotila Vir. 1936 ss. 199—207), har Uotila senare i JSFOu. 52,5 (1943—1944) ss. 4—9, där han även ger en bibliografi rörande detta problem, närmare motiverat. Han har kommit till följande slutsats (s. 8): »Die Entlehnung hat schon früh (um 900) stattgefunden, als die Normannen in Russland noch von den Ostseefinnen **rötsi* genannt wurden. Die Normannen wurden den Permiern natürlich als Besteuerer und Kaufleute bekannt; die Syrjänen selbst haben wahrscheinlich auch damals besonders mit Pelzwaren Handel getrieben und weite Reisen gemacht. Die Ostseefinnen, durch welche die Syrjänen die schwedischen Normannen kennen lernten, waren vielleicht Wepsen. Es war ja in der Stadt Bjelozero, unter den Wepsen, wo der Schwede Sineus nach der Nestorschen Chronik i.J. 862 seinen Sitz nahm.» Även Toivonen ansluter sig till denna låneteori (Vir. 1946 s. 397), men han anser (liksom Mikkola l.c.), att syrj. *rotš* lånats till syrjänskan närmast ifrån karelskan. Votjakiskan torde ha fått *džutš* m.m. från östersjöfi. språk genom syrj. förmedling, såsom redan Mikkola på sin tid ansåg.

Från syrjänskan har benämningen i fråga vandrat vidare österut till de *obugriska frändespråken* ostjakiskan och voguliskan i nordvästra Sibirien; jfr ostj. *rūtš, rūt, ruš* m.m. »Russe», vog. *róš, ruš* m.m. »Russe; russisch», och antingen direkt från syrjänskan eller från syrj. genom ostjakisk förmedling sedan lånats till *juraksamojediskan*, där den är belagd som *lūsa, lūca, lūtšv, lūšv* m.m. »Russe». Troligen från juraksamojediskan har den som lånord vidare befordrats till *tavgy-sam.* (*lūasa*) och *jenissej-sam.* (*luota*, <tavgy-sam.?) och vandrat vidare österut till de icke-uraliska *tunguserna* och eventuellt t.o.m. till *jenisej-ostjakerna* (där *lūtse* »Teufel» <jur.-sam. *lūca?*). Om allt detta se t.ex. Kannisto MSFOu. 46 s. 125, Lehtisalo MSFOu. 56 ss. 23—24, K. Donner MSFOu. 58 ss. 366—370, Uotila i hans sistnämnda uppsats ss. 7—9 (med litteratur) och angående ostjakiskan och voguliskan särskilt nyligen Toivonen FUF XXXII s. 62 (med litteratur). Dessutom hör väl även hit jukagiriskt *luši ~ luci* »Russe», belagt i Jukagirisch-deutsches Wörterbuch av Johannes Angere; ordet har troligen kommit till jukag. antingen genom samoj. eller turkisk (?tungusisk) förmedling.

Vi har alltså sett, att motsvarigheter till det fi. ordet *Ruotsi* och dess östersjöfinska stamfränder är kända i de flesta fi.-ugr. språk (lap., syrj. votj., ostj., vog.) och även i samoj. språk (jurak-, tavgy-, ostjak-, jennisjesam.). Trots denna vida utbredning har ingen lingvist allvarligt tagit upp frågan om eventuellt genuint urfinskugriskt eller ururaliskt ursprung för ordfamiljen i fråga, utan man förklarar denna utbredning med lån från det ena språket till det andra (östersjöfi. resp. fi.-kar. > lap.; kar. eller veps. > syrj.; syrj. > votj., ostj., [?] vog.; syrj. eller ostj. > de samoj. språken; samoj. > tungus., ?jenissej-ostj., ?jukagir.), varvid utgångskällan för alla övriga fi.-ugr.-sam. språk har varit det östersjöfi. **rōtsi* som existerat på 800-talet och början av 900-talet (och som då först lånades till lapskan och syrj.). Även betydelsevariationerna »svensk; Sverige» ~ »finsk; Finland» (i kar.-olon.-lyd.-lap.) ~ »ryss, rysk» (i östligare språk och delvis i lap.) har man förklarat genom att utgå ifrån den för **rōtsi* antagna urspr. betydelsen »(svensk) varjag». Likaledes kan, såsom slavisterna allmänt menar och senast även K.-O. Falk i sitt föredrag i Filologiska sällskapet i Lund den 1.11. 1956 har visat, ry. *Ruš* utan svårighet förklaras såsom ett lån från det östersjöfi. **rōtsi*. Genom ry. förmedling har ryssbenämningen i fråga sedan övergått till en stor mängd språk, bl.a. även till vissa fi.-ugr. språk (jfr t.ex. mordv. *ruz* »ryss», tjer. *ruš* »id.») och till turkiska språk, varifrån den har vandrat bl.a. till ungerskan (ung. *orosz* »ryss», se Melich Magyar Nyelv V [1909] sid. 337—342 och Bárczi

Magyar szófejtő szótár s. 225). Östersjöfi. **rōtsi* som folkslagsbenämning visar sig ha varit ett »Wanderwort» par excellence.

Sedan länge har det östersjöfi. **rōtsi* betraktats som ett lånord av nordgermanskt (fsv.) ursprung. Det är nordisternas sak att närmare ange den nordiska källan för det östersjöfi. ordet, och först om någon sådan utgångspunkt inte kan göras sannolik, får man överväga andra förklaringar. Sådana rekonstruerade fsv. sammansättningar som *rōþ(r)smæn*, *-karlar*, *-folk*, *rōþsæggiar*, *-sæssar* som med något skiftande innebörd och etymologi framlagts av olika forskare (Thomsen, Ekblom, Hjærne, Ekbo; se närmare Ekbos uppsats i detta häfte av ANF) kan från östersjöfi. ståndpunkt tänkas ha genom ellips givit upphov till **rōtsi*. De av Thomsen framlagda elliptiska parallellerna *riksi* < *riksdaler*, *huovi* < *hovman*, *timperi* < *timmerman* och särskilt *puosu* < *båtsman* (i *puosu* har man troligen att göra med fi. diminutivsuffixet *u*) torde verkligen alla vara av ett senare datum än **rōtsi* och därför inte helt övertygande, såsom även Ekbo påpekat, men det torde ändå inte vara uteslutet, att denna ellips-tendens fanns i de östersjöfi. språken redan på 800-talet eller tidigare. Den av Wiedemann nämnda estn. sammansättningstypen på *-mees* (fi. *mies*) »man» (*Rootsi-mees* »Schwede») kan åtminstone teoretiskt i de östersjöfi. språken vara av tämligen gammalt datum; jfr redan i *Manu-ductio* av H. Göseken (1660) s. 31 estn. *wennalinne* = *wenna mees* »ryss» (= *veneline*, *vene-mees*), och det torde vara möjligt, att man på 700- eller 800-talet kunde ha översatt den sista delen i ett eventuellt förekommande fsv. *rōþ(r)smæn*, *-karl* m.m. med *mees*; man kunde alltså få sammansättningen **rōtsi-mēs*, varifrån man sedan genom ellips fick **rōtsi*. I själva verket är sådana ellipser i de östersjöfi. språken inte sällsynta; jfr t.ex. Ravila Johdatus kielihistoriaan s. 60 fi. *yskä* »hosta» < *yskätauti* »bröstsjukdom» och *kettu* »räv» < *kettueläin* »huddjur» m.m.

Vad *i*-stammen i det östersjöfi. **rōtsi* beträffar, så kan den mycket väl peka på att detta ord tillhör de fsv. lånorden i de östersjöfi. språken. Det har enligt min mening klarlagts, att ett *i*-ljud längre fram i orden inte tillhör det urgamla fi.-ugr. arvet i dessa språk utan ur det fi.-ugr. konsonantiska *j*-et i olika suffix (samt genom ljudövergången *e* > *i* i utljud) har utvecklats först i det östersjöfi. urspråket. Till typen är **rōtsi* alltså ett ord som inte kan vara mycket äldre än två tusen år. Detta kan man övertyga sig om, då man t.ex. genomgår förteckningen över tvåstaviga urfinsku-gr. ord i finskan i Collinders *Fenno-Ugric Vocabulary* ss. 51—54. De nominala *i*-stammarnas antal i jämförelse med *a*-, *ä*- och *e*-stammarna är där mycket litet, enligt min (approximativa) beräkning cirka tjugu (*ali*-, *havi*-, *keri* 1. och 2., [lapp.>] *kieri*, *kiili*, *kontti*, *koti*, *kuir/i* ~ *-u*,

kuri, *läms/i* ~ -ä, *monni*, *muli*, *myymi*, *nakki*, *nalkki*, *neit/i* ~ -o, *piiri*, *siili*, *taim/i* ~ -a, *uutt/i* ~ -u, *yli*-) och i dessa kan man alltid tala om ett *i*-suffix (*ali*-, *yli*-, *koti*, *lämsi*, *neiti*, *taimi*, *uutti* m.m.), bl.a. diminutivsuffix. i fisk-, insekt- och djurnamn (*kiili* ?[balt. lånord?], *monni*, *siili*) eller också är etymologierna ovissa (t.ex. *muli* m.m.). Se E. Itkonen Ural-Altische Jahrbücher XXVIII ss. 56—80, där några av de omnämnda *i*-stammarna (*havi*, *muli*, *nakki*, *kuiri*) uppfattas på ett nytt sätt. De fi.-ugr. (resp. uröstersjöfi.) *e*-stammarna (med nominativ *-e* > *-i* i uröstersjöfinskan) däremot är talrikt företrädda (*hiiri*, gen. *hiiren*, *joki*, *jousi*, *joutsi*, *kaksi*, *kivi*, *lampi*, *liemi*, *povi*, *sieni*, *suksi*, *talvi*, *uusi*, *veri* m.m.) och i vissa ytterst få fall har dessa även parallella sekundära stammar på *i* (fi. *käämi*, gen. *käämin* ~ estn. *kääv*, gen. *kääve*; fi. *appi*, gen. *apen* ~ dial. *apin* m.m.). Även i det äldsta skiktet av de indoeur. lånorden i det uröstersjöfi. språket, i balt. lånord, dominerar *a*-, *ä*- och *e*-stammarna, såsom framgår av Kalimas avhandling Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Där har Kalima s. 80 endast fyra exempel på östersjöfi. *i*-stammar utav de baltiska kontraherade *i* (<*ia*)-stammarna: fi. *keli*, *laukki*, (?)*muli* och estn. *kurt*, gen. *kurdi*. Bland dessa är *muli* osäkert, *kurt* och högst sannolikt *laukki* kan vara avledda med det östersjöfi. suffixet *i* och t.o.m. i det kvarstående fallet *keli* skulle man eventuellt kunna tänka antingen på suffixet *i* eller mena att ordets balt. etymologi inte är helt säker (ordet förekommer endast i finskan och karelskan). De övriga östersjöfi. *i*-stammarna bland balt. lånord är uppenbarligen alla avledda med *i*-suffixet i fråga (t.ex. *halli*, *harmi*, *keltti*, *kirvi* [fågelnamn!], *kouki*, *kurki*, *lunki* [~ *lunk/a*, -o], *nautti*, *rasti*, s. Kalima s. vv.), så vitt de överhuvudtaget är balt. lånord. De östersjöfi. *e*-stammarna (i nominativ *-i*) däremot är jämförelsevis rikligt företrädda (åtminstone 17 fall, t.ex. *elki*, gen. *eljen*, *hanhi*, *hirvi*, *kaikki*, *lohi*, *meri*, *niisi*, *orsi* m.m.), och märkvärdigt nog även i de balt. feminina *e*-stammarna (enl. Kalima s. 82 troligen <*i*) och *i*-stammarna (obs. *hanhe*-, *niite*-, *tuohe*-). Det synes visa, att man i det östersjöfi. urspråket under de sista århundradena f.Kr., då de baltiska lånorden införlivades, antingen ännu inte hade genuina *i*-stammar eller att denna stamtyp då först började utbilda sig, så att man var tvungen att substituera de balt. *i*-stammarna med de uröstersjöfi. *e*-stammarna. I de germ. lånorden däremot, som började strömma in i det östersjöfi. språket senare, först (tidigast) vid tiden kring Kr. födelse, dominerar östersjöfi. *i*-stammar, såsom man kan övertyga sig om, då man t.ex. genomgår den (i några fall föråldrade och alltså opålitliga) förteckningen av Setälä i hans Bibliographisches Verzeichnis. Bredvid *a*-, *ä*-, *u*-, *ü*-, *o*-, (*ö*-) och *e*-stammarna har *i*-stammarna där en mycket

stark ställning (efter en approximativ beräkning cirka 130 st., delvis dock och kanske till största delen sentida lån från sv.). Däremot är *e*-stammarna i denna lånordsgrupp fåtaliga (jfr *alpi?*, gen. *alven*, *arki*, *arjen* [i estn. *i*-stam], *patvi*, *louhi*, *norsi*, gen. *norren* [även *norsin*, *i*-st.], *peitsi*, gen. *peitsen*, *piki*, gen. *pi'en* [även *pi'in*], *rupi,*? *ruuhi*, *tiili*, gen. *tiilen* [även *tiilin*]), och en del av dem har senare fått andra förklaringar eller är minst sagt osäkra (*hiisi*, *kilpi* [jfr estn. *kilp*, en *i*-st.], *länki* resp. *ränki* [estn. plur. *rangid*, *i*-st.], *tuoni*). Delvis kan *e*-stammarna i fråga även lätt förklaras som analogiska (*pi'en* — jfr *hiki*, gen. *hi'en*; *tiilen* — jfr *hiili*, gen. *hiilen*; *peitsen* — jfr *veitsi*, gen. *veitsen*). Denna rikedom på *i*-stammar beror knappast först och främst på att i de flesta av dessa fall germ. *i*-stammar skulle ha tjänat som utgångspunkt, utan den torde visa, att vid den tid, då de äldre germ. lånorden inlånades till de östersjöfi. språken (såsom man vanligen tror, kring Kr. f. och senare under det första årtusendet e.Kr.), inhemska *i*-stammar i det östersjöfi. urspråket och i dess efterföljare hade blivit så vanliga, att inte bara de germ. *i*-stammarna där kunde bibehålla sin ursprungliga stamtyp utan även olika germ. stammar kunde ansluta sig till denna livskraftiga typ. Det var först och främst det östersjöfi. diminutiva *i*-suffixet (<?fi.-ugr. *j*) som hade svarat för uppkomsten av *i*-stammarna i urfinskan, se t.ex. Mägiste »*oi-*, *ei*-deminutiivid läänemere-soome keelis» s. 197 och ff.

Det *i*-stammiga östersjöfi. ordet **rötsi* kan alltså från denna synpunkt mycket väl tillhöra de under det första årtusendet e.Kr. mottagna germ. lånorden i de östersjöfi. språken. Det är inte uteslutet, att det ursprungligen rör sig om ett hypokoristikon, en pejorativ eller eufemistisk benämning, och därför kan en tämligen fri omdaning och förkortning av det nordiska ursprungsordet ha kommit i fråga. Man behöver alltså inte anta att slutet i ordet **rötsi* precis måste motsvara dess nordiska källa, utan huvudsaken är, att man får en lämplig nordisk utgångspunkt för själva den östersjöfi. stammen *röts-* (t.ex. **röps-*, **rödn* [där *r* uttalades som *ž* eller *rž*] eller motsvarande). Den fi. *a*-stammen i avledningen *ruotsa-lainen* »svensk» torde i alla händelser vara av senare datum, analogisk, såsom bl.a. Collinder l.c. har påpekat (jfr fi. *saksa-lainen*, *suomalainen*, *venä-läinen*). Om vi som parallell tar det germ. lånordet fi. *Venäjä* »Ryssland», *venäläinen* »ryss», så ser vi, att även i detta fall i de östersjöfi. språken ordstammens slutdel, om man betraktar den närmare, i olika östersjöfi. språk uppvisar oregelbundenheter (jfr estn. *vene*, dial. *vinne* < **vened-*, fi. *Venäjä?* < **venäidä* m.m.), som inte alla låter sig förklara med hjälp av germ. ljudförhållanden.

Till sist skulle man även kunna ställa frågan, om östersjöfi. **rötsi*

kan vara ett genuint fi.-ugr. ord. Utanför de östersjöfi. språken har man i övriga fi.-ugr. språk hittills inte kunnat hitta några spår av ett sådant ord med undantag av sådana ovan omnämnda ord som anses vara direkta eller indirekta lån från de östersjöfi. språken. Den enda stam, som på östersjöfi. håll möjligen skulle kunna komma i fråga som befryndad med **rōtsi*, skulle vara fi. (Lönnrot) *ruota*, *ruoto* »fiskben», »ribba, språte» (*selkäruoto* »ryggraden hos fisk» m.m.), jfr även *ruoti*, *ruode*, *ruote*, *ruotta* och det av *ruota* avledda fi. denominal verbet *ruotia*, *ruodin* »rista upp jorden l. torfven med plogrist, köra med rist», »afskilja benen, bena, rensa fisk» och i synnerhet *ruotsia* »ds.» Se även fi. *ruota*, *ruode*, *ruoti*, *ruoto*, *ruotia* (Nykysuomen sanakirja IV s.v.), kar. (efter Genetz Suomi II:14) *ruoda* »ruota», olon. Salmi (efter Pohjanvalo) *ruodu* »ruoto, selkäranka», adjekt. *ruodažu* »ruotoinen» och estn. (efter Wiedemanns ordb.) *rood*, gen. *roou*, *roo*, sydestn. *roots*, gen. *roots/u*, *-o* »allerlei Festes, das inwendig die äusseren schwächeren Theile stützt», *kala r.* »Mittelgräte in Fischen», *selja r.* »Rückgrat», *sule r.* »Spindel in der Fahne der Feder» m.m. Fi. *ruoto* och estn. *rood* har ansetts vara ett urnordiskt lånord (se t.ex. Karsten Folkmålsstudier X s. 483), men såsom redan Setälä i Bibl. Verz. med sitt frågetecken har påpekat, är ordets nord. härkomst inte säker. Fi. *ruoto* och estn. *rood* (*-*, *-o*-st.) synes vara en avledning av *ruota* (< **rōta*, även **rōtta*) liksom även fi. *ruoti*, *ruode*, *ruote* (jfr *ruotta*), och trots att **rōta*-stammens etymologiska ursprung fortfarande är oklar, är den ganska sannolikt ett inhemskt östersjöfi. ord. I detta sammanhang är det av värde att fästa uppmärksamheten vid den sydestn. varianten *roots* (~*rood*) och vid det fi. verbet *ruotsia*, vilka båda synes vara avledda av stammen **rōtsa*. Man får alltså antaga, att stammen **rōta* på ett ganska tidigt stadium i de östersjöfi. språken hade en stamvariant på *ts*, dvs. **rōtsa*. En sådan stamkonsonantväxling (*t* ~ [*tt*] ~ *ts*) kan verkligen också konstateras ytterligare i några få östersjöfi. ord av deskriptiv beskaffenhet¹; jfr t.ex. (i Wiedemanns ordbok) estn. *udu* »Nebel» (fi. *utu*) ~ sydestn.

¹ Man har för fi. *ruota* m.m. även föreslagit en uralisk etymologi med stamfränder i tjeremissiskan och i de samoj. språken (se Paasonen Beiträge zur finnisch-ugrisch-samojedischen Lautgeschichte, ss. 49—50, 71—72). Men även denna sammanställning torde med hänsyn till vokalismen inte vara helt säker, fastän den är mera sannolik än antagandet om lån från germ. språk. E. Itkonen har inte upptagit den bland de av honom anlitade östersjöfi.-lapsk-volgafi.-perm. etymologierna FUF XXXI ss. 222—225, fastän han omnämner det diskuterade tjer. ordet *rūdō* »das Mark des Baumes, (Stützpfahl)» op. cit. s. 242. Collinder i Fennougric Vocabulary omnämner inte heller denna etymologi, men A. Joki FUF XXXII, Anzeiger s. 46, tror fortfarande på dess godtagbarhet.

udzu »feiner Regen, Nebelregen«, estn. *konts*, gen. *konts/a*, -*u*, *kunts* (~ *könt!*) »Ferse«, *saapa k.* »Hackenstück am Stiefel« ~ liv. (Kettunens Wb.) *küonda* »ferse« (< **konta*), fi. (Lönnsrot) *räntä* »snöslag, snöglopp, -slask«, nordweps. *ränd*, *rändad* (enl. Tunkelo), estn. *ränd*, gen. *ränna* »feuchter Schnee, breite nasse Schneeflocke« ~ estn. *räns*, *ränts*, *räntsak(as)* »ds.« o.dyl. Denna typ av deskriptiva ord i finskan och estniskan är ännu inte tillräckligt utredd, men det är möjligt, att även estn. *roots* och fi. verbet *ruotsia* (bredvid *ruotia*) skall sammanhållas med den. Östersjöfi. **rötsi* kunde vara en diminutiv- eller sammansättningsavledning till det antagna **rötsa* (~ **röta*) och kunde ursprungligen ha haft betydelsen »ett litet fiskben« resp. »fiskbensman« (ur **rötsi-mēs?*) eller dyl. Denna förklaringsmöjlighet måste ändå betecknas såsom mycket osäker och kan endast komma i fråga, om man från nordiskt håll definitivt förkastar varje nordisk etymologi för folkbenämningen **rötsi*. Vid förklaring av en sådan folkslagsbenämning är det riskabelt att anlita en deskriptiv ordstam av så osäker härkomst, och dessutom skulle i detta fall även den semasiologiska sidan av förklaringen ha betydliga svårigheter. Den från Hakulinen Vir. 1950 s. 112 med reservation givna förklaringen av *Suomi* »Finland« och *suomalainen* »finne« skulle ju emellertid utgöra en lämplig parallell som också tillhör fiskeriterminologin (han sammanställer *Suomi*, *suomalainen* med fi. *suomu[s]* »[fisk]fjäll«), men även denna parallell själv är inte så säker, att den utan reservationer skulle kunna anlitas för förklaringen av **rötsi*. Man bör enligt min mening hellre hålla sig till en nordisk etymologi för det östersjöfi. **rötsi*.

Korrekturnot till s. 201 rad 4—1 nedifrån. Prof. Lauri Posti i Helsingfors har, sedan denna uppsats blivit uppsatt, haft vänligheten att meddela mig, att han i ett vepsiskt ortnamn har upptäckt ordet *rols* < **rötsi* i en sammansättning.

GÖSTA HOLM

Några problem i Alexanderforskningen.

Under en äldre epok inom den nordiska språkforskningen i vårt land författades en mängd avhandlingar av typen *Smålandslagens ljudlära*, *Äldre Vestmannalagens ljudlära*, *Dalalagens böjningslära*. De har givit en god grund för vårt vetande om den äldre fornsvenskan. Ett av de sista verken av den arten var Rolf Pippings *Erikskrönikans ljudlära* 1919. Ungefär samtidigt med dessa monografier över vissa företeelser i fornsv. texter publicerade man också dialektundersökningar av typen *Dalbymålets ljud- och böjningslära*, *Degerforsmålets ljudlära*, *Burträskmålets grammatik*. Så sent som 1915 kom Erik Norens *Årtemarksmålets ljudlära*. Även dessa skrifter bildar en hörnsten i vår vetenskaps byggnad.

När de dialektgeografiska metoderna på allvar blev kända i vårt land, blev det naturligt att kombinera fornsvensk filologi och nusvensk dialektologi. Särskilt har man med iver ägnat sig åt att söka lösa problem rörande de fornsvenska texternas proveniens. Berömd blev särskilt Bengt Hesselmanns studie över Pentateukparafrasen, *Språkformen i MB I*, utkommen 1927. Viktiga undersökningar i denna genre har publicerats av Nat. Beckman, *Studier i outgivna fornsvenska handskrifter*, 1917, Valter Jansson, *Fornsvenska legendariet*, 1934, och Natan Lindqvist, *Studier i reformationstidens bibelsvenska*, vilken sistnämnda ju dock berör äldre nysvenska. Andra forskare på detta område är Erik Neuman och O. Thorell.

De verk, jag nu har nämnt, har behandlat prosatexter. En omfattande studie, delvis efter samma linjer, av vår medeltids stora romantiska knitteltrilogi, *Eufemianisorna*, publicerades 1954 av Valter Jansson.

De flesta av vår medeltids litteraturalster fränsett lagarna är översättningar eller bearbetningar av utländska förebilder. Förlageproblemen, dvs. bestämningen av grundtextens utseende, har sysselsatt flera forskare från K. F. Söderwall till Ivar Thorén, Gunnar Blomqvist och Arne Bengtson. Thorén och Blomqvist har undersökt Själen tröst och Schacktavelslek med litteraturhistoriska utgångspunkter, och Bengtson har med filologiska metoder undersökt Nils Ragvaldis översättarteknik.

Den fornsvenska knitteldikten Konung Alexander, om vilken Hans Ronge 1957 publicerat en diger avhandling, är ett förträffligt forskningsobjekt ur många synpunkter. Den är stor och ger sålunda ett omfattande material. Den är författad av en man med aktningsvärd bildning och

konstnärlig särprägel. Dess rimteknik, språkliga egenart och proveniens har hittills inte studerats.

Som jag nämnde har Ronge haft en rad av föregångare, som alltmer förfinat metoderna inom arbetsfältet. En intressant nyhet har Ronge tillfört vår vetenskap, nämligen på det vanskliga område som heter datering av handskrifter. Han har som den vederliga förste nordist här i Sverige gjort en systematisk undersökning av en handskrifts vattenmärken.

Avhandlingen är en synnerligen omfattande monografi och redovisar ett mycket stort mått av fakta. Vi får stifta bekantskap med den europeiska traditionen om Alexander den store och om Alexander-sagorna på olika språk. I det medeltida Sverige har man också beundrat den store härskaren. Al innehåller en uppgift att den översatts på uppdrag av drotsen Bo Jonsson Grip. Det bör ha skett omkring 1380.

Alexanderdikten finns endast bevarad i en avskrift, i den värdefulla handskriften Holm. D 4. Al i D 4 är skriven av två händer. Författaren redogör för dessa skrivares vanor. Ett försök att avgöra den något omstridda åldersfrågan resulterar i svaret: D 4 är tillkommen 1420—1445.

Konung Alexander är en översättning av ett utländskt original¹ och man har länge vetat att en viss grupp av latinska Alexandertexter på prosa står nära Al.

Mycken möda har Ronge ägnat åt att söka närmare fastställa denna latinska grundtext. Den internationella forskningen rörande Alexander-sagan är ju oerhört vidlyftig. Förf. förefaller att ha tagit ingående kännedom om den (bl. a. Carys så sent som 1956 utkomna *The medieval Alexander*) och han har — såvitt jag kan döma — utnyttjat dess resultat samvetsgrant. Stor hjälp har han haft av Alfons Hilkas i manuskript i Göttingen liggande textkritiska sammanställning av de för Hilka kända latinska versionerna av den s. k. recension I², d. v. s. »interpolerade texter, grupp 2». Därutöver har Ronge uppsparat och till texttypen bestämt ett tiotal handskrifter, som omnämns i litteraturen och som har varit okända för Hilka. Mitt omdöme är en lekmans, men jag tror att Ronge skall få erkännande av den internationella expertisen för sina mödor i detta avseende.

I² är den recension inom vilken Al:s latinska grundtext skall sökas. Stor nytta har Ronge haft av Magouns 1948 publicerade konkordans för I² och den sv. Al. Med hjälp av utelämnningar, tillägg, sifferuppgifter, namnformer och vissa andra detaljer i texten har han lyckats komma fram till den lat. texttyp, som måste ha legat till grund för Al. Det visar sig vara den s. k. gruppen γ inom rec. I². Någon text, som i allt stämmer med Al har Ronge ej funnit, men han kommer så nära man kan begära, till ett litet fåtal hss., som står nära varandra och den svenska versionen.

¹ För den fsv. översättarens egen version använder Ronge termen *originalet* (s. 12 not 2). Med *förlagan* avses två skilda ting, nämligen dels den antagna latinska grundtexten, dels också »den fsv. text varpå D 4 återgår». Man kan ifrågasätta ändamålsenligheten i en dylik programmatisk dubbelbetydelse hos ordet »förlagan». Ordet *grundtexten* hade t. ex. varit lämpligt för den utländska versionen. Jag kommer i det följande att använda detta ord.

Resultatet är viktigt. Vi har efter detta större möjligheter än förut att bestämt yttra oss om Al:s översättare och hans verksamhet, ett faktum av både språkvetenskaplig och litteraturhistorisk betydelse.

Avhandlingens ur nordiskt lingvistisk synpunkt centrala parti utgöres av kapitlen 6, behandlande rimmen, 7 originalets ljudlära, 8 dess form-lära och 9 dess ordförråd. I alla dessa kapitel är huvudsynpunkten den: hur skall materialet kunna användas för en lokalisering av översättarens dialekt? Ronge kommer också till ett svar: Al:s översättare har varit från (syd)östra Småland eller Öland.

Slutligen ägnar Ronge sin uppmärksamhet åt de utländska inslagen i språket. Därvid diskuteras också den stundom förfäktade tesen, att Al ej översatts från latinet, som dikten själv säger i epilogen, utan från något annat språk. Det danska eller tyska alternativ, som förf. därvid mest tar på allvar, är det lågtyska, men han avvisar även detta.

Jag avser nu att i några korta kapitel diskutera en del problem i Alexanderforskningen och tar därvid Ronges avhandling till utgångspunkt. Jag kommer dock att behandla frågorna i annan ordning än den ovan skisserade.

Översättarens proveniens

Ett faktum av grundläggande betydelse rörande all forskning i fornsvensk språkgeografi är ju de större texternas ojämna fördelning, geografiskt och kronologiskt.¹

För ä. fsv. tid har vi dels landskapslagarna med ett i hög grad arkaiserande språk och ett begränsat ordförråd, dels huvudsakligen västliga profana och religiösa källor (Euf., EK, MB I; alla i yngre hss.). Östliga är dock KS och i huvudsak Fsv. legendariet (codices är med ett undantag sena).

Från yngre fsv. tid har vi väl inga större västgötska källor, men de östgötska flöda så mycket rikligare, främst genom Vadstenalitteraturen, som ju — fast kanske ibland med tvivelaktig rätt — brukar betraktas som östgötsk.

De säkert uppsvenska källorna från fornsvensk tid överhuvud är, om man bortser från lagarna, ytterligt tunnsådda. Dit får räknas Ericus Nicolais Gerson-översättningar. Troj., som nog är uppländsk, är fr. 1529.

Nordliga, trol. från Svealand, men otillräckligt undersökta språkligt, är väl bl. a. de historiska krönikorna, Didriks-sagan, Hist. sancti Olai och Schacktavelslek. Dessa tillhör medeltidens slutskede. Rörande alla dessa gäller, att man har att räkna med inflytande från en stark götisk skriftspråkstradition.

Att en dylik fördelning av texterna lätt kan ge en skev bild, påpekar Ronge på ett ställe i sin avhandling: »Man måste alltid ha klart för sig, att huvudparten av våra medeltidstexter äro tillkomna på götiskt område, vilket lätt medför, att antalet götiska belägg blir onormalt stort i förhållande till belägg ur nordligare texter» (s. 261). Det enda

¹ Jag räknar givetvis ej med diplomerna; om dessa se nedan s. 9.

jag vill anmärka mot detta är, att det placerats i en not. Det hade hört hemma i en principiell utredning om våra lokaliseringsmetoders räckvidd. Och framförallt: det borde ha följts i praktiken och manat till vida större försiktighet än den som iakttagits.

En annan fråga av absolut fundamental vikt för all lokalisering rör det moderna materialet. Det är problemet: I vad mån kan vi av nutida dialektgränser sluta oss till olika språkdrags utbredning under medeltiden? Ronge har sett, att detta är ett problem, men jag tycker nog, att han har skjutit undan det väl lättvindigt: »Det kan vidare invändas, att ett ords utbredning under medeltiden varit en annan än i modern tid och att en dialektgeografisk undersökning av fsv. ord därför kan ge missvisande resultat. Det är sant, att ordgränserna ha förskjutits, och härpå finnas många exempel, orden kunna ha vandrat o. s. v., men i stort sett torde ordförrådet i våra dialekter ha varit ganska stabilt ända in i modern tid.» (s. 243).

Jag vill fråga: hur kan man veta detta? Det torde vara omöjligt att i något enda fall verkligen bevisa att en dialektgräns av låt oss säga 1380 är densamma i dag. Men bevisen för att dialektgränser ändrats är hart när otaliga. [Ronge måste själv på ett flertal punkter räkna med — delvis mycket stark — förskjutning av språkgränser; se t. ex. s. 140, 187, 211, 218, 257; med instämmande citeras s. 140 Lundahl, som behandlat ett hithörande fall]. Det kan inte bli tal om att redogöra för ens de viktigaste av de fakta, som kan anföras i detta sammanhang. Jag vill blott hänvisa till ett par utredningar av framstående svenska forskare. Den första har till upphovsman Bengt Hesselman, den dialektgeografiska lokaliseringsmetodens store företrädare i vårt land.

Han säger i sin uppsats »Uppländskan som skriftspråk»: »Det är ännu endast föga undersökt, i hvad mån deras [dvs. Upplandslagens skrivares] språk kan antagas återge den tidens uppländska, eller möjligen är beroende af skriftsättet i andra landskap, och ej heller har man gjort något försök att utreda dess förhållande till de moderna upplandsdialekterna. En sådan undersökning är också förbunden med särskilda svårigheter. Af de drag, som i nyare tid karakterisera uppländsk dialekt och som göra, att vi lätt skilja en uppländsk skrift af senare datum från t. ex. en östgötsk, voro många med all sannolikhet ej färdigbildade under medeltiden. De ha uppkommit i och med de relativt stora förändringar, som det svenska talspråket undergått fram emot nyare tid.» [G. H.:s spärning].

Hesselman gör så ett försök att ställa äldre uppländska källor i belysning av modern dialekt. Han undersöker sju företeelser som utmärker UL, uppländska diplom och Ericus Nicolai och som tydligen funnits i medeltidens Uppland. Av dessa är 4 numera okända i landskapet. Proveniensbestämningens vanskligheter understrykes av det faktum, att de uppländska medeltida texterna innehåller många företeelser, som enl. Hesselman säkert inte varit uppländska utan kommit in genom litteraturen.

Den andra auktoriteten jag vill åberopa är Emil Olson. Han jämför språket i östgötalagens 1300-talsfragment och en del andra texter, som

brukar räknas som östgötska, med nutida östgötadialekt (SFSS 41:CL ff). Han finner, att av honom behandlade 28 ljudövergångar är 4 allmänt genomförda i nutida mål, 2 kända i större eller mindre delar av landskapet, 3 har efterlämnat rester eller spår och 19 är helt okända. Nu har dock N. Beckman visat, att siffrorna för överensstämmelse i verkligheten är något gynnsammare än så (SFSS 44 s. 32 ff.). Men fortfarande kvarstår det faktum, att olikheten mellan östgötskan på 1300-talet, sådan källorna återger den, och våra dagars östgötadialekt är mycket stor. Förändringarna har väl varit större i ljudbeståndet än i ordförrådet. Men när det gäller med varandra kämpande ord — och det är ju just dessa som är av intresse vid lokaliseringsförsök — måste man alltid räkna med stor risk för att gränserna förskjutit sig under århundradena.

Vid min behandling av Alexanderdiktens proveniensproblem utgår jag från Ronges tes, att översättaren hört hemma i sydöstra delen av Småland eller på Öland, och granskar argumenten ur synpunkten av deras beviskraft för denna snäva inringning. Jag följer därvid närmast resonemangen i sammanfattningarna av de olika kapitlen.

Ljudlära (s. 207 f.)

Ant för *annat* (neutr). Ett enstaka belägg i rim med *sant*. Formen är nu känd upp till Södermanland. (Som en svag möjlighet må f. ö. anföras, att rimmet kan ha lytt *annat* — *sat*; den senare formen är belagd flera ggr i rim i Al och svagtonig stavelse rimmar ej sällan med starktonig.) Av en enstaka form är det vanskligt att dra slutsatser; författaren kan ha stiftat bekantskap med den i en annan miljö än den, i vilken han annars språkligt hört hemma. Valter Jansson anlägger flera gånger denna synpunkt på påfallande rim i Euf.

Vann för *vatn*. Formen är ej belagd. Rimmen (3 ggr; t. ex. *watn:man*) kan ha varit inkongruenta (så även Nat. Lindqvist i Sakkunskap och saklighet s. 44); det var svårt att finna ett rimord till *watn!* Inkongruenta konsonantrim är vanliga i Al (t. ex. *hugh:op*, *wanda:langa*, *flere:wrede* osv.).

Væra för *vara*, v. Formen finns i ä. fsv. tid huvudsakligen i västliga och nordliga texter. Här visar sig särsk. tydligt bristerna i Ronges metod. Eftersom *vara* i moderna folkmål har en sydlig och västlig utbredning, uppför han detta språkdrag — trots de fsv. texternas vittnesbörd — bland dem, som tyder på sydlig proveniens. (I en not tar han emellertid i viss mån avstånd från detta och säger, att formen *væra* kan vara lånad från Euf.)

Vagh för *vägh*. Formen är ej belagd. Ronge vill s. 182 med Hjelmqvist emendera rimmet *langan wægh:gladh* till *langan wagh:gladh*. Formen *wagh* är i fsv. götisk, i nutida dialekter inskränkt till Skåne, Blekinge, Öland, södra och västra Småland, Halland samt sydöstra Västergötland. Rimmet har enl. min tro varit inkongruent. Men om det ändå nu verk-

ligen stått *wagh* i originalet en enda gång, så kan det inte ha varit översättarens normalform. (Annars står alltid *ä*-form i Al.) Han kan ha fått den från t. ex. Erikskrönikan, som har *fara sin vagh*.

För lokaliseringsändamål är en dylik form av intet värde.

Övergång gh > v. Företeelsen är ej belagd. Av rim som *hafwa: dragha* drar Ronge emellertid slutsatsen, att översättaren kan ha haft övergången och anför fallet bland språkdrag, som »tyda på att originalet hört hemma inom ett sydligt område» (s. 208). Men dylika rim är mycket vanliga i y. fsv. dikter, t. ex. RK, MD — vilket Ronge f. ö. påpekat s. 196. Företeelsen är helt oduglig för lokaliseringsändamål. Jfr. f. ö. redan Nat. Lindqvist, Sakkunskap och saktighet s. 44.

Ginom för *genom*. Denna form är vanlig i hand 5:s parti (hand 2 har *genom*), och det är där rimmet *ginom:sinom* förekommer en gång. Rimmet har enl. min mening trol. varit inkongruent och ändrats av skrivaren. (Former som *baald* äro också utmärkande för hand 5, och beträffande dem drar Ronge utan betänkande slutsatsen att de härrör från skrivaren.) F. ö. visar *ginom*, om det funnits i orig., blott helt allmänt bort från Västergötland.

Op adv. På flera ställen, bl. a. s. 184 o. 42, säger Ronge att förekomsten av former som *op* för *up* är ett (tydligt) indicium på icke västgötsk proveniens, ty ordet *upp* har »i Västergötland *u*-vokalism ännu i dag» (s. 42). Denna föreställning att det heter *upp* genomgående i nutida västgötamål kan spåras bakåt från avhandling till avhandling. Upphovet synes vara en notis i Nat. Beckmans Studier i utgivna fornsvenska handskrifter, där det heter: »Västergötland har, såvitt jag vet, allmänt *u* ... i detta ord» (s. 228). Numera har vi större möjligheter att yttra oss bestämt om ordet *upp* i västgötamålen. Götling upplyser (Vgtl. fm. 1: 216): »*upp*, *åpp* äro de normala formerna i landskapet» [spärrat här]. Dessutom träffas sparsamt *vpp* och *opp*. — Formen *op* i Al tyder enl. Ronge på att såväl skrivarna som översättaren inte har varit västgötar. Som ett stöd pekar han på att *op* möter endast sparsamt i västgötska diplom från 1400-talets början. Hur ofta det finns i exempelvis östgötska, småländska eller sörmländska får vi inte veta. Men skall man verkligen vänta sig en störtflod av *op*-former helt plötsligt? Man har den skriftspråkliga traditionen att ta hänsyn till, och ett uttal *op* kan ha funnits på 1300-talet i delar av Västergötland utan att några diplom registrerat förändringen fullständigt. Om översättaren varit västgöte och sagt *op* kan han i sin kanske östgötska miljö kring Bo Jonson ha fått mod att också skriva *op*. Valter Jansson har i Fsv. leg. s. 102 i denna fråga påpekat att formerna *op*, *som*, *om* inte är så pålitliga: »Jämförelsematerial ur västgötska diplom från 1400-talets början tala för att nyss nämnda kriterium på ej västgötsk dialekt icke är särskilt tillförlitligt.»

Thöm för *them*. Formen är ej belagd. Några rim (t. ex. *them:göm*) visar enl. Ronge att översättaren känt *ö*-former; sådana förekommer ej i fsv. tid i Västergötland. Rimmen kan ha varit inkongruenta. Om *ö*-former funnits i orig., vem har avlägsnat dem? I varje fall väl ej skrivarna av D 4, eftersom de enl. Ronge varit från trakter som haft *ö*. — F. ö.

är normalformen i Al *them*, vilken ofta rimmar med *he(e)m* o. d. Betr. hur undantagsformer bör betraktas se ovan under *ant*.

Gudh, budh. Ronge anser det rimligt att originalet haft *u*-vokalism i dessa ord och finner paralleller i Vadstenatexterna. »Den fullständiga bristen på *o*-former i Al är ett tecken på att texten alltifrån begynnelsen icke innehållit ett västligt färgat språk» (s. 185). Är denna slutsats underbyggd?

Ordet *gudh* är synnerligen vanligt i fsv. Med ssg och avledn. upptar det hos Sdw nära åtta spalter, dvs. är belagt minst 200—300 ggr. Tre ggr har jag funnit *o*-vokal, näml. *godemoder* och *godefader* på en och samma sida i St. tb. 1505, samt *godhis wnden* 1461 efter mlt. *de wunden godes*. Även beläggen i St. tb. torde bero på lt. påverkan. — Hultman (Hälsingelagen s. 301 o. 304) känner ett enda fall med *o*-vokal i hela ä. fsv. nämligen från Dalalagen. Hos Schlyter upptar *gub* tre spalter; bl. a. belägg från Vgtl. Han har en gång ssgn *goz pæningar* från Bjärköarätten; där föreligger som redan Hultman påpekar medellågtysk påverkan eller anslutning till subst. *goz*. — I sv. dialekter torde *gud* alltid uttalas med *u*.

Betr. *budh* gäller att det att ÅVgL alltid har *u*-vokal, det har likaså praktiskt taget alltid *u*-vokal i MB I A och B och alltid i nutida dialekter i Västergötland.

Dessa båda ord är sålunda värdelösa som kriterium på ej västgötsk proveniens.

Utebliven assimilation nt > tt. »Av rimformer med bevarat *nt* framgår att språket icke kan ha varit alltför västligt »säger Ronge. Formuleringen är ej fullt korrekt. Rimformen *sat*, 'sant', som är ganska vanlig, är västlig. Vad som återstår är *stunt* 'kort', rimmande med *vnt*.

Huld, muld o. d., dvs. ord med *o*~*u* före *l*+kons. Det normala i Al är former som *hull*, *muld* med *u*. Det heter hos Ronge: »Som Thorell påpekar ... ha Vadstenatexterna *u*-vokal i ord av hithörande [sic] kategori till skillnad från västligt orienterade texter, som vanligen ha *o*-vokalism.» Thorell visar dock att en mängd ord i den västliga texten MB I har *u*, t. ex. *full*, *gull*, *skuld*, *stuld*, *guldit*, *wultu*. Det är bara *hold* och *mold* som bildar undantag (där har de av Thorell undersökta vadstenatexterna *u*-vokal). Det bör påpekas att i nutida västgötadialekt har både *hull* och *mull* i regel *u*-vokal (Thorell s. 50). Dessa båda ord diskvalificerar sålunda inte Al:s förf. som västgöte.

Palatalt r. Behandlingen av detta ljud i Al skall enl. Ronge visa »överensstämmelse med östgötska och småländska texter». Al har konsekvent *r*-bortfall i typen *hästa(r)*. »En jämförelse med ä.fsv. texter visar, att Al i detta hänseende överensstämmer med SmåL, ÖgL, MELL, MESTL, cod. Bur., SdmL och DaL, vilka vanligen sakna *r*, samt i mindre grad med YVgL, KB och VmL, i vilka *r*-lösa former överväga.» Det brukar ju anses att bortfallet av palatalt *r* varit senare i väster än i öster. Tendensen i västgötagarna är emellertid klar: *r*-bortfallet ökar. Redan i YVgL, hskr. fr. omkring 1350 eller tidigare, är *r*-formerna i minoritet, trots att cod. är en avskrift av gammal förlaga. Hurudant läget varit i olika delar av Västergötland omkring 1380 kan vi inte veta mycket om. I våra dagar är som bekant *r*-bortfall i denna kategori nästan helt

genomfört i västgötamålen. Att för Västergötlands del jämföra blott med lagarna, i synnerhet ÄVgL, blir tydligen missvisande.

I Al kan man se en tydlig motsättning mellan behandlingen av *-ir* och behandlingen av *-ar*. *R* behålles i betydligt större utsträckning i förra fallet. Samma motsättning finns i YVgL lekmannabalkar och den är regel i nutida västgötamål; det synes sålunda som om *r* återinförts i ej ringa utsträckning i *-ir* i Vgl.

I den mån Al i övrigt i fråga om palatalt *r* visar överensstämmelse med en del (1. kanske flertalet) av vadstenatexterna, får man vid bedömningen hålla i minnet, att en dylik överensstämmelse också förefinns vid exempelvis Euf., som räknas som västliga.

Han för *hon*. Formen förekommer några gånger (6 l. 7), dock aldrig i rim. *Hon* är däremot styrkt i rim (t. ex. *hon:tron*) och är oerhört vanligt i Al, t. ex. 11 ggr. s. 264, 12 ggr. på de första tio sidorna. Ronge anser det »mycket sannolikt» att översättaren känt formen *han*. Flertalet av de texter, där *han* »hon» påträffats, »representera östgötskt språkbruk». Sådana former finns emellertid även i YVgL och den västliga MB I. Även bortsett från detta synes det mig omöjligt att bygga något på *han*-beläggen. Om de inte är skrivfel, vilket är fullt möjligt, kan de vara införda av en tidigare skrivare. I varje fall har *han* ej varit översättarens normalform. Och till sist och framförallt: *han* är ej känt från de trakter, dit Ronge vill lokalisera Al.

Som sammanfattning av detta avsnitt kan sägas, att av de här behandlade ljudföreteelserna finns det ingenting, som speciellt pekar mot sydöstra Småland och Öland, däremot språkdrag som visar åt annat håll.

»Formlära» (s. 221 f.)¹

Læta 'låta'. Varianten förekommer i modern tid i större delen av Sverige, bl. a. i Uppland och Norrland; från medeltiden är den belagd i bl. a. ÖgL, MELL och i många Vadstenatexter.

Graat:laat är ett enstaka helt irrelevant rim², som står i klar motsats till i Al välbetygat *græt, læt*. Många möjligheter till förklaring erbjuder sig, såsom Ronge också har insett; att en skrivare kan ha haft dessa former påpekade dock ej. På detta rim kan intet byggas. (Pret. *lat* är f. ö. väl belagt i fsv., bl. a. i RK 3 och ATb).

Lot 'lät'. Betraktas av Ronge som ett sydligt språkdrag i Al (s. 215); det är väl styrkt genom rim. Nu förekommer det blott i sydliga dialekter: Blekinge och sydvästra Småland. Ronge uppger att *lot* i fsv. möter »främst i sydligt orienterade texter». Men det finns även i nordligare texter, t. ex. RK 1 o. 2, Gregorius, Stockholms jordebok, Didrikssagan. Noreen (ASG § 544 Anm. 2) säger, att formen *lot* är mycket vanlig i fsv., och anför i sammanhanget bl. a. Vidhemsprästen, MELL, Oxenstiernianus, MESL, Verelianus. (*Loot* förekommer f. ö. också i Euf.).

¹ Under denna rubrik upptar Ronge åtskilligt som inte brukar räknas till formlära. Därmed menas ju vanl. läran om böjningsformerna; dit hör däremot inte varianter av typen *låta* ~ *låta*.

² Med all rätt brukar Ronge annars inte bygga på dyl. material.

La, lo, sa. Pret. *la*, låg, och *lo*, log, och *sa*, såg, som möta genomgående i Al och är väl styrkta där, anføres av Ronge som tecken på »att språket i Al är sydligt orienterat» (s. 216 ff.). — Ronge påvisar att »g-lösa former [skall vara preteritiformer] av *ligga, se* och *le* [äro] förhärskande» i ett sydligt område upp till sydvästra Östergötland och delvis Närke. Enl. Ronge skulle Seth Gustafson ha visat »att en i huvudsak liknande fördelning av former med och utan *g* har funnits även i y. fsv. och ä. nsv. tid.» Gustafson anför dock *g*-lösa former utom från östgöten Nils Ragvaldi även från Jöns Budde och Stockholms tänkebok. Därutöver har han bara redovisat material från Jönk. tänkebok och Olaus Petri. Det är väl obestridligt att ett dylikt urval inte har mycket att säga oss om de svenska förhållandena omkr. 1380. — De *g*-lösa formerna är ju äldre, och det är självfallet, att de en gång varit utbredda över hela Norden. I själva verket kan man också betydligt utvidga dessa formers beläggsområden i fsv. Sdw har *la* från bl. a. RK i Bil. och Didrikssagan. Ung. samma uppgifter har man betr. *lo* (KKl, Bil., MD, Bu, Bil, MB 1). Noreen anför (ASG § 537 Anm. 6) *la* från bl. a. VmL, DL, HL, *pa* från UL, *sa* KS. Formerna *lagh* tycks ej finnas i ä. fsv.

Sætter 'satt'. Såväl i fsv. som i nutida folkmål har denna form nordlig (och västlig) utbredning. Några sporadiska fall med omljud i diplom från Östergötl. och Småland har väl häremot knappast så stort vitsord.¹ Diplomens språk är ju i hög grad traditionellt och avviker synnerligen ofta från vad man skulle vänta med ledning av utställningsorten, andra äldre språkkällor och nutida dialektkartor (se t. ex. E. Neumans framställning i Samlaren 1927, bl. a. s. 168). Formerna *sætter* i Al är dock enstaka (men står i rim med *bæter*). Den kan därför ha en specialförklaring; jfr ovan under *ant*.

Sammanfattningsvis kan om de senast behandlade fallen sägas att intet framkommit, som pekar speciellt mot sydöstra Småland och Öland, däremot en del som visar i annan riktning.

Ordförrådet (s. 279 f.).²

Fjåla. Allt tyder på att *fjåla*, 'gömma', tidigare haft en mycket större utbredning än nu. I angiven betydelse finns ordet nu blott i östra Små-

¹ Jfr E. Neuman i ANF 44:50 f.: »Det finnes ... en svag möjlighet, att *ä*-formen på 1400-talet alternativt funnits i någon liten del av Småland men med nutida språkförhållanden för ögonen fordrar man mer material för att bli övertygad.» — Någon bevisning ger inte diplombeläggen, men möjligheten att det funnits *ä*-former i Småland kan alls ej förnekas.

² I Al finns en mängd ord, som är engångsord i fsv. Ronge behandlar dem s. 223 ff. I förteckningen upptas ett par ord som inte hör dit: *Fulmannelika*, 'mycket manligen'. Det är belagt även från Hist. Troj. enl. Sdw Suppl. — *Nykker* 'ryckning, oro'. Belägg finns även i SkrtUppb. och Gul (se f. ö. Ronge s. 264). — Jfr också *nidha*, 'nedsätta, förnedra' som av Sdw Suppl upptas med tvekan, med ex. från Fr: *waro j then samma tidhä riddarskap och ärä nidhatt*. — Ronge översätter (s. 226) engångsordet *formargher* med 'ganska mången' [sic.]. Det förekommer i förb. *formarghe fughla* Al 938, som återger latinets *infinite aves*. Tydligen är betydelsen

land. I bet. »stoppa korv» är ordet nästan allmänt götiskt och går upp till Västmanland. Bet. »gömma» har säkert en gång funnits i stora delar av Sverige; den är vanlig i fsv. Ronge meddelar inte i sin avhandling att *fiela*, *fiala*, »dölja, gömma», är belagt i ÖgL, MELL och KrLL, *niper fiela* i KrLL. (Jfr avledn. *fialster* »gömställe» i ÖgL.).

Glodh. Ordet är ej belagt i Al, men Ronge tror att det har funnits i orig., och möjligheten kan inte förnekas. Ordet finns ej i sydöstra Småland eller på Öland, däremot finns det på Gotland och på Runö, vilket antyder att det förr kan ha haft större utbredning mot norr än nu. (Det är nu sydligt-västligt). Möjligen har det funnits också i t. ex. Östergötland. Det kan ha trängts tillbaka av *glöd*.

Hvil 'utvilad'. Sammanställer man allt vad Ronge meddelar om detta ord, kan man inte komma till annan slutsats än att det en gång funnits i större delen av Norden. Det påträffas nu från Åland och Österbotten i öster till Setesdal i väster, från Jylland i söder till Norrland och Helgeland i norr. Det finns i fsv. (bl. a. RK 2) och fdan.

Æve ne.pl. 'levnad, tid'. Ordet förekommer under medeltiden bl. a. i Vadstena-litteraturen och MB 1. I modern tid träffas ett *æva*, f., 'stund, tillfälle' bl. a. i Östergötland (och i Medelpad).

Le 'lie'. Av grundläggande betydelse är att *i*-formen av detta ord är en novation. Det har alltså en gång hetat *le(e)* o. d. i hela Sverige. Vilka trakter i Sverige som omkr. 1380 hade *le(e)* är omöjligt att avgöra. Men tydligt är att Lex. linc. 1640 *lewättil* (se not s. 247 hos Ronge) är en kvarleva av detta äldre språk. — Ronges påstående, att det i de yngre nysv. källorna nästan uteslutande finns *lie*, *lia* o. d., är icke riktigt. SAOB, till vilken han hänvisar, har, förutom *lewättil* Linc., ett belägg på *legi*- från c. 1696 och dessutom *lei(j)*- från tiden 1559—c. 1836. Utan tvivel hade det varit av stort värde att få dessa belägg undersökta.

Lo 'loge'. *Loge* är en novation. *Lo* finns hos upplänningen Aurivillius, det är belagt från Västmanland och Åland. Formen utan *g* har en gång varit allmänt svensk. Att *lo* nu inte finns i Uppland visar ingenting. I varje fall kan ej detta ord — som hos Ronge — inrangeras bland ord med sydlig och västlig utbredning. Det finns ju som sagt bl. a. på Åland.

Mos 'mosse, mossa'. Ronge har belägg från äldre nysv. på *moss* från många personer med nordlig härstamning, t. ex. norrlänningen Abraham Angermannus. Ronge menar att dessa författare kan ha påverkats av »personer med sydligare dialekt». Om man räknar så, bör man väl också säga sig, att det enstaka belägget i Al kan ha kommit in i den texten på samma sätt. F. ö. är enstavig form i nutida dialekter känd så långt norrut som i norra Ögtl. — Ett cirkelbevis presterar Ronge s. 256, där det heter att ortnamnet *Musø* 1409 från Södermanland bör tolkas som en kontraktionsform av *musø*, »då den starka formen av *mossa* i modern tid icke är betygad från Södermanland». Det är ju just dess obefintlighet så långt norrut under medeltiden, som skall dokumenteras.

»(väldigt) många fåglar». *For-* har ju ofta förstärkande funktion i fsv., t. ex. i *forprisadher* 'synnerligen vördad', *fordiärver* 'mycket djärv'.

Ulla fætter 'ullpås'. Ordet är välbelagt i fsv., och det förekommer bl. a. i Gloss. Ups. C 20, som brukar räknas som relativt nordlig. Det är i modern tid känt från bl. a. sydvästra Östergötland, Gotland och Finland. Ordet kan alltså tidigare ha gått längre mot norr i östra Sverige. Det hör dock till de bättre argumenten för en relativt sydlig lokalisering av Al.

Vägga skil. Ordet är nu västligt [och nordligt]¹. Det är ej belagt i Al men har kanske funnits i orig. Ronge tror, att Al:s övers. i rimnöd lånat ordet från Iv. Men i Iv är inte *vaghaskil*, neutr., belagt. Där finns visserligen *skil* men blott i det klichéartade *medh (fulle, vætten, vættæ) skil*, alltså ett snarast maskulint ord i en helt annan användning. Jag finner det inte så sannolikt, att Iv i detta fall kunnat påverka Al.

Dirve 'djärvhet'. Ronge påpekar (s. 261), att ordet inte är något säkert indicium på sydligt språk. I varje fall kan det inte tas som stöd för tesen att Al är från sydöstra Småland. Ordet är synnerligen vanligt i fsv. litteratur (bl. a. KS, GU C 20) och påträffas i ä. nysv. tid bl. a. i Gustav Vasas registratur.

Natbakka 'fladdermus', 'uggla'. Ordet förekommer ej nutida sv. dialekter, däremot i Vadstenalitt. (ST, Bir., LB).

Nykker. Betydelsen hos *nykker* i Al är den som är allmän i nysv. fram till slutet av 1700-talet: 'oro' o. d., icke 'ryckning, oro' som Ronge säger. (I dialekterna är en liknande betydelse nu bara känd på Gotland. *Nyck*, 'ryckning', finns bl. a. hos norrlänningen Abr. Angermannus och stockholmare Sahlstedt; denne kan väl dock ha det från t. ex. Dalin. — *Nycka* finns i Södermanland i bet. »rycka»).

Skamma sik, *skammas* 'skämmas, blygas'. Verbet finns numera i Skåne, Blekinge, Halland och på Gotland. På sistnämnda ställe är det kanske en danism; så måhända också i Al. Det skall dock klart sägas, att detta ord hör till de bästa argumenten för en relativt sydlig lokalisering av Al. Verbet är emellertid inte belagt från sydöstra Småland eller Öland.

Tögher, 'drag, svep, [klunk]'. Detta i fsv. blott från Al kända ord har Ronge påträffat motsvarigheter till i moderna dialekter dels i en socken på Öland, där det heter *tög* och betyder 'sup', dels på Gotland, där det heter *tåig*, och enl. Gotl. ordb. betyder 'klunk, dryck'. Dessutom känner han *tög*, 'dryck, klunk' från Dalins Argus. Nyisl. har *teygur* i samma bet.

Vid sidan av detta *tög* osv. finnes ett *tög*, *tøj* 'töjning, elasticitet', i en stor mängd svenska folkmål (även i Finl.); belägg finnas dock ej från Österg., Sörmland, Närke, Västmanl., Uppl. och Norrland. »För lokaliseringen av språket i Al är det av vikt att fasthålla, att *tög*, *tøj* i modern tid möter på Gotland samt inom ett sydligt och västligt område, som dock utesluter Skåne och Blekinge» (Ronge s. 271). Till detta vill jag först säga, att de båda betydelserna 'drag, klunk' och 'töjning' osv. bör hållas isär. Utbredningen av *tøj*, 'töjning', kan inte tillmätas stort

¹ Bl. a. Västerb. *væga[s]l*, där *e* måste återgå på äldre *i*. — *Vægha skil* är i fsv. belagt i Namnlös och Valentin.

värde vid bedömningen av *tögher* i Al. Ronge anför (s. 280) det öländska *tög*, 'sup', som ett starkt indicium på att Al skall lokaliseras till Öland eller sydöstra Smål.¹

Det är förvånande, att Ronge inte har besinnat sig inför belägget hos Dalin och gjort energiska ansträngningar att erhålla material från SAOB:s arkiv. Dalin kan ju omöjligt ha fått ordet från Föra socken på Öland och förvisso inte heller från det gotländska *tåig*. Antingen har han det med från sin halländska hembygd eller också har han lärt det i Mälardalen.

Nu förhåller det sig så, att SAOB:s arkiv har ordet från två personer på 1600-talet, båda upplänningar. Den ene är Aurivillius, f. i Knutby, professor i juridik i Uppsala. Han skriver i *Cogitationes* s. 18 (1693): »*tög* notat restem longum et haustum longum» [dvs. betecknar ett långt rep och en lång klunk]. — Den andre är Palmchron, f. i Sparrsätra, student i Uppsala 1625. Han brukar ordet tre gånger (minst) i sin 1642 utkomna *Sundhetzens spegel*, t. ex. »Man [skall] ...ey strax efter Badet sättia sigh til Bordz at äta, och dricka stora Töger kallt» (s. 320).

Det är alltså tydligt att *tög* förut haft en vid utbredning, ja, man kan med visshet säga att det har funnits i hela Norden. Det måste ha använts i västra Norge på 800-talet (jfr det nyisl. *teygur*). De finländska beläggen på *töga*, 'dricka i långa klunkar' m. m., utgör spåren av ordets östligaste utbredning.

Vanstarker 'svag, bräcklig, skör'. Ordet är känt upp i t. ex. Södermanland och Västmanland.

Kani, m., 'båt'. Ordet är belagt i Al i ack. *kana*. Det är lånat från mlt. Ronge har funnit *kana*, f., i betydelsen »ökstock, eka av bräder» från Kalmar län. Detta framhäves särskilt som ett indicium på att Al:s språk härrör från (syd)östra Småland eller Öland.

Ronge har inte redovisat, att ordet är belagt i SAOB. I samlingarna finns ett tjugotal belägg från 1600-talet och 1700-talet. I allmänhet avser de kontinentala förhållanden, Tyskland, Baltikum, Ryssland osv.²

Intressant är ett belägg, anträffat hos J. Risingh i *Een land-book* 88 (1671): »[Fisk fångas lätt då den] uppå grunt Watn om Währen opkommer ther han ... med Liustror på Kanor wedh Eeld fångas.» Boken är en handledning i och beskrivning av fiske i Sverige, samman-

¹ Det är påfallande att Ronge lägger sådan vikt vid att ordet finns just i bet. 'sup' på Öland (och enl. honom blott där). Ty ordet *tögher* betyder inte sup i Al. (F. ö. finns bet. 'sup' redovisad i de säveska samlingarna från Gotland).

² En lustig parallell till belägget i Al erbjuder följande passus i Johan Sylvius' översättning av Curtius Rufus' Alexanderbiografi s. 114 (1682): »Ty sätter han [näml. Alexander] vthi Skepp och Farkoster så många Ryttare som ther kunde rymmas, och Footfolcket förer han öfver [floden] endeels medh kanor och ökestäcker ... en deel också uthi slupor och bätar.» — Sylvius var född i Karlstad, studerade i Uppsala, blev guvernementssekreterare i Livland 1649 och sedermera translator regius. Han dog som lagman i Värmland 1690. Belägget hos Sylvius torde icke kunna användas för lokalisering; det kan alltför väl vara en frukt av hans läsning eller vistelse i Baltikum.

ställd på grundval av författarens egna erfarenheter och läsning av förträdesvis engelsk litteratur (förf. är identisk med vår siste guvernör i Nya Sverige). Risingh var född i Risinge församling i trakten av Norrköping i Östergötland. Fadern var kyrkoherde där och sonen tog namn efter sin födelsesocken. Risingh studerade vid Linköpings gymnasium och i Uppsala.

Jag anser det ytterst sannolikt, att Risingh i sin barndom och ungdom själv ljustrat t. ex. på någon vik av Glan och då färdats i en båt, som han kallat *kana*. Ordet kan nämligen i nyare tid beläggas från Östergötland. Redan i SAOB meddelas att *kana* finns i dial. i Smål., Östergötl. och på Gotland. Beträffande Gotland är SAOB:s källa tydligen Säve-Gustavson (som Ronge ej anför material ur i detta sammanhang). Betr. Smål. och Östergötl. ligger det tydl. till på följande sätt.

I ULMA:s korrespondens för 1935 hittas ett brev från Herman Geijer till Ebbe Tuneld, SAOB:s dåv. chef. Där upplyses på förfrågan av Tuneld, att Gunnar Granberg meddelat *kana*, båt från norra Småland och södra Östergötland. Granberg är född i Vårdnäs. — Men detta är numera inte ULMA:s enda belägg. Natan Lindqvist har det i sina samlingar från Vist (*þekr a kænær ðæ dæsamæ*). Och E. Törnqvist har upptecknat ordet i Bankekind. Till förf:s »Kalmar län» får alltså läggas norra Småland, delar av Östergötland, Gotland. Det är fullt möjligt, att ordet förr varit mer spritt.

Emellertid är det ovisst vad dessa dialektbelägg kan ha för samband med *kani* i Al. Detta ord är ju mask., men dialektordet fem. Det senare visar bättre överensstämmelse med majoriteten av SAOB:s belägg på ordet. Kanske Al:s *kani* är ett alldeles fristående mlt. lån. Under alla förhållanden är *kani* värdelöst som indicium för sydöstsmåländsk eller öländsk proveniens.

Knös 'otrevlig individ, basse' o. d. [Övers. är G. H:s]. Ordet *knös* är allmänt känt i sv. dial., men mest i uttr. av typen *en rik knös*. I bet. 'den onde' är det känt från Smål. och Öland, i bet. 'gast, troll' från Västmanland. — Herweghr (c:a 1750) anför ordet ur Västmanlandsmålet: *Du go knös* 'du stelnacke'. Det betecknar alltså en styvsint person. — I ULMA finns en uppteckning av följande lydelse från Regna i Östergötland: *knós* 'kavat, dryg, överlägsen person'. Pojkar med sådan läggning brukade man kalla *lille god knös bls goknös*. P. Aggemark 1946. — Ronge lägger vikt vid att *knös*, 'djävul', endast är påträffat i Smål.-Öl. Men ordet *knös* i Al betyder inte djävul. Det används om en person, som skall betraktas som osympatisk och vildsint. Såvitt jag förstår passar de ovan anförda beläggen från Östergötland och Västmanland bättre till Als betydelse. — Ordet *knös* finns utom i Al i ytterligare en fsv. text, nämligen Iv. Det kan ev. ha lånats från Iv till Al. Under alla förhållanden bör beläggen i Al och Iv bedömas på likartat sätt; det torde vara utsiktslöst att söka vindicera Iv åt sydöstra Småland.

Skaersatter 'strandsatt, stadd i knipa'. Ronge har moderna belägg blott från Kalmar län och Gotland. Ordet har emellertid tydligen förr

haft en mycket större utbredning än nu. I äldre tid är det nämligen belagt i flera källor, även sådana med ganska klart uppsvensk prägel. Ronge vill tro, att ordet varit sydligt-östligt. Men eftersom det anträffats i Norge ända in i Telemark och Valdres, så bör man enligt min mening räkna med att det varit utbrett över ett stort område i Skandinavien, även om det numera saknas t. ex. på vår västkust. Hur gränserna för ordet gick på 1380-talet, därom kan vi knappast säga något (jfr vad som tidigare sagts om belägg från Gotland).

Swalter, 'svält, hunger'. I modern tid är ordet påträffat i sydöstra Smål. och i Älvdalen. Från äldre nysv. är det känt från östra Svealand och östra Götaland. — I fsv. belagt bl. a. i den nordliga RK 2.

I det föregående har jag berört några företeelser i Al, som — om de bedöms efter Ronges annars använda metod — visar mot andra trakter än Småland-Öland (se särsk. *han* 'hon', *setter*, 'satt', *glodh*, *nykker*, 'oro'). Jag skall nu avslutningsvis behandla ytterligare några fall.

Greet, *leet*, 'grät, lät'. I Al finns dylika former med *ee* rimmande med ord med säkert *e*, t. ex. *leet:heet*, *reedh:leedh*. Dessa obestridliga *e*-former har tydligen berett Ronge mycket huvudbry. Man anser ju nämligen allmänt, att samnordiskt *ē* i söder fram till i höjd med Vänerns nordspets och Mälaren övergått till *ä* redan i tidig fsv. (runsvensk) tid.

Det heter (s. 188): »Vad hjälpverbet *læt* beträffar synas *e*-former uppträda i medeltida urkunder även utanför uppsvenskt område». Ronge hänvisar till Palmér Starkt. vok. s. 61. Där behandlas dock blott några sällsynta skrivningar hos närkingen Olaus Petri, som inte hör till medeltiden och som var verksam i Stockholm. Ronge hänvisar också till att originalet kunnat ha skrivningar med *e* för långt *ä*. Som stöd åberopas Valter Janssons utredning i Fsv. leg. s. 129 ff. Men Jansson gör inte gällande att långt *ä* skrivits med *ee*, därpå har han inga belägg, och det är ju så de diskuterade orden uppträder i Al.

Jag menar — liksom Ronge — att översättaren har haft uttal med långt *e*, och jag tror — liksom Ronge — inte att detta nödvändigtvis betyder att han varit uppsvensk eller finländare. I enlighet med min allmänna syn på problem av denna art vill jag framhålla möjligheten av att översättarens dialekt i detta fall kunnat bilda eller ingå i en språkö med bevarat gammalt *e*, om vilken vi f. ö. icke har några upplysningar. Vi vet alltför litet om fornsvensk dialektgeografi för att kunna bestrida en sådan möjlighet. — Men jag vill självklart också — i motsats till Ronge — lägga motsvarande synpunkter på allt det dialektmaterial, han nyttjar för sin lokalisering. (I vissa fall går Ronge till väga på liknande sätt, nämligen då företeelser i Al ej är belagda i sydöstra Småland-Öland men i närgränsande landskap; se t. ex. *glodh*, *nykker*).

Dööma o. d. Lång vokal före *m* dubbeltecknas som regel i båda partierna av Al. Ronge menar att detta lätt kan förklaras om cod. D 4 tillkommit i Vadstena. Originalet bör väl då ha skilt sig från D 4? Det heter s. 44: »Som Thorell ... påpekat, anträffas många exempel på dubbelskriven vokal framför *m* i Vadstenalitteraturen». Thorell använder dock uttr.

»ganska många», vilket i ett sammanhang som detta gör en väsentlig skillnad.¹ Thorells exempelsamling, hämtad ur 9 olika Vadstenatexter, omfattar 15 belägg, i själva verket ju ett ringa antal. Tydligt är att Al skiljer sig väsentligt från Vadstena-texterna. Emellertid vill jag hålla med Ronge om att bevarandet av vokal före *m* ej bevisar, att Al:s övers. hört hemma i det »uppländska» [o: uppsvenska] eller östsv. dial.-omr. Vi har här att göra med en arkaism. Säkerligen gick gränsen för före-teelsen år 1380 genom helt andra trakter än den gör i dag, dvs. sydligare och västligare.

Man får ett oroande intryck av att alla möjligheter att använda Al:s språkmaterial för lokalisering inte har utnyttjats. Jfr följande i Al belagda ord och former, som är engångsföreteelser i fsv.:

Böjningen *luta*, *löt*, numera känd från Östergötland och Gotland (Ronge s. 232). — *Swepil* 'linda', nu känt från Östergötland och Gästrikland samt i äldre tid från Ol. Petri och Stockholm (ib. s. 239). — *Öghnavik* 'ögonvrå', av Ronge från senare tid blott funnet i Västergötland. I äldre tid bl. a. i Var. rer. vocabula (ib. s. 243).

Om orsaken till att dessa ord ej fått komma med i Ronges lokaliseringskapitel ges ingen upplysning.² Under alla förhållanden bidrar de till att visa proveniensbestämningens vanskligheter.

¹ Ronges förmåga att återge andra forskares mening eller att anföra fakta ur andras skrifter visar sig ofta inte vara vad den borde vara. På andra ställen har jag pekat på några fall (*lei* i SAOB, ovan s. 10, formen *sadhe* hos Noreen, s. 27, *osæld* hos Söderwall, s. 27, *ysæld* hos Thorell, ib.) Andra exempel: Det heter s. 57: »Sammanfattningsvis konstaterar Thorell ... att skrivaren talat en uppsvensk dialekt, som Thorell snarast vill lokalisera till östra Västmanland». Thorell »konstaterar» inte detta. Han ger olika alternativ: östsvensk, stockholmare, västmanlänning. Dialekten har inte varit typiskt uppsvensk, men »skrivarens hemort är att söka i trakter, som stått i nära förbindelse» med Uppland. — S. 128: »I Euf. och EK äro rim av denna typ [dvs. *ridha: lidh(a)*, dat. sg. fem. med tillägg av *a*] vanliga». Som källa anföres Jansson, Eufemiavisorna. Jansson talar emellertid s. 134 betr. EK om »sällsynta former», »materialet är ringa». Cederschiöld betonar i SNF II. 3:12 att Euf. och EK skilja sig markerat ifråga om dylika rim med tilläggs-vokal. — S. 140 hänvisas till Petrus Envall av vars utredning i Dala-Bergslags-målet det skulle framgå »att övergången [*iu* till *y*] i östra Sverige tidigare haft en betydligt större utbredning än i våra dagar». Jag kan inte hos Envall finna någon hemul för detta. Det enda vore hans uttalande s. 256 om Öland »där allt talar för att den haft större utbredning än nu». Han hänvisar därvid till Lindroth. — S. 148 behandlar förf. rim av typen *grät:seet* och menar att inkongruensen möjligen bör ses mot bakgrund av vissa fsv. skrivningar med *e* för *ä* och *ä*. (Formuleringen är: »Det är tänkbart, att rimmen *œ:e* böra ses mot bakgrunden av skrivningarna *ē* för *æ*, *æ* i vissa fsv. hss.» Någon skrivning *ē* existerar ju inte i fsv. Liknande inadvartenser finnas också s. 148 not 121, s. 189, s. 158—9 not 55.) I not hänvisas till en uppsats av Palmér i ANF, där växlingen *œ:e* i fsv. hss. behandlas. Denna uppsats av Palmér har dock ingen beröring med det problem Ronge behandlar. Palmér undersöker skrivningar med *ä* för *e* i diplom och ställer dem i samband dels med den sydsvenska diftongeringen, dels den uppländska sammansmältningen av *ä* och *e*.

² En viss partiskhet för Småland tycker man sig nog ibland skönja, t. ex. s. 234, där en uppgift om *mulle* 'tjur' från Småland upptas i huvudtexten men belägg från Östergötland och Hälsingland förvisas till en not.

Andra ord som man skulle velat få kommenterade är *halfgrat* 'halvt ovänligt', känt från Peder Swart och Per Brahe d. ä. (s. 229), *röre* 'rörstrand' (s. 236), *snal* 'glupsk' (s. 239), *thökn* 'töcken, dimma', känt från Laur. Petri (s. 241). Det sistnämnda ordet saknas i dan. och norska (även i fornspråken). I Sverige har det i överensstämmelse därmed nordlig utbredning, det finns sålunda ej i t. ex. Västergötland, Blekinge, Öland, ej heller i större delen av Småland, bl. a. — såvitt jag vet — ej i sydöstra delen. Enligt meddelande från fil. lic. S.-B. Vide vid Landsmålsarkivet i Lund synes det finnas blott i landskapets nordöstra hörn. Nog är det skada att inte ett sådant ord dragits in i proveniensdiskussionen.

Jag har därmed slutat min behandling av Alexanderdiktens proveniensfråga. Min bestämda mening är att det icke har framförts några vägande skäl för att vi skulle hänföra Al:s översättare till sydöstra Småland eller Öland. Särskilt vill jag betona, att de fem ord, som Ronge i synnerhet trycker på (s. 280) i samband med sin lokalisering, alla är utan beviskraft: *kana* 'eka' (belagt bl. a. i Östergötl.), *knös* 'djävul' (betyder ej 'djävul' i Al; belagt i Al:s betydelse — ungefär — i Östergötl. och Västmanl. samt i Iv.), *skärsatt* 'strandsatt' (belagt på flera håll i Skandinavien i äldre och yngre tid), *svalt* 'svält' (belagt från många håll, särsk. i äldre tid), *tög* 'sup' (ordet betyder ej 'sup' i Al; det är belagt i Al:s betydelse hos Dalin och hos upplänningar på 1600-talet; det har varit samskandinaviskt).

Därav följer också, att jag inte kan acceptera Ronges tes (s. 290) att Al översatts av en kalmarit. Denna teori skulle förklara det påfallande medellågtyska inslaget i Al. Men lågtyska talades förvisso i de flesta, om inte alla, svenska städer vid denna tid; något speciellt argument för tesen om Kalmars roll vid Al:s tillkomst utgör icke de mlt. lånorden. F. ö. är det inte helt uteslutet att dessa lånords förekomst beror på en mlt. förlaga till Al (se härom nedan s. 30 ff.).

Det allvarligaste felet med Ronges lokaliseringsmetod är överbetonandet av de moderna dialekternas beviskraft. Han har i många fall bortsett från att de äldre källorna tydligt och klart visar på ett annat språktillstånd under medeltiden. Med detta sammanhänger, att den för språkgeografen grundväsentliga skillnaden mellan arkaismer och novationer tydligen ej stått klar för Ronge. Småland är ju ett område, som bjuder motstånd mot uppsvenska novationer. (Se t. ex. Hesselman Huvudlinjer s. 155.) Därtill kommer att han på flera mycket väsentliga punkter har förbisett äldre och yngre material (t. ex. rörande *tögher*, *kani*, *fiæla*) samt att han ibland går förbi material, som talar mot huvudtesen.

Under läsningen av Ronges framställning frapperas man av hur mycket som — med hans metod — skulle kunna anföras som stöd för att lokalisera Al till Gotland. Det gäller både företeelser, som nu blott är kända från Gotland, och sådana, som därjämte kan hänföras till mindre delar av fastlandet. Ronge berör inte detta. Jag tror nu inte att Al skrivits av en gotlänning. Det synes mig sannolikt, att översättaren varit från

(östra?) Götal. (eller möjligen någon sydlig del av Sveal). Men att inringa översättarens hemort till en del av ett landskap tror jag är omöjligt på rent språklig väg.¹

Vattenmärkena

Metoden att datera handskrifter med hjälp av vattenmärken bygger som bekant på det faktum, att pappersformarna och deras trådduk med därå anbragta små trådfigurer icke kunde användas mer än en kort tid — under medeltiden ett eller allra högst två år — sedan var formarna utslitna och måste kasseras. Har man ett daterat medeltida papper med ett visst vattenmärke, kan man därför ofta praktiskt taget på året bestämma åldern av ett annat papper med identiskt samma vattenmärke. Då efterfrågan på papper var stor och priset högt, lagrade man sällan eller aldrig papper längre tid. Därav följer att i gynnsamma fall texternas, själva skriftens, ålder kan bestämmas inom en snäv tidsram. Det nu sagda avser blott formar och papper av den vanligaste typen, ej t. ex. papper av ovanligt format.

Filigranistikens mest kände företrädare, fransmannen C. M. Briquet, har utarbetat en ofta använd terminologi för vattenmärkenas klassificering. I sitt berömda verk *Les Filigranes* indelar han de stora grupperna («familles») av vattenmärken (t. ex. klocka, oxhuvud, horn, örn) i klasser (t. ex. örn med ett huvud), dessa i typer innebärande större skiljaktighet i form, storlek o. d. Typerna slutligen indelas i varianter (*variétés*).

Avgränsningen mellan de olika slagen av märken har hos Briquet ingen objektiv grund; han talar om större eller mindre likhet. (Här får man dock undanta de helt identiska märkena.) Naturligtvis bör man inte förneka att ett livslångt sysslande med vattenmärken kan ge en säker blick för likheter och olikheter och stor färdighet i bedömande av dessas värde i dateringssammanhang. Frånvaron av objektiva kriterier inger dock gärna den som skall utnyttja materialet en känsla av otrygghet.

Om varianternas systematisering och namngivning yttrar sig Briquet något motsägande. I förordet till sitt stora verk beskriver han hur de båda formar, som ingår i ett samtidigt använt formpar, ger upphov till varianter. Dessa kan vara identiska (*identiques*), då man inte kan skilja dem annat än på placeringen på arket, f. ö. täcker de varandra helt,² likartade (*similaires*), då det föreligger smärre skillnader i form eller storlek, samt skiljaktiga (*divergentes*).

I inledningen till *Les Filigranes* däremot talar han mera allmänt om identiska, likartade och skiljaktiga varianter, och hänför dem icke

¹ Kanske kan det vara av en viss betydelse att Bo Jonsson Grips domäner framförallt låg i Östergötland och Södermanland och att han byggde sitt Gripsholm i det senare landskapet.

² Briquets term har ofta missuppfattats, även av Ronge. Detta är inte förvånande; »identisk variant» är ju i sig en självmotsägelse. Man kan f. ö. ifrågasätta om identiska varianter i Briquets mening någonsin förekommer ifråga om samma formpar. Man kunde väl aldrig göra figurerna helt lika i de två formarna. Däremot kan identiska varianter i angiven mening uppstå, då en trådfigur flyttas från en form till en annan.

till ett och samma formpar. Beroende på en viss typs livslängd kan man få hela serier av variantpar allteftersom nya formar tillverkas.

På grundval av sina statistiska undersökningar kom Briquet till det resultatet, att ung. 90 % av allt papper, som tillverkats i en viss form under 1400-talet konsumerades inom 15 år. Detta blir hörnstenen i hans dateringsmetod.

Enl. Ronge skulle denna metod vara följande:

»1. Om ett vattenmärke i en odaterad hs. anträffas i ett enstaka dokument från t. ex. 1400, kan den odaterade hs. antagas ha tillkommit 15 år före eller 15 år efter 1400, dvs. mellan 1385 och 1415.

2. Om ett vattenmärke i en odaterad hs. träffas i flera dokument från t. ex. 1395—1405 erhålla vi terminus a quo genom att draga 15 från 1405 och terminus ad quem genom att lägga 15 till 1395. Hs. bör i detta fall ha tillkommit mellan 1390 och 1410.

3. Om ett vattenmärke i en odaterad hs. möter i en rad dokument från t. ex. 1390—1410, kan man med relativ säkerhet anta, att hs. tillkommit mellan 1390 och 1410.»

Briquet själv exemplifierar sin metod på följande sätt:

1. Om ett märke är anträffat i en hskr. från 1481 bör en hskr. innehållande ett därmed identiskt märke härröra från tiden 1466—1496 (1481—15 och 1481+15).

2. Om ett märke är anträffat i identisk form 1481 och 1486 bör en handskrift innehållande ett tredje med dessa identiskt märke härröra från tiden 1471—1496 (1486—15 och 1481+15).

3. Om 24 identiska varianter av ett märke är anträffade under tiden 1478—1490 bör en hskr. med en 25:te identisk variant vara tillkommen under samma tid.

4. Om två likartade varianter (variétés similaires) är anträffade 1494 resp. 1511 bör en hskr. innehållande en tredje likartad variant vara tillkommen under tiden 1479—1526 (1479—15 och 1511+15).

5. Om 21 likartade varianter är anträffade 1485—1525 bör en 22:dra likartad variant också ha tillkommit under denna tid.

Vi se sålunda att Briquet inte skär alla vattenmärken över en kam, han skiljer här mellan identiska märken och olika slag av varianter. Dessa olika typer har enligt Briquet olika värde i dateringshänseende. Och mängden av anträffade märken har också betydelse enl. Briquet. Dessa omständigheter har Ronge inte uppmärksammat.

Ronge har i huvudsak gjort sina dateringar av vattenmärkena med hjälp av Briquets klassiska verk *Les Filigranes*. Briquets material, omfattande 16000 avbildningar, ser stort ut, men han har själv understrukt att det utgör ett mindre urval ur hans samlingar. Och även dessa större samlingar är fulla av luckor; det skulle behövas hundratusentals bilder. Att datera enbart med hjälp av Briquets *Les Filigranes* är ännu osäkrare än att bestämma svenska dialektords utbredning blott med hjälp av Rietz. — Hur otillräcklig Briquet är framgår ju också värtaligt av det faktum, att av Ronges lilla samling märken ur D 4 är det två, som alls icke har någon motsvarighet hos Briquet.

Ronge har haft ögonen öppna för dessa faror och i några fall genom

korrespondens med filigranisten G. Piccard i Stuttgart kunnat komplettera sitt vetande. Bl. a. har han därigenom fått sin enda identifiering av ett vattenmärke i D 4. Man skulle önska att han hade underställt Piccard alla vattenmärken i handskrifterna; samlingarna i Stuttgart är stora. Det meddelas ingenstädes uttryckligt hur stor del av materialet, som Piccard tagit befattning med. En formulering som den följande ger väl dock en antydning: »De flesta märkena har jag daterat enbart med hjälp av Briquets ofullständiga material» (s. 70). Vidare undrar man om Ronge sökt få upplysningar om sina märken i Forschungsstelle Papiergeschichte i Mainz och i universitetsbiblioteket i Genève, där Briquets opublicerade material förvaras.

Slutligen inställer sig en undran varför Ronge, då han insett att Briquet är otillräcklig, inte utnyttjat den övriga tryckta litteratur som står till buds, främst Zonghis bok om italienska vattenmärken (i Monumenta chartae papyraceae III). V. Mošins nyutkomna verk Filigranes des 13^e et 14^e ss., som behandlar märken från 1200-talet och 1300-talet i jugoslaviska arkiv, är ett givande hjälpmedel. Det utkom dock våren 1957 (Zagreb), varför man kanske ej får lasta Ronge för att det ej återopats.

En annan i någon mån användbar källa är Lewenhaupts avbildningar i handskrift i Riksarkivet.

Genom att utnyttja inte bara Briquet utan även andra tryckta arbeten i filigranistik samt Lewenhaupts avbildningar kan man på vissa punkter korrigera Ronges dateringar. Jag har bara ägnat mina undersökningar åt ett fåtal vattenmärken. Ett par exempel på resultatet:

Oxhuvud med stjärn- och korsprydd spira: Ronge fr. 1403; Lewenhaupt likartad typ, 1413.

Jakthorn, Ronge 1407—1413; Zonghi 1380—1406 (nr 384 ff.), Mošin 1360-talet (nr 4951).

Vattenmärkena i D 4 är oftast mycket svåra att se, då de i stor utsträckning är placerade i ryggsvecket och även f. ö. ofta otydliga. Jag är inte alltid viss om att Ronge rätt har ritat av vattenmärkena. Märket 1 i D 4, som han tror kan vara en kanna men som inte har stor likhet med någon av Briquets kannor, har jag sett på ett ganska avvikande sätt. Främst gäller det »pipen» eller »handtaget» som jag inte kan se annat av än ett enda streck. Jag har bett tre andra personer se på vattenmärket, bl. a. två tjänstemän på Carolinas handskriftavdelning, och de ha sett ungefär samma sak som jag. Om jag och mina medhjälpare läst rätt, kan Ronges resultat kanske förklaras av att han vilseletts av sprickor i papperet. Han har som sagt inte kunnat återfinna märket hos Briquet.

Ronge diskuterar ganska utförligt den troliga pappersåtgången i Vadstena kloster och hur gammalt papperet maximalt bör ha varit, då det förbrukades i klostret. Det heter s. 68: »Även om vi taga hänsyn till Vadstenapapperets långa färdväg, torde vi knappast behöva räkna med att längre tid åtgått än 5—10 år från den tidpunkt, då den färdiga varan lämnade papperskvarnen, till dess codexen nedskrevs i Vadstena» [spärrat av G. H.]. Ronge underkänner alltså här Briquets 15-årsregel såsom alltför försiktig, men

han tillämpar den ändå — i tabellen. Men blott i tabellen, ty i sina slutsatser underkänner han, som vi skall se, i själva verket helt sina vattenmärkesforskningars vittnesbörd.

Adolf Noreen menade att D 4 består av partier av olika ålder, det äldsta från tiden före 1400, det yngsta från tiden efter 1430. Även Erik Noreen hävdar, att D 4 är av varierande ålder; Eufemiavisorna har nedskrivits tidigare och bildat en självständig codex, som sedermera kompletterats. Förra delen hänför Erik Noreen till 1400—1425.

Ronge menar nu att vattenmärkena visat det ohållbara i dessa hypoteser. »Tvärtom synes papperet i hela hs. på det hela taget vara av samma ålder och någon skarp gräns mellan Eufemiavisorna och den övriga hs. vad beträffar papperet och vattenmärkena kan icke urskiljas».

Briquets material och hans dateringsmetod ger åt Ronge ett antal ungefärliga dateringar, där alla gränser ligger på ömse sidor om år 1400, vanligen med vida tidsgap. Ett vattenmärke, »littera P, mindre typ» ger terminus ad quem 1408. Ronge kommenterar: »Nu är emellertid littera P, mindre typ (1381—1408) ett vattenmärke av äldre typ än de flesta märkena i hs., varför det är möjligt, att de ark som innehålla detta märke är äldre än papperet i andra delar av D 4.» När han sålunda har gjort sig av med detta besvärliga vittnesbörd, kan han pressa sig till en främre gräns vid 1418. Men inte heller detta tillfredställer honom. Han vill ytterligare räkna med »en viss felmarginal» och strävar sig då fram till »omkring 1425—1430». På så sätt får han överensstämmelse med textens eget vittnesbörd, enl. vilket en skrivare varit verksam tidigast 1430. Han sammanfattar (s. 85): »Hs. torde med hänsyn till vattenmärkenas vittnesbörd böra dateras till omkr. 1420—1445.»

Som vi nyss sett, räknar Ronge vid ett tillfälle med en maximal förbrukningstid av 10 år för medeltida papper. Eftersom en del av papperet i D 4 (det med littera P, mindre typ) trol. har tillverkats omkr. 1393,¹ måste han räkna med att detta papper legat oanvänt i 27 år. Det är tydligt att om man tillåter sig dylika diskrepanser, ger inte vattenmärkena mycket av värde för ens dateringar. Det är med ett dylikt tillvägagångssätt, som Ronge kan utdöma Adolf och Erik Noreens dateringar. I själva verket står deras huvudresultat i god samklang med »vattenmärkenas vittnesbörd» enligt Briquets metod.

Om vi fortsätter att nyttja Briquets femtonårsmetod skulle en datering av Eufemiavisornas början till senast c:a 1410 och slutet av A1 till senast omkr. 1430 (frånsett några senare tillägg) inte te sig omöjlig. Man torde knappast få — som Noreen s:r och j:r — tänka sig att D 4 består av kronologiskt klart skilda delar. En hake är nämligen att övergången mellan partierna ej är absolut distinkt. Visserligen upphör ett vattenmärke — litt. P, större typ — just här, samtidigt med växlingen från hand 3 (Flores, småstycken) till hand 5 (A1), och visserligen växlar ett annat vattenmärke — krontyp — från två varianter (a, b) till två andra (c, d), men den omständigheten att vi ändå här ha mycket likartade

¹ Se härom nedan.

krontyper på ömse sidor om den antagna gränsen ter sig som en ganska besvärande motinstans. Åtskilliga år kan dock ligga emellan dessa partier. I Venedigs statsböcker av 1319 förekommer vattenmärket »pelare» i fyra varianter. De nämast följande åren uppträder andra vattenmärken i statsböckerna, men 1324 återkommer pelaren, nu i fem nya varianter. (Se Mošin i *Papiergeschichte* 1955, s. 56).

Den syn på dessa frågor, som bäst kunde synas stå i samklang med Ronges vattenmärkesdateringar och de kronologiska anteckningarna, vore att man under en ganska lång tid arbetat med D 4 i Vadstena kloster. Man kunde ha börjat c:a 1410, lagt lägg till lägg och text till text och slutat arbetet omkring 1430 eller på 1430-talet. Den relativt långa tillkomsttiden kunde förklaras med att just dessa årtionden var en uppbyggnadstid för Vadstena kloster; det återinvigdes 1430 efter en svår brand. Klosterfolket kunde alltså antas ha haft mycket annat att sysselsätta sig med än att blott förfärdiga avskrifter.

Men det är inte omedelbart tilltalande att nödgas anta så lång tillkomsttid som 20 år för en fornsvensk handskrift.

Nu är det emellertid så, att Briquets dateringsmetod i senare tid har utsatts för förödande kritik och i våra dagar är allmänt övergiven bland fackmännen. Jag kan här inte ge någon utförlig redogörelse för kritiken,¹ den har riktat sig bl. a. mot Briquets bristande historiska akribi och mot hans ofullkomliga isärhållande av skiljaktiga vattenmärken. Man är numera bland fackmännen allmänt överens om att Briquets femtonårsgräns är alldeles för vid när det gäller identiska märken.

En metodiskt ytterst nogräknad forskare är den ovannämnde Gerhard Piccard i Stuttgart, som under minutiösa, med bråkdelar av millimeter räknande undersökningar nått synnerligen beaktansvärda resultat.² Han fastslår, att under tiden 1370—1630 förbrukades ett ordinärt pappersparti med ett visst vattenmärke inom 3—4 års tid. Undantagen från regeln är i hans material 5 på 50000.

Piccard har inte undersökt papper i nordiska arkiv. Att papperets förbrukningstid som regel skulle ha varit väsentligt längre i våra trakter än i kontinentens perifera delar, finns det dock hittills inga bevis för. Piccards siffror är lika giltiga för Riga och Königsberg som för Frankfurt och Nürnberg.

Det är de helt identiska vattenmärkena, som har utslagsgivande betydelse för filigranistikens resultat. »Zur jeweiligen Entscheidung

¹ Se bl. a. A. Stevenson i *Monumenta chartæ papyraceæ* IV s. XV ff., Mošin i *Papiergeschichte* 1955 s. 49, G. Piccard i *Archivalische Zeitschrift* 52 s. 62 ff. och framförallt Piccards uppsats i *Archivum* 1952 s. 65 ff.

² Piccard har genom ett mödosamt och tidskrävande forskningsarbete kunnat ställa upp långa formparsserier med belägg på utvecklingen år från år. — Användningen av vattenmärken för dateringsändamål kompliceras av flera omständigheter. Bl. a. kunde ibland en trådfigur överleva en form och alltså fästas på en ny trådbotten i en annan form. Därför blir trådfigurens läge i förhållande till botten-trådarnas och bindtrådarnas av stor vikt. Vidare kunde en trådfigur gradvis förändras utan reparation och så, på kanske ett år, ge en mängd vattenmärkesvarianter. Viktigt är det att hålla i minnet, att vattenmärkena från ett formpar kan vara ganska olika, under det att märkena från skilda formar, den ena äldre, den andra yngre, kan vara mycket lika.

kann nicht eine Prozentzahl von Wasserzeichen, sondern immer nur ein einzelnes Zeichen — das identische — herangezogen werden» (Piccard). Den springande punkten är, att de olika pappersarken skall ha tillverkats i samma form och med samma trådfigurer på nätet. Allmänt likartade märken däremot kan bara ge mycket ungefärliga fingervisningar. I huvudsak samma typ kunde förekomma i många årtionden, ja långt över 100 år. Typen »oxhuvud med stjärnprydd spira» exempelvis var i bruk minst 140 år. Ett annat exempel: Plansch 18 hos Ronge visar ett vattenmärke i form av en klocka.¹ Ett märke som är »snarlikt» detta har Ronge återfunnit hos Briquet nr 4079 från 1412. I Mošins arbete Filigranes avbildas som nr 3036 ett med Briquet 4079 nära överensstämmande märke, daterat till 1370—71. Likheten är så stor, att åtminstone en lekman skulle vilja tala om en formparsvariant. Men ålderskillnaden är 40 år!

Hur godtyckliga dateringarna med hjälp av blott »likhet» kan bli, visar Ronges behandling av typen »jakhorn». Det heter: »Liknande jakhorn har anträffats hos Briquet nr 7680 ... Märke 7680 har antecknats i urkunder från 1407—1413»². Dateringen för märket jakhorn i D 4 blir då för Ronge i enlighet med Briqueys metod 1398—1422.

Likheten mellan märke jakhorn i D 4 och Briqueys 7680 är emellertid inte större än att det senare har två tvärband över hornets mitt, det första bara ett. Det finns hos Briquet jakhorn med bara ett tvärband, t. ex. 7676. Hos detta nummer skiljer sig mynningen något från det hos D 4:s jakhorn. Det blir en ren smaksak om man skall ge företrädet åt det ena eller det andra hornet. Men 7676 är med »identiska varianter» anträffat så tidigt som från 1396! Det ger med Briqueys metod 1381 som tidigaste år. Här har man alltså 11 års skillnad. Jag bestrider på det bestämdaste att Ronges val av jämförelsematerial är objektivt grundat; hans datering är otillförlitlig, även om man skulle godkänna räknetemetoden. Hos Zonghi finner man flera märken som blott i obetydliga detaljer avviker från D 4:s horn, de har ett tvärband och snarlikt buktad mynning. Dessa horn uppträder i Zonghis material senast 1406.

Av märkena i D 4 är det som ovan sagts bara ett som kunnat helt identifieras, nämligen klockan, som av Piccard identifierats med ett märke på ett tyskt brev från 1413. Detta innebär enl. Piccards ovan nämnda resultat att denna del av codex D 4 borde vara skriven omkring 1413, senast 1417. Särskild uppmärksamhet bör också ägnas åt märket littera P, mindre typ. Detta märke uppträder i början av D 4 i två ganska olika, men ändå tydligen nära sammanhörande varianter, plansch 10 hos Ronge. Märket till vänster på planschen är nära tre millimeter kortare än det andra och avviker även på andra sätt. Men då märkena finns i samma papperspost har de väl tillhört samma formpar. Ronge har hos Briquet funnit ett märke — nr 8471 —, som han betecknar som »nästan identiskt». Det är också ytterligt likt Ronges typ b (t. h.

¹ Se om detta nedan.

² Förf. jämför också med andra jakhorn hos Briquet, nr 7682—7685 från 1413—1437. Dessa märken är emellertid av annan typ; de har perspektivtecknad mynning, D 4:s jakhorn däremot blott inbuktd.

på pl. 10). Längden är på millimetern densamma. Briquet 8471 är funnet på dokument från 1393—1396. Nu finns hos Mošin (nr 5489) ett med Briquet 8471 identiskt märke från 1393. Just denna typ är tydligen mycket sällsynt, och när både Briquet och Mošin publicerar en enda avbildning vardera och dessa tillhör början 1. mitten av 1390-talet, får en tidig datering av motsvarande märke i D 4 starkt stöd. Enl. utlåtande av Sveriges väl främste expert på vattenmärken, adjunkten G. Liljedahl i Stockholm, torde märket i D 4 vara ungefär jämgammalt med Briquets och Mošins nyssnämnda märken. Godtar man detta — Ronge har vitsordat att han betraktar märkena som »identiska varianter» — skulle denna — tidiga! — del av cod. D 4 snarast vara att datera till 1390-talet (jfr vad som ovan sagts om Ad. Noreens tidsfästning). Med hänsyn till att fullständig identifikation ej förebragts, bör man dock på denna punkt ställa sig en smula avvaktande.

Dateringen till c:a 1413 av den del av D 4, som bär vattenmärket klockan, motsäges av att just här finns de kronologiska anteckningar, som går fram till 1430. De är skrivna av hand 2. Omedelbart därefter kommer några latinska stycken av samma hand; där talas om biskop Nicolaus av Linköping, utnämnd till sitt ämbete 1441. Vi förs sålunda ända fram till 1440-talet. Även resten av handskriften härrör från hand 2. Det anses att de latinska styckena, bl. a. det om biskopen Nicolaus, skrivits senare än codex i övrigt på sidor, som lämnats blanka. Vattenmärket, klockan från c:a 1413, understryker sannolikheten i denna förmodan. Men vad mera är: det talar för att även de omedelbart föregående kronologiska anteckningarna har tillkommit på motsvarande sätt.

Frågan om handskriften D 4:s ålder är fortfarande olöst. Men det är mycket troligt att den kommer att kunna lösas definitivt, när centralerna för vattenmärkesforskning i Tyskland och på andra håll i Europa fått ett nog stort jämförelsematerial.

Rimmen

I handskrifterna av alla våra medeltida knytteldikter finns det många rim, som är inkongruenta enligt vår tids sätt att se. Det är inte självklart hur de skall betraktas. Man kan ställa sig frågor som dessa: Bör vår strävan vara att försöka så långt som möjligt reducera antalet rena rim genom att restituera texten? Skall alla inkongruenser, som på något sätt kan avlägsnas, betraktas som osäkra eller avgjort sekundära? Bör man betrakta som osäkra även sådana rim, som i hs. är rena men kan ha varit rena i originalet? Är det verkligen säkert, att rimmen bättre visar originalets språk än övrigt språkmaterial? (Jfr här V. Jansson i Eufemiavisorna: »Det visar sig, att i rimställning förekomma ofta yngre former än inuti versen ... Ännu i de sena avskrifterna förekommer det äldre språkbruket relativt bättre bevarat inuti versen»). Slutligen: Kan materialet behandlas med sannoliketskalkyl?

Hans Ronge har i sin doktorsavhandling¹ jämfört riminkongruenserna

¹ Kapitlet 6 (s. 126 ff.), Rim och rimteknik, är indelat i tre avsnitt: I Olika typer av rim, II Tillåtna eller ofta förekommande inkongruenser i rimningen,

i Al med dem i Euf. och EK (lätt studerbara i Cederschiölds rimlista) samt i RK 2 (förtecknade i ett arbete i manuskript, som Ronge funnit i Uppsala UB) och i MD. Sådana jämförelser är naturligtvis av intresse. Ronge anser sig kunna visa att Al:s översättare är mindre nogräknad på rimmen än Euf:s och EK:s men står på ungefär samma ståndpunkt som de båda sistnämnda verkens förf. När man gör dylika jämförelser måste man ju ha siffror, bl. a. till belysning av hur många rim i handskrifterna man vill emendera.

Ronge har inte gjort någon sammanställning av antalet inkongruenta rim i Al i D 4.¹ Siffran för moment III (se not 1 föreg. s.) är emellertid 525, dvs. c:a 10% av hela antalet rim. Därtill kommer ett okänt antal »tillåtna» inkongruenser samt en liten specialgrupp på 18. Rimmen i mom. III fördelar sig så:

Kvalitativt inkongr. Vokalrim 239

Konsonant-rim 262

Kvantitativt inkongr. konsonant-rim 24

Ronges bedömning av dem är:

	Rel. säkra	Bör ändras	Osäkra
Vokalrim	73 (30 %)	84	82
Konsonant-rim, kval.	184 (70 %)	55	23
» kvant.	13		11

Redan här kan jag anföra de siffror jag vid mitt eget bedömande kommit till:

	Rel. säkra	Bör ändras	Osäkra
Vokalrim	146 (60 %)	13	81
Konsonant-rim, kval.	213 (89 %)	2	47
» kvant.	13		11

Jag får alltså en större slutsiffra än Ronge för antalet inkongruenser i Al:s original. Ronge räknar s. 178 med blott 5 %. För oss båda gäller, att vi funnit vokalrimmen lättare att restituera, men skillnaden mellan oss är dock stor. Ronge låter relativt sett dubbelt så många konsonant-rim stå kvar som vokalrim.

Man frågar sig: Är det troligt, att de inkongruenta konsonantrimmen varit så mycket vanligare i originalet än vokalrimmen? Har det känts

III Övriga inkongruenser i rimningen. Man får av dessa rubriker uppfattningen, att grupp III skulle omfatta blott mera sällan förekommande inkongruenser. Där finns dock en del mycket stora kategorier, t. ex. *o:a* 20 ex., *o:u* 43 ex., *y:ö* 17 ex., *ä:a* 71 ex. Till jämförelse kan nämnas, att under II »ofta förekommande inkongruenser» upptas två grupper med resp. 10 och 8 ex. Vilka överväganden som gjort att förf. valt denna gruppering blir fördolt för läsaren. — Listan över riminkongruenser i Al är tyvärr inte fullständig. Rimmen *grym:them* 3299 f. och 3953 finns ingenstädes redovisade.

¹ S. 129 talas om »ett mycket stort antal».

mindre motbjudande att rimma orent med konsonanter än med vokaler? Beror inte möjligen en dylik fördelning på att vokalerna företer en så stor variation i fornsvensk och nysvensk tid, att det är möjligt att belägga snart sagt alla de vokalkvaliteter, man kan önska sig i ett visst fall, då man vill restituera? Kanske kan man besvara frågorna med en hänvisning till att vokalen vanligen är stavelsens akustiskt väsentligaste del och att konsonanterna och konsonantkombinationerna är så många jämförda med vokalerna. Jag vill sålunda lämna det viktiga problemet öppet, med ett kraftigt understrykande av att det verkligen är ett problem.

Jag övergår nu till en detaljgranskning av några rim och riminkongruenser i Al, verkställd med ovan anförda synpunkter för ögonen. Det gäller ett urval, som får representera en stor grupp.

Det inkongruenta rimmet *biudher: idher* Al 6007 f. behandlas av Ronge s. 139. Sammanhanget är följande:

[Konung Dindimus skriver till Alexander:]
 Braghmanorum konung dindimus
 en skolamästara man kallar os
 helso alexandro biudher
 glädhi ok frygdh se mz idher.

Ronge vill för rimmets skull ändra *biudher* till *bidher* och hänvisar fyndigt till den från såväl fsv. som fvn. kända konstr. *bidja e-m e-s* (och motsv.) »bede om något til Fordel for en». *Alexandro* vore dativen, *helso* genitiven. Emendationen kan tyckas bestickande. Inte desto mindre tror jag att den är förfelad. Latinet har: *Dindimus Bragmanorum didascalus Alexandro regi regum gaudium* (Hms¹ 204), alltså ordagrant: »Dindimus, bragmanernas lärare, till l. för Alexander konungarnas konung, glädje». Ett verb är utelämnat och på dess återfinnande hänger översättningen. I Alexander överflödar det av epistolära utgjutelser. Jag har gått igenom samtliga fram till Al 6007. Det lider intet tvivel, att den verbform, som föresvävat den latinske auktor, varit *dirigo* (eller möjl. *dirigit*), eg. »riktar». I den första episteln i texten heter det sålunda: *Darius rex ... Alexandro dirigo gaudium* »Jag Darius riktar välgångsönskingar till Alexander, hälsar Alexander». Typen förekommer också på andra ställen; så Hms 100 o. 130. Den fornsvenska texten har på dylika ställen bl. a. *helso sänder* Al 2923, 3141, *helsar* Al 4364. Ingenstädes finnes, vare sig i den latinska eller den fornsvenska texten, någon antyan om att den brevskrivande *ber* om lycka för adressaten. D 4:s *biudher* torde därför få bibehållas; det svarar bra emot latinets *dirigo*.

Två ställen i Al, som varit ovanligt mycket debatterade är följande:

9065 Han forsymadhe sik i ängin tima
 hwarte arla äller oc sirla

och

3713 Jak wille glädhias ij allan tima
 badhe arla ok swa snima

¹ = Hilkas manuskript i Göttingen; se ovan.

Hjelmqvist vill i första fallet ändra *sirla* till *snima* och så erhålla rent rim.

Viktiga för bedömningen är två ställen i Flores, näml. v. 10 enl. D 4 (cod. A) *arla ok swa sirla:tima* och v. 133 f. enl. D 4: *tima:huarce arla äller sirla*

De andra hss. har:

v. 10 B:arla ok swa sniman
C:helt avvikande
E (dansk):saknas
F (dansk):orlig oc sa snime

v. 133 f.

B:snima
C:snima
E:hwerken orlig eller sijlle
F:helt avvikande

Emil Olson emenderar i båda fallen: resp. *sirla ok swa snima, huarce sirla æller snima*. Emendationen torde falla på att ingen handskrift ger stöd.

Betr. Al tror Ronge (s. 165 ff.) att sammanställningen *arla-snima* funnits i Fl original och därifrån övertagits av Al. Men hur den skall förklaras, säger han sig vara oförmögen att ge anvisning på. Man förstår honom. Att ändra till *hwarte arla äller oc snima* ger ju en formulering, som innebär rent nonsens: »varken tidigt eller ock snart». Detsamma gäller alla de andra fallen i Al och Fl.

För min del ser jag saken så här: I valet mellan att tillskriva en fsv. diktare en rent meningslös versrad och att anta, att han rimmat inkongruent, måste det sista alternativet väljas. Jag tror att Fl i båda de behandlade fallen rimmat inkongruent *tima-sirla*, kanske med *rl* assimilerat till supradental eller möjligen till *ll*. Dessa rim är traderade i den bästa handskriften, D 4. Tidigt i traditionen, kanske i första avskriften, kan en skrivare på det första stället ha råkat läsa *sirla* som *sima*. Styrkt av rimordet *tima* har han bättrat på till *snima*, som ju också är ett temporaladverb och om vars innebörd han kanske haft dunkelt medvetande. På andra stället har skrivaren läst rätt, och där har *sirla* fått stå kvar. I denna form har Fl kommit in i den danska traditionen, där såväl *tima:snima* som *tima:sirla* förekommer. I denna form har också Fl lästs eller hörts av Al:s översättare, som också har båda dessa rim. I den mindre goda hs. D av Fl har *sirla* även på ställe nummer två ändrats till *snima*.

Så vitt jag förstår innebär denna syn på texttraditionen, att alla handskrifters läsarter kan få sin förklaring. Och man slipper framför allt den orimliga sammanställningen *arla ok snima*. I stället bibehåller man den bästa Fl-handskriftens *arla ok sirla*, vilket utan tvivel varit en stående fras i fsv.; den finns belagd också på andra håll.

Senare rimordet i paret *Alexandria:beganga*, »begrava», vill Ronge ändra till *bega* (s. 172). Jag känner 6 belägg på *beganga*, »begrava», från Al, därav 5 i rim. Ett exempel inuti versen har *bega*. Det kunde lätt ändras till *beganga:lat wäl*

beganga min dödha krop 3597. För min del tror jag att översättaren av Al räknat det diskuterade rimmet som ganska gott. Jag stöds i detta av att han också rimmar *Alexander:untfangar, Alexander:untfangar*.

I rimmen *badhe* konj.: *sagdho* Al 641 f., *badhe:sagdhe* Al 1189 f. vill Ronge (s. 154) förutsätta en urspr. »(uttals)form *sadhe*.» Som stöd anföres att pret. *sad(h)e* skulle vara belagt redan i ä. fsv. och bli vanligare under 1400-talet. Det hänvisas till Noreen ASG och Gustafson Hemming Gadhs språk. Där finns emellertid intet stöd att hämta för påståendet att den *g*-lösa formen är belagd i äldre fornsvenskan. Däremot uppges av Noreen, att man finner *sa(gh)dhe* i »mschw.», dvs. yngre fsv.

I Al finns 43 rim med inkongruensen *o:u*. Ronge menar, att flertalet av de 43 exemplen kan ha varit kongruenta i originalet; de »kunna i originalet haft *u* eller *o* i bägge rimmen» som han uttrycker saken. För min del måste jag i en mängd fall ställa mig skeptisk. Ett par exempel: *op:sup* kan omöjligt göras kongruent, om Ronges tes är riktig att såväl översättare som skrivare haft *op*. Detsamma gäller *hugh:op*; s. 186 påvisar Ronge, att originalet sannolikt haft *hugh*. *Munder* förekommer flera gånger i rim med ord med säkert *-on*. Proportionen *mun:mon* hos Söderwall är ung. 60:4. I lagarna är ssg med ordet vanliga; de har alltid *u*. — För min del beräknar jag att 25—30 av de diskuterade exemplen har varit inkongruenta i originalet; Ronge räknar med 6 st.

Rimmet *osæld:marghin fald* Al 725 f. vill Ronge emendera. Han anser att formen *osæld* kan vara sekundär. »Den tycks i fsv. vara en ung form, som Sdw. med Suppl. endast belägger från detta textställe i Al och från GU C 20 (hand 2).» Formen är i själva verket ännu ovanligare, ty den sistnämnda texten har *wsäl*, såsom Sdw Suppl. upplyser. (Ronge har låtit lura sig av uppslagsformen, som är *osæld*). Vi upplysas att Al tre gånger har formen *ysæld*. »Kanske är detta skrivarens form», heter det »ty MB I A har ofta *ysæld*». Vi hänvisas till Thorell Fem. Mos. s. 206. Där står emellertid ingenting om att *ysæld* skulle vara vanligt i MB I. Där få vi veta, att A på ett ställe har *ysæld*, där B har *vsald*. S. 211 i samma arbete anför formen *wsæld* från MB I A, där B har *vesald*. Flera än dessa två belägg torde inte finnas i MB I, enl. vad lektor Thorell på förfrågan meddelat. Det utan jämförelse vanligaste i fsv. är enl. Sdw. *ysæld*. Så vitt jag kan se, är det ganska troligt, att Al:s original haft formen *ysæld* och att rimmet från början varit inkongruent.

Ofta synes det mig som om Ronge håller sig alltför avvaktande till problemens lösning, yttrar sig onödigt försiktigt och obestämt.

Betr. Hjelmqvists förslag att ändra rimmet *thiok:op* Al 9459 f. till *thiok:ok* hänvisar Ronge mycket motiverat till att inkongruensen *k:p* förekommer i RK 2 och MD och ofta i tvåstaviga rimord i Ål, och säger det vara »icke nödvändigt» att förutsätta en ändring i texten.

Såvitt jag förstår innebär Hjelmqvists förslag en klar förvanskning. Sammanhanget är följande:

Tolff fota längd waro the thiok
thratighi foter a höghdina op

Hjelmqvist vill läsa

... a höghdina ok

och väl alltså översätta: »Tolv fötters längd voro de tjocka, trettio fötter i höjden också». Men måtten är ju olika: tolv resp. trettio, och det förefaller mig ytterst osannolikt att man i ett sådant fall kunnat säga *ok*. Det bör observeras att *op* är mycket vanligt som rimord i Al (72 ggr).

Något *ok* som rimord har jag inte observerat. Den lat. förlagan ger intet stöd för ett insättande av *ok*: *Pedes leonum quorum altitudo habebat pedes triginta, et grossitudo vel altitudo pedes duodecim.* (Se Ronge s. 120).

Betr. rimmet *mala* »måla»: *fiæla* 527 f. menar Ronge, att det »möjligen [bör] ändras till *mæla:fiæla*». Jag skulle vilja säga: »bör med största sannolikhet ändras». Sammanhanget är följande:

Nw gör scriptin som en höna
hon lägger et äg vnder ena kisto
ropar fast wil at hwar man thz wiste
swa gör thu thu ma ey mala
tholka blygdh vtan häller fiæla.

Här åsyftas, att sagan gör gällande, att Alexander ej är Filips son utan en hovmans. Ronge säger: »Ordet *mæla* ger här god mening och kan översättas med 'nämna, uppgiva'. Läsaren hänvisas till Sdw. art *måla* 2. Beläggen i nämnda moment betyda emellertid ungefär »räkna upp». Betydelsen i Al är väl ungefär 'berätta om, tala om, yppa, säga, omtala'. Belägget i Al har ingen fullständigt exakt motsvarighet hos Sdw; där saknas belägg på *måla* 'omtala' med substantiviskt obj. Men vi ha här att göra med vers, och det torde räcka att hänvisa till ett exempel som

Then skänke fore sin herra mælde
at han [dvs. Alexander] nappin ij barmin fiælde. 2291.

Ordet *mala*, 'måla', används så vitt man kan se aldrig i fsv. i bet. 'måla i ord', 'tala om'.

Ronge använder ibland uttrycket »traditionella rim». Ett sådant skulle vara bl. a. *ieff:graff* 9881 ff. Han synes mena (s. 148), att originalet haft *iaff:graff*, inte därför att översättaren sagt *iaff* — han har använt diftongen *iä* — utan därför att han inspirerats av tidigare rimverks vanor. De som avses är väl Euf. och EK. I dessa dikter saknas emellertid rim med ordet *iaf*, *iäf*. Man brukar anta, att exempelvis Euf. haft rim som *ganga:sianga*. Ronge tror, att Al 811 f. *beganga:sianga* [skall vara *scenga*] äldst lytt *beganga:sianga* genom påverkan från Euf. Jag har dock svårt att tro, att rimmet *ieff:graff* inspirerats av dylika mönster. Olikheten är för stor.

Det är tydligt, att en del rim i Al blivit förvanskade i kedjan av avskrivarled. Något ingående försök att klarlägga hur detta kan ha tillgått känner jag inte; ej heller Ronge ägnar frågan någon större uppmärksamhet. Ibland berörs den, men synpunkter, som han stundom med framgång anlägger, är andra gånger bortglömda. Nedanstående kommentarer kan kanske klargöra vad jag menar.

Rimmet *breffwe:ledhe* 7059 f. emenderar Hjelmqvist genom att kasta om ordföljden i första raden och där få rimordet *tedhin* 1. *tedhe*. Ronge känner sig inte övertygad, han frågar (s. 156): »Varför har i så fall ett fullgott rim ändrats till ett mindre gott? Härtill har Hjelmqvist icke kunnat ge en godtagbar förklaring.» Synpunkten är onekligen viktig. Men den bör väl anläggas inte bara här. Överallt där ett rim skulle ha försämrats starkt, har man väl anledning göra frågan. Ett alldeles parallellt fall har Ronge s. 171 nederst, där rimmet *hände:lagdhe* med Hjelmqvist ändras till *hafdhe:lagdhe* genom omkastning av ordföljden

i första raden. Varför har där en skrivare ändrat ett bättre rim till ett sämre?¹

Om rimmet *sigher:sliker* säger Ronge: »Av ett enstaka rim är det svårt att draga några slutsatser. Enklast vore det väl att förklara inkongruensen med utgångspunkt från danska språkvanor». Mig synes den utvägen alls icke enklast. För min del föredrar jag att se på själva Al-texten och alla de ovedersägligen inkongruenta rim, som den innehåller t. ex. *hafwa:tala*, *hafwa:tama* strax ovanför. De är så helt klara, att Ronge inte alls kommenterar dem. Och i det fallet har de många olycksbröder.

Motviljan mot att räkna med att Al:s översättare haft för vana att — ur vår tids synpunkt — rimma inkongruent framträder också starkt i ett yttrande som det följande: »Hur inkongruensen *gh:v* skall förstås är osäkert. En tänkbar möjlighet att förklara rimmen erbjuder övergångarna *gh > w* eller intervokaliskt *w > gh* i fsv. Man kan också tänka sig att rimmen bildats efter danskt mönster» (s. 160). Även på många andra ställen hänvisar Ronge för att finna en förklaring till förekomsten av odisputabelt inkongruenta rim till »danska rimvanor» eller »danska språkvanor». Så s. 131, 143, 153, 168, 169, 196. Någon principiell utredning om förutsättningarna för dansk påverkan på rimtekniken har Ronge inte presterat, han har överhuvud knappast tangerat spørsmålet (tanken på dansk grundtext avvisar Ronge i annat sammanhang). Jag tror att dylik påverkan är svår att göra trolig.

Låt oss se på det litterära läget i Sverige och Danmark vid denna tid. Enligt en dansk litteraturhistoriker är perioden från 1200-talets mitt till c:a 1400 det mörka skedet i dansk medeltida litteraturhistoria. Medan i Sverige knytteldiktningen blomstrade med verk som Eufemiavisorna och Erikskrönikan, producerades — så vitt känt är — ingenting likvärdigt i Danmark. Eufemiavisorna översattes sedermera till danska. Även de svenska rimkrönikorna har utövat inflytande på de danska försöken i samma stil under 1400-talet. Svensk religiös litteratur översattes till danska (Birgitta, postillor, Själens tröst). I motsatt riktning har knappast någonting gått. Ett undantag är den lilla Gesta Danorum.

Mot denna bakgrund blir talet om den danska påverkan på svenska rim föga övertygande. Det enda som skulle kunna andragas till dess förmån vore en hänvisning till de danska balladerna; Ronge gör en antydning därom s. 291. Skälen att tro på en påverkan från det hållet är verkligen inte imponerande. Ronge hänvisar själv till Karl-Ivar Hildemans påpekande, att folkvisorna 'haft mycket litet att tillföra översättarens verkstad'.

Jag har ägnat rätt stort utrymme åt rimmen i Al. — kanske enl. läsarens åsikt för stort. Rimmen intar emellertid ett centralt rum i den nya avhandlingen om dikten. Resultaten från rimundersökningen användes i rätt stor utsträckning vid behandlingen av proveniensfrågan. Vidare är bedömningen av rimmen i Al i flera fall av vikt för vår uppfattning om fornsvenska ljudövergångars kronologi. I båda dessa hänseenden intar jag ofta en annan ståndpunkt än Ronge. Skillnaden kan

¹ Jfr också *mordh:hoff* s. 174, *swipa:leka* s. 129.

enklast — men kanske något överdrivet — uttryckas så, att Ronge vill emendera så många inkongruenser som möjligt, jag ser i mängden av odisputabla och ofrånkomliga inkongruenser en anledning till stor försiktighet med de övrigas restituering och menar att enligt all sannolikhet — även matematisk — bör av de diskutabla fallen en del visserligen föras till Ronges fälla men också en del få stanna utanför denna.

Grundtextens språk

Diktens epilog innehåller som inledningsvis sagts en uppgift att Al översatts från latin på uppdrag av Bo Jonsson Grip. Notisens sanning har inte godtagits av alla forskare. Bl. a. har Erik Neuman uttalat att rimmen indikera en dansk, numera försvunnen versifierad grundtext.

Ronges inställning till frågan om grundtexten är något odeciderad. Å ena sidan avvisas inte helt möjligheten av annat grundspråk än latin: »Möjligen kunde man tänka sig, att Al:s närmast förlaga varit lågtysk eller dansk, men detta är mindre troligt med hänsyn till uppgiften i prologen, att Al översatts från latin.» (s. 22 not 29). — »Jag vill här icke taga ställning till frågan om Al närmast återgår på en latinsk, lågtysk eller dansk förlaga ... Om den direkta förlagan varit lågtysk eller dansk, måste denna ha varit en trogen översättning av en latinsk text» (s. 87 not 1).

Å andra sidan använder Ronge ofta uttryckssätt, som måste innebära, att han anser det säkert att grundspråket varit latin, t. ex.: »Översättaren har säkert velat förläna större trovärdighet åt versraderna 8721—8723 genom att åberopa sin latinska källa» (s. 99). — »Det vill synas, som om översättaren ej följer den latinska texten rad för rad» (s. 104) osv.

S. 289 f. i sin bok diskuterar Ronge sammanfattande problemet om grundtextens språk och kommer till resultatet, att det är »mindre sannolikt att en lågtysk version skulle ha legat emellan den latinska texten och Al».

Ett skäl är att ingen lågtysk version är känd — ett ganska gott argument, men inte avgörande. Eufemiavisan Hertig Fredrik har som bekant haft en tysk grundtext, som numera är förlorad. Ett annat argument är att Al stämmer så bra med latinet, ett mindre gott stöd. Även en tysk kunde ju tänkas vara god latinare.

Ronge pekar på att översättaren kan ha känt tysk diktning och att han kunnat umgås med tyskar i någon svensk stad. I enlighet med sin uppfattning att Al översatts i sydöstligaste Sverige, pekar han som ovan sagts på Kalmar.

Frågan kunde nog ha varit värd en mindre snäv diskussion, särsk. om man ser den i belysning av uttalanden på andra ställen. Språket i Al är sålunda enl. Ronge (s. 118) »tänligen fritt från latinska konstruktioner, som ju eljest äro så vanliga i fsv. texter, översatta från latin». (S. 120 varierar och skärpes omdömet till att Al »är påfallande fri från latinska konstruktioner».) Man hade väntat sig »spår av förlagan i form

av latinismer» om denna varit avfattad på latin (s. 118). — Översättaren har vidare ej sällan en annan disposition än den lat. texten. Se Ronge s. 104.

Med avseende på språket i grundtexten till Själen's tröst anser Thorén det tillräckligt att hänvisa till det relativt stora antalet lågtyska lånord, engångsord, som finns i den svenska översättningen. Redan av detta är det enl. Thorén klart att lågtyska varit grundtextens språk. (Thorén Studier över Själen's tröst s. 2, not 2).

Även i Al är det lågtyska — och även högtyska — inslaget mycket betydande. Bland engångsorden i dikten finns en stor mängd tyska ord. Där finns också några lågtyska namnformer, bl. a. *Klauus*. Av stort intresse är *va unde vach* »ack ve!» vers 1584. Det är hapax legomenon i fsv. och tydligen direkt övertaget från mlt. Utan tvivel är detta uttryck ett indicium för en mlt. grundtext.

Ronge diskuterar på ett ställe — dock undanskymt i en not (s. 290) — uttr. *(the)rodhe iudha* tre gånger i Al. Motsvarighet saknas i lat. *De rode ioden* är däremot känt i både äldre högtyska och i mlt., bl. a. Seelentrost. Kanske har övers. fått detta från en mlt. grundtext.

Bo Jonsson Grip hade starka tyska intressen; hans andra hustru var som ovan sagts tyska. Kanske hon har medfört en lågtysk version av Alexander till Sverige och låtit översätta den till svenska, just så som den tyskfödda drottning Eufemia gjorde med den romantiska epiken?

En möjlighet att komma frågans lösning något närmare vore eventuellt att granska s-passiverna i Al under jämförelse med latinets flexiviska passiver. Är överensstämmelsen god, torde man få definitivt avföra alternativet lågtysk grundtext ur debatten.

Som ovan sagts har Erik Neuman hävdad att Al's grundtext varit dansk. Han har fått stöd av Rolf Pipping, som pekat på att ordspråken i Al ofta visar bättre överensstämmelse med danska än med svenska ordspråk. Ronge avvisar (s. 391) Pippings argumentering med följande ord: »Beträffande ordspråken bör det framhållas, att de ofta utgöra allmänt språkgods, och att det är mycket svårt att avgöra var ett ordspråk uppstått.» Jag förstår inte invändningen. Om ett antal ordspråk i östra Norden under medeltiden uppträder i två huvudvarianter, en dansk och en svensk, och Al har flera exempel överensstämmande med de danska, så pekar ju detta faktum mot Danmark oavsett att man inte säkert vet, var de danska versionerna uppstått. (Sannolikheten för att de danska ordspråken genomgående skulle ha uppstått i sydöstra Småland eller på Öland är i varje fall liten.)

Om *thon*, nom. sg. fem. och nom. ack. neutr., heter det hos Ronge (s. 209 f.), att formen är välbelagd i Al och på runstenarna, i lagarna och cod. Bur. men saknas i Euf. och EK. Den saknas också i danskan och därför tolkar Ronge *thon* i Al som ett tecken på att »Al icke översatts från en rimmad dansk version». Denna slutsats kan jag omöjligt biträda. Om man vid en översättning från ett främmande språk blott skulle nyttja sådana ord och former, som också finns i det främmande språket,

så bleve det ju ingen översättning. Med lika stor rätt kunde man säga, att Al ej kan ha rönt inflytande från Euf. och EK, ty där saknas formen *thon!*

Bo Jonsson Grip och översättaren

Anton Blanck har som bekant förfäktat tesen, att Bo Jonsson Grip låtit översätta Alexandersagan i en bestämd politisk avsikt, nämligen som en stridsskrift mot Albrekt av Mecklenburg. Teorin har mött stark kritik av flera forskare. Blanck har inte känt till de latinska versioner, som Ronge visat stå Al närmast. Ronge kan nu på några punkter korrigera Blanck, men knappast så förintande, som han kanske själv tror. Det heter: »Beträffande några för Blancks bevisföring viktiga exempel är det uppenbarligen så, att översättaren endast återger innehållet i förlagan». Vi skall se, om exemplen verkligen är så viktiga för Blancks tes om politiskt syfte och om nyupptäckterna betyder så mycket för dem.

Den lat. motsvarigheten till v. 2909—2916 var känd redan av Blanck och kan i detta sammanhang lämnas åsido.

Avsnittet 9606—9665 (hos Ronge felaktigt 9666) har visserligen en del motsvarigheter i de nyupptäckta lat. versionerna, men själva kärnpåret, v. 9642—9665, framstår fortfarande som en nyskapelse av översättaren och det kan alltfort med Blanck sägas forma sig till »en fullkomlig apoteos av den imperialistiska idéns strålände unge representant».

Ytterligare två ställen hos Blanck kritiseras, nämligen behandlingen av v. 7083—7099 (hos Ronge felaktigt 7089) och v. 7289—7300. Ronge säger sig ha visat att det finns »motsvarigheter till större delen av dessa textställen i flera av hss. inom I²». Av det förra avsnittet behandlar Ronge bara 7088—7099, och han har inte visat att »större delen» av Blancks citat återfinns i den lat. texten. Beträffande v. 7289—7300 visar Ronge ovedersägligen, att det allra mesta i den svenska versionen har motsvarigheter i lat. Men just beträffande detta ställe och ett par andra har Blanck reserverat sig; han räknar dem tydligen inte som viktiga: »Även om källforskning skulle minska deras originalitet, så vittnar dock i sista hand formuleringen genomgående om att vi ha att göra med en säregen personlighet». Blancks uttryckssätt här upplyser oss också om en annan sak: Han har i dessa fall inte velat intolka någon av Bo Jonsson inspirerad politisk tendens i citaten; han har velat belysa författarpersonligheten. Och just på den punkten torde en hel del av Blancks resultat stå sig.

Det synes mig sålunda som om Ronges forskningar inte tillfört diskussionen om Bo Jonssons eventuella politiska avsikter mycket nytt. Därmed är inte sagt att Blancks tes skulle vara riktig; tvärtom är den nog förfelad.

Ronge försöker finna andra förklaringar än Blancks till Bo Jonssons intresse för just Alexandersagan. Formuleringarna är synnerligen försiktiga. I själva verket är väl all spekulation därom fåfäng. Om motiven till dylika företaganden kan man 600 år senare förvisso inte veta något.

Anledningen till översättningsbeställningen kan ju ha varit påverkan från någon Bo Jonsson närstående, som utbett sig den som gåva — varför inte hans tyskfödda hustru Margareta Dume (se f. ö. ovan s. 31). Eller Bo Jonsson kan ha velat överglänsa någon annan storman, som brukat förnöja sina gäster med högläsning; den som fått beställningen kan ha haft Alexander till hands och föreslagit den. Osv., osv.

Originallet och avskriftsleden

Händerna i D 4

Holm D 4 är skriven av fem händer, av vilka hand 5 bl. a. skrivit v. 1—6572 av Al och hand 2 bl. a. resten av Al (v. 6573—10582).¹

D 4 är en stor handskrift, och om den, som troligt är, har blivit avskriven efter en avskrift, har man att räkna med möjligheten av att denna förlaga skrivits av mer än en hand. Två skrivare kan ha delat den på mitten eller på annat sätt eller tre eller flera skrivare kan ha varit verksamma. Det är därför ingalunda säkert, att förlagans språk har varit enhetligt; det kan ha företett stora variationer. Frågan är av central betydelse för bedömningen av handskriftens och originalets ljud, former och ord och därför värd att i hög grad uppmärksammas i en monografi över dikten Al. Ronge har nog haft blicken öppen för möjligheten av tidigare avskrifter, det visar sig i uttalanden på flera ställen i hans bok (s. 37 not 1, s. 166 f., s. 205). Men han har i mycket ringa grad räknat med dess konsekvenser vid sin utredning om skrifvarhändernas språk. Ett par exempel:

Behandlingen av *a* före *ld* i parti I kan ge fingervisningar om en tidigare avskrifts språk. Belägg på typen *haalla*, *baald* finns i början av hand 5:s parti t. o. m. vers 3210 (se Ronge s. 43), alltså ganska jämnt fram till mitten av detta parti. *Halla* träffas t. ex. v. 4189, 4218, *bald* v. 4657, *wald* v. 4658. Av hela Al utgör det mellan en tredjedel och en fjärdedel. I övrigt saknas exempel helt. Det synes mig då förhastat att tillskriva hand 5 dessa former. Därmed förlorar också denna företeelse sitt värde som bevis eller indicium för att skrivaren av parti I (hand 5) ej varit uppsvensk.

Betr. rim av typen *thusand fald:all* menar Ronge att orig. i vissa fall haft oassimilerade *ld*-former (rim som *osæld:marghin fald*, *alder:marghaen*

¹ Ronges redogörelse s. 39 ff. för de olika händernas befattning med D 4 finner jag inte tillfredsställande. Först behandlas (överst s. 40) hand 2, som förts av en skrivare »som tycks ha intagit någon sorts förmansställning» och som »översett och rättat hela texten». De textpartier av större omfång i D 4 som skrivits av hand 2 uppräknas i not 24a. Där medtas inte Alexander. Läsaren föreställer sig då att hand 2:s befattning med Al inskränker sig till att han har översett och rättat texten där. — I fortsättningen överst s. 40 upplyses vidare, att hand 5 har skrivit det lilla stycket *Gesta Danorum* samt mer än hälften av Al. Vem som skrivit den andra hälften får läsaren inte veta, såvida han inte söker i en not 26 där det heter »Resten av Al har skrivits av hand 2». (I samma undanskymda not ges f. ö. även den viktiga notisen att hand 2 också har skrivit Cod Thott 4 4:to (MB I A)). Den nyss omtalade not 24a visar sig sålunda vara felaktig.

falde) men att övers. också haft assimilation (rim som *marghin fall:all*). Hand 5 har enl. Ronge haft assimilation, hand 2 ej. I parti I finns 5 former av *fald* ~ *fall* med *ll*, ingen med *ld*, i parti II 4 former med *ll*, 7 med *ld*. Om vi antar, att en av händerna i förlagan skrivit t. ex. fr. o. m. vers 7000 och infört några former med *ll* — han kan antas själv ha haft assimilation — men lämnat majoriteten av originalets *ld*-ord oförändrade, så kan vi få en förklaring till variationerna i Al utan att räkna med att orig. haft assimilation och utan att räkna med att hand 2 c:a 1430 infört äldre former, där översättaren 50 år tidigare haft yngre former.

Den ökande skrivaren av den ökända förlagan kan också delvis ha satt sin prägel på behandlingen av palatalt *r*.

»Nom. plur. obest. form av mask. subst. på *-ir*» finns i Al 15 gånger med *r*, 12 gånger utan. Om vi antar, att originalet haft fördelningen 20—7 (ung. densamma som i YVgL), så kan en förlagas skrivare ha ändrat proportionen till låt oss säga 10—17, varpå den av hand 5 och hand 2 i D 4 omformats till 15—12. Med detta antagande skulle det alls inte bli »utslutet, att [ur]texten som regel haft kvarstående *r*». Så negativt bedömer emellertid Ronge saken s. 200, på grundval av den iakttagelsen att händerna 5 och 2 »haft *r*-former övervägande eller åtminstone i viss utsträckning». Liknande synpunkter kan läggas på typen *synder*; Ronge säger, att Al:s originaltext uppenbarligen inte har överensstämt med bl. a. ÄVgL och UL (s. 203).

När man behandlar karakteristiska drag i en texts, en handskrifts, en skrivares ljudlära måste man sträva efter en enhetlig syn och konsekvens i uttryckssätten. Det är nog så, att det inte har varit alldeles väl beställt på den punkten i många svenska avhandlingar. Det må ursäktas mig om jag med ett exempel ur Ronges bok belyser den inte ovanliga bristen på skärpa. Om hand 5:s parti heter det å ena sidan t. ex.:

Samnordiskt *ē* återges alltid med *æ*.

Diftongen *ia* ~ *ia* skrives alltid *ia*.

å andra sidan t. ex.:

Kort *i* kvarstår som sådant.

u har övergått till *o* i orden *om*, *op*, *som*.

a har övergått till *æ*(*e*) i svagtonig stavelse.

þ har sannolikt övergått till *t*.

Företeelserna ses alltså ibland som ortografiska, ibland som ljudhistoriska fakta. När det heter »*a* har övergått till *æ*(*e*) i svagtonig stavelse» ges läsaren intrycket att i skrivarens talspråk äldre *a* i ändelser skulle ha övergått till *æ*, *e* (t. ex. *fylle* för *fylla*). I själva verket menar Ronge, att sådana former med försvagning kan ha tillhört förlagan och möjligen återspeglar en vokalharmonisk växling. Att hand 5 haft en dylik växling anser Ronge föga troligt; exemplen är få, blott 10 (varav 8 med *e*). Mest troligt finner han det dock vara, att här föreligger inflytande från någon svensk dialekt med försvagning *a* > *æ*(*e*).¹ Man bör dock enl.

¹ I moderna dialekter möter en utveckl. *a* > *ä*, *e* o. d. bl. a. på Gotland, i nordöstra Småland, Östergötland, Närke, Södermanland, östra Uppland samt i södra delen

Ronge också räkna med »inflytande från danskt språkbruk [sic] eller danska skrivvanor». Om vi med honom anta att *æ, e*-formerna härrör från danskan och har inkommit i en förlaga, ter det sig onekligen egenomligt att om hand 5:s språk säga att »*a* har övergått till *æ*». Ett lämpligt och strikt tillvägagångssätt i dylika fall är att man konsekvent anger hur olika ordkategorier eller ljudkategorier skrivs i respektive händers partier och att man sedan försöker komma fram till en bedömning av dessa skrivningars innebörd (skrivarens, originalets och en eventuell mellanleds andel, talspråkliga och skriftspråkliga faktorer osv.).

Beträffande bedömningen av skrivarens proveniens — en utan tvivel synnerligen delikat fråga — kan jag inte alltid följa Ronge. Det heter (s. 56): »I fsv. tid synes *ld* ha assimilerats till *ll* i götiska och mellansvenska dialekter». Som hemul för detta påstående hänvisas till Wessén Sv. sprhist. I § 53. Som naturligt är, är Wessén ytterst kortfattad och ger inga belägg. I själva verket är ju ett dylikt påstående med nödvändighet att ta med en stor nypa salt. »I fsv. tid» är ett vitt begrepp och någon tillnärmelsevis riktig och fullständig språkkarta över utbredningen av assimilationen i svenskan låt oss säga *c:a 1430* är vi ur stånd att prestera. I våra dagar kvarstår *ld* som bekant i några perifera mål (gotl., dalm., östsv.). Så vitt jag förstår, finns det intet som hindrar oss att anta, att delar av det uppsvenska dialektområdet haft assimilation på 1400-talet liksom att vissa götiska mål kan ha haft kvarstående *ld*.

Mitt huvudintryck av Ronges utredning om skrivarehänderna är att den ger en fyllig och säkerligen i stort sett korrekt bild av status i handskriften. Slutsatserna är dock i många fall otillräckligt underbyggda. Särskilt är det beklagligt, att möjligheten av tidigare skrivares insats knappast beaktats. Att med någon grad av säkerhet bestämma hand 5:s och hand 2:s proveniens anser jag av flera skäl knappast görligt.

av Värmland. Som hemul hänvisar Ronge till Wesséns Våra folkmål s. 34 med karta. Men det torde vara säkert att ingalunda alla de dialekter som Ronge räknar upp kan komma ifråga. Vokalkvaliteten är högst skiljaktig i olika delar av det stora området. Så har östra Uppland, t. ex. Fasterna, *kasta* osv. ett mycket brett *ä* (landsmålsalf. *a*), och det synes mig högst osäkert om detta ljudvärde i Alkunnat betecknas med *e*, som ju är normalt i de ord som anförs. — I detta sammanhang kan det påpekas att även förslaget om vokalharmoni *a~æ, e*, som alternativt framförs, ter sig äventyrligt. Ronge hänvisar till en dylik av Valter Jansson behandlad företeelse i finländska diplom. I dessa gäller det dock utslutande växling *a~æ*, som ju rimligt är. — En fråga som Ronge i detta sammanhang inte går in på är åldern hos den dialektala försvagningen *a>e*; han påpekar dock att den inte gör sig gällande i »det konservativa» Vadstenaspråket. — Beträffande Uppland kan f. ö. hänvisas till Hesselman Huvudlinjer 208. Hesselman menar att N och Ö Uppland inte är något »försvagningsområde» utan bör jämföras med *a*-mål. Om försvagningen i östra Götaland, Sörmland osv., se Hesselman a. a. 231 ff. Han anser att en stor del av dessa mål i äldre tid haft vokalbalans. Någon sådan ser man inte spår av i Ronges material. — Ett faktum, som Ronge alls ej berör är den omständigheten att även ord som *innen* och *mædhæn* uppträder med försvagning. Ändelsen *-an* förekommer ju inte försvagad i det dialektområde som Ronge pekar på. (Gotland är ett undantag). Se härom senast Hesselman Huvudlinjer s. 235 ff.

PER HOVDA

Kring appellativet *båe* m. (i sjöen), gn. *bōði* m.

I AFN LXXII s. 211 ff. skriv B. E. Ulvestad og M. S. Beeler om «The etymology of ON *bōði* 'submerged reef'» og segjer at «The purpose of this article is twofold: first, to point out some of the salient difficulties pertaining to the two currently propounded etymologies of ON *bōði*, m. 'submerged reef', and second, to suggest a new line of approach to the semantic problems which may ultimately lead to a more acceptable etymology.» Desse tvo etymologiane finn ein hjå: 1) *Hj. Falk* og *Alf Torp*, *Etymologisk Ordbog over det norske og danske sprog*, Kristiania 1903; *Aug. Fick*, *Wortschatz der Germ. Spracheinheit*, g. umgearb. v. *Alf Torp*, Göttingen 1909 og *Alf Torp*, *Nynorsk etym. ordbok*, Kristiania 1919 og *E. Hellquist*, *Svensk etym. ordbok*, Lund 1922 (1948), der *båe* ('bode', *både*, *båda*) er førd til rota i verbet gn. *bjóða*: den som kunngjer, bodar noko (dinst sjöbrotet som bodar at der er eit skjer); av meg nemnt Torps etymologi. 2) *A. Walde*, *Vergl. Wörterb. der indogerm. Sprachen*, herausg. u. bearb. v. *J. Pokorny*, Berlin/Leipzig 1927—32, der ordet er ført til **bu*, *bhu*- «aufblasen» og stilla saman med no. *boda* vb. «brausen, brudeln, vom Wasser» og gjeve tydingsinnhaldet: «Wellenbruch, Brandung». Utanom islendingen *Alex. Johannesson*, *Isländisches etym. Wörterbuch*, Bern [1951—]56, som fylgjer *Walde-Pokorny*, er alle nordiske arbeid som omhandlar ordet, sameinte med *Torp*.

Det hadde vore å venta at forfattarane hadde hatt nytt og viktig tilfang frå målföra i kyststroka å leggja fram, når dei freista å gå til åtak på desse etymologiane. Det har dei diverre ikkje. Dei går i gjennom og drøfter det meste av det nordiske ordbokstilfanget og ymist frå andre kjelder med. Og det verkar undarleg at dei, fordi m. a. Torps etymologi synes så klår, finn grunn til å segja: «it has a close resemblance to what is traditionally called folk etymology, and it is our contention that that is what it is, as will be seen below.»¹ Denne etterprovinga vert ikkje gjort, og likevel segjer dei: «Since ON *bōði* obviously belongs to the second Gmc. ablaut series, it appears reasonable to connect it etymologically (phonologically as well as semantically) with ON *bjóðr*, m. 'table', 'bowl' and ON *bjóð*, n. 'table', 'flat rock which is used as a table' etc. Og vidare heiter det at «This etymology may be partly corroborated by reference to such

¹ Ulvestad og Beeler (U—B) s. 216.

current reef names as e. g., Sw. *Altarskär* 'the altar reef', *Bordet* 'the table', Norw. *blæjå* 'the altar', 'used about wide, smooth and rather flat reef. »(!)¹ Eldre ordboksverk som Cleasby förer sagte opp eit gn. *bjóðr*, m. med tyding 'table' og viser m. a. til Haustlong 5, men der er ordet n. 'af breiðu bióði' og vidare med tydinga 'soil, ground' med tilvisning til m. a. *Vóluspá* 4, og *Höfudlausn* 2 der det baa stader er nytta eit ord i pl. snarast n.² Torp (Fick) förer sagte ogsá opp eit gn. *bjóðr*, m. 'Tisch, Schüssel', han med. Men seinare ordboksverk som Lex. Poeticum har skote dette ut, fordi det ikkje hadde nokon heimel.³ Men dette som mangt anna som eingong har kome inn i større ordboksverk, har ein merkeleg tilhug til å gå att, fordi dei fleste har lita tid til å kontrollera tilfanget dei brukar. *Bjóðr* m. er einast kjend frå diktarmålet: «bjodar, hovding. »; det er serleg nytta til sistelekk i ss. som *baugbjóðr*, *vðbjóðr* o.s.b.

Forfattarane si inndraging av *Altarskär*, *Bordet* og *-blæjå* er mykje undarleg. Forfattarane nemner dei ogsá for «current reef names». *Altarskär* er eit jamföringsnamn — «(med tvár avsats påminnande om ett altare)» segjer Modéer.⁴ Det er namn på eit skjer og ikkje på nokon baa. I Elingardskilen i Östfold finst det eit *Altarskjer*.⁵ Like ved på land ligg *Prekestolen*, eit jamföringsnamn som vi finn både på kysten og inni landet, og som her har gjeve opphav til Altarskjeret på det flate låge skjeret utfor Prekestolen. Eg har gått gjennom rett mange norske sjökart utan å finna fleir enn det som Rygh har notert (i Ryghs setelregistratur, no i Stadnamnarkivet, frå Sandvær): *Altaret* (usamansett) namn på eit skjer i Sandvær, Tjötta Sjökart nr. 56. Altså heller ingen baa. — *Bordet*, i utgreiinga til Modéer⁶ er ogsá namn på eit skjer. I ein fotnote segjer Modéer «Tre klubbar intill kallas *Bordsfötterna*.» Dette namnet har eg heller ikkje råka på i norske baa- eller skjernamn! *Blæjå* förekjem i *Kviteblæjå* og *Svarteblæjå* hjå Slyngstad, som segjer: «Det er noko vide, slette og heller flatvorne skjer eller baa.»⁷ Diverre dröfter ikkje Slyngstad anna tydingsinnhald i ordet *blæjå* enn den sertydinga det har fått på Möre. På Sletta (ope havstykke nord for Karmöy, jfr. Folla, ope havstykke i Nordland) ligg skjera *Stora* og *Lilla Blæjå* (sjökart nr. 18 st. og 1. Bleiskj). Desse tvo namna og *Bleia*, grunne på 10 m. ut for Ula, Tjölling i Vestfold) er namngjevne etter det kvite brotet. Fjellet *Bleia*, kring 12 km. ut for Lærdalsøyri på sør sida av Sognefjorden, har fått namnet på grunn av snöbreen (på Gradteigsbl. Lærdal er fjellet kalla Bleifjellet og breen Bleia), jfr. Vinje «som lakan snjoen ligg...» Aasen

¹ Ü—B s. 221.

² R. Cleasby, An Icelandic-English Dictionary, by G. Vigfusson, Oxford 1874 (1948).

³ S. Egilsson, Lexicon Poeticum, ved Finnur Jónsson, Köbenhavn 1913—16. Sjå ogsá: A. Holtsmark, Studier i Norrön diktning, Idun og Tjatse i Haustlong, s. 96 ff. Odd Nordland, Höfudlausn ..., Oslo 1956, s. 161. L. Moberg, Fornisländskans biöð i östnordisk belysning, ANF. 66, s. 38 ff. S. Blöndal, Isländsk-dönsk ordabók, Reykjavík 1920—24, kjenner ogsá *bjóður*, m. berre frå diktarmålet og då i tydinga 'den som byder, befaler, Hersker'.

⁴ I. Modéer, Smäländska skärgårdsnamn, 1933, s. 85.

⁵ G. Indrebö, Stadnamn frå Oslofjorden, Oslo 1929, s. 186.

⁶ Op. cit. s. 85.

⁷ A. Slyngstad, Skjergårdsnamn frå Sunnmöre, Oslo 1951. s. 103.

gjev opp tydingane: «Dug, Tæppe. a) Undertæppe i Seng eller Vugge. b) Lagen, Lintæppe. c) Dug at bære pa Haanden. 2) Alter (vel egentlig Alterdugen). Sdm. Ndm. (De andre betydninger her ubekjendte).» Sjølve etym. til ordet er ikkje fullklår, måhenda med Torp til **blahjón* og måhenda med eit slag tyding av 'noko til å leggja (breida) over'. Ei slik tyding høver jo framifrå godt med at *brotet* på skjer (og båar) og snøen på brear og fjell har vore namngjevande.¹ Namna *Kviteblæja* og *Svarteblæja* kan godt sameinast med denne tolkinga. *Kviteblæja* er den lågaste og har difor lettast til å verta göymd av brotet og difor te seg kvitast, medan *Svarteblæja* er høgare og difor lettare vil kunna visa fram svart skjerfarge inni brotet. (Men om ein likevel ville nøgja seg med tolkinga til *Slyngstad*, segjer jo den ingenting anna enn at desse skjera (båane) er karakterisert som dei med 'vid jamn yverflate'.) I alle høve gjev dei tri ovannemnde namna inga underbygging eller styrking for den påstand som forfattarane har sett fram om ordet *båe*. Forfattarane legg heller ikkje fram noko slag materiale som skal prova at ein *båe* har skap som eit bord, er flat oppå, eller i tydingsinnhald har noko som helst med ein slik skap å gjera.

Dei segjer også at sume granskarar, for å underbyggja Torps etymologi, «have put great emphasis on the fact that most reefs termed *båe* (*både*, *bodí*) are found in the open sea and not in the calmer waters ...» Dei kallar det også «noteworthy», men det synes likevel verdlaust for dei til sist.²

Vi kan ikkje sjå bort frå det viktige faktum at namnetilfanget med *båe* fyrst og fremst er knytt til havsbandet og skjergarden.³ I Oslofjorden, Ryfylke og mange andre stader er det då sagte ureint nok, men namnelekkjen *båe* møter ein då likevel ikkje för ut mot havsbandet. Då er det ikkje nok berre å kalla det «noteworthy», men spørja kvifor og korleis dette har seg. Årsaka lyt då liggja i dei ulika tilhøva i sjøen eikorleis og ikkje i botnetilhøva: i båarer, straum o. likn. Jfr. her at oppe i Lange-sundsfjorden, der Skienselva renn ut, ligg det tvo-tri båar: *Smakkebåen*, *Frankobåen* og *Björköybåen*. Dei tvo fyrste fortel om grunnstøyting (i skodde segjer segna). Om det er aldri så stille, viser straumråsa tydeleg kvar dei ligg.

För eg går vidare vil eg også gjerne peika på eit mistak forfattarane gjer seg skuldig i. Det er ikkje underskrivne, men *Per Thorson*, som har skrive om *Bandåi*, *Maal og Minne 1944*, s. 229 ff.⁴

¹ Sjå elles: Norske Gaardnavne II, s. 89; X, s. 416; XI s. 149; *Indrebö*, Norske Innsjónamn I, Oslo 1924 s. 25 og *Indrebö*, *Stadn. frå Oslofj.* s. 60.

² U—B s. 218 f.

³ Jfr. *G. Indrebö*, *Stadn. frå Oslofj.* s. 213. I. *Modéer*, *Op. cit.* s. 63. *A. Slyngstad* *Op. cit.* s. 108. Hjå *P. Hovda*, *Stadnamn frå sjøen i Austre-Ryfylke, Maal og Minne 1944*, finst ikkje eit einaste *båe*-namn. I Ryf. møter ein ikkje denne namnelekkjen i stadnamn för ein kjern ut mot Boknafjorden der dragsug og sjödammel får tak.

⁴ Eg er fullt samd med *P. Thorson* at *Bandåi* (gardsnamnet *Bandaberg* husmannspl. *Bandurdi* og fjellnamnet *Bandåsen*) lyt ha samband med gn. *benda* 'gjeva teikn' og got. *bandwō*, f. 'teikn'. *Bandåsen* er høgste fjellet på öyane i Ryfylke og synleg både til Jærs og til havs. Det er også gamalt vardefjell der det har

Då forfattarane førebodar ein ny artikkel om same emnet, finn eg det høveleg å leggja fram nytt tilfang kring appellativet *båe*, som eg har samla inn gjennom spreidde ferder på norske-kysten og Bohuslänkysten (mellom åra 1939—1957) og materiale frå hovudoppgåver over stadnamn til embetseksamen i norsk. Materialet kunne visseleg vore fyldigare; det er ikkje samla inn med det mål for auga som det her vert nytta til, men det gjev likevel eit tolleg godt bilæte av tydingsinnhaldet som (den ikkje boklærde) fiskaren legg i ordet.

Langt attende i gamal-tida, før sjøkart og moderne hjelperåder kom i bruk, då dei endå rodde og i beste fall siglde, (og båtane dei hadde, også dei som var eit grand store, jfr. Gokstadbåten, ikkje var serleg djuptgåande), hadde dei så visst ingen serleg vanske med å halda seg undan fall og grunnar og båar om dei i klårver kom inn under ein framand stad på norske-kysten og det var aldri så lite sjödammel. I stille ver skulle ein sagte tru det var vandare, men den som er vaksen opp der ute, veit at under-alda alltid plar få tak nok til å suga og dra rundt fall, grunnar og hausar. Dei var då også meir vakne i gamaltida. Det var sansane dei fyrst og fremst hadde å stola på. I stille ver var ei krusing på sjøen, ei lita 'hauging' på sjöflata, ei viktig syning at det var noko under der, at det var ein grunn stad under denne syninga. Og di meir avgrensa ein slik stad i sjøen var, di vandare var han å sjå. Difor har også alltid einleige hausar kravt større gaumsemd både av ferdamann og fiskar enn vidare grunnflak. Og då «skal vi som baksa ute mellom dei, vera takksame at dei viser kor dei ligg», sa fiskaren frå Frøya (sjå s. 7).

Tilfanget er skipa slik at ordbokstilfanget, tilfanget frå avhandlingar og mine eigne primæroppteikningar er haldne kvar for seg. Dette held eg for å vera viktig. Den ikkje boklærde fiskaren kan då ingen skulda for å vera påverka av etymologien anten til Torp eller Walde-Pokorny!

Fritzner gjev desse tydingane av ordet «*bodi*, m. 1) Person som fremkalder, forarsaker noget (jvf. *bjóða*); 2) en som kundgjører, forkynder noget; 3) Grundbrud, Vandets Bryden over skjult Grund (jvf. grunnfall); er þeir reru í logni ok sækyrru, þá reis bodi á skipi því er jarl stýrði ok féll yfir skipit *Flat.* II, 432; róa, sigla á boda SE, I, 218; sigla í boda Lax. 30.»¹ Det kan også visast til samansetjingar som «*bodaslóð*, f. Mærke, Spor efter Grundbrud (bodi)», «*bodafall*, n. Styrting, Fald af en Bølge som bryder over Skær eller Grund i Søen.»² Likeeins til *boð*, n. bodskap; vb. *boda* vb. kunngjera, vitra, og dei mange samansetjingar og avleingar som høyrer saman med desse orda.

Norske ordbøker som byggjer på bygdemåla har desse opplysningane om tydingsinnhaldet:

vore 'viti'. Etter nøgne granskingar på staden kan eg ikkje skyna anna enn at det er *Bandåsen* som er primærnamnet og dei hine namna gjevne i relasjon til fjellnamnet.

¹ *Johan Fritzner*, Ordbog over Det gamle norske sprog, Kristiania 1886—96.

² *J. Fritzner*, Op. cit. Jfr. no. *bæraðs* f. (Rog.) skumstripa bortover sjøen frå ein *båe* som bryt.

«Et skiær, som Söen bryder paa.» Leem, frå Karmøy, Rogaland.¹

«et blindt Skjær. Isl. *bodi*.» Christie, frå Vestlandet.²

«Skjær eller Klippe, som rækker saa nær til Vandfladen, at Havbølgerne brydes derpaa. Alm. ved Havkanten, men forskjellig udtalt.» *boda*, v. n., bringe Budskap, bebude.» Ivar Aasen.³

«Skjær under Vandfladen.» Chr. Vidsteen, frå Sunnhordland.⁴

«hvirvlende og boblende Bevægelse i Vandet... (frå Nord-Trøndelag) Innh. 'Fiskjn gjer Baadi'. 'De va svært te Baadi taa Fiskji, Faassi'.» *boda*, v. n., om Vand: boble og hvirvle. Namdal og Innherad. 'De baadaa aavr (taa) Steini (-a, Laksi), uppunn (taa) Faassi'. 'Vi (me) roodde saa de va bær saa de baadaa'. Ogsaa: 'Fiskjn staar aa baadaa, frembringer Vandhvirvler under Legen'.» H. Ross. Frå Sogn gjev Ross opp ei form «*boda* f. Banke oppe i Vandfladen». ⁵

Frå prenta og uprenta avhandlingar har eg notert frå norsk område: «er eit skjer under vatnet. Eigenleg: 'den som bodar, gjev bod (um at det er grunt og faarlegt)', — med di at sjöen bryt yver. Ordet er mest ikkje brukt i namn i dei logne farvatni inst i fjorden, men det er vanlegt lenger ute. Flest namn med denne etterlekkken hev eg skrive upp frå Nöterøy.» G. Indrebö, frå Oslofjorden.⁶

«ein som bodar noko (dernest sjöbrotet som bodar at der er skjer) ... Båane er oftast faste berget som stikk opp. Dei har lita vidd, jamnast mindre enn fluer og grynner. Sams for båane er at dei oftast ligg under vatn i flod sjö. I alle høve kan tungalda til vanleg bryta over dei ... omgrepet baa som ikkje skal ha nemnande vidd. (Han nemner m. a. at dei djupaste ligg på 4—5 famnar.) I heilt innestengt farvatn er namnet ikkje brukt.» Slyngstad, frå Sunnmøre.⁷

«dite skjer over, i eller under vassyta så djupt som til 4—5 famnar. Båar er einslege knausar med lite omfang. Vidare formasjonar heiter flu eller gryne (han segjer og at nemninga vert nytta om stader «helst der sjöen, havet bryt» og at det synest å ha «halde på noko av si opphavlege tyding: varslaren».) Ein baa ligg vanleg noko ut frå land, om ikkje heiter formasjonen sloe eller skag. 'Han rodde seg opp i ein baa' = = grunnbrot.» I. Sele, Bremnes, Sunnhordland.⁸

Ute frå havet kan ein sjå «langt fra land steder i sjöen hvor det stadig liksom koker, og hvor det av og til blir sendt skumspröyt höyt til værs, selv i rolig vær. Det er baaene som gir seg til kjenne ... Her er det altså brottet som varsler, nemlig at det er skjær under, og med det fare for den som nærmer seg. Alt i gno. kunne det få betydningen 'grunnbrott, blindskjær', slik som vi f. eks. ser i Håkon Håkonssons saga (Kap. 68, etter Eirsp. v. F. J.): 'þeir fengu huast ueðr ok sigllðu þeir i boda ok

¹ K. Leem: Norske maalsamlinger, ved T. Hannaas, Kristiania 1923.

² W. F. K. Christie, Norsk Dialect-Lexicon, utg. G. Indrebö, 1937.

³ Ivar Aasen, Norsk Ordbog, Christiania 1873.

⁴ Chr. Vidsteen, Ordbog over Bygdemaalene i Söndhordland, Bergen 1900.

⁵ Hans Ross, Norsk Ordbog, Christiania 1895.

⁶ G. Indrebö, Stadnamn fraa Oslofjorden, s. 213.

⁷ A. Slyngstad, Op. cit. s. 108.

⁸ I. Sele, Stadnamn frå Bremnes, hovudoppgåva 1948, s. 32. (Uprenta).

tyndiz þar einn byrðingrin ok margir godir menn'.» R. Rödland, frå Nötteröy (og Tjöme), Vestfold.¹

«Skatböen, om eit skjer som ikkje når opp til vassflata og som sjöen bryt på.» L. Selnes, frå Sortland, Nordland.²

Frå fiskehavet i Vestfjorden heiter det om ei samling med båar: «Det sies at disse båer 'hauger', men ikke bryter, når været er slik at fiske kan drives». ³

Utanom tilfanget henta frå prenta kjelder, har seteltilfanget i Norsk Ordbok berre desse tvo distrikt-opplysningane innsende frå interesserte medhjelparar:

«undervass-skjer, som sjöen stendig bryt på (ei flu derimot bryt det berre på i storsjö). Inni fjordane derimot talar ein berre om fluder.» Volda, Sunnmöre.

«sjer, store steine, små hause (grunne) som ikkje nå opp te vannskorpa i sjöen. Liden grunne som sjöen lett bryde på — unne vanne.» Lista, Vest-Agder.

Fiskarar frå ulike strok av landet har munnleg gjeve desse definisjonane, når eg bad dei fortelja kva ein baa var. Eldste oppskrifta er frå Karmöy 1939 og yngste frå Ula, Tjölling i Vestfold sumaren 1957:

«Det er et sted i sjöen der det bryter og der det ligger en bergknaus eller mindre grunne under, fra like under vassflata og ned til 4—5 famner, og lenger utover ved Svenner like ned til 7—8 famner. Det bryter jo dypare lenger ute. Det er brottet du ser, og så får stedet i sjöen, der det bryter, navnet da. Ja sånn ser jeg det. Guttongen her rodde seg opp i en baa i går. Det röyner hardt for en liten kar, ikke sant Harald, å få en sånn baa inn over seg.» Frå Ula, Tjölling i Vestfold.

«Det er en liten grunne, ofte helt spiss, som du ikke kan se over vassflata og som sjöen alltid bryter på. I godværsperioder kan det nok hende at du ser sjöen bare toppar seg der uten å bryte også, så han er alltid lett å lokalisere. I stille vær må du holde godt unna båane, da også, så de ikke reiser seg og tar deg. Det er 'ke alle badegjester (feriefolk) som begriper det. Rakkebåane her östafor er den störste samling av sånne stygge spisse båar som jeg veit av. Det er reine kjerkegården det, har vært.» Nevlunghamn i Vestfold.

«Vi sleppte oss nerover mot Finnane (tri stygge båar utfor Mölen, også kalla Finnebåane) og nordre båen reiste seg og ville ta oss gutt, da vi proberte å berge jollen.» Or ei bergingssoگا fortald av ein Lange-sundsfiskar.

Ein baa ligg jamnast slik at det «sutler og bryder på han». Det er oftast «spisse steiner (på förespurnad meinte han fast fjell som stakk opp som «spisse steiner») og spisse undervannskjær, men det bryder og vasker der alltid». Ny-Hellesund, Vest-Agder.⁴

¹ R. Rödland, Stedsnavn fra Nötteröy, 1941, s. 34. (Uprenta).

² L. Selnes, Stadnamn i Sortland, 1939, s. 18. (Uprenta).

³ N. Sjökartverk, Den norske los, V bind, Oslo 1958, s. 183.

⁴ Frå Sörlandet, avgrrensa frå Audnedal aust ved Lindesnes og til Kvåsefjorden

«Det er ei grunnsnyta som stikk opp mot sjologen. Det plar alltid bryta der, så han plar jamnast visa seg der han er. Ein grunne kan ha namn etter ein båe; Hidlebåen — Hidlebågrunnen, men eg veit ikkje av det motsette.¹ Du ror deg opp i ein båe, og ikkje på ein båe, kan du forklåra meg det?» (Same fiskaren fortalde om ei tysk vaktskøyta som gjekk ned på denne måten: «Då skøyta støyte båen!») Kvitsøy, Rogaland.

«Ein båe viser alltid kor han ligg, for det plar alltid bryta der om det er helst damstille òg. Det er ein skolt like under vassyta. Ja, eg veit om ein som er over òg, Håbåen sør i Kvitsøyane. Men eg skal segja det bryt der. Det er aldri djupt på ein båe, men vest for Tananger er det då nokre som er mange famnar djupe. Dei viser nå kor dei er så du kan halda deg undan. Ja, eg har då vore med og fått båen i båten òg, men då er det helst brotet som me kan kalla slik. Men det er 'kje ofta du høyrer det no, etter dei fekk både motor og svære skøytefarty. Båe er noko du ikkje finn i smult vatn, ikkje inni fjordane (Ryfylkefjordane).» Bokn, Rogaland.

«Det bryt alltid der, — jamnast nokon pik eller bergsnyta oppmot sjöflata, — ja han viser kor han ligg. Ein ligg no så vidt over og, det skal vera noko dei kallar landstiginga si skuld, segjest det.» Vest-Karmøy, Rogaland.

«Ja, så rodde dei seg opp i båen då, og han drog dei under. Så dei gjekk til slutt for oss like vel. (Om nokre hollendske sjømenn som kom bort etter eit forlis.)». Los i Beiningen, Karmøy.

«Ser du det bryt, så veit du alltid at det ligg eitkvart under. Og helst ligg det ein båe frå like opp i sjöträmen, å ja, like ned mot 7—8 famnar, vil eg segja. Er det ei vid grunslarka, så vil me helst ikkje kalla det for båe. Den er ikkje så fårleg, ser du. Men ligg det ein grunnskolt eit stykke ut i frå, så vil me nok helst kalla det for båe.» Turøy, Fjell, Hordaland.

«Det bryt alltid der ein båe er, men det er alltid vidare brot på ein grunne eller ei flu. Du kan ro deg opp i ein båe, og båen tek deg i famn og bryt deg ned. Blindhausen ser du ikkje, så det er vel like mykje brotet som hausen vi kallar båe. (Dei kunne ro seg opp i fluer og grunnar med, og i det høve tyktest alltid uttrykket å gå på grunnbrotet.)» Solund, Sogn og Fjordane.

«Det er sjeldan ein båe rekk over sjöflata, men det kan vera både 8 og 9 famnar over; det er ikkje heilt vanleg at vi kallar det båe slike stader no endå om det bryt godt der i storver. Du skal helst sjå at det bryt på ein båe endå om det er stilt ver. Og einslege grunnar som det er, får vi som skal baksa ute mellom dei, vera takksame at dei viser kor dei ligg. Det skal lite til för ein båe reiser seg i smult ver. Er det av det leie slaget, er ei år borti nok...» Frøya, Bremanger, Sogn og Fjordane.

aust om Kristiansand, er einaste staden eg har fått oppgjeve appellativet *bryde*, m. Same fiskaren i Ny-Hellesund: «det er et skjær oppe i vannflata som det bryder på. Det er ofte tørt, og i forhold til båe, ligger det alltid nær land, ofte et snag eller lignende. Vi ser jo helst en *bryde*, men vel aldri en båe».

¹ Mange bår på kysten, både sør og nord i landet, har namn med nærliggjande skjer til fyrste led.

«Det er eit lite avgrensa blindskjer, kor det alltid bryt, og difor ser du alltid kor han ligg.» Vikna, Nordland.

«Det er ein blindhause der sjøen bryt, så du lett ser kor han ligg. Nå ja, Tokkebåen mellom Andenes og Senja, mila til havs, han er nok helst turr om alda ikkje var der, for du ser da hausen godt når sjøen dreg brotet opp. Du ser jo båen mila og vel så det.» Bø, Vesterålen.

Ordböcker frå Svensk språkområde:

«klippa i hafvet, som endast räcker upp till vattenytan och igenkännes på böljornas brytning deremot.» Åland, Ög., Vesterbotten, Båh. «*båuddå*, f. rörelse i vatten för fisk eller sjöfögel. *Båud*, f. brusande vatten för en båt. Jemtland. — — *bå(d)a*, v. a. 2. för**å**båda. 'hä boa före sola', dagen randas. Då vattnet i hafvet knappt når öfver en klippa, så at man på afstånd kan af vattnets rörelse skönja att der finnes en klippa, heter det att 'hä boar bortåt sten'. Vesterbotten. 3) brusa; om vatten framför en båt under segling'» Rietz.¹

«1) hafsklippa räckande upp endast till vattenytan,

2) liten bergig holme.» H. Vendell.²

«Liten klippa i hafvet; liten skoglös, stenig holme bevuxen endast med buskar och gräs samt alltid nära en annan holme.» V. E. V. Wessman.³

Prenta og uprenta avhandlingar frå svensk språkområde:

«Ordet tillhör emellertid också östra Sverige, icke minst den centralt belägna uppländska skärgården ... Alltjämt ligger åtminstone flerstädes (t. ex. på Härö) i begreppet *både* ('bö'), att klippan icke vid lugnt väder får vara synlig ovan vattnet. Ja, åtminstone i den mån man skiljer på *både* och *brytare*, är den förra ett sådant grund, som ligger så pass djupt att det på sin höjd bryter vid verklig storm. På sina håll kan en *både* dock ligga rätt nära havsytan. Dennas nivå växlar för övrigt ganska betydligt vid vår västkust.»⁴ «En brytare synes företrädesvis vara belägen nära ett större eller mindre land; den bryter vågorna, så att de icke med full kraft vältra in mot landet.»⁵ Lindroth, Båhuslän.

«framgår tydligt det intressanta förhållandet, att namnen på *både* uteslutande höra hemma i skärgårdens *yttre* delar ... 'den som (genom bränningar) ger bud (om hotande fara för båten)' — en tolkning som utmärkt korresponderar med *både*-namnens koncentration till havsbandet (el. öppna fjärdar).» Modéer, Småland.⁶

«Oftast ligga skär, bärande namn med denna efterled, ute i havsbandet.» I. Vestman, Nyland, Finnland.⁷

«ident. med fvn. *bodi* m. 'grundbrot', betecknar på området stenrev,

¹ J. E. Rietz, Ordbok öfver svenska allmogespråket. Lund 1867.

² H. Vendell, Ordbok öfver de östsvenska dialekterna. Helsingfors 1904—07.

³ V. E. V. Wessman, Samling av ord ur östsvenska folkhäl, Helsingfors 1925—32.

⁴ Hjalmar Lindroth, Kust- och skärgårdsnamnen. I. Sjökortet Tjörn. Göteborg 1922, s. 172—73.

⁵ Op. cit. s. 194.

⁶ Ivar Modéer, Op. cit. 1933, s. 63.

⁷ Ivar Vestman, Nyländska önamn I. Helsingfors 1935.

som blott föga el. ej alls höja sig över vattenytan.» Om *bröt*, n. (brot) segjer han at «det sammanfaller, åtm. i västra Blek., till sin betydelse med *både*», og i ein fotnote opplyser han at på öya Gö i Listerby sokn «menar man, att *både* betecknar själva 'hallen', brott deremot brott-sjöarna.» B. Ohlsson, Blekinge.¹

«Används om grund, som i det närmaste når upp till vattenytan, på sådana grund bryts vågorna, och härigenom bådas farligheten.»²

Eg har sjölv skrive ned desse opplysningane frå Båhuslän:

«Litet grund där det alltid vill finnas bränning och brott, och vars klippa icke får vara över vattnet. Det bryter där och det är brottet som märker ut och varnar för stället i den mån det icke är försett med järnstång.» Frå Smögen.

«Ett ställe där vågorna bryter ensliga blinda skär. Ja, för all del kan det vara rätt djupt också, ända ned til 5—6 famnar för dom mest utsatta ställena. Och dom skall han akta sig för. Ja, han (han tiltala meg slik) vet för all del att en både kan rejsa sig och bryta även om det ser vackert ut, om han skulle komma för nära uppi och skapa rörelse. I vackert väder vill han mycket ofta bara se hur sjöen lever och toppar sig över båden. Men helt plötsligt kan de ju börja reisa sig och bryta, också de rätt djupa, även om det har varit vackert väder en hel vecka. Det är goda märken på stor-väder väster-på.» Tanum.

Frå *islensk* gjev Blöndal desse opplysningane:

«den som byder el. bebuder n-t...; i Sms.: *fyrirbodi*, *sendibodi* osv. — spec. Bet. 1. abs. (bodari) Bebuder. — 2. (sendibodi) Bud, Budbringer. — 3. (brotsjór) (langstrakt) Bölge, Bölgebrydning paa et Blindskær (no. Baae): bodann brytur á skerinu. — 4. (blindsker) Blindskær, no. Baae: sigla á boda.»³

Frå Leidsögubók: «Sé komid vestan fyrir, má varla fara nær landi en 2 sjóm., fyrr en komid er á móts við Krossnes. Nær landi eru bodar og sker. Nyrzt í skerjaklasanum eru *prælabodi* og *Vallabæjarbodi*. Á *Prælaboda* er 1,9 m dýpi, en á *Vallabæjarboda* 3,1 m.»⁴ «*Blótólfsbodi* liggur 2½ sjóm. i SSA. frá Kambanesi. Dýpid á honum er 9 m eða jafnvel minna, enda brýtur oftast á bodanum, jafnvel þótt lítid sé í sjóinn.»⁵ Om den islenske bruken av appellativet fortel elles dette dømet rett mykje: «Í NÁ. frá Hafnartanga er bodi, sem heitir *Gálmur*. Á honum er 10 m dýpi, og brýtur á honum í miklum sjó, og jafnvel alla leid frá honum og

¹ Bertil Ohlsson, Blekingekusten mellan Mörrums- och Ronnebyån, Uppsala 1939, s. 35 f.

² Lennart Aronson, Naturnamn vid Brofjorden och i Lyse skärgård, Seminariet i nord. språk, vårterm. 1957, s. 20. I 'En Siö-Book, aff Johan Månsson' Sthl. 1644, utg. som bilag til NoB 1925—28 h. 3 s. 125 gjev H. Richter denne forklåringa av ordet: »bodha, i havsytan liggande låg klippa, som märkes blott genom vågornas brytning mot densamma.»

³ Sigfús Blöndal, Islensk-dönsk orðabók, Reykjavík 1920—24.

⁴ Leidsögubok fyrir sjómenn vid Island, 1932, s. 52.

⁵ Op. cit. s. 125.

til lands... Um 1½ sjóm. N af Almenningsflös er bodinn Tindrastarklettur. Á honum er 18 m dýpi, og brýtur á honum í miklum sjó. Midid á hábodanum er:..»¹

Ein ung fiskar frá Hafnarfjörður heldt fram for meg at ein bae etter det han skyna helst var ein blind-grunn frá like under sjöflata og ned til så djupt sjöen braut slike stader. Det var like mykje brotet som blind-skjeret dei kalla bae. Dei kan sjå ein bae mange sjömil borte og då er det brotet dei ser.

Föroysk-Donsk Orðabók har desse opplysningane:

«1) lav, skjult Grund, hvorpaa Söen bryder, blindt Skær. 2) Vandets Bryden over et saadant Skær, *bodin brýtur.*» «*Bodabrot*, n. Vandets Bryden over blinde Skær. -*fles* f. blindt skjult Skær (*bodi*).» «*Bodaslod*, f. Mærke, Spor efter Brænding paa *bodi*.»²

Frå dei færöyske Norduroyar gjev *Matras* opp berre tyding 1) i *Ordboka*.³

Frå *Shetlandsöyane* nemner *Jakobsen*:

«I omgangssproget har ordet delt sig i to, idet *ba* (alm.) betyder: blindt skær, medens *bod* betyder: söens bryden på et blindt skær, høj bølge.»⁴

I *Ordboka* gjev han desse opplysningane:

«*ba* 1) blindt skær i söen, brænding på et blindt skær; de *ba* is breakin, det bryder på skæret; de *ba* is bodin, bølgen hæver sig (umiddelbart för den bryder på skæret); *ba* her=*bod*, grundbrudsbølge. I stednavne på (blinde)skær veksle *bod* (*bo*) og *ba*. — *bo*, i stednavne som oftest=*ba*, blindt skær. — *bod*: bølge, som rejser sig pludseligt, grundbrudsbølge umiddelbart för den bryder på et blindt skær (*ba*). — *bod* v., om en bølge, rejse sig, hæve sig til grundbrud.»⁵

I *ordboka* frå *Orknöyane* finst einast:

«the long run of the sea (breaker) towards the shore.»⁶

Opplysningane som er opptalde her, torer visa fullvel kor viktig det er med primærtilfang. I tillegg til det som er lagt fram skal eg berre koma med nokre stuttare merknader.

Opplysningane hjå *Rietz*, *Vendell* og *Wessman* får langt større innhald dersom ein rår seg kunnskap om den store landstiginga som har funne stad i Östersjöen og serleg i nordre luten. *Karsten's* viktige arbeid over stadnamn i Österbotten gjev god og rik opplysning også om dette.⁷

¹ Op. cit. 115.

² *M. A. Jacobsen og Chr. Matras*, *Föroysk-Donsk Orðabók*, Tórshavn 1927—28.

³ *Chr. Matras*, Stednavne paa de færöske Norduroyar, København 1933, s. 73.

⁴ *J. Jakobsen*, *Shetlandsöernes stednavne*, København 1901, s. 79.

⁵ *J. Jacobsen*, *Etym. Ordbog over det norröne sprog på Shetland*, Kbhvn 1921.

⁶ *H. Marwick*, *Orkney Norn*, Oxford 1929.

⁷ *T. E. Karsten*, *Svensk bygd i Österbotten I—II*, Helsingfors 1921—23, Kap. VI Landhöjning och bebyggelse, s. 309 ff. Jfr. også *Ivar Modéer*, Op. cit. s. 45 ff. Det torer må henda også takast med i rekninga at det har vore landstiging også innan norsk område.

Det fortel oss at det som Vendell kallar 'liten bergig holme' og Wessman små skoglause 'steniga' holmar som alltid ligg 'nåra en annan holme' har vore einslege 'subm. reef' i minsto kring år 1000 e. Kr.

Dersom tydingsinnhaldet i *båe* hadde gått på skapen, ville vi ha fått ordet til førelekk i ei mengd med namn på grunnar i sjöen med eventuelt liknande skap. Jfr. namn som *Stabben* både om grunne i sjöen, skjer og holme, og desse namna som ikkje er gjevne i relasjon til ein nærliggjande 'stabbe' men etter skapen på sjölve den namngjevne staden: *Stabbabåen* (sjökart nr. 13), *Stabbaflua* (ikkje nemnd i sjökartet, Ryfylke), *Stabb-skjeret* (sjökart 5), *Stabbholmen* (sjökart 23). I staden finn vi namn som *Hausabåen*, *Hellebåen*, *Steinbåen*, *Stabbabåen*, som alle fortel noko om korleis dei har funne ut at botnetilhøva på staden er, medan *Grytebåen*, *Finnebåane*, *Faksabåen*, *Hestabåen* og *Löyn(d)ebåen* fortel om korleis båen «ter» seg. På *Grytebåen* kokar (og mel det) som i ei gryta om veret er aldri så smult, slik at båeråsa ligg bortoven sjöen; *Faksabåen* og *Hestabåen* segjer korleis brotet ser ut, som kvitt faks og som ein kvit hest bykser, og på *Finnebåane* er det som store kvalfinnar renn gjennom sjöen når båen 'haugar' seg utan å bryta, medan *Löyn(d)ebåen* ikkje 'varslar' så tydeleg som han burde, han 'löyner' seg.

Ein gamal fiskar på Toft i Öygarden utfor Bergen sa at 'båar er det farligaste som finst i sjöen'. Hans gode råd var 'alltid å halda seg langt undan slik f...'. Og det er då også slik på heile kysten at funksjonelt så inneheld alle namn med *båe* ei sterk åtvaring, til dei som kjenner kystmiljøet, å visa varsemd slike stader.

Det tykkjest vera full grunn til å peika på preposisjonsbruken hjå fiskarane ved *båe*. Frå fleire stader på kysten er det notert at det heiter «å ro seg opp i ein båe». Dette fortel at dei ikkje berre har halde oppe den gamle preposisjonsbruken frå gn. tid: «ok siglðu þeir í boða» (Eirsp. v. F. Jonsson, s. 508), men det viser også fullt samsvar med det levande tydingsinnhaldet i ordet *båe*: «båra, brotet over den grunne staden.»

Det er ikkje noko sersyn at ein kan få servokster i tydingsinnhald i ulike landsluter (og frå land til land) i ord og appellativ. Det möter vi også innan onomastikken jfr. m. a. den sertyding ein kan möta i ordet *hei* f. (gn. *heid* f.): (lyng)heia på Jæren, högfjellet (senda smalen 'sauene' til heis) Ryfylke, nake fjell som kjem fram i gata (heia stikker fram i gada) Kristiansand.¹

Eit grand servokster i tydinga möter vi også ved *båe*, men i forbausande liten grad, endå om vi tek med heile det 'nordiske' området (Vesterhavs-öyane medrekna), jamført med mange andre appellativ. Skilnaden er så liten at det er snaut om ein kan rekna med noko slag servokster. (Vi kan ikkje leggja noko slag vekt på tydinga i Orkney-norn, om vi har noko kjenskap til dei restar som er att av norrönt mål på desse öyane. Jfr. likevel islensk '(langstrakt) Bölge, Bölgebrydning paa et Blindskær'.) Denne store einskapen er lett å skyna. Ordet er knytt til eit 'fenomen'

¹ Jfr. her m. a. *Magnus Olsen*, i *Maal og Minne* 1920, s. 29.

på kysten. Ferdsla og samhavet innan dette kystmiljøet har vore så sterkt at det ikkje har gjeve ro nok til nokoslag sergreining i tydingsinnhaldet.

Vi kan summera opp dei viktigaste hovudpunkta i tilfanget:

- 1) Frå heile området er det oppgjeve at rørsla i sjøen over båen viser kvar han ligg.
- 2) Tydinga 'blindhause, blindskjer' er nytta over heile området.
- 3) Frå finsk, svensk og norsk område er det gjort serleg merksam på at båane høyrer havsbandet til. Færøyane og Shetland lyt ein fulla ha lov til å rekna med til «havsband-området». Namnetilfanget på islenske sjökart viser også fram dei same tilhøve, i den mon ein kan byggja på det ufullstendige tilfanget i kart.
- 4) Eit gjenomgåande serkjeve ved dei er at dei 'er einslege hausar'. Gransking av sjökart frå områda viser også fram dette serdraget.
- 5) Dyptetilhöva kan synast å visa fram eit grand usemja. Men dette synest vera vel tilmåta etter kor djupt det kan bryta på dei ulike stader, og i den mon botnetilhøva er slik at det finst einslege hausar som gjev 'syning' eller ved brot viser kvar dei ligg.

Det er tydeleg to hovudtydingar:

a) Sjøen som 'toppar seg', 'haugar seg', 'båra over den grunne staden', 'som reiser seg' og som gjev 'syning' så djupt ned som alda får tak.

b) 'Blindskjer, blindhause'.

Det skulle då liggja nær føre å tenkja seg at ein hadde med to opphavleg åtskilde ord med ljodleg samanfall å gjera. Språkleg synest det ikkje vera noko grunnlag for ein slik tanke. (*ba* og *bod* i shetlandsk som i stor mon vert nytta med delt tydingsinnhald, gjev heller ikkje noko grunnlag i så måte, fordi dei berre er tvo former av eitt og same gn. ordet, *bodi*. Det er ein klår og tydeleg differensiasjonsvokster i målet.)

Det er ingen tvil om at det er rørsla i sjøen over den grunne staden som folk fyrst og fremst har lagt merke til (og framleis legg merke til). Det er det dei fyrst og fremst ser. Og denne rørsla, denne 'syninga', les havbuen som vitenskapsmannen les ei logisk og klår utgreiing. Det er denne syninga som bodar at det på staden finst grunne under, og vert det nokre famnar djupt, kan då ingen heller sjå botn anna i reine serhöve. Desse tilhöva kan knappast tolkast på annan måte enn at det er 'syninga' som er det primære. Og dette «forunderleg levande» i sjøen, som 'syninga' er, har dei då gjeve eit «nomen agentis», *bodi* m. At dette nom. ag. også i innhald kom til å femna om den grunne staden i sjøen, slik at det kom til å verta eit samla kompleks «syninga + den grunne hausen» er vokster vi kjenner frå mange appellativ.¹ Dette forklarar då fullvel korleis eit nom. ag. også har fått tydingsinnhaldet «blindskjer, blindhause».²

¹ Jfr. ordet *med* n. (sume stader f.), gn. *mid* n. midten (skjeringspunktet mellom to siktelinjer nytta til å finna att eit fiskemed, ei slik siktelina (medet 'ut — inn' og medet 'nord — syd'), og fiskeplass som er bestemt av slike siktelinjer. Ordet har dette tydingsinnhaldet i alle dei nordiske landa, Vesterhavsøyane medrekna.

² Prep. bruken «sigla (ro) seg i båen» synest saman med tydinga «båra over den

Torp's etymologi til *bæ* synest då å vera rett.¹ At han også er klår og gjennomskodeleg skulle då berre styrkja og ikkje veikja. Vi forkastar då ikkje etymologien til korkje *skar(d)* n. (gn. *skarð* n.) eller *vite* m. (gn. *viti* m.), 'teikn, merke, bål', fordi dei er klåre og gjennomskodelege.

grunne staden» å visa klårt at det ikkje er full tydingsovergang til «blindskjer, blindhause».

¹ Korkje tydingsvore eller språkleg synest etymologien til Walde-Pokorny å föra fram.

ERIK HARDING

Om några forna verbalprefix i Þrymskviða, företädda av ersättningspartikeln *of* (*um*).

Som bekant ha nästan alla de obetonade verbalprefixen gått förlorade redan i den äldsta nordiskan, medan de blivit bevarade i övriga forn-germanska språk. Endast i vissa nordiska konsonantförbindelser och deverbativa nominalbildningar kunna vi emellanåt spåra dem.

Den som först på allvar sökt rekonstruera flera av dessa försvunna verbalprefix, är R. Vonhof i sin avhandling »Zur Entwicklung der germanischen echten Verbalcomposita im Altwestnordischen» (Leipzig 1905), och han har verkligen lyckats ganska bra. Sedermera har H. Kuhn behandlat frågan i en större uppsats »Das Füllwort *of—um* im Altwestnordischen» (KZ, Göttingen 1929), och han bör väl ha äran av upptäckten, att fyllnadspartikeln (*of*, *um*) representerar ett gammalt verbalprefix. Detta eller dessa fyllnadsord ha ingående behandlats av professor Ingerid Dal i Oslo i hennes arbete »Ursprung und Verwendung der altnordischen 'Expletivpartikel' *of*, *um*» (Oslo 1930), och hon har i vissa stycken visat en intuitiv klarsynthet, särskilt vad förutsättningen för partikelns användning beträffar, fast den enligt min åsikt mest uppkommit (eller kvarblivit) för rytmens och metriken skull (detta delvis också påpekat av Dal aa, s. 6 f.). På en säkrare grund bygger emellertid T. Johannisson i sin doktorsavhandling »Verbal och postverbal partikelkomposition i de germanska språken» (Lund 1939), då han i ett flertal verbalnomina kunnat återfinna det ursprungliga verbalprefixet. Slutligen har även jag i Språkvetenskapliga problem, häfte 8, vid översättning av ett par eddadikter till urnordisk språkform försökt återgiva de gamla verbalprefixen, men det torde visst vara alldeles misslyckat, bl. a. att döma därav, att ännu inget exemplar av det häftet blivit sålt av förlaget (vilket kanske dock kan bero på flera orsaker).¹ Jag måste i varje fall rehabilitera mig en smula och börja om igen i mindre skala.

I första strofen av Þrymskviða omtalas, att när guden Tor en gång vaknade, saknade han sin hammare: *ok sins hamars/of saknaði*. Utan

¹ Egendomligt nog finns i urnord. inskrifter endast en enda prefixförsedd verbalform belagd, nämligen Reistad *un-nam*. Annars hade man i några andra fall väntat sig sådant.

tvivel står *of* i sista halvversen i st. f. ett bortfallet verbalprefix (*af-*). Någon direkt motsvarighet till ett urnord. **af-saknön* har jag ej funnit i andra germ. språk, men närmaste morfologiska typ är bl. a. inkoativum got. *af-lifnan* 'bliva kvar'. Semologiskt sett passar kanske ett dylikt prefix mindre väl ihop med denna liknelse, ty 'bliva kvar' och 'avlämna' i nutida mening äro ju långt ifrån adekvata uttryck, fast med lite modifikation och betydelseförskjutning lär skillnaden mellan 'lämna kvar' och 'lämna av' ändå i någon mån kunna utjämnas. F.ö. ha got. *af-lifnan* och fisl. *lifna* precis samma betydelse. Verbalprefixets ursprungliga lokala innebörd är dessutom mången gång förbleknad, t.o.m. ibland till nästan rakt motsatt verkan av samma prefix i skilda sammanhang. I alla fall kan knappast något annat prefix än *af-* komma i fråga eller motsvara den nord. ersättningspartikeln *of* härvidlag (se f.ö. Johannisson aa, s. 5 med not 3 och s. 50 ff.).

I strof 2 och 3 m.fl. ställen står: *Ok hann þat orða/allz fyrst of kuad.* Denna förbindelse återgår på ett urnord. **ur-kveþan*=got. *us-qipan* 'uttala'. Liknande verbalkomposita äro t.ex. fhly. *ir-sagēn*, *ir-singan* (=got. *us-sigwan*), *ir-zellen*, *ir-thenken*, ags. *a-secgan*, *a-tellan*, *a-sprecan* m.fl.

Strof 6, v. 4 (jfr även strof 7): *hefir þú Hlórriða/hamar of folginn?* of i denna vers återger got. *af-* i *af-filhan* 'gömma undan'=urnord. **af-felhan* (pret. part. **af-folgenar*).

Strof 7 och 10 (jfr ock 17): *Hann engi maðr/aptr of heimtir.* Härtill finns ingen direkt eller indirekt germ. motsvarighet att åberopa, men utan tvekan ansätter jag en urnord. infinitiv **ur-haimatijan*, där prefixet har betydelsen 'upp'. Liknande kompositionsformer förekomma annars bl.a. hos många germ. rörelseverb, såsom got. *ur-reisan* 'uppstå', *us-steigan* 'stiga upp', *us-hlaupan* 'springa upp', *us-sitan*, fhly. *ir-springan* m.fl.

Strof 9 (v. 3): *opt sitianda/sogur of fallask.* Detta exempel är fullständigt enastående (ags. *of-feallan* 'döda' är snarast sammansatt med prefixet *uf-*, alltså='överfalla'). Oaktat detta fattar jag det som ett urnord. **af-fallan(-sik)*, där prefixet *af-* kan ha förlänat kompositionen en pejorativ innebörd, då närmast i betydelsen 'förfalla', fast väl eljes hellre 'avfalla', ursprungligast dock 'bortfalla', varvid i denna sista tydning kanske ett *ur-*prefix också kunde komma till pass (jfr got. *us-driusan*).

I samma strof förekommer versraden: *ok liggiandi/lygi of bellir.* Även här saknas jämförelser med andra germanspråk. Själva verbet har sitt motstycke i tyskans *bellen* (=ags. *bellan*) 'skälla', och prefixet har troligen varit urnord. *ur-* (**unballijan*), alltså med samma funktion som i de ovanstående got. *us-qipan*, ags. *a-sprecan*, fhly. *ir-singan* osv.

Strof 13, v. 4: *hué þeir Hlórriða/hamar of sötti.* Ett direkt motsvarande prefigerat verb är säkerligen got. *us-sökjan*, ags. *a-sécean* och fhly. *ir-suochen*=urnord. **ur-sökijan* 'uppsöka' (pret. konj. **ursöhti-*).

Strof 21: *Senn vǫru hafjar/heim of reknir.* Här måste vi nog räkna med ett *ga-*prefix i betydelsen 'samman' (jfr bl.a. got. *ga-gaggan*, *ga-qiman* 'komma samman'). Urnord. **ga-wrekan*.

Strof 24: *Var þar at kueldi/of komit snimma*. Också härstädes få vi förutsätta ett *ga*-prefix med innebörden 'samman'.

Strof 25: *né enn meira mið/mey of drekka*. Ett s.k. 'potentialt' *ga*-prefix vore kanske på sin plats här: urnord. **ga-drinkan* 'kunna dricka'. Jfr t.ex. got. (Luk. 9,58): *ip sunus mans ni habaiþ var haubiþ ga-lagjai* 'men människosonen har intet, där han kan luta huvudet mot', Matt. 6,29: *nih Saulaumon in allamma wulþau seinamma ga-wasida sik swe ains þize* 'ej ens Salomo i all sin prakt kunde kläda sig såsom en av dessa'. Ett liknande prefix möjligen också för *of* i strof 17: *þegar munu iotnar/Ásgard þúa/nema þú þinn hamar/þér of heimtir* '.... om du ej din hammare åt dig kan hämta' (dock mindre troligt, se f.ö. strof 7 och 10).

Strof 26 (o. 27): *er orð of fann/vid iotuns máli*. Ett urnord. **ur-finþan*, motsvarande fhty. *ir-findan*, ags. *a-findan* 'finna, upptäcka', är väl den rätta verbalkompositionen.

Strof 27: *þykkiumk ór augum/eldr of brenna*. *of* i denna vers representerar tydligen ett äldre verbalprefix *and-* 'mot' (urnord. **andbrinnan*). Jämförelsen fsax. *and-brinnan* 'blossa upp, upplåga' passar utmärkt härtill.

31: *er hardhugaðr/hamar of þekti*. Verb med betydelsen 'bliva varse, få se, få höra, komma ihåg' e.d. konstrueras vanligen i forngerm. språk med *ga*-prefix, såsom got. *ga-saiþvan*, *ga-hausjan*, fsax. *gi-huggian* m.fl. Den urnord. prefixerade verbformen blir då **ga-þankijan*, pret. **ga-þähtō* (jfr subst. got. *gapaþki*, ags. *gedanc*, fhty. *gidank*).

32: *hina er brúðféar/of bedit hafði*. Det ursprungliga prefixet är *ur-* (urnord. **ur-biðjan* = got. *us-biðjan*, ags. *a-biddan*, fsax. *a-biddian*, fhty. *ir-bitten* 'utbedja sig').

32, v. 3: *hon skell of hlaut/fyr skillinga*. Flera prefix äro tänkbara till detta verb, men det finns inga anknytningar i andra språk. Ett urnord. **bi-hleutan* (**bihlaut*) är möjligt och det mest tilltalande.

Denna lilla korta utredning har kanske visat, att man många gånger kan komma tillrätta med de bortfallna urnord. verbalprefixen och detta på flera sätt. Ett flertal andra verb, som dock sakna föregående *of*-partikel i denna dikt, fordra emellertid en f.d. prefixförsedd form, fast jag inte ingår vidare därpå nu. Exempel äro eljes bl.a. i strof 2: *áss er -stolinn hamri*, 11: *-bittu þik*, *Freyia*, 12: *-stokk þat et mikla*, 13: *ok of þat -réðu*, 17: *Ásgard -þúa*, 22: *ok -stráid bekki*, 27: *en hann utan -stokk*, 29: *-látu þér af hondum*, 31: *Þrym -drap hann fyrstan*.

Exkurs. Efterleden i fvn. *for-að* 'förgängelse, undergång' kan ej (enl. A. Kock) återgå på ett äldre **aida*, utan hela ordet är ett verbalnomen, bildat till ett urnord. kompositum **fra-wadan* (se Harding aa 1:5 f., ANF 63:204 ff. och Johannisson aa, s. 179 f.). Fvn. *for-vøð* (*for-væð* etc.) bör däremot sättas i samband med ett äkta urnord. **fur-wadan*, d.v.s. ej med *fur*- < *fra*- (se Johannisson aa, s. 187 ff.).

Adj. fisl. *ámunr* (Vkv. 18) 'påminnande' torde vara ett verbaladj. (urn. **an-munir*) till urn. **an-munan* 'påminna'.

NILS HALLAN

Lofthuset.

Et drømmemotiv i Sverres Saga.

Ordet *lopthús* (*lopt*, *loptstofa*) forekommer på tre steder i Sverres saga, men aldri om et virkelig eksisterende lofthus; bare om et sceneri i de drømmer som er innflettet i sagaen. Beleggene er følgende:¹

Kap. 1. Gunnhilds drøm: *«henni þotti sem hon væri í eino agætligo lopt-húsi oc þottiz hon lettari verða barns þes er hon geck með.»*

Kap. 4. Sverres drøm på Færøyane: Han drømmer at han er i Norge og hos kong Olav den hellige, — *«oc þosk konungrinn við trapizo í einne lopt-stofu».*

Kap. 42. Sverres drøm før slaget på Kalvskinnet: *«hann þottiz sofa í eino lopti í bénom, oc visi hann at nottin var lios oc sa hann mann ganga in í loptit at þeiri reckio er hann hvilldi í oc mælti, —.»*

Når et slikt ord finnes tre ganger i en bok på 195 sider (Gustav Indrebøs utgave av Cod. AM 327) og alle tre ganger i drømmer som en enkelt mann har fortalt, så kan ikke dette skyldes en tilfeldighet. Det er uten videre opplagt at lofthuset har spilt en viss rolle i Sverres bevissthet. Lofthuset må for ham ha vært et hus som han forbandt noe stort ved. Der var han født, der ble han stedt til møte med kong Olav, og der ble han natten før den avgjørende striden med Erling Skakke oppsøkt av sin spesielle genius, drømmemannen eller spåmannen, som vi trygt kan identifisere med profeten Samuel. Lofthuset som er scenen for slike betydelige opplevelser, må være en gjæv bolig, en kongebolig.

Kanskje kan vi av dette trekke den kulturhistoriske slutning at lofthuset enda i tidsrommet 1150—1180 var en arkitektonisk nyhet som bare fantes i byene og der bare i forbindelse med kongsgården og noen få andre rikmannsgårder, og at et slikt hus for folk flest måtte fortone seg som noe overmåte storartet og fint.

Senere tok adelen etter og bygget lofthus på sine gårder, og denne byggeskikken danner rimeligvis forutsetningen for lofthusets dominerende

¹ Sitatene er fra Gustav Indrebøs utgave av Cod. AM 327 qv. utg. av Den Norske Historiske Kildeskriftkommission, Kristiania 1920. Teksten i Eirspennill, Flateyjarbók og Skálholtsbók er ikke synderlig avvikende.

rolle i folkevisene — som jo handler om «de fine». Riddere og jomfruer sover i *lofthus*, eller i *bur*, som det også heter.

Da hustypen omsider også ble opptatt av bøndene, vakte den til å begynne med slik oppsikt i bygdene at vedkommende gård som først var ute med denne modernisme, rett og slett ble kalt *Lofthus*. Den samme utvikling må ligge bak et navn som *Svalastogo*. Som gårdsnavn har disse to ordene likevel bare festet seg i den sørvestlige del av landet, i den delen som kalles «Folkevisestrøket». I de andre landsdeler er det sannsynlig at man har brukt andre betegnelser for den nye hustypen, først og fremst *bur*.¹

Mot denne sene tidfesting av lofthuset kan det anføres et sitat fra Olav den helliges saga (Heimskringla, O.d.h.s. kap. 111), der det fortelles at kong Olav overnattet på et loft på gården Nes i Lom, — «*ok þat stendr enn i dag, ok er ekki at þvi gort síðan*», sier Snorre. Men Legendariske Saga, som Snorre her har benyttet, uttrykker seg ganske annerledes. Her leser vi at: «*þat loft stod længi síðan sva at væcki var at gort.*» På forfatterens tid stod det der altså ikke lenger, i alle fall ikke i sin opprinnelige stand. Muligens er sammenhengen den at kong Olav har sovet i en vanlig en-etasjes bu som så siden er blitt påbygd til et lofthus, og så har den tradisjonen oppstått at kongen har overnattet i dette loftet.

Kong Sverre har neppe sett noe lofthus i de 20 år som han tilbrakte på Færøyane. Men som liten guttunge har han nok sett disse staselige husene i Bergen. Hans far, Sigurd Munn, ble drept i et lofthus i Bergen i 1155. Det var i gården til Sigrid Sæta, antagelig et slags gjestehus for storfolk.

Dersom vi godtar det vesle som kong Sverre har fortalt oss om sitt eget opphav, kan vi slutte oss til at han må være født i 1151. Og det er da rimelig å tro at hans mor sendte ham ut til Færøyane like etter drapet på kong Sigurd. Dersom noen visste om hvordan det hang sammen med farskapet til gutten, hadde hun god grunn til å frykte for livet hans. Sigurd Munns tilhengere kunne jo finne på å lansere ham som kongsemne. Sigurd Munn ble drept tidlig på sommeren, — 10. juni, heter det i Heimskringla (som her trolig går tilbake på Hryggjarstykki), og det var således god anledning til å få gutten avgårde med et skip allerede samme sommer. Men Sverre sier selv at han var fem år da han ble sendt til Færøyane, så det må ha gått for seg i 1156.

I alle fall må Sverre ha visst at hans far endte sitt liv i et lofthus. Og

¹ Som gårdsnavn forekommer *Lofthus* i tre bygder på Vestlandet: i Suldal, Ullensvang og Voss. Øst for Langfjella finner vi det i Etnedal i Valdres, i Vestre Moland i Aust-Agder, i 8 bygder i Telemark og 4 bygder i Buskerud.

Fritzner (i Ordbog over det gamle norske Sprog) og Rygh (i Norske Gaardnavne) tenker seg at navnet alltid er oppstått ved bruksdeling av en eldre gård. Ved delingen av husene kunne ett av de nye brukene få seg tildelt gårdens lofthus, og da falt det nok så naturlig å kalle dette gårdsbruket for Lofthus. Forklaringen er meget rimelig, men kan modifieres litt uten at den taper noe av sin sannsynlighet. I likhet med Fritzner og Rygh mener jeg også at gårdsnavnet Lofthus er oppstått ved bruksdeling, men mer direkte som en følge av den nybygging som måtte skje like etter en slik deling.

kanskje det nettopp var i det samme lofthuset der Gunnhild var blitt besvangret. Saxo sier at Sigurd Munn ble omringet av menn som tørstet etter hevn for sine vanærede hustruer.

Hos den unge gutten Sverre kan det inntrykk ha festet seg at konger bodde i lofthus. Denne oppfatning kan han senere som prestelærling ha fått bestyrket ved lesning i de hellige skrifter, for der brukes ordet *lofthus* rett som det er til å betegne kongeboligen eller en del av denne.

Slår vi opp på artikkelen *Lophús* i Fritznors Ordbog, ser vi at vi her har for oss et ord som forekommer meget hyppig i den kristelige oversettelseslitteraturen, der det brukes til å gjengi det latinske *coenaculum*. Således er *lophús* belagt i Stjórn 613, 383 og 536, svarende til 2. Kong. 4,10, Dom. 3,20 og 2. Sam. 18,33 og 19,8. Som eks. kan anføres Stjórn 383 = Dom. 3,20, der det heter: «*konungr sat einn eptir í lofthúsi ágætu, er hann átti ok var vanr at hafa fyrir sumarherbergi.*» (Vulgata: in æstivo coenaculo.)

Nettopp dette sitatet er det grunn til å tro at den unge presten Sverre har lest, for i hans gjenfortelling av Gunnhilds drøm møter vi det samme adjektivet: «*henni potti sem hon væri í eino agætligo lopt-husi.*»

Ludvig Holm-Olsen skriver i sine «Studier i Sverres Saga» (Oslo 1953) nederst på s. 99. — «Det kunne også være fristende, selv om det vel er å presse detaljene for sterkt, å peke på at Gunnhild syntes hun fødte i *aino agætligu lofthusi*. Det var så vidt vi vet intet prektig ved de forhold Sverre fødtes under. Kanskje er det prektige huset i drømmen en liten erstatning for den prakt som virkeligheten manglet.» L. Holm-Olsen mener at dette leddet er «en senere utbrodering» av kong Sverre. Samsvaret med Stjórn kan bare bestyrke oss i den mistanken. Likevel kan Gunnhild godt ha drømt at hun fødte sin sønn i et staselig lofthus. Dersom Sigurd Munn virkelig var far til barnet, er det i alle fall grunn til å tro at hun ble besvangret i litt finere omgivelser enn dem hun kunne ferdes i til daglig, og da ville det heller ikke være så merkelig om hun ønsket å få sitt barn i et like prektig miljø.

I Stjórn er ordet *lofthús* også brukt om det oppholdsrommet som vanligvis var over porten i borgmuren eller bymuren i det gamle Jødeland. Stjórn 536: «*gékk hann þegar upp í lofthúsit yfir portinu*», (Vulgata: ascendit coenaculum portae), «... *konungr reis þá upp ok gékk ofan af portinu ok settist í sjálfst borgarhlíðit*», (Vulgata: surrexit ergo rex et sedit in porta). 2. Sam. 18,33 og 19,8.

I Sverres saga kap. 145 finner vi nevnt et lignende overbygg over portrommet, men merkelig nok kalles det ikke *lofthús*. Aura-Páll som forsvarer borgen (Sverresborg) i Bergen mot baglenes angrep, gjorde det råd «*at konur allar scylldu ganga ut í hus þat er var yfir borgar-hlíðinu oc fyr hafði verið myrkua-stofa*».

Lofthuset i Sverres saga er en drøm, kanskje knyttet til noen uklare barndomsinntrykk og muligens inspirert av en mors lengsel etter å innta den plass som tilkommer henne hos barnets far. I virkeligheten ble det ikke så gjævt. Som konge fikk Sverre ganske andre ting å tenke på enn å sitte i et staselig lofthus.

Till red. insända skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1956. — Acta Jutlandica XXX. Aarsskrift for Aarhus universitet. 1958. — Archiv für das Studium der neueren Sprachen. 194. Bd. 109. Jahrg. 4. H. 1958. 195. Bd. 110. Jahrg. H. 1—3. — Arv. Tidskrift för nordisk folkminnesforskning. Vol. 13, 1957. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur hrsg. v. Th. Frings und E. Karg-Gasterstädt. 79. Bd. H. 3. 1957. D:o Sonderband. Th. Frings und E. Karg-Gasterstädt zu eigen 1957. D:o 80. Bd H. 1—2. 1958. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur hrsg. v. H. de Boor und I. Schröbler. 79. Bd. H. 2—3. 1957. 80. Bd H. 1—2 1958. — Budkavlen. Årg. 35. 1956. N:r 1—4. — Dansk Tidsskrift-Index 43. årg. 1957. Khvn 1958. — Danske studier. 1958. — Edda. Årg. 44. Bd 57 H. 3—4 1957. Årg. 45. Bd 58 H. 1—3 1958. — Études Germaniques. 12e année n:o 4 1957. 13e année n:os 1—4 1958. — Fornvännen. 1958: 1—4. — Germanisch-Romanische Monatsschrift. Bd 39. H. 1—4 1958. — Leuvense Bijdragen 47:1—4 1958. D:o Bijblad 46: 3—4 1956/57. 47: 1—4 1958. — Mededelingen van de Centrale Commissie voor Onderzoek van het Nederlandse Volkseigen. Nr 9—10, 1957. — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam 33:4, 1957, 34:1—4, 1958. — Modern Philology Vol. 55 Nr 2—4, Vol. 56 Nr 1. — Moderna språk 51 1957 nr 5—6. 52 1958 nr 1—4. — Namn och bygd. Årg. 45 1957. — Neuphilologische Mitteilungen 58 1957 nr. 4. 59 1958 nr. 1—4. D:o. Supplement. Uusien kielten ylioppilastehävät. Studentstilarna i moderna språk. 1957. — Nottingham Mediaeval Studies ed. by L. Thorpe. Vol. 1. 1957. Vol. II 1958. — Nysvenska studier. Årg. 36, 37. — Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1957, 1958. — Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta að fornu og nýju. Annar flokkur. I 4 1956. — Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1957. — Scripta Islandica. Isländska sällskapets årsbok 8 1957, 9 1958. — Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1956—57. — Skirnir. CXXX. År 1956. CXXXI. År 1957. — Sprog og kultur. Bd 20:4, 21:1 1958. — Språkliga bidrag. Meddelanden från seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds universitet. Vol. 2 N:r 9—10 1957—58 [Stencil.] — Stavanger museum. Årbok 1957. — Stranda. Stranda härads hembygdsförenings årsskrift. 31.—32. årg. 1957—1958. — Studia Fennica. Revue de Linguistique et d'Ethnologie Finnoises. T. VII:e. Helsinki 1957. — Studia Linguistica. Année XI. N:o 1—2. 1957. — Studia Neophilologica. Vol. 29 no. 2 1957. Vol. 30 no. 1 1958. — Studier i nordisk filologi. Bd 47. 1957. — Svenska landsmål 1957 h. 1—4 (tr. 1958). — Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1957—1958, Lund 1958. — Varbergs museum. Årsbok 1958. — The Viking Club. Saga Book. Vol. XIV part 4 1956—57. — Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. Bd 88 H. 2—4 1957—1958. — Årsbok 1951/1952 utg. av Seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds universitet. Lund 1957. [Stencilerad skrift.] D:o 1953/1954. Lund 1958. [d:o].

Afzelius, A. A., se Svenska folkvisor. — Annålar 1400—1800 gefnir út af Hinu Íslenzka Bókmenntafélagi. V 2. S. 113—247. Rvík 1957. — Atlas över svensk folkkultur utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien. I. Materieell och social kultur. Utg. under red. av Sigurd Erixon. 1958. — Benediktsson, J., se Skardsårbók o. Sturlunga saga. — Bibelöversättningarna av år 1536 utg. av G. Sjögren. II. Salomos ordspråk och Salomos wjsheet. (Saml. utg. av Sv. Fornskriftsällsk. 62:2.) — Brünlich, M. T., Kunstord som forekomme brugelige ved de norske bergverker (1816). Utg. ved S. Kolsrud. 75 s. Trondheim 1957. (Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs skrifter 1957 Nr 2.) — Cinquième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie Salamanca, 12—15 Avril 1955. Actes et Mémoires. Edd. L. Cortés, M. García Blanco, A. Tovar. I. 478 s. II 426 s. Salamanca 1958. (Acta Salmaticensia. Filosofía y Letras. T. XI. n:is 1—2.) — Collinder, B., se Den poetiska Eddan. — Danmarks stednavne nr. 13. Svendborg amts bebyggelsesnavne udg. af Stednavneudvalget ved J. Kousgård Sørensen. XXXIV + 312 s. Khvn 1958. — Dansk-svensk ordbok utarbetad på uppdrag av Det danske sprog- o. literaturselskab och

Nämnden för svensk språkvård av B. Molde under medverkan av N. Ferlov. XV+700 s. Sthlm 1958. — Den poetiska Eddan i översättning av Björn Collinder. 267 s. Sthm 1957. — Devegge, Ö., Prove av dansk-norsk ordbok 1816. 22 s. Oslo 1957. (Skrifter fraa Norsk Maalforearkiv ved Sigurd Kolsrud XI.) — Diplomatarium Islandicum. Islenzkt Fornbréfasafn. XVI, 3, 4. Rvík 1955—56. — Framlegg til læreboknormal 1957. Fra Norsk språknemnd. 140 s. Oslo 1957. — Geijer, E. G., se Svenska folkvisor. — Gunnlaugs saga Ormstungu. Mit Einleitung, Anmerkungen, Glossar hrsg. v. Helga Reuschel. 128 s.+kartor. Halle (Saale) 1957. (Altnordische Textbibliothek 3.) — Hermansson, Halldór, se The Hólar Cato. — The Hólar Cato. An Icelandic Schoolbook of the Seventeenth Century. Ed. by Halldór Hermansson. XXXIV+91 s.+faks. Ithaca N.Y. 1958. — Jansson, S. B. F., se Upplands runinskrifter. — Karl Magnus enligt Codex Verelanus och Fru Elns bok utg. av David Kornhall. XXVIII+111 s. Lund 1957. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 219, bd 63.) — Kornhall, D., se Karl Magnus. — Kousgård Sørensen, J., se Danmarks stednavne. — Ljunggren, K. G., se Söderwall, K. F. — Lundahl, I., se Ortnamnen i Skaraborgs län. — Molde, B., se Dansk-svensk ordbok. — Møhle, L. och Ullstad, E., Norsk prosa gjennom hundre år. 207 s. Lund 1958. — Møhle, L. och Ullstad, E., Norsk lyrikk i utval. 132 s. Lund 1958. (Skrifter utg. av Modersmållärarnas Förening 79.) — Festschrift till Birger Nerman. 287 s. Lund 1958. (Svio-Estonica. Vol. XIV. Ny följd 5.) — Norden och kontinenten. Föredrag och diskussioner vid Trettonde nordiska folklivs- och folkminnesforskmötet i Lund 1957. Mit deutschen Zusammenfassungen. 208 s. Lund 1958. (Skrifter från Folklivsarkivet i Lund n:r 3.) — Norges innskrifter med de yngre runer utg. ved Magnus Olsen. Bd 4. XI. Hordaland fylke. XII. Sogn og Fjordane fylke. XIII. Møre og Romsdal fylke. 294 s.+XVIII planser. Oslo 1957. — Olsen, M., se Norges innskrifter. — Ordlista, termer och definitioner inom massa-, pappers- och fiberskiveindustri. 95 s. Sthlm 1958. (Tekniska Nomenklaturcentralens publikationer nr 29.) — Ordlista, termer och definitioner inom plasttekniken. 173 s. Västerås 1958. (TNC 30.) — Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. XX. Ortnamnen i Vätte härad. 2. Hogdals, Lommelands, Näsinge och Tjörnö socknar samt Strömstads stad. XVIII+338 s.+karta. Lund 1958. — Ortnamnen i Skaraborgs län utg. av Kungl. Ortnamnskommissionen. XII. Valle härad. Territoriella namn av Ivar Lundahl. 63 s. Uppsala 1958. — Reuschel, H., se Gunnlaugs saga. — Sahlgren, J., se Svenska folkvisor. — Sjögren, G., se Bibelöversättningarna. — Skardsårbók. Landnámabók Björns Jónssonar á Skardsá. Jakob Benediktsson gaf út. LVI+258 s. Rvík 1958. — Studier i nordisk språkvitenskap. 182 s. Lund 1958. (Lundastudier i nordisk språkvitenskap 15.) — Sturlunga saga. Manuscript No. 122 A Fol. in the Arnarnævan Collection. Ed. by Jakob Benediktsson. 18 s.+16 faks. Köpenhamn 1958. (Early Icelandic Manuscripts in Facsimile. Vol. I.) — Svenska folkvisor samlade av E. G. Geijer och A. A. Afzelius utg. av J. Sahlgren. I. 307 s. II. 307 s. III. 320 s. Uppsala 1957—58. (Kungl. Gustav Adolfs Akademien.) — Svärdröm, E., se Västergötlands runinskrifter. — Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltidsspråket. Supplement av K. G. Ljunggren. H. 23. S. 721—752 [skatnötpänningar—skyldogher]. Lund 1958. (Saml. utg. av Svenska Fornskrift-sällskapet h. 220.) — The Year's Work in Modern Language Studies ed. by L. T. Topsfield. Vol. 18 1956, 19 1957. Cambridge 1957—58. — Topsfield, L. T., se The Years Work. — Ullstad, E., se Møhle, L. — Upplands runinskrifter granskade och tolkade av E. Wessén och S. B. F. Jansson. Tredje delen. H. 3. S. I—XVIII, 473—680+pl. 133—179. Fjärde delen. H. 1 S. 1—344+pl. 1—80. H. 2. S. 345—577+pl. 81—128. H. 3. S. 1—XV+579—685+pl. 129—159. Sthlm 1951—58. — Wessén, E., se Upplands runinskrifter. — Västergötlands runinskrifter. H. 3. Skaraborgs läns runstenar. Text av E. Svärdröm. S. 1—278. H. 4. Älvsborgs läns samt Göteborgs och Bohus läns runstenar. Text av E. Svärdröm. S. 279—352. Sthm 1958. — Östergren, O., Nusvensk ordbok. H. 99. Sp. 297—392 [Tillsyns-skyldighet—tjörn] Sthlm 1958.

Admoni, V., Genrik Ibsen. 274 s. Moskva 1956. — Andersen, Poul, Fonem-systemet i Østfynsk på Grundlag af Dialekten i Revninge Sogn. 435 s. Khvn 1958. (Udvalg for Følkemaals Publikationer Ser. A Nr. 14.) — Borgström, C. Hj., Innføring i sprogvidenskap. IX+164 s. Oslo 1958. — Bürger, K., se Kranz-

mayer, E. — Bødker, L., *Indian Animal Tales. A preliminary survey.* 144 s. Helsinki 1957. (FF Communications Vol. 68 N:o 170.) — Dahl, H., *Bergmannen og byggmesteren. Henrik Ibsen som lyriker.* XVI+300 s. Oslo 1958. — Edelman, C. H., *Edelman-Vlam, A. W. o. Huisman, J. A., De namen Betuwe en Veluwe.* 24 s. (Bijdr. en Mededel. d. Naamkunde-Commissie van de Kon. Ned. Akad. van Wetenschappen te Amsterdam XII.) — Einarsson, Stefán, *A History of Icelandic Literature.* 409 s. New York 1957. — Fahrenfort, J. J. o. de Boer, P. A. H., *De betekenis van de namen in de ethnologie en in het Oude Testament.* 26 s. Amsterdam 1958. (Bijdr. en mededel. d. Naamkunde-commissie 13.) — de Gorog, R. P., *The Scandinavian element in French and Norman.* 168 s. New York 1958. — Harding, E., *Om Beowulf's geatas og några andra problem.* 15 s. Lund 1958. (Bilaga 3 till Språkvetenskapliga problem h. 8.) — Hellemo, L., *Frå det gamle arbeidslivet. Ord og nemningar, truer og tradisjon frå arbeidslivet i Suldal, Røldal og Sanda.* 158 s. Oslo 1957. (Skrifter fraa Norsk Maalførearkiv 12.) — Heller, R., *Die literarische Darstellung der Frau in den Isländersagas.* XX+160 s. Halle (Saale) 1958. (Saga 2.) — v. Hofsten, N., *Eddadikternas djur och växter.* 112 s. Uppsala o. Köpenhamn 1957. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien 30.) — Holm, G., *Syntaxgeografiska studier över två nordiska verb.* 255 s. + kartor. Uppsala 1958. (Skr. utg. av Inst. för nordiska språk vid Uppsala universitet 4.) — Ingers, I., *Språket i Lund.* VIII+140 s. Sthlm 1957. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 17.) — Iversen, R., *Ibsen-ordbok. Ordforrådet i Henrik Ibsens samlede verker.* XXXIV+1193 s. Oslo 1958. — Jakobsen, Jakob, *Greinir og ritgerdir.* 255 s. Tórshavn 1957. — Kousgård Sørensen, J., *Danske bebyggelsesnavne på -sted.* 333 s. Khvn 1958. — Kranzmayer, E. o. Bürger, K., *Burgenländisches Siedlungsnamenbuch.* 301 s. + kartor. Eisenstadt 1957. (Burgenländische Forschungen H. 36.) — Lagman, E., *Studier över Nuckömålets nominala ordbildning.* 231 s. Lund 1958. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 1.) — Lange, W., *Studien zur christlichen Dichtung der Nordgermanen 1000—1200.* 303 s. Göttingen 1958. (Palaestra Bd 222.) — Dens., *Christliche Skaldendichtung.* 74 s. Göttingen 1958. — Lie, H., *'Natur' og 'Unatur' i skaldedekunsten.* 122 s. Oslo 1957. (Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Kl. 1957. No. 1.) — Lindal, H., *Skånes historia — jämte Blekinge och Hallands — fram till 1719.* 168 s. Trelleborg 1958. — Mattsson, O., *Helga manna leverne. Studier i den fornsvenska översättningen av Vitæ patrum.* 247 s. + pl. Hfors o. Khvn 1957. (Studier i nord. filol. bd. 47.) — Modéer, I., *Kommentarer till det svenska riksspråkets historia.* 64 s. Stockholm 1957, (Kungl. Vetenskaps-samhällets i Uppsala Handlingar 1.) — Mägiste, J., *Idasoomo-ugri rahvaist keelist ja kirjandussist.* [Över de östfinsk-ugriska folken, deras språk och litteratur.] 32 s. Lund 1958. (Finsk-ugriska småskrifter utg. av Seminariet för finsk-ugriska språk vid Lunds universitet 1.) — Naert, P., *La situation linguistique de l'aïnou.* I. Ainou et Indoeuropéen. 234 s. Lund 1958. (Lunds univ:s årsskr. N.F. Avd. 1. Bd 53 nr 4.) — Nerman, B., *Grobin-Seeburg. Ausgrabungen und Funde.* XII+200 S. + 61 Pl. Sthlm 1958. — Nordal, S., *Hrafnkels saga Freysgoda.* Translated by R. George Thomas. VII+75 s. Cardiff 1958. — Olssen, O., *Bronnøymålet.* 95 s. Oslo 1958. (Skrifter frå Norsk Målførearkiv 13.) — Paasche, F., *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norden. Med minneord, innledning og noter utg. ved Dag Strömbäck.* 167 s. Sthlm 1958. — Pettersen, R., *Norskhet i språket hos Dorothe Engelbretsdatter.* 84 s. Bergen 1957. (Skrifter utg. av Inst. for nordisk filologi Universitetet i Bergen II.) — Regnéll, H., *Semantik. Filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydelseläran.* 188. s. Sthlm 1958. — Ronge, H. H., *Konung Alexander. Filologiska studier i en fornsvensk text.* 328 s. + pl. Uppsala 1957. (Skrifter utg. av Inst. för nordiska språk vid Uppsala univ. 3.) — Ruprecht, A., *Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften.* 188 s. + kartor. Göttingen 1958. — Seip, D. A., *Aktuelle spørsmål i norsk språkutvikling.* 66 s. Oslo 1958. — Skre, Ivar, *Fana-målet. Ljodlära med stutt omrit av formlära.* 128 s. Bergen 1957. (Skrifter utg. av Inst. for nordisk filologi Universitetet i Bergen I.) — Strömbäck, D., se Paasche, F. — Ståhle, C. I., *Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk.* VII+208 s. Lund 1958. (Acta Univ. Stockholm. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 2.) — Sundquist, B., *Deutsche und niederländische Personenbeinamen in*

Schweden bis 1420. 442 s. Sthlm 1957. (Anthroponymica Suecana 3.) — Svennung, J., Anredeformen. Vergleichende Forschungen zur Indirekten Anrede in der dritten person und zum Nominativ für den Vokativ. XL+495 s. Uppsala 1958. (Skrifter utg. av K. Hum. Vet.-samf. i Uppsala 42.) — Tylden, P., 2. persons personlege pronomen dualis og pluralis i gamalnorsk og mellomnorsk diplommal. 110 s. Bergen 1956. (Universitetet i Bergen. Årbok 1956. Hist.-antkv. rekke Nr. 4.) — Þórdarson, Björn, Íslenzkir fálkar. 169 s. Rvík 1957. (Safn til sögu Íslands 2. fl. 1. 5.) — Wessén, E., Svensk språkhistoria. I. Ljudlära och ordböjningslära. 5. uppl. 231 s. Sthlm 1958. — Dens., Våra folkmål. 5 uppl. 101 s. Sthlm 1958. — Dens., De nordiska språken. 5. uppl. 122 s. Sthlm 1957. — Dens., Runstenen vid Röks kyrka. 112 s. Sthlm 1958. (K. Vitterhets Historie och Antikvets Akademiens handl. Filol.-Filos. serien 5.) — Dens., Om vikingatidens runor. 23 s. Sthlm 1957. (Filologiskt Arkiv 6.) — Dens., Rökstenen. 28 s. Sthlm 1958. (Svenska fornminnesplatser nr 23.) — Dens., Isländsk grammatik. 124 s. Sthlm 1958. — de Vries, J., Untersuchung über das Hüpfspiel Kinderspiel — Kultttanz. 84 s. Helsinki 1957. (FF Communications Vol. LXX N:o 173.) — Dens., Etymologisch Wordenboek. 293 s. Antwerpen 1958. — Vågslid, E., Stadnamtydingar. 231 s. Eidsvoll 1958. — Åsdahl Holmberg, M., Der Harffer Sachsenspiegel vom Jahre 1295. 207 s. Lund 1957. (Lunder Germanistische Forschungen 32.) — Östergren, O., Våra vanligaste främmande ord. 32. uppl. bearb. av K.-H. Dahlstedt. 130 s. Sthlm 1957.

Aakjær, S., Danmarks opdagelse (Nord. Tidsskrift [Lett.] 1958). — Admoni, V. och Sil'man, T., [En preliminär underrättelse om runinskriften från Staraja Ladoga=Meddelanden från Statliga Eremitaget. Leningrad 1957, s. 40 ff.] — Ahldén, T., Akademisk och gymnasial undervisning i tyska (särtr.). — Andersen, H., Jens Vejmand (Sprog og Kultur XX, 1958). — Dens., Om *sette, otte og måtte* (Danske Studier 1958). — Dens., Om *da : daa* (d:o). — Dens., »Kung Liljekonvalje» (Nysv. studier 37.) — Andersson, Th., Sväm (Namn och bygd 1957). — Benson, S., Tillkomsten av serien »Skånes ortnamn» (Sydsv. ortnamnsällsks årskr. 1957—58). — Dens., Fonetisk och fonematisk kartläggning (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Bergman, G., Det lämpliga uttrycket (Nysv. studier 37). — Cameron, K., The Scandinavians in Derbyshire: the Place-Name Evidence (Nottingham Mediaeval Studies II 1958). — Carlsson, G., Sigrid Storrådas söner. (Personhist. Tidskr. 55 1957.) — Dens., Rec. av G. T. Westin, Riksförståndaren och makten (Hist. Tidskr. 1958.) — Carlsson, Lizzie, »Handskan är kastad». Tvekamp och rättssymbolik. (Rättshistoriska studier 2 1957.) — Dens., Plikt-pallen i belysning av medeltida skamstraff (Kyrkohist. årskr. 1957). — Dens., Sängledning i äldre svensk äktenskapsrätt (Tidskr. utg. av Juridiska Föreningen i Finland 1958). — Dens., Rec. av P. E. Wallén, Die Klage gegen den Toten im nordgermanischen Recht (Rig 1958). — Collinder, B., Ein vereinfachtes Transskriptionssystem (Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala förhandlingar 1955—1957). — Dens., Språkforskningens plats i vetenskapernas republik (Kungl. Vetenskaps-Societets årsbok 1958). — Diderichsen, P., Udtalen af dansk rigssprog (Danske Studier 1957). — Ejder, B., Skånes ortnamn. Kring en nystartad skriftserie (Sydsv. ortnamnsällsks årskr. 1957—58). — Dens., Råset, Funderet et consortes (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Ekbo, S., Redgarn (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Ekholm, G., Obeaktat rundokument [träplånet från Kragehul] (Upsala Nya Tidning ¹¹/₁₂ 1958). — Hafström, G., Forsaristningens tolkning (Svensk Juristtidning 1957). — Gjerdman, O., Väderstrecken, fåglarnas flyttningar och människornas tal (Nysvenska studier 37.) — Hallan, N., Eit skipsnamn og ein erkebiskop (Årbok 1957 for Det Kgl. Norske Vidsk. Selsk. Museet). — Dens., De første optegnelser om bygdeborger i Trøndelag (d:o 1956—57). — Hemmer, R., Ånu i frågan om äktenskaps fullbordan enligt äldre svensk rätt (Tidskr. utg. av Juridiska Föreningen i Finland 1958). — Dens., Slutord i frågan om äktenskaps fullbordan enligt äldre svensk rätt (därst.). — Holtsmark, A., Anne Holtsmark (Festskrift til Francis Bull 1957). — Dens., To Eddasteder [Hávamál 13 o. 50] (Arv 13, 1957). — Hovda, P., Fjellbeite i Aurland (Maal og Minne 1958). — Dens., Vissevåga i Eidanger (därst.). — Dens., Herre-Hærstrøm (därst.). — Ingers, I., Undersökningen av folkmål och ortnamn i

Skåne, Halland och Blekinge (Fortid og Nutid 20 1957). — Dens., Ortnamn i Malmö II (Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1958). — Dens., Ortnamn i Rebbelberga (Bjärebygden 1958). — Dens., Identifiering av några medeltida ortnamnformer (Sydsv. ortnamnsällsk:s årsskr. 1957—58). — Dens., Franska lånard i folkmålen (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Iversen, R., Norske borgernavn i middelalderen (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder). — Dens., Just Knut Qvigstad (Det K. Norske Vid. Selsk:s Forhandl. Bd 301957 Nr 17). — Janzén, A., Scandinavian Place Names in England. I—II (Nmes V—VI 1957—58). — Dens., Pre-Columbian Explorations and Scholarly Demonstration (The Swedish Pioneer IX 1958). — Dens., Rec. av L. Gustason, Virtus Politica (Scand. Studies 29 1957). — Dens., Rec. av S. Fries, Studier över nordiska trädnamn (därst. 30 1958). — Johannisson, T., Tankar vid en köväg (Svenska Dagbladet 13.5.58). — Kraft, S., S:t Knuts-synoden i Skanör en 7 september 1956 (Ystads Fornminnesförenings skrift VII 1957). — Kuhr H., Die alte nordische Dichtung (Europa, Vermächtnis und Verpflichtung, Frankfurt a.M. 1957). — Dens., Rec. av P. Heinsius, Das Schiff der hansischen Früzeit (Hansische Geschichtsblätter 75, 1957). — Lindblad, G., Ett anonymt plåtbrev från Sturetiden (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Lindé, B., Ortnamnen i Venjans socken (Venjans församling 350 år). — Lindquis, I., Poesien i inskrifterna på Hällestad-stenarna (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Lindqvist, Nat., Tvenne almanackstermer (Nysvenska studie 37.) — Ljunggren, K. G., Hyarcinathorp—Hjärnarp (Sydsv. ortnamnsällsk:s årsskr. 1957—58). — Loman, B., Försvenskningen av latinska substantiv i refemationistidens skriftspråk. II. (Nysvenska Studier 36.) — Matras, Chr., Drunur. (Fróðskaparrit. Annal. Soc. Scient. Færoensis 6. 1957.) — Dens., Sproge [på Färöarna] (Færoerne Khvn 1958). — Dens., Folkedigtning [på Färöarna] (därst.). — Mattsson, G., Den bibliska bilden och bibelkunskapen (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Mägiste, J., Suomen kielen osuudesta viron kirjalelen kehityksessä, varsinkin sen sanaston kasvussa [Über den Anteil des Finnische an der Entwicklung der estnischen Schriftsprache, besonders am Wachstum hres Wortschatzes] (Eripainos Virittäjästä nr 2, 1958). — Dens., Märkmeid mordvausit ja nende kirjandusest [Om mordvinska språket och litteraturen] (Tulimuldur 3, 1958). — Dens., Über eine russische Geheimsprache (Språkliga bidrag 958) [stencil.] — Naert, P., Sur la méthode de la «reconstruction interne» (Sidia Linguistica 1958). — Dens., För en finare transkription av färöiskan (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Nerman, B., Har de blekingska Listerstenernas ätt norskt ursprung? (Ånnen Viking Kongress, Bergen 1953) — Dens., Hur ammal är den s.k. Hjalmar's dödssång? (Saga och sed 1957). — Pipping, R., Svaska språkets klagomål 1658 och 1958. (Vasabladet 22.2.1958.) — Dens., Hugo erg-roth (Svenska Litteratursällskapets Historiska och litteraturhistoriska studier 33 1958). — Dens., Metaforer ur böckernas värld (Skrifter utg. av Historiska amfundet i Åbo VI). — v. Platen, M., En landsmålsdikt 1752 (Sv. landsmål 195). — Dens., Signerier och folktro (d:o). — Dens., Randanteckningar till Giöta Kiäpawisa (Nysv. studier 37.) — Pleijel, H., Das Luthertum im schwedischen Vilksleben. Einige Entwicklungslinien (Opuscula Instituti Hist.-Eccl. Lundensis 1). — Dens., Husandakten i svenskt kyrkoliv (Sv. teologisk kvartalskrift 1958 — Rooth, E., Waren die alten hohen Kurzvokale *i, u, ü* der offenen Siibe im Vestfälischen jemals gesenkt? (Zeitschrift für Mundartforschung 26 1958). — Sahlgren, J., Ortnamn i Hammarö socken (Hammarö. En hembygdsbok 1957. — Salberger, E., Källstorpen. En skånsk runinskrift med enkel omramning (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap Bd 18). — Seip, D. A., Minnetale over retor I. J. Alnäs. (Det Norske Vid.-Akad. Årbok 1956.) — Dens., Bjørnstjerne Bjønson og målstriden i 1899. Noen utrykte brev fra Bjørnson (Aftenpostens kronikk no. 4 november 1957). — Dens., Den etterhengte artikkel i nordisk. (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap bd 18.) — Dens., P. A. Munch og Sophus Bugge. — Dens., Dagligtale og høyere talemål (Verdens Gang 11 april 1958). — Dens., En undersøkelse av språknormer hos Oslo-barn (därst.). — Dens., Dativ- og a-forer i norske dialekter (därst. 30 april 1958). — Dens., Noen av »barbarismene» i Tredje grammatiske avhandling (Maal og Minne 1958). — Dens., Ordet *fant* i de norske språk (därst.). — Dens., Dagnavnet søndag i norsk (Den offisielle Almaakk

1959). — Dens., Norsk riksmålsordbok (Samtiden 1958). — Sjöbäck, M., Blekingenaturens kulturhistoria belyst 1569. (Natur i Blekinge. 1957.) — Sjöstedt, G., Ett försök att levandegöra ett folkmål i ett hembygdsmuseum (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Skautrup, P., Sproget og kulturen (Dansk Udsyn 1958). — Steblin-Kamenskij, M. I., A contribution to the history of the old Icelandic vowel system (Zvláštní Otisk. Časopis pro moderní filologii 40). — Ståhl, H., Norbergsbygdens ortnamn (Norberg genom 600 år, 1958). — Ståhle, C. I., Om undervisningen i »Språkets liv och historia på gymnasiet. (Modersmålsläraernas förening. Årsbok 1957.) — Sundquist, A., Något om presens konjunktiv i nysvenskan (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14). — Svensson, B., Bebyggelsehistoria och namnkronologi (Sydsv. ortnamnsällsk:s årsskr. 1957—58). — Sørli, M., Om framlegget til ny læreboknormal (Framlegg til læreboknormal 1957). — Tiberg, N., Från den estlandssvenska undersökningen. Adjektivtypen »sten död» (Svenska landsmål 1957). — Toldberg, H., Den danske rimkronike og folkeviserne (Danske Studier 1958). — Dens., Ericsbergfragmentet af den danske rimkronike (Selskab for nord. filologi. Årsber. 1956—57). — de Tollenaere, F., Rec. av Alexander Jóhannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch (Museum 62, 1958). — Dens., Rec. av J. de Vries, Altnordisches etymologisches Wörterbuch (Leuvense Bijdragen Bijblad 47, 1958). — Törnquist, N., Värend och virdarna. En namnstudie (Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift 1957—1958). — Dens., Gedanken zur Wortforschung (Neuphilologische Mitteilungen 59). — Dens., Vorpomm. *fladrän* »Bettwärmer» (Korr.-blatt des Vereins f. niederd. Sprachforschung 1958). — Wessén, E., Det fattiga hemmet och det ensamma trädet. Till tolkningen av ett par strofer i Havamal (Svio-Estonica XIV). — Vide, S.-B., »Hallbergs botanik» (Svenska landsmål 1957). — Dens., Undersökningarna av Hallands folkmål (Halland. Vår bygd 1958). — de Vries, J., Die Sage von Wolfdietrich (Germ.-Rom. Monatschrift 39, 1958). — Dens., Das zweite Gudrúnlied (särtr.) — Dens., Vokalvariation im Germanischen (Beitr. z. Gesch. d. deutschen Sprache und Litt. Bd 80 (Tübingen)). — Dens., Gott, Mensch und Schicksal bei den Germanen (Der neue Bund 1958). — Dens., Les contes populaires (Diogene No 22 1958). — Dens., De betekenis van enkele grondwoorden van plaatsnamen (Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven etc. 34 1958). — Dens., Dornröschen (Fabula 2). — Åkerlund, W., Verner von Heidenstam och Pär Lagerkvist (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14).